

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt"

TE

AMSTERDAM

14e Jaargang

AMSTERDAM
JOHANNES MÜLLER
1906

J. SCHULMAN
EXPERT
KEIZERSGRACHT 448
AMSTERDAM

n°. 922.

n°. 946.

n°. 974.

n°. 965.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL III, 1890—1898.

---

922. 1890. 23 November.

H. M. WILHELMINA wordt Koningin der Nederlanden.

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin.

Omschrift:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN.

Rechts ter zijde staat: BEGEER.

Alles in parelrand.

Kz. Het nederlandsche wapen in ruitvormig schild gedekt door de koninklijke kroon, waarom zich een oranjetak met bloesems en vruchten slingert; boven twee kleine takjes met bloesem en vrucht.

Opschrift ter zijden van het wapen:

FLO - RIRA

L'ORAN - GIER

Omschrift op matten rand omgeven door een parelrand:

GEB. TE 'S GRAVENHAGE 31 AUG. 1880
★ KONINGIN DER NEDERLANDEN 23 NOV. 1890

Brons, 58 m.M. Verz. Z., *Tijdschrift* 1897, blz. 122, n°. 1. *Oranjepenningen* 1391.

923. Als voren.

Vz. Rechts gewend hoofd van H. M. de Koningin.

Omschrift in parelrand: WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. Opschrift in parelrand:

GOD
BESCHERME
ORANJE
VOOR
NEDERLAND

Koper verguld met oog en ring, 22 m.M. Verz. Z.

924. Als voren.

Vz. Rechts gewend hoofd van H. M. de Koningin, onder omgeven door twee saamgeknoopte lauwertakken.

Omschrift boven: KONINGIN WILHELMINA, alles in parelcirkel.

Kz. Rechts gewend hoofd van H. M. de Koningin-Regentes.

Omschrift tusschen twee parelcirkels:

KONINGIN REGENTES EMMA

⋆ ✱ ⋆

Koper verguld met oog en ring, 27 m.M. Verz. Z. *Oranjepenningen* 1397.

925. Als voren.

Bijna gelijk aan n°. 924, omschrift in iets grooter letters en punt achter EMMA. Koper verzilverd, met oog en ring, 27 m.M. Verz. Z.

926. Als voren.

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin.

Omschrift in parelrand:

WILHELMINA KON: DER NEDERL:

Kz. Links gewend hoofd van H. M. de Koningin-Regentes.

Omschrift in parelrand:

⋆ ✳ ⋆ KONINGIN REGENTES EMMA

Koper verguld of verzilverd, ook met oog en ring, 21½ m.M. Verz. Z.

927. Als voren.

Vz. bijna gelijk die van n°. 926.

Kz. Glad veld, omgeven door zwaren eikekrans, in parelrand.

Koper verzilverd, met oog en ring, 21½ m.M. Verz. Z.

928. Als voren.

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin.

Omschrift in parelrand:

WILHELMINA KON. D. NED

Kz. Het gekroonde nederlandsche wapen rustende op twee lauwertakken, in parelrand.

Brons, 19 m.M. Verz. Z.

928 A.

Vz. Geheel gelijk n°. 928.

Kz. Eikekrans in parelcirkel.

Koper verguld met oog en ring, 19 m.M. Verz. Z.

929. Als voren.

Bijna gelijk aan de Vz. van n°. 928.

Eenzijdig blik, verguld en verzilverd met oog aan gekleurd lint, 29 m.M. Verz. Z.

Voor schiettenten, krachtmeters enz.

930. Als voren.

Vz. Links gewend hoofd van H. M. de Koningin.

Omschrift in parelrand:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte eiketakken, in parelrand.

Koper verguld en verzilverd, 16 m.M., ook met oog en ring. Verz. Z.

931. Als voren.

Geheel als n°. 930, doch met H. M.'s borstbeeld links gewend, daaronder ★.

Koper verguld 16 m.M. Verz. Z.

Bij proklamatie van 24 November 1890 (*Stbl.* no. 177), aanvaardde H. M. Koningin Emma als Regentes namens H. M. Wilhelmina de regeering en legde 13 December d. a. v. den eed als zoodanig in eene vereenigde zitting der Staten-Generaal af. De proklamatie luidde:

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, enz., enz., enz.

WIJ EMMA, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET KONINKRIJK.

Het heeft Gode behaagd Mijnen geliefden en geëerbiedigden Gemaal, Koning WILLEM DE DERDE, tot zich te nemen.

Ruim een en veertig jaren schaarde zich het Nederlandsche Volk om Zijnen Troon en gedurende dit tijdvak werden onder 's Heeren Zegen rust, vrede en welvaart aan het Vaderland geschonken.

De Kroon is door Zijn afsterven, dat ons allen met diepen rouw vervult, overgegaan op Mijne beminde Dochter WILHELMINA HELENA PAULINA MARIA. Haar troon vinde zijnen hechten steun in de innige trouw en verknochtheid van het Nederlandsche Volk aan het Huis van Oranje. Moge de Almachtige God de gebeden verhooren, die tot Hem opgezonden worden voor onze Koningin WILHELMINA. Hij neme Haar onder Zijne heilige hoede en bescherming.

Krachtens de Wet ben Ik, gedurende Hare minderjarigheid, geroepen als Regentes van het Koninkrijk het Koninklijk gezag voor Haar waar te nemen.

Vertrouwende op Hem, in wiens hand het lot is der Vorsten en Volkeren, neem Ik de Mij toevertrouwde regeeringstaak op Mij, met de bede, dat Hare vervulling in allen deele moge strekken tot heil van Land en Volk en tot bevestiging van het Koninkrijk.

932. 1890. 23 November.

Troonsbestijging van ADOLF VAN NASSAU, groothertog van Luxemburg.

Vz. Aanziend borstbeeld in uniform.

Omschrift:

ADOLPHE GRAND-DUC DE LUXEMBOURG DUC DE NASSAU

Kz. Het gekroonde wapen van Luxemburg, omgeven door twee saamgebonden lauwertakken.

Omschrift:

AVÉNEMENT AU TRÔNE LE 23 NOV. 1890

beneden in het veld: BEGEER UTRECHT, alles in parelrand.

Goudbrons, 53 m.M. Verz. Z., *Tijdschrift* 1897, blz. 123, n°. 2.

Oranjepenningen 1392.

Deze penning werd door de firma BEGEER aan den groothertog bij zijne troonsbestijging in zilver-verguld aangeboden.

ADOLF VAN NASSAU was een achterkleinzoon van CAREL CHRISTIAAN prins VAN NASSAU WEILBURG en CAROLINA prinses VAN ORANJE NASSAU, dochter van prins WILLEM IV en dus een afstammeling van prins WILLEM DEN ZWIJGER. Hij werd geboren 24 Juli 1817 als zoon van Hertog WILHELM VAN NASSAU († 20 Augustus 1839), wien hij als hertog opvolgde. Hij is sedert 1851 gehuwd met prinses ADELAÏD MARIE VAN ANHALT, uit welk huwelijk zijn geboren twee kinderen: erfgroothertog WILHELM (geb. 22 April 1852) en prinses HILDA, in 1885 gehuwd met hertog FRIEDRICH VAN BADEN. In 1866 werd het hertogdom Nassau bij Pruissen ingelijfd. Overeenkomstig het familietraktaat van 1783, art. 71 der kongresakte van Weenen en het traktaat van Londen van 11 Mei 1867, waarbij de troonopvolging in Luxemburg is geregeld, zoodanig, dat bij ontstentenis van mannelijke afstammelingen uit het Huis van Oranje-Nassau, de oudere tak van Nassau, de Walramsche lijn, geroepen wordt, volgde hij Z. M. Koning WILLEM III als groothertog van Luxemburg op. Hij overleed op het kasteel Hohenburg in Beieren, 17 November 1905.

933. 1890. 29—30 November.

Prijspenning Zangwedstrijd te Amsterdam.

Vz. Lier waardoor zich een lint slingert. Omschrift:

✻ LIEDERTAFEL ZANGLUST AMSTERDAM

Kz. (In boog) MANNENKWARTET

29—30 NOV.
1890
PRIJS
BEGEER

Brons, 23 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 123 n°. 3.

934. 1890. 25 November.

50-Jarig priesterschap van H. POPPEN,
pastoor en deken te Amsterdam.

Vz. Zijn rechts gewend borstbeeld in priesterkleed met kapje, op de afsnede van den arm: J. P. M. (enger)

Omschrift in parelrand:

✱ HENR · POPPEN · SS · D · N · LEONIS · XIII · PRAEL · DOM · ECCL · CATH · HARL · CAN · DEC · AMSTELOD ·

Kz. Opschrift in parelrand:

DECANO · OPTIME · MERITO
QVINQVAGESIMVM
AB · INITO · SACERDOTIO · ANNVM
CVM · FELICITER · COMPLEVISSET
VII · KAL · DECEMBR · AN · M · DCCC · XC
D · D · D ·
CLERVS · AMSTELODAMENSIS

Brons, 65 m.M. Kon. Kabinet, looden proefslagen van Vz. en Kz. in Verz. Z. Kz. door W. SCHAMMER. *Tijdschrift* 1894, blz. 30.

Den 9den Oktober 1816 werd HENRICUS POPPEN op het eiland Wieringen geboren, 25 November 1840 tot priester gewijd. Hij was achtereenvolgens kapelaan te Edam, Hoorn en Dordrecht, van 1847 tot 24 Augustus 1861 pastoor te Nieuwkoop, toen hij als zoodanig naar Amsterdam werd verplaatst; in Januari 1877 werd hij tot deken van Amsterdam benoemd, waar hij 10 Oktober 1897 overleed. Hij was Proto-Notaris Apostostolicus, huisprelaat van Paus LEO XIII, proost van het Kathedraal Kapittel van het bisdom Haarlem, deken van Amsterdam, pastoor der parochie van de H. H. Petrus en Paulus aldaar en ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

935. 1890. **December.**

Prijspenning van den Champion-wedstrijd op de Kegelbaan „VAN DER HORST" te Dordrecht.

Vz. De afbeelding van een fraai gedreven beker met voorstellingen op het kegelspel betrekking hebbende.

In het veld rechts: BEGEER

Omschrift: CHAMPION WEDSTRIJD

Kz. Een krans van eikeloof, waarop beneden het gekroonde wapen van Dordrecht rust.

Omschrift: ✱ KEGELBAAN VAN DER HORST ✱ DORDRECHT

Brons met oog en ring, 32 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 124 n°. 4.

De op de voorzijde afgebeelde beker werd eveneens in de Kon. Utr. Fabriek van Zilverwerken vervaardigd en diende tot prijs bij bovenbedoelden wedstrijd.

936. 1891. 13 Januari.

Vierde Eeuwfeest der stichting van ZOUDENBALCH te Utrecht.

Vz. Het wapen van Zoudenbalch. Gedwarsbalkt van goud en rood van 8 stukken, de 4 roode balken beladen met tien zilveren rozen (de penning vertoont daarvoor zespuntige sterren), 4, 3, 2 en 1 met helm en dekkleeden, daarboven een lauwertak, daaronder links: BEGEER

Omschrift: EVERARD ZOUDENBALCH STICHTER

Kz. Binnen een lauwerkrans:

DE STICHTING
VAN
ZOUDENBALCH
OP
13 JANUARI 1491
THANS GEREFORMEERD
BURGERWEESHUIS
NA VIER EEUWEN
HERDACHT

*

Brons, 39 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 124 n°. 5.

Het weeshuis, oorspronkelijk St. Elisabethsgasthuis, is op St. Pontiaans-avond, 13 Januari 1491, gesticht door EVERARD ZOUDENBALCH, thesaurier van den Dom en proost van Maastricht. Het was gelegen op den hoek van Achter Klarenburg en Vreeburg. Bestemd voor de opneming van weeskinderen, werd het, onder toezicht van den oudsten mannelijken erfgenaam van den stichter, den Domdeken en den Schepen-Burgemeester, door eene huismoeder en een prokurator of rentmeester beheerd.

Een kleine 100 jaar later werd het gebouw, bij het beleg van Vreeburg zwaar beschadigd, te klein om alle weeskinderen te bevatten en op verzoek van huismeesters gunde de Raad hun bij besluit van 9 Februari 1582 „'t begrip ende gehele erf van 't convent van de Reguliers", aan den Springweg, aan de Oude Gracht uitkomende. Nog steeds is daar het weeshuis gevestigd. Omstreeks Pinksteren 1582 werden de weezen daarheen overgebracht.

Ter voorziening in de financieele behoeften stond de Raad 9 Mei 1597 aan het weeshuis de inkomsten der kloostergoederen, aan de Regulieren behoord hebbend, toe.

Van 1719 tot 1868 genoot het ook de inkomsten uit de Bank van Leening.

937. 15 Januari 1891.

Overlijden van H. H. VAN CAPPELLE,
voorzitter der loge
de „Geldersche Broederschap" te Arnhem.

Vz. Zijn aanziend borstbeeld.

Kz. Omschrift:

HENDRIK HERMAN VAN CAPPELLE

in het veld:

VOORZ .·. M .·. DER .·. LOGE
„DE GELDERSCHE
BROEDERSCHAP"
IN HET O .·. VAN ARNHEM
1885—1891.
HET E .·. O .·. INGEGAAN
15 JAN. 1891.
P .·. S .·.

Brons, 40 m.M. Leidsch penningkabinet, door J. A. DE VRIES, geslagen aan 's Rijks Munt. *Tijdschrift* 1893, blz. 99 n°. 1.

938. 1891. 21 Maart.

Twintig-jarig bestaan van de Officierstafel te Gouda.

Vz. Het gekroonde wapen van Gouda met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een lint, met de spreuk: PER ASPERA AD ASTRA; 't veld boven omgeven door een lint (mat) waarop: OFFICIERS-TAFEL 1871—1891

Kz. Glad veld, waarin gegraveerd naam van den eigenaar, omgeven door een eike- en lauwerkrans; omschrift op matten rand binnen begrensd door een parelcirkel:

* HERINNERING AAN FEESTVIERING OP 21 MAART 1891

Brons, 43 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 125 n°. 6.

939. 1891. 11—28 April.

Opvoering van „*Koning* OEDIPUS" door de Utrechtsche Studenten.

Draagteeken van de medewerkers.

Vz. Opschrift in griekschen rand:

KONING
OEDIPUS

Kz. Opschrift: UTRECHT
11—28 APRIL
1891

Brons met oog en ring, 22 m.M. door BEGEER, Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 125 n°. 7.

Met groote toewijding werd door Utrechtsche studenten, onder leiding van M. B. MENDES DA COSTA, een man doordrongen van groote kennis van het tooneel der ouden, SOPHOCLES' *Koning OEDIPUS*, naar de metrische vertaling van prof. VAN HERWERDEN, opgevoerd, waarbij door Jhr. mr. J. C. M. VAN RIEMSDIJK, gebruik makende van het weinige, dat ons van de grieksche muziek bekend is, de muziek was gekomponeerd ten einde de stemming der koorliederen weer te geven.

940. 1891. 24—26 April.

2de Nationale Hondententoonstelling te Amsterdam.

Vz. Links gewende kop van een duitschen dog, op de afsnede van den hals: H. v. B.

Omschrift:

NED. VEREENIGING VAN LIEFHEBBERS EN FOKKERS VAN RASHONDEN „CYNOPHILIA"

Kz. Opschrift:

2E NATIONALE
HONDEN TENTOONSTELLING
GEHOUDEN IN DEN PARKTUIN
TE AMSTERDAM
24. 25. EN 26. APRIL 1891
PRIJS

Beneden: BEGEER UTRECHT

Brons, 41 m.M. *Tijdschrift* 1897, blz. 126 n°. 8.

De vereeniging Cynophilia werd opgericht 15 februari 1890.

941. 1891. 1 Mei.

MR. E. A. JORDENS gedurende 25 jaar burgemeester van Haarlem.

Vz. Links gewend borstbeeld van den jubilaris, daaronder: BEGEER. Omschrift in parelrand:

MR ERNST ANTHON IORDENS

Kz. Tusschen een eike- en een lauwertak, waarop onder het gekroonde wapen van Haarlem rust:

DE LEDEN
VAN DEN GEMEENTERAAD
AAN DEN BURGEMEESTER
VAN
HAARLEM
1866—1891

Brons, 53 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 126 n°. 9.

Aangeboden met een album in rijken, artistiek met zilver gedekoreerden band, ontworpen door den toenmaligen leeraar aan de kunstnijverheidsschool te Haarlem, SLUITERMAN, geleverd door de firma HOECKER te Amsterdam, 't welk in een kastje (stijl LOUIS XVI) was besloten, ontworpen door ons medelid A. J. C. VAN GEMUND en geleverd door de firma J. C. VAN GEMUND EN ZOON, meubelfabriekanten te Haarlem.

JORDENS werd geboren te Deventer, 31 December 1821. Na zijn promotie vestigde hij zich als advokaat te Arnhem en werd later gemeenteraadslid aldaar, welke betrekking hij 1 Mei 1866 verwisselde met die van burgemeester van Haarlem. Hij was lid der Provinciale Staten van Noord-Holland en ridder in de orde van den Ned. Leeuw.

Den 31sten Maart 1893 legde hij zijn ambt neder en vestigde zich te 's-Gravenhage, waar hij 27 November 1894 overleed.

942. 1891. 5 Mei.

25-Jarig huwelijk van M. J. WALLER en M. E. A. SCHILL, te Amsterdam.

Vz. Hunne naar links gewende borstbeelden (accolés), op den schouder van den man: FERNAND DUBOIS BRUXELLES

Omschrift: MEINDERT · JOHANNES · WALLER + MARIA · ELISABETH · ADOLPHINE · SCHILL

Kz. De wapens der echtelieden, (WALLER: doorsneden: *a.* in blauw een zilveren molenijzer, *b.* een natuurlijk blauw gekleurd water; over de deellijn een aan den bovenkant gekanteelde zilveren dwarsbalk van drie stukken; SCHILL: in rood een gouden rechter-schuinbalk), onder één helm met vlucht en helmteeken (molenijzer), dekkleeden en twee griffioenen als schildhouders, tusschen de jaartallen: 1866 1891, in de afsnede twee handen, die

een lint, met de spreuk: FORTIOR VOLUNTAS, vastknoopen, dat de wapens vereenigt; tusschen de handen: XXV^{TIG} JARIG

HUWELIJK

AMSTERDAM

V · MEI ·

· MDCCCXCI ·

rechts ter zijde: FERNAND DUBOIS

Brons, 60 m.M., Kon. Kabinet.

943. 1891. 12 Mei.

N. J. B. LANDMAN te Helvoirt,

50 jaar geneesheer.

Vz. Het beeld van ESKULAAP. Omschrift: ★ AFDEELING 'S BOSCH EN OMSTREKEN VAN DE NED. MAAT^{IJ} TER BEVORDERING DER GENEESKUNST

Kz. Opschrift in lauwerkrans:

AANGEBODEN

AAN

HAAR VERDIENSTELIJK

MEDELID

N. J. B. LANDMAN

TER HERINNERING

AAN ZIJN

50 JARIGEN LOOPBAAN

12 MEI 1891

Bijdragen 2de druk, n°. 592 *.

Mededeeling van den heer CLERX—JURGENS te Oss, wiens eerste echtgenoote een dochter was van den heer LANDMAN. Deze werd geboren te 's-Gravenhage 24 Augustus 1815 en overleed te Helvoirt 30 April 1902. In Juni 1901, kort na zijn 60-jarig feest, benoemde H. M. hem tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

944. 1891. 20 Mei.

Prijspenning der 's-Hertogenbossche Rijvereeniging.

Vz. Het gekroonde wapen van 's-Hertogenbosch met dekkleeden in een parelcirkel.

Omschrift: ✤ 'S HERTOGENBOSCHE (sic) RIJVEREENIGING.

Kz. In parelcirkel:

III

PRIJS

20. MEI 1891

Omschrift gegraveerd:

MOOISTE EENSPAN

DEN HEER A. JURGENS

Brons, 35 m.M., eigendom van den Heer ARNOLD JURGENS, te Nijmegen. *Bijdragen* 2de druk, n°. 593.

945. 1891. 25 Mei.

1885—90

Oorlog op Atjeh.

Gesp als beschreven onder n°. 127 met het opschrift:

ATJEH 1885—1890.

K. B. 25 Mei 1891, no. 42. De gerechtigden zijn bevoegd deze te verwisselen, tegen de bij K. B. 21 Juni 1897 ingestelde gesp met opschrift: ATJEH 1873—1896.

946. 1891. 26—29 Mei.

Eerste bezoek van HH. MM. de Koninginnen aan Amsterdam.

Vz. De links gewende borstbeelden van HH. MM. de Koninginnen (accolés), daaronder: BART V. HOVE. J. P. M. MENGER.

Omschrift in parelrand:

HET VADERLAND GETROUWE TOT IN DEN DOOD

Kz. Kartouche met het wapen van Amsterdam, rustende op een met linten opgenomen kleed, gedekt door de keizerskroon.

Omschrift in parelrand:

AAN HARE MAJESTEITEN DE STAD AMSTERDAM

❀ 26—29 Mei 1891 ❀

W. SCHAMMER. F.

Brons, 66 m.M. Verz. Z. *Oranjepenningen* 1395, *Tijdschrift* 1893, blz. 93, n°. 1 en 1898, blz. 257, n°. 1.

Den 27sten Mei 1891, in goud, zilver en brons, door den burgemeester mr. G. VAN TIENHOVEN namens de gemeente aan HH. MM. de Koninginnen aangeboden bij de plechtige ontvangs in de Nieuwe Kerk.

Bij gelegenheid van dit bezoek werd door H. M. de Koningin den 28sten Mei de eerste steen gelegd voor het Buitengasthuis, waarbij een exemplaar in zilver en een in brons van den penning werden ingemetseld.

947. 1891. 28 Mei.

Eerste steenlegging van het Wilhelminagasthuis te Amsterdam.

Links gewend uitgesneden borstbeeld van H. M. de Koningin met loshangend haar.

Zilver, groot 18 bij 16 m.M., op rood, wit, blauwe rozet, waaronder twee oranje-slippen uitkomen.

Als draagteeken gebruikt door de onderwijzers.

948. Als voren.

Hetzelfde op strikje met slippen en lussen, afwisselend oranje en nationale kleuren.

Draagteeken der ruim 5000 schoolkinderen, die H. M. den welkomstgroet toezongen. (Vermoedelijk vervaardigd door JOSEPH B. CITROEN.)

949. 1891. 1 Juni.

P. J. VAN DIJK VAN MATENESSE gedurende 25 jaar burgemeester van Schiedam.

Vz. Zijn links gewend hoofd, daaronder: P. M. MENGER.

Omschrift: P. J. VAN DIJK VAN MATENESSE BURGEMEESTER VAN SCHIEDAM.

Kz. Binnen twee fraai bewerkte, zware eiketakken, onder samengestrikt

ZIJNER
STADGENOOTEN
HULDE EN DANK.
—
I JUNI
1866—1891.

Onder den krans: W. S. (chammer).

Brons, 65 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1898, blz. 257, n°. 4.

Zie den penning Suppl. n°. 88A.

P. J. VAN DIJK werd geboren te Schiedam, 31 Mei 1825, en bezocht de latijnsche school aldaar, doch kon tot zijn groot leedwezen van zijn vader geen toestemming verkrijgen om, zooals hij zoo gaarne wilde, in de rechten te gaan studeeren. Hij kwam toen in den boekhandel te Gouda en Utrecht en vestigde zich als boekhandelaar te Schiedam. Later werd hij sekretaris en weldra tevens burgemeester van de gemeente Matenesse, tot dat deze met Schiedam werd vereenigd. In 1866 volgde hij den heer KNAPPERT op als burgemeester zijner vaderstad, als zoodanig werd hij op zijn verzoek eervol ontslagen 1 November 1894. Hij was geruimen tijd lid der Staten van Zuid-Holland en ridder in de orde van den Ned. Leeuw. Den 4den Juli 1886 werd hij benoemd tot eerelid van de Société royale de numismatique de la Belgique, van welk genootschap hij sedert 25 Juli 1871 associé étranger was; hij behoorde tot de oprichters van het Kon. Ned. Gen. voor Munt- en Penningkunde, doch bedankte als lid daarvan in 1900, daar helaas zijn geest krank was geworden. Behalve gedenkpenningen, nederlandsche munten, armenpenningen en noodmunten, bezat hij de rijkste en volledigste verzameling noord- en zuid-nederlandsche legpenningen, waaronder een zeer groot aantal niet beschreven en unieke stukken.

Te betreuren is het, dat hij zoo weinig omtrent zijne verzameling publiceerde. In de *Revue Belge* van 1885 komt een artikel met afbeeldingen voor: *Quelques jetons curieux et inédits.*

Hij overleed te 's-Gravenhage 29 November 1905.

919 A.

7 Juni — 30 Augustus

Muziekfeest te Middelburg.

Vz. Rechts gewende vrouw de harp bespelende, welke zij op een voor haar staande zuil, waarop muziekrol, laat rusten. Aan hare voeten: waldhoorn, tamboerijn, violoncel, enz.

Kz. Tusschen saamgestrikte lauwertakken:

MUZIKAAL
FEEST
TE
MIDDELBURG
7 JUNI
30 AUGUSTUS
1891.

Koper verguld met oog en ring, 50 m.M. Verz. gemeente Middelburg.

Volgens den *Catalogus* n°. 446[a] hadden de feesten plaats in den Schuttershof en werd de penning uitgereikt aan alle muziek- en zanggezelschappen, die aan de feesten deelnamen.

950. 1891. 19 Juni.

80ste Verjaardag van MR. JACOB DIRKS te Leeuwarden.

Vz. en Kz. = DIRKS n°. 524, op de Kz. in het open gebleven deel van het veld gegraveerd: MR. J. DIRKS.

Zilver, 43 m.M.

Aangeboden krachtens besluit van den gemeenteraad voor de vele diensten door DIRKS aan de stad zijner inwoning bewezen.

Zie *Tijdschrift* 1893, blz. 18 en de noot bij no. 681.

951. 1891. 1—3 Juli.

Bezoek van HH. MM. den Keizer en de Keizerin van Duitschland aan Amsterdam.

Vz. De tegenover elkander geplaatste hoofden van HH. MM. den Keizer en de Keizerin van Duitschland, daarboven de duitsche keizerskroon, omschrift:

WILHELM II DEUTSCHER KAISER, AUGUSTA VIKTORIA KAISERIN

* AMSTERDAM 1—3 JULI 1891 *

Kz. De tegenover elkander geplaatste borstbeelden van HH. MM. de Koninginnen, daarboven het nederlandsche wapen, gekroond,

met schildhouders en wapenspreuk, daaronder in boog: J. SCHULMAN INV. J. D. POSTHUMUS FEC.

Omschrift:

★ EMMA KONINGIN-WEDUWE REGENTES
★ WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Brons, 46 m.M., Verz. Z.

952. Als voren.

Er bestaan ook exemplaren van een afgekeurden stempel, zonder de kroon op de Vz. en het wapen op de Kz.; deze zijn zéér zeldzaam, daar de stempels bij de poging tot verbetering gesprongen zijn. In tin Verz. Z., ze zijn iets kleiner, n. m. 45 m.M. *Oranjepenningen* 1393 en 1394.

Het keizerlijk paar arriveerde met de „Hohenzollern", begroet door een nederlandsch eskader, te IJmuiden, 1 Juli 1891. Te Amsterdam werd o. a. een bezoek gebracht aan het Rijks-Museum, het Gemeente-archief en de Handels-inrichtingen; in de Nieuwe Kerk legde Z. M. een krans op het graf van DE RUIJTER, den 3den Juli vertrokken HH. MM. de Koninginnen met Hare gasten naar 's-Gravenhage, vanwaar deze, denzelfden dag, via Rotterdam naar Duitschland terugkeerden.

953. 1891. 5—7 Juli.

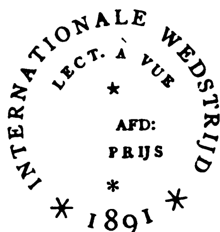
Internationale wedstrijd
bij het 50-jarig bestaan der Harmonie
„Apollo's Lust" te Eindhoven.
Prijspenning.

Vz. Het gekroonde wapen van Eindhoven; daaronder: C. WÜRDEN BRUSSEL

Omschrift:

KONINKLIJKE HARMONIE · APOLLO'S LUST ·
EINDHOVEN
* OPGERICHT 1841 *

Kz. Cirkelvormig medaillon, omgeven door zwaren, met linten omwonden, lauwerkrans, waarbinnen:

Zilver met oog en ring, 50 m.M.

954. Als voren.

Herinneringspenning.

Vz. als n°. 953.

Kz. Cirkelvormig medaillon in versierden rand, omgeven door twee vaandels, lier onder vijfpuntige ster, champagnekelk, masker, narrenschepter, zwaard, harp, trompetten en pauken, onder: opengeslagen muziekboek rustende op twee lauwertakken, daarbinnen:

Brons met oog en ring, 50 m.M.

955. Als voren.

Met in het medaillon:

FESTIVAL

5 & 12

✿ JULI ✿

1891

50 m.M., afbeelding in Verz. SNOECK. Zie *Bijdragen* 2de druk, n°. 596*, 596**.

956. 1891. 8 Juli.

Promotie in het Staatsrecht van R. baron VAN HEECKEREN WASSENAER te Utrecht.

Vz. Het wapen der familie VAN HEECKEREN WASSENAER: in goud een rood kruis, met twee omziende gouden, rood getongde griffioenen als schildhouders, gedekt door een gouden helm met rood-gouden dekkleeden en gouden hoed met rooden opslag, waarop twee struisveeren rechts rood, links goud, als helmteeken; 't geheel rustende op een ornament, binnen een parelcirkel.

Kz. Opschrift tusschen saamgestrikte eike- en lauwertakken:

RVDOLPHVS
LIB. BARO AB
HEECKEREN WASSENAER
DOCTOR JVRIS PVBLICI
CREATVS
VII. IDVS JVL.
MDCCCXCI

Brons, 42 m.M. Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 127, n°. 10.

Door de firma BEGEER aan baron VAN HEECKEREN aangeboden. Deze laatste bestelde, als hoofdpersoon der maskerade in 1881, hertog (later keizer) MATTHIAS van OOSTENRIJK, zijn staalvergulde wapenrusting bij BEGEER, wiens fabriek daardoor zeer bekend werd. Dit was het begin van de groote vlucht, die deze zaak nam.

Het geslacht HEECKEREN behoort tot de voornaamste en oudste geslachten van Gelderland. Hun stamgoed is de baan der heerlijkheid Hekeren, tusschen Elten en Emmerik, waarin de hof de Ese of Hese, waarnaar de eerste leden der familie zich noemden. Hun stamlijst begint met EVERARDUS DE ESE, die in de tweede helft der 12de eeuw leefde. Bekend zijn de onder diens nazaat FREDERIK VAN HEECKEREN of VAN DER ESE ontstane twisten der HEECKEREN en BRONCKHORSTEN. Nog in de 18de eeuw bezaten zij de kasteelen Overlaar, Nettelhorst, de Cloese, Reurloo, de Heest, de Wiersse en Surderas in het Zutfensche, alle aan de Berkel gelegen en daarom als de Zeven Berkelneven bekend.

957. 1891. 16 Juli.

Eerste steenlegging voor den herbouw der afgebrande kerk te Apeldoorn.

Vz. – n°. 946.

Kz. Opschrift, (vermoedelijk gegraveerd), volgens J. L. KEPPER'S *Gedenkboek. Koningin Wilhelmina in haar openbaar leven:*

„Deze medaille werd geslagen in het jaar 1891, het eerste jaar der regeering van H.M. Koningin WILHELMINA der Nederlanden, onder regentschap van Hare Moeder, Koningin EMMA-Weduwe".

Zilver, 66 m.M.

Volgens mededeeling van den heer J. P. M. MENGER zijn door de stad Amsterdam twee exemplaren, 1 zilver en 1 brons, van den penning no. 946 met gladde Kz. besteld en afgeleverd 1 Juli 1891,

waarvan de zilveren heeft gediend, om in den gedenksteen te worden besloten, terwijl de bronzen (*zonder* opschrift) in mijne verzameling terecht is gekomen. De oorkonde van deze steenlegging luidt: „Z. M. Koning WILLEM I heeft ten behoeve van de Hervormde Gemeente te Apeldoorn op deze plaats een kerk laten bouwen, waarvan de eerste steen werd gelegd den 11 Mei 1839 en de inwijding plaats had den 5 Juni 1842. Deze kerk werd den 29 Maart 1890 door brand vernield. Den 16 Juli 1891 werd de eerste steen gelegd van de herbouwde kerk door H. M. Koningin WILHELMINA der Nederlanden, met toestemming en in tegenwoordigheid van Hare Moeder, H. M. Koningin EMMA, Regentes van het Koninkrijk" en bevat verder vermelding der bij de plechtigheid tegenwoordige authoriteiten, die de oorkonde mede onderteekenden. Tot fundament voor den door H. M. gelegden steen diende de indertijd door Haren Overgrootvader gelegde eerste steen, die met een koperen busje bevattende een gedenkpenning en eenige nederlandsche muntstukken te midden van het puin was teruggevonden.

De kerk werd 25 September 1892 ingewijd.

958. 1891. 19 Juli.

2de Uitvoering van het Zuidergewest van het Nederlandsch Gymnastiekverbond te Helmond.

Vz. In verdiept veld, omgeven door zwaren, met linten omwonden lauwerkrans:

NED: GYMN.
❀
★ VERBOND ★
❀
ZUIDER-GEWEST

Kz. 2DE UITVOERING (in boog)

19 JULI 1891
★ ❀ ★
HELMOND (in boog)

Brons met oog en ring, 40 m.M., Verz. Z. *Bijdragen* 2de druk, n°. 594.

959. 1891. Juli.

25-Jarig bestaan van de *Katholieke Illustratie.*

Vz. Op een schild de attributen van het tijdschrift: pen, teekenstift, rol papier en inktkoker, daaromheen drie schilden met stralend kruis, wapen van Nederland en wapen van het St. Lukasgild, rustend op een lint met de ingeslagen woorden:
GESCHIEDENI(S), BESCHAVING, LETTERKUN(de), het verdere vlak gevuld met boogversieringen, onder staat: J. P. M. MENGER. F. alles in parelrand.

Kz. Binnen een lauwerkrans omgeven door parelcirkel: DOOR GOD GEZEGEND
DOOR DUIZENDEN
GESTEUND
HERDENKT DE
KATHOLIEKE ILLUSTRATIE
HAAR BLOEIEND
XXV JARIG BESTAAN
JULI 1891

Brons, 50 m.M. Verz. Z., ontworpen door dr. P. J. H. CUIJPERS. *Tijdschrift* 1893, blz. 95, n°. 4 (waar abusief staat: MEI 1891) en 1898, blz. 257, n°. 3, *Bijdragen* 2e druk, n°. 595.

960. 1891. 31 Augustus.

Vereeniging tot veredeling van het Volksvermaak te Amsterdam;
11e verjaardag van H. M. de Koningin.

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin.

Omschrift: WILHELMINA - KONINGIN DER NED.

Kz. Glad veld omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken, omschrift:

* VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET VOLKSVERMAAK TE AMSTERDAM

Verguld zilver, zilver en brons, 36 m.M. door BEGEER, *Tijdschrift* 1897, blz. 128, n°. 11, *Oranjepenningen* 1400.

961. 1891. Augustus.

Prijspenning van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Vz. MINERVA, in de rechterhand een speer, met de linker rustende op haar schild, links gewend zittende, aan haar voeten een lauwertak, links een geschiedrol waarop:

KON.
BESLUIT
V. 4 FEB.
1848
N 81.

Omschrift binnen versierden rand:

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans, daaronder: BEGEER, alles binnen een parelcirkel.

Brons, 48 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 128, n°. 12.

Het instituut werd opgericht in 1847, is gevestigd te 's-Gravenhage en bedoelt de bevordering van de wetenschap en de kunst van den ingenieur in den meest uitgestrekten zin. Te Batavia is eene afdeeling gevestigd onder den naam: „Afdeeling Nederlandsch-Indië".

962. 1891. 1 en 2 September.

Landbouwtentoonstelling te Alphen aan den Rijn.

Vz. Het gekroonde wapen van Oudshoorn, daaronder schuin geplaatst de wapens van Alphen (links) en Aarlanderveen (rechts), daartusschen lauwer- en eiketakken.

Omschrift: * HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW · AFDEELING ALFEN · OUDSHOORN · AARLANDERVEEN

Kz. Glad veld; omschrift:

✳ TENTOONSTELLING ✳
1 EN 2 SEPTEMBER 1891

Brons, 47 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1898, blz. 42 n°. 11 bis.

963. 1891. 3—6 September.

Hondententoonstelling te Scheveningen.

Vz. Links gewende kop van een duitschen dog.

Omschrift:

NED. VEREENIGING VAN LIEFHEBBERS EN FOKKERS VAN RASHONDEN „CYNOPHILIA"

Kz. Glad.

Zilver verguld, 46½ m.M.

Deze penning werd alleen gebruikt voor bovengemelde tentoonstelling en voor die 7 - 9 April 1893, te Rotterdam gehouden. Zie de aanteekening bij no. 940.

964. 1891. September.

Prijspenning voor de jaarlijksche botterwedstrijden, uitgeschreven door de Zeilvereeniging „het IJ", te Amsterdam.

Vz. De beker aangeboden door het eerelid der vereeniging F. W. baron VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN.

Omschrift:

ZEILVEREENIGING „HET Y" AMSTERDAM

Kz. Glad veld, omgeven door zwaren lauwerkrans. In het beschreven exemplaar gegraveerd:

Botter
wedstrijd
18 $\frac{3}{10}$ 97.

Goud met oog en ring, 30 m.M., 21½ gram, mij ter beschrijving toegezonden door den Heer J. J. CLAASEN, sekretaris der vereeniging.

De botterwedstrijd heeft jaarlijks plaats tot sluiting van het seizoen. De fraaie, door BEGEER vervaardigde beker wordt eigendom van den stuurman, die hem drie maal gewonnen heeft. Na teruggave van den beker (of zoo die in berusting gelaten wordt van het bestuur der vereeniging terstond) ontvangt de stuurman van den winnenden botter den beschreven gouden penning, de beide andere opvarenden ontvangen dien terstond.

965. 1891. 13 December.

1ste Regeeringsjaar van H. M. de Koningin-Regentes.

Vz. De borstbeelden van H.H. M.M. de Koninginnen van voren de trois quarts gezien. Omschrift op matten rand:

DE ZORG VOOR DE KONINGIN EN HET KON: DER NED: AAN DE KONINGIN REGENTES OPGEDRAGEN

* 13. DEC. 1890 *

Kz. Gezicht op het paleis 't Loo te Apeldoorn. Boven langs den rand:

HET EERSTE JAAR HARER REGEERING

't Loo 1891

In de afsnede de wapens van Nederland en Waldeck-Pyrmont, gedekt door de koninklijke kroon met twee leeuwen (een gekroond, een ongekroond) tot schildhouders.

Brons, 50 m.M., Verz. Z., door L. Chr. Lauer te Neurenberg, geslagen aan 's Rijks Munt. *Tijdschrift* 1893, blz. 100; *Oranje-penningen* 1396.

966. Als voren.

Er bestaat een variant (proefslag van een afgekeurden stempel) met den leeuw in het nederlandsch wapen omgedraaid (rechts gaande).

Dit is gebruikelijk in de duitsche heraldiek, die het als onbeleefd beschouwt, dat de wapendieren enz. van het eene wapen, het andere wapen den rug toekeeren.

966A. 1891.

55-Jarig bestaan van het Philharmonisch Gezelschap te Venloo.

Vz. Engel met harp de face zwevende, twee engeltjes met een bloemslinger zweven voor haar uit, het rechtsche strooit bloemen. Links tak waarop twee zingende vogels, rechts vliegend vogeltje.

Omschrift langs den benedenrand:

PHILHARMONISCH GEZELSCHAP VENLOO

alles in parelrand.

Kz. Opschrift, links omgeven door een lauwertak met strik:

HERINNERING

AAN HET

JUBELFEEST

1836—1891

alles in parelrand.

Brons, 43 m.M. Verz. Z.

967. 1891.

Fotografie-tentoonstelling te Amsterdam.

Prijspenning.

Vz. Het door de keizerskroon gedekte wapen van Amsterdam, daarnaast rechts: BEGEER

Omschrift:

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TOT

BEVORDERING DER FOTOGRAFIE

* AMSTERDAM 1891 *

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 53 m.M. *Tijdschrift* 1897, blz. 130, n°. 14.

968. 1891.

Zevenjaarsche reliquieëntooning te Maastricht.

Vz. Aanziend borstbeeld van St. SERVATIUS met mijter, in bisschopskleed.

Omschrift:

H. SERVATIUS BISSCHOP VAN MAASTRICHT

B. V. O. (Bid voor ons.)

Kz. St. LAMBERTUS, de face staande in bisschoppelijk ornaat met kromstaf in de linkerhand, de rechterhand zegenend opgeheven.

Omschrift:

H. LAMBERTUS BISSCHOP VAN MAASTRICHT

B. V. O.

Koper verzilverd, ovaal, met oog en ring, 23 bij 19 m.M. Verz. SCHOLS.

Zie omtrent St. SERVATIUS de noot bij nos. 626—268. St. LAMBERTUS, bekend wegens zijne berisping van PEPIJN VAN HERSTAL, wegens diens echtscheiding, werd in 708 vermoord.

969. 1891.

25-Jarig bestaan der Harmonie Utile Dulci, te Boxmeer.

Vz. Medaillon waarin de letters:

U. D.

daarboven het *belgische* wapen met leeuwen als schildhouders, ter weerszijden daarvan *belgische* vlaggen, verder omgeven door lier, harp, blaas- en strijkinstrumenten, pauken en muziekboek, rustende op gekruiste lauwertakken.

Daaronder: H. F[T] (HART fecit)

Kz. Rond medaillon, omgeven door met linten omwonden bloemkrans, in het medaillon:

ZILVEREN JUBELFEEST

HARMOMIE

UTILE DULCI

1866—1891

BOXMEER

Zilver verguld, 58 m.M. met gekroond ornement en ring (met het ornement hoog 82 m.M.). Verz. VAN RIJCKEVORSEL, *Bijdragen* 2[de] druk, n°. 596***.

(Wordt vervolgd).

Munt-reliefmeter.

Een muntrelief-meter.

Het relief eener munt moet voldoen aan zekere eischen, voor een deel gesteld door de functies der munt als ruilmiddel, voor een ander deel door de techniek der fabricage, terwijl eindelijk van artistiek standpunt beschouwd ook geen volledige vrijheid bestaat. Tot de eerstbedoelde eischen behoort als meest kenmerkende deze, dat het gedeelte van het relief langs den omtrek van het muntstuk hooger moet zijn dan het daar binnengelegene, zoodat slijting van de munt op den rand kan aangrijpen en tenminste een tijd lang de lagere gedeelten, die de door de wet verlangde kenmerken dragen, voor wegneming worden behoed. Ook de breedte van dien verheven rand staat in nauw verband met de slijting, maar noch hierop, noch op de wijze van verdeeling van de en relief staande figuren en beelden over het geheele oppervlak, is het de bedoeling hier nader in te gaan.

Wel wilde ik wijzen op het bestaan van eigen eischen der techniek van het muntslaan ten opzichte van het relief, welke zelfs wel eens in strijd kunnen zijn met de andere categoriën. Het is tot dusverre nog niet mogelijk deze met eenige behoorlijke nauwkeurigheid te formuleeren. Zij zullen in den scherpsten vorm een betrekking moeten

inhouden tusschen den druk, noodig om een scherpe uitmunting te verkrijgen in een zeker standaardmateriaal en den diameter van den stempel. Hoe nu verlaging van dien druk samenhangt met allerlei bijzonderheden in den vorm van het stempelreliet, is een bijzonder interessant studie-onderwerp.

Meer dan zeer voorloopig werk is in deze richting nog nergens gedaan. Er is dus nog geen denken aan, dat men op geheel rationeele wijze den opzet voor een muntstempel kan maken.

Vroeger was dit in nog hoogere mate het geval dan nu en dit heeft altijd ten gevolge gehad, dat het maken van „goede" muntstempels (zelfs nog afziende van het meer artistieke deel ervan) een werkzaamheid is geweest, die zich niet er toe leende om als andersoortige kennis of vaardigheid te worden onderwezen. In 't gunstigste geval kon zij slechts door hen met goed gevolg worden verricht, die door lange ervaring op muntgebied een zekere empirische kennis van den samenhang tusschen de moeilijkheden van het muntslaan en de hoedanigheden van de stempels hadden verkregen. Het is dan ook geen wonder, dat men zoo dikwijls melding gemaakt ziet van de bezwaren, die verbonden waren aan het vervaardigen van deugdelijke muntstempels, d. w. z. bezwaren, die eerst bij de beproeving voor het muntslaan zich vertoonden. Aan de andere zijde vinden de buitengewoon hooge belooningen, die in vroegere tijden aan stempelsnijders voor het maken van nieuwe stempels moesten worden uitgekeerd, ook

wel wanneer men toch niet geheel tevreden was over hun werk, voor een groot deel hunne verklaring in diezelfde moeilijkheden.

Van een en ander levert het eerste deel der 19de eeuw een goed voorbeeld, toen bij de wisselende regeeringen — Bataafsche Gemeentebest, Koninkrijk Holland (LOD. NAPOLEON), Fransch bestuur, Koning WILLEM I — er zoo snel opeenvolgende vernieuwingen van muntstempels noodig waren, dat deze niet eens de bestuurswisselingen voldoende vlug konden volgen 1). En al is de vroegere wijze van graveeren der stempels, direct in staal, geheel vervallen, doordat nu een modellé op groote schaal gemaakt, machinaal verkleind wordt tot een stalen stempel, de aard der bezwaren blijft daarbij dezelfde. Een recent voorbeeld geven de muntstempels, waarmede ons tegenwoordig goud en grof zilver geslagen wordt, die uit technisch oogpunt heel wat beter hadden kunnen zijn. De beproeving daarvan is de bron van veel onaangenaamheden geweest.

Hopende iets te kunnen bijdragen tot een beter inzicht in de kwestie, die het hier betreft, kwam het mij nuttig voor een middel te bezitten om op vergroote schaal doorsneden van het relief van munten of muntstempels onderling te kunnen vergelijken. Met dat doel is naar mijne wenschen een toestel vervaardigd, geconstrueerd door de Nederl.

---

1) Over de onderhandelingen, vooral met fransche stempelsnijders, GEORGE, MICHAUT e. a. over hunne condities en de uitkomsten van hunne werkzaamheden vertelt uitvoerig Mr. L. W. A. BESIER in zijne *„Aanteekeningen"* achter de *Verslagen van het Muntcollege over* 1884 *en* 1887.

Instrumentenfabriek alhier, dat op 10-voudige schaal (zoo noodig ook op andere) het relief van een munt, zooals dat verkregen wordt bij snijding der munt door een loodrecht daarop gedacht vlak, op een met roetzwart bedekte glasplaat opteekent. Door draaiïng der munt (of van den muntstempel) kan men de overeenkomstige relieflijnen in elk ander loodrecht snijdingsvlak zichtbaar maken. De lijnen worden getrokken door een fijne naald, aangebracht aan het einde van den langen arm van een hefboom, wiens korte arm eveneens een naald draagt, die over het horizontaal geplaatste muntstuk (of stempel) heenglijdt en daarbij de dalingen en rijzingen van het relief volgt, wanneer aan de kruk van het toestel gedraaid wordt, (zie Plaat II). Door een aantal stelinrichtingen zijn te voren munt (of stempel) en glasplaat in den goeden stand gebracht.

Als illustratie van de werking van het apparaat mogen hier eenige relief-opnamen, naderhand photografisch verkleind, volgen. Een eerste groep (zie Pl. III) kan dienen om den invloed van een hoogst belangrijke wijziging in het muntslaan, den overgang van handen- tot machine-arbeid, 1) op het relief der stempels, zichtbaar te maken. Van oudsher geschiedde het muntslaan met den hamer; van de ijzeren (met staal opgelegde) stempels was de onderste met een zwaar, puntig verlengstuk ingelaten in een houten aambeeld, de bovenste

1) Waarvan wel ten onrechte getuigd is: „L'art y a perdu, comme il perd presque toujours à l'emploi des machines. LENORMANT, *La monnaie dans l'antiquité*. Paris 1878.

Met den hamer geslagen.

„Geschroefd".

No.	MUNTSOORT.	ZIJDE.	JAAR VAN AANMUNTING	AARD VAN DEN MUNTSLAG.
1	Philipusgulden (goud)	Beeldzijde.	1506 1515	Hamer
2	„ „	Tegenzijde.		„
7	Carolusgulden „	Beeldzijde.	Reg. Karel V	„
8	„ „	Tegenzijde.		„
11	Leeuwendaalder (zilver) dubb. zwaarte	Beeldzijde.	1641	„
12	„ „ „ „	Tegenzijde.		„
17a	Dubbele dukaat (goud)	Beeldzijde.	1654	„
18a	„ „ „	Tegenzijde.		„
19a	Dukaat (goud) op 5 dubb. zwaarte .	Beeldzijde.	1673	Geschroefd
20a	„ „ „ 5 „ „ .	Tegenzijde.		„
27	2-gulden (zilver)	Wapenzijde.	1681	„
28	„ „			„
13a	Leeuwendaalder (zilver) dubb. zwaarte	Leeuw.	1684	„
14a	„ „ „ „			„
17	Gulden	--	1794	„
18	„	Wapenzijde,		„

werd met een tang daarboven geplaatst, nadat de te munten metaalplaat er tusschen gelegd was. Door enkele hamerslagen werd de laatste dan tot munt gestempeld.

Hierop zijn gevolgd schroefpersen, het eerst in Frankrijk; in ons land in 1670 in Amsterdam 1) (anders geen eigenlijke muntplaats, die voor Holland was Dordrecht). Een zware verticale schroef, die aan zijn boveneinde twee lange horizontale bezwaarde armen droeg, werd door 2, 4 of meer mannen in snelle beweging gebracht, en losgelaten vóórdat de krachtige schok de lager geplaatste stempels en de muntplaat daartusschen, trof. Eerst in 1822 zijn deze „muntschroeven" vervangen door de tegenwoordig nog gebruikte kniedrukpersen.

De schroeven maakten een grooteren druk mogelijk dan met den hamer werd uitgeoefend en het was dus te verwachten, dat, in vergelijking met de munten van vroegeren datum, die der volgende periode een relief konden bezitten, dat op verschillende plaatsen zeer merkbaar hooger was en diensvolgens een door den graveur allicht gewenscht ander effect kon veroorzaken. Inderdaad blijkt het bedoelde verschil goed waarneembaar te zijn. Men vergelijke daartoe de hierbij geplaatste verkleinde reproducties van photo's der reliefiijnen, zooals het boven besproken toestel deze heeft geleverd. Oorspronkelijk waren de

1) Dadelijk er na ook op de Westfriesche munten (Hoorn, Enkhuizen, Medemblik) nagevolgd. Zie GROEBE, *Bijdragen tot de kennis der muntzaken in de Vereenigde Nederlanden*, 1832, pag. 11.

lengten dier lijnen natuurlijk evenredig aan den diameter der munten; ter betere vergelijking zijn zij echter tot ééne lengte herleid. Al deze relieflijnen zijn getrokken van links naar rechts over het midden der muntstukken.

Zoowel bij de eerste als de tweede categorie ontbreekt bijna overal een verhoogde rand. Slechts bij den Amsterdamschen proef-dukaat van 1673 (19*a* en 20*a*) met verhoogd randschrift 1), waartoe eene munting „in den ring" noodig was, daarna weder tot het begin der 19de eeuw verlaten, komt deze wel voor. Alle andere stukken zijn op den vrijen stempel geslagen, waarbij het metaal min of meer terzijde kan uitwijken (nu nog bij onzen dukaat het geval). Een groot verschil vertoonen o. a. de beide Leeuwendaalders van 1641 en 1684 (n°s. 11, 12 en 13*a*, 14*a*), wier relief sterk onderscheiden is. Onnoodig is het nog op te merken, hoe slechts weinige der stukken aan den eenvoudigen eisch voldoen op een plat vlak vast te liggen. Wanneer men zich rechte lijnen getrokken denkt van het eene randgedeelte tot het tegenovergestelde bij elk der figuren, dan komt het bijna geregeld voor dat de relieflijn daardoor wordt getroffen.

In de tweede plaats voer ik enkele reliefopnamen aan van munten uit de eerste helft der

---

1) Voor 't eerst in ons land te Dordrecht in 1671, daarna te Amsterdam toegepast, als eene vinding van LUBERT SYMONSZ VAN DER BURGH, Meester Staal- en Konstwerker. Zie GROEBE, t. a. p. blz. 13 en STEPHANIK, *Geschiedk. Catalogus der Munten* (*Rijksmuseum*) 1888, blz. 13.

No.	MUNTSOORT.	ZIJDE.	JAAR VAN AANMUNTING	GRAVEUR OF MODELLEUR
15a	50 Stuiverstuk (Lod. Nap.) . . .	Beeldzijde	1808	George
16a	„ „ . . .	Wapenzijde		„
25	20 Gulden „ . . .	„	1810	„
26	„ „ . . .	Beeldzijde		„
21	20 Francs Fransch tijdvak . . .	„	1813	Tiolier
22	„ „ . . .	Tegenzijde		„
23	10 Gulden Koning Willem I . . .	Beeldzijde	1818	Michaut
24	„ „ . . .	Wapenzijde		„
19	Gulden „ . . .	Beeldzijde	1819	„
20	„ „ . . .	Wapenzijde		„
	Gulden Koning Willem II . . .	Beeldzijde	1846	v. d. Kellen
	„ „ . . .	Wapenzijde		„
	Gulden Koningin Wilhelmina . . .	**Beeldzijde**	**1898**	**Pander**
	„ „ . . .	**Wapenzijde**	–	„

19de eeuw, die in staat stellen het groote onderscheid in opvatting van de eischen omtrent de hoofdvormen van muntstempels, door verschillende stempelsnijders van naam gehuldigd, aan te toonen. Daartoe vergelijke men de figuren op Plaat IV.

Naar bijzonderheden over de opdrachten en de uitvoering van hun werk door verschillende graveurs heb ik boven reeds verwezen. Opvallend is bij de behandeling der beeldzijde der munten door GEORGE, (nos. 15*a* en 26) die den beeldenaar een tamelijk hoog relief trachtte te geven, doordat hij het veld der munt een sterk komvormige gedaante, van den rand af naar het midden dalende, gaf. Wat het laatste betrof volgde hij daarin TIOLIER (n°. 21) na, wiens relief van den beeldenaar op de fransche munt echter zeer flauw gehouden werd.

Bij de laatst vermelde munten heb ik een voorbeeld gegeven van een opname van een relief in vier elkaar snijdende vlakken en daarbij in elke doorsnede de rechte lijn getrokken ter verbinding van de hoogste punten der randen. Het groote onderscheid tusschen de beide guldens valt duidelijk in het oog.

Ten slotte is het een opmerking waard, dat men bij de vergroote voorstelling van een muntrelief, zooals het toestel deze levert, in staat is de hoogte van het relief b.v. van een beeldenaar boven het omringende vlakke veld op verschillende plaatsen te meten. Men komt dan o.a. tot de uitkomst, dat deze bij den nieuwen nederlandschen gulden (model-PANDER) nergens meer bedraagt dan

1 m.M. in de vergroote teekening, dus 0.1 m.M. in werkelijkheid. Een dergelijk cijfer kan een denkbeeld geven van de moeite verbonden aan het boetseeren van een muntstempel-model, dat in al zijn deelen binnen een zoo uiterst gering hoogteverschil moet worden gehouden en toch in staat dient te zijn het noodige effect aan het voorgestelde te geven.

DR. C. HOITSEMA.

Twee derde groot van Reinald II, graaf van Gelre, met het opschrift „Moneta Gandensis“.

Roest vermeldt in zijn „*Essai de classification des monnaies du comté puis duché de Gueldre*“ slechts drie munten, die met zekerheid aan Reinald II mogen worden toegeschreven, geslagen in den tijd, toen deze vorst nog den grafelijken titel voerde. Thans ben ik door de welwillendheid van den heer G. J. Brenkman te Lienden, in wiens bezit het is, in staat een vierde exemplaar aan dat drietal toe te voegen. Het is een $^2/_3$ groot, die, jammer genoeg, door langdurig verblijf in den grond — hij is namelijk voor eenige jaren in de Betuwe opgegraven — veel heeft geleden, zoodat het zilveromhulsel, — wij hebben hier opnieuw met eene munt van slecht allooi, een „monnaie fourrée“ te doen — er bijna geheel van is verdwenen. Zie hier de beschrijving van dezen zeldzamen groot:

R · · N-ALDC-OM ⁝ GH-ELRE′ (Reinaldus comes Ghelrensis). Gevoet kruis door het omschrift gaande. In de hoeken twee arenden en twee leeuwen, bij deze laatste telkens drie blokken of biljetten.

Keerzijde: ✱ MONETA ⁝ GANDENSIS. Ongekroonde links klimmende leeuw met omgebogen

enkelvoudigen staart binnen een dubbel zesbogig versiersel, door een parelrand omgeven. Geene biljetten in het veld. Middellijn 21 m.M., gewicht 1.65 gr., koper, met sporen van verzilvering.

Het type van dezen $^{2}/_{3}$ groot is ontleend aan een dergelijk muntstuk van ROBERT VAN CRECY, graaf van Vlaanderen, te Gent geslagen. (*Zie*: GAILLARD, pl. XXII n°. 187). De navolging is zeer slaafsch, want niet alleen het type, maar het geheele omschrift op de keerzijde is woordelijk overgenomen. „Moneta Gandensis" op eene geldersche munt! De voorzijde geeft duidelijk aan, dat wij inderdaad met eene geldersche munt te doen hebben; immers ontbreken daarop de geldersche blokken niet.

Dit type van den $^{2}/_{3}$ groot of petit blanc van LODEWIJK VAN CRECY was toen ter tijde zeer gewild; niet minder dan 13 vorsten of vorstinnen hebben het op hunne respektieve munten nagebootst 1). Graaf REINALD II heeft het later, na 1339, in welk jaar hij door keizer LODEWIJK van Beieren tot hertog werd verheven, nogmaals ge-

1) R. SERRURE. *L'imitation des types monétaires flamands au moyen-âge depuis Marguerite de Constantinople jus'qu'à l'avènement de la maison de Bourgogne.* In deze merkwaardige studie vinden wij de volgende personen vermeld, die het type van den $^{2}/_{3}$ groot van LODEWIJK VAN CRECY hebben nagebootst: MARIE DE BRETAGNE, dame d'Elincourt (1317—1339); BÉATRICE DE SAINT-POL, dame d'Arleux (1325—1337); WALERAND II DE LIGNY, seigneur de Serain (1304—1353); GUILLAUME II, comte de Hainaut (1337—1345); JEAN II, comte de Namur (1331—1335); GUI II, comte de Namur; GUILLAUME Ier, comte de Namur (1337—1391); JEAN l'Aveugle, comte de Luxembourg (1309—1346); RENAUD II, comte de Gueldre (1326—1339); RENAUD II, duc de Gueldre (1339—1343); RENAUD, seigneur de Coevorden; JEAN, seigneur de Cunre ... 1328 ...; Seigneurie de Selwerd, près Groningue; ADOLPHE, seigneur de Selwerd.

bruikt. Deze ²/₃ groot, REINALD's hertogelijken titel voerende, is het eerst beschreven en afgebeeld door J. MEIJER, in de *Revue belge de numismatique, jaargang* 1873.

Om zeker te zijn van zijne meening en deze door meerdere bewijzen te kunnen staven, heeft de heer ROEST zich de moeite getroost de wapens en omschriften na te gaan op de bewaard gebleven zegels van dien vorst, waaruit hem het volgende is gebleken: De zegels van graaf REINALD II vertoonen een ongekroonden leeuw met enkelvoudigen staart op een veld met biljetten of blokken en voeren het omschrift: „GhELRENSIS", terwijl zijne zegels, uit het hertogelijke tijdperk, een dubbel gestaarten leeuw op een effen veld hebben 1). Ook komt de H niet meer in den naam van het land voor en staat er GELRENSIS in plaats van Ghelrensis, zooals dat op de zegels van vóór 1339 het geval was. De munt van den heer BRENKMAN sluit zich hierbij aan: De leeuwtjes op de voorzijde zijn ongekroond en hebben een enkelvoudigen staart, het omschrift luidt: comes GhELRE(NSIS) met de aspiratie H. Wel is waar ontbreken de biljetten in het veld op de keerzijde, maar dat doet niets ter zake, daar het de „vlaamsche" leeuw is, die hier door REINALD werd overge-

1) De leeuw op den ²/₃ groot door den heer MEIJER beschreven, dateerende uit het hertogelijke tijdperk, heeft inderdaad een dubbelen staart. Er bestaat nog een groot, door ROEST aan REINALD II toegewezen, door V. D. CHIJS op *pl.* III, no. 1 bij de munten van REINALD I gerangschikt, die tot omschrift heeft: REINALD DNOS G. Ook deze munt, geslagen tijdens de gevangenschap van REINALD I, vertoont een leeuw met enkelvoudigen staart.

nomen; voor hem was het genoeg, dat de voorzijde met het geldersche wapenschild prijkte. Dit verklaart tevens het woord „Gandensis" op de keerzijde. Vlaamsche invloed kan hierbij in het spel zijn geweest. REINALD's moeder, dochter van GUY VAN DAMPIERRE, was een vlaamsche prinses en zeer op de hand van haren zoon. ROEST vermeldt, dat zij verscheidene akten met dezen heeft onderteekend. Mogelijk hebben vlaamsche muntgezellen voor graaf REINALD gewerkt, zooals dat later, toen hij reeds als hertog regeerde, ook door brabantsche arbeiders is geschied, hetgeen blijkt uit de ordonnantie van het het jaar 1340, die nog in het archief van Harderwijk is te vinden 1). Daarin wordt gesproken van „onse vurscr. werckluyden ende munteren ende alle die gheene die sijn van den Sermente van Brabant werckluyden ende munteren, werckende ende niet werckende, sijn ende blijven altoos vry ende quyt over al binnen onse vurscr. landen," enz. Er kunnen dus evengoed vroeger werklieden van den „Sermente van Vlaanderen" zijn geweest.

Dat graaf REINALD juist de munt met het omschrift „Moneta Gandensis" heeft nagebootst, moet, behalve door de algemeene bekendheid van het type, waardoor zijne eigene in slecht allooi vervaardigde munten meer kans verkregen door het volk te worden aangenomen, misschien worden verklaard door de naamsgelijkheid met het niet ver van Nijmegen gelegene Gent. Het geldersche

1) VAN DER CHIJS, *Gelderland*, blz. 386.

Gent of Ghent, dat reeds ten tijde der Romeinen als legerplaats bestond, is later in eigendom aan de abdij van Lorsch gekomen, wier abten het in 1228 aan GERHARD van Gelre hebben verkocht 1). In 1312 werd Gent door graaf REINALD I tot eene stad verheven, met vergunning van markt- en andere rechten. Gent heeft zich daarop spoedig ontwikkeld, zoodat het zelfs in 1343, nevens de andere geldersche steden, den verbondsbrief zegelde, die tusschen dezen gesloten werd.

Echter komt de vorm „Gandensis" niet voor op iets betrekking hebbende op dit Gent in Over-Betuwe; steeds wordt de vorm „Gannitensis" gebruikt, zooals wijlen de archivaris bij het Rijksdepôt in Arnhem, BIJLEVELDT, mij wel heeft willen melden. In de „*Nomina Geographica Neerlandica*" komt dit plaatsje voor als Gannitae marca, Gannitta villa, Gente (1046), Genth (1233) enz. Alhoewel de munt van graaf REINALD met het opschrift „Gandensis" stellig *niet* in het geldersche Gent is geslagen, zou toch de gelijkheid van den naam Gent met dien van de vlaamsche hoofdstad, graaf REINALD mede kunnen hebben bewogen, den naam „Gandensis" te gebruiken.

Wat hiervan ook zij, het terugvinden van dit zeldzame muntje, thans in bezit van den heer BRENKMAN, is eene merkwaardige aanwinst voor de numismatiek van het graafschap Gelre. Zie hier een beknopte beschrijving van de thans bekende munten van REINALD II, als graaf, geslagen.

1) VAN DER AA, *Aardrijkskundig woordenboek*, blz. 535

1. VAN DER CHIJS, *Gelderland*, *pl.* II no. 3 en aldaar verkeerdelijk onder de munten van REINALD I opgenomen.

Voorzijde; REIN-ALD' o C-OM o GH-ELRE'. Gevoet kruis, door het omschrift gaande. In de hoeken tweemaal de letter R', vervolgens een leeuw en een arend.

Keerzijde: ✱ MONETA ⁝ NOVIMAGENSIS. Het geldersche ronde wapenschild.

2/3 groot van Nijmegen. Kon. Penning-Kabinet.
Gewicht: 2 gram.

2. ROEST. *Essai de classification des monnaies du comté puis duché de Gueldre*, n°. 41*.

Voorzijde: REIN-ALD' o C-OM o GH-ELRE'. Gevoet kruis, door het omschrift gaande. In de hoeken twee arenden, een ringetje bij den rechter vleugel en twee leeuwen, waarbij drie biljetten.

Keerzijde: MONETA ⁝ NOVIMAGENSIS. Leeuw omgeven door vijf biljetten in een door zes bogen omgeven veld.

2/3 groot van Nijmegen. Verzameling TEYLER.
Gewicht: 2.115 gr.

3. 2/3 Groot met het opschrift MONETA ⁝ GANDENSIS. Zie de beschrijving hierboven.
Eigendom van den heer
G. J. BRENKMAN, te Lienden.
Gewicht: 1.65 gram.

4. V. D. CHIJS, *Gelderland*, *pl.* XXX n°. 1.

Voorzijde: REI..... GhE-LRE. Gevoet kruis door het omschrift gaande.

Keerzijde: ✱ MONETA ∘ NOVA ∘ MAG. Het geldersche wapenschild in een parelcirkel.

1/4 Groot van Nijmegen.

Deze vier munten hebben allen een leeuw met enkelvoudigen staart en de aspiratie H in Ghelrensis. Deze H komt echter ook op munten van REINALD II, als hertog, voor.

M. DE MAN.

Buitengewone Vergadering te Haarlem,

OP 25 OCTOBER 1905,

in het Restaurant BRINKMAN.

Uittreksel uit het Notulenboek.

Aanwezig zijn de Heeren: Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, SASSEN, Jhr. Mr. SNOECK, DU CROCQ, ZWIERZINA, Jhr. ridder baronet SPEELMAN, ANTH. BEGEER, WIGERSMA, baron VAN VERSCHUER, DE WAARD, VAN DE WATER, VOET, KAM en VAN KALCKEN, afwezig met kennisgeving de Heeren CORBELIJN BATTAERD, Jhr. VAN DEN BRANDELER, Jhr. Mr. VAN MEEUWEN, TER GOUW, VAN DOORNINCK, VAN RIJCKEVORSEL, DE WITT HAMER, CORN. BEGEER, KARREMAN, J. C. B. G. MENSO en RODBARD.

De Voorzitter opent de vergadering, waarna de notulen der vorige jaarvergadering worden gelezen en goedgekeurd; door den Heer WIGERSMA wordt een allerbelangrijkste voordracht gehouden over de ontwikkeling van het muntwezen in Friesland tot 1400. Daar deze bijdrage, die door talrijke vergroote fotografiën en verscheidene stukken uit sprekers collectie verduidelijkt en toegelicht werd, in haar geheel in het *Tijdschrift* zal worden opgenomen, vermeen ik kortheidshalve daarheen te mogen verwijzen, geconstateerd alleen moet worden, dat spreker door zijn aangename voordracht, een ieder wist te boeien en voor menig alsnog onopgelost vraagstuk een zeer aannemelijke oplossing vond.

Daarna hield de Heer ANTH. BEGEER een duidelijke voordracht over de techniek van het vervaardigen van penningen.

Hij deelde op glasheldere wijze de verschillende fasen mede, die een medaille moet doorloopen, welke moeielijkheden een kunstenaar al ondervindt, b.v. bij het vervaardigen van portret-medailles bij het nemen der fotografie; hoe eerst het model wordt geboetseerd en daarna de vorm van gips en het gegoten of langs galvanischen weg verkregen bronzen model worden gemaakt, en hoe dit laatste wordt gereduceerd. Getoond werden verschillende uitvoerige détail-teekeningen, modellen en stempels; de eerste penning door BEGEER gemaakt en de laatste, de prachtige WIERDSMA-medaille, vermoedelijk de grootste portret-medaille in Nederland geslagen.

De president toonde ten slotte een aanteekeningboek van wijlen Jhr. SIX, waaruit blijkt hoe diens collecties ontstaan zijn en eenige moderne penningen, terwijl door den Heer BEGEER aan de aanwezigen de begrafenis-medaille van KRÜGER werd geschonken.

Na een lunch in het restaurant BRINKMAN werd onder leiding van den Conservator Jhr. ridder baronet SPEELMAN een bezoek gebracht aan TEYLER'S rijke munt- en penning-verzameling, daarna bezichtigde men het Bisschoppelijk Museum en de kunst-ateliers van ons medelid GUSTAAF VAN KALCKEN, waar men het aan de medailleerkunst zoo na verwant drijfwerk bewonderde.

De gezellige maaltijd op Duin en Daal, te Bloemendaal, besloot dezen genoegelijken en leerrijken dag.

De Secretaris,
SNOECK.

Gemengde Berichten.

Penning op de overwinning bij Praag.

In de 3e aflevering van den vorigen jaargang, besprak ik eenige looden platen of knoopen, waarop eene nabootsing voorkomt van de keerzijde van den bekenden gedenkpenning op de overwinning bij Praag door FREDERIK DEN GROOTE. Het was mij toen onbekend wie, in 1757, dat stuk had vervaardigd. Dat ik het thans wèl weet, dank ik aan de beleefdheid van ons medelid, den heer A. O. VAN KERKWIJK, die zoo welwillend was mij mede mede te deelen, dat de penning op de zege bij Praag door den bekenden hollandschen stempelsnijder J. G. HOLTZHEY is gesneden.

Zie hier wat de gedrukte „Verklaaring", in het bezit van den heer VAN KERKWIJK, van dezen penning vertelt:

Verklaaring
eener
medaille

vervaardigd ter Gedagtenisse van de roemrugtige Zegen, door Zijne Majesteit de Koning van Pruyssen den 6 Mey 1757, bij Praag op het Oostenrykse Leger bevochten.

Op de voorzijde vertoont zig het Borstbeeld van zijne Pruyssische Majesteit, met het omschrift:

FRIDERICUS MAGNUS DEI GRATIA REX BORUSSIÆ ELECTOR BRANDENBURGICUS, DUX SILESIÆ, ETC.

Dat is:

FREDERIK DE GROOTE, DOOR GODS GENADE KONING VAN PRUYSSEN, KEUR-VORST VAN BRANDENBURG, HERTOG VAN SILESIËN, ETC.

Op de Tegen-zijde word de Bescherm-Engel van Pruyssen afgebeeld, met een Lauwrier-krans om het hoofd, en met een schild in de slinkerhand, waarop staan de woorden:

VICTORIA FRIDERICI MAGNI

Dat is:

OVERWINNING VAN FREDERIK DEN GROOTEN.

De Engel daalt neder bij eene meenigte van Zegetekenen, midden tusschen twee uytvloeijende Waterkruycken, op welke eene staat ALBIS, en op de andere MOLDA: dit alles zinspeelt op het voorgevallene bij de Overwinning tusschen de Rivieren de Elve en de Moldau, door den Koning van Pruyssen behaald. Voor den Engel knielt de Boheemsche Maagd als verbaast, met de haayren eenigzins over het aangezicht hangende, en met een Kroon die op het punt is van haar hoofd te vallen, door den Blixem, die uyt de regterhand van den Bescherm-Engel daar op afschiet: om af te beelden, de verbazende snelheid waarmede het Koninkrijk Boheemen op het punt gebragt is, van geheel en al onder de Pruyssische Magt gesteld te worden. Het omschrift is:

FAMA. PRUDENTIA ET VIRTUTE

Dat is:

DOOR ZYNEN NAAM, BELEID EN DAPPERHEID

Onder in de afsneede staat:

AUSTRIACO EXERCITU PROPE PRAGAM FUNDITUS CÆSO ET PRAGÆ OBSESSA DIE VI MAIJ, MDCCLVII.

Dat is:

HET OOSTENRYKSE LEGER BIJ PRAAG TOTAAL GESLAGEN, EN PRAAG BELEGERD, DEN 6 MEY 1757.

JOAN GEORGE HOLTZHEY, maker dezes Pennings, en woonagtig op de Heeregragt, bij de Huiden-straat, in het

Goude en Zilvere Munt-Cabinet te Amsterdam, snijd, schroeft en verkoopt voorts nog alderhande soorten zoo van Goude als Zilvere Historie- Trouw- en Bruilofts-Penningen."

Nu wij weten, dat J. G. HOLTZHEY de stempelsnijder van den bovenbedoelden penning is geweest, verklaart het zich, dat dit stuk in Middelburg zoo menigvuldig voorkomt. De familie HOLTZHEY was eene goede bekende hier in Zeeland. Verscheidene harer leden hebben aan de zeeuwsche munt aanzienlijke betrekkingen bekleed als muntmeesters en stempelsnijders. Het werk van J. G. HOLTZHEY, zoon van den zeeuwschen muntmeester MARTINUS SR., was dus hier bekend, mogelijk heeft een der HOLTZHEY'S, in 1774, een fraaieren stempel voor dergelijke boerenknoopen gesneden en is deze daarop verloren gegaan. De looden exemplaren zouden dan latere grove namaaksels zijn en als looden broekstukken zijn gedragen. Mij komt dit laatste onwaarschijnlijk voor. In ieder geval zijn naar deze looden modellen thans zilveren knoopen vervaardigd.

M. D. M.

Koninklijke Munt.

Essayeur-generaal van 's Rijks Munten: Mr. W. A. A. POELMAN.

Tot dat de Koninklijke Munt, ingevolge Decreet van van 17 September 1806 n°. 18 te Amsterdam zal zijn geëtablisseerd en in activiteit gesteld, is de Munt te Utrecht bij provisie gecontinueerd en de Ambtenaren derzelve gelast om de functiën door hun tot nu toe bekleed, tot aan de definitive benoeming der ambtenaren bij de Koninklijke Munt uit te oefenen.

De overige voormalige Provinciale Munten te Dordrecht, Hoorn, Harderwijk, Kampen en Middelburg zijn gesupprimeerd en de Ambten in dezelve vernietigd.

De Ambtenaren bij de Munt te Utrecht fungeerende zijn:
G. J. L. DU MARCHÉE SERVAAS, Muntmeester.
R. 'T HOEN, Waradijn,
PH. VAERST, Essayeur.
J. W. MARMÉ, } Stempelsnijders.
A. J. V. D. MONDE, }
C. J. GODRON, Smidmeester.
S. G. NAGEL, Yk- en Justeermeester-Generaal der Troische Gewigten en Balancen.

De Essayeur-Generaal is tevens gechargeerd met de zorg voor de observantie der Plakaten, rakende Goud- en Zilversmeden; het toezigt over het justeren der Balances is opgedragen aan evengemelden Yk- en Justeermeester.

(Uit: *Koninklyke Almanak voor den jare* 1808.)

Medegedeeld door AUG. SASSEN.

Prijspenningen.

„De uitgever dezes heeft op de pers en zal binnenkort uitgeven voor 't Amsterdamsch Dichtgezelschap prijsvaerzen, strekkende tot een Eerzuil voor de Roemrijke Verdedigers der Vestingen Maestricht, de Klundert en de Willemstad, zijnde de Gouden Medailje ter waarde van veertig ducaaten bij 't lot toegeweezen aan den Wel Ed. Heer CORNELIS VAN EPEN, Phil. Stud. te Leyden en lid van Kunstliefde spaart geen vlijt, en de Zilveren van gelijke groote aan den Wel Ed. Heer J. M. SOBELS, clercq ter Financiën van Holland en Secretaris van 't Dichtlievende Genootschap te 's Gravenhage, in gr. 8vo."

Afgeschreven van den omslag van een boek in 1793 uitgegeven te „Amsterdam bij WOUTER BRAVE, boekverkooper op den Zeedijk bij de Kolksluis", door

AUG. SASSEN.

--- — --

Aanteekeningen over het „vervalschen" van munten,* door Dr. C. Hoitsema, *Controleur-Generaal bij 's Rijks Munt.

In het *Tijdschrift voor Strafrecht* bespreekt Dr. Hoitsema naar aanleiding van eene zaak, behandeld door de Rechtbank te Amsterdam, de 3 soorten van ondeugdelijke munten, waarvan het onderzoek hem bij art. 13 der *Muntwet* 1901 is opgedragen, namelijk de valsche, vervalschte en geschonden munten.

Hij komt tot de konklusie, dat valsche munten zijn munten, in nabootsing van echte stukken, hoe goed of slecht ook, vervaardigd; geschonden munten, dezulke echte stukken, die opzettelijk in waarde zijn verminderd, door wegneming van een deel van het metaal, hetzij van de randen, (snoeien) van het oppervlak (b. v. door chemische middelen) of uit het kerngedeelte, terwijl wat overblijft onder vervalschte munten gerekend moet worden. Tweeërlei kan voorkomen, 1°. het wegnemen van een gedeelte van het edele metaal en dit door minderwaardig metaal vervangen, 2°. het uitwendig vervalschen, door aan een muntstuk het voorkomen te geven van een ander, met hoogere innerlijke of toegekende waarde, b. v. door kleuren (verzilveren, vergulden) met daaraan gepaard gaande verandering van den stempelafslag, want kleuren alleen, (b. v. het uitgeven van een verzilverden halven cent voor een dubbeltje) valt volgens ons strafrecht onder bedrog.

Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue Belge de Numismatique, 1905, 4me livr.

FORRER, L., Les signatures de graveurs sur les monnaies grecques. — DE CHESTRET DE HANEFFE, M. le baron, Monnaies inédites du 11e et du 12e siècle découvertes la plupart à Maestricht en 1856. — DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, H. J., Quelques médailles inédites. — LOMBAERTS, E., Sceau matrice de GUILLAUME UTEN—LIEMINGHEN. — BORDEAUX, P., Lettres de la fin du 18e siècle relatives à la collection de l'abbé GHESQUIÈRE. — Nécrologie (C. E. J. HONNET en H. DANNENBERG). — Mélanges.

Onze voorzitter beschrijft in zijn geïllustreerde bijdrage een penning vermoedelijk van JOHAN VAN LIER, ridder, heer van Berchem, gouverneur van het hertogdom Luxemburg, kolonel-generaal der artillerie en gezant van KAREL V, en eenige gegraveerde hollandsche stukken, als: twee huwelijkspenningen, een van ELANDT DU BOYS en MARIA VAN BLEIJSWIJCK (1669), en een zonder namen, begrafenispenningen van MARIA en FRANCINA VAN DE VELDE (1657), SARA HENDRIX VAN RIJNBERK (1686), HENRIC ZWAARDECROON, oud-gouverneur van Nederlandsch-Indië (1728) en ANNA HENRIETTE VAN BEAUMONT, vrouw van JOAN GIDEON LOTEN (1755).

Uit de gemengde berichten vernamen wij, dat ons medelid, de medailleur J. C. WIENECKE op de wereldtentoonstelling te Luik is bekroond met de zilveren medaille. Wij wenschen hem van harte geluk met zijn succes!

Rivista Italiana di Numismatica.

Uittreksel uit 1905, fasc. III.

GNECCHI, F., Appunti di numismatica romana.

De aflevering zelf ontving de Kommissie van Redaktie niet.

American journal of Numismatics, 1905.

Gold peso to be the unit of value in the Philippines. — NICHOLS, C. P., Medals of the grand army. — H., The crown on canadian half dimes. — STORER, Dr. H. R., The medals, jetons and tokens illustrative of the science of medicine. — W. A. A., „Millions for defence, not one

cent for tribute". — ROOSEVELT inauguration medal, by St. Gaudens. — L., Some underscribed Boston tokens. — F., What is a méreau? Editorial. History repeating itself.

Journal des Collectionneurs, Oktober 1905.
Médailles suisses nouvelles.

Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, VI, afl. 6.
Algemeen Nederlandsch Familieblad, XVII, nº. 9 en 10.
Dietsche Warande van Belfort, 1905, nº. 10 en 11

bevatten niets op numismatisch gebied.

Eenige aanteekeningen over de Nederlandsche, in het bijzonder over de Friesche Muntgeschiedenis.

VOORDRACHT,

GEHOUDEN IN DE VERGADERING VAN HET KON. NED. GEN. VAN MUNT- EN PENNINGKUNDE, TE HAARLEM 25 OCTOBER 1905.

Haarlem is eene belangrijke stad voor de kunst, voor de geschiedenis en ook voor de munt- en penningkunde. Hier zetelt TEYLER's Genootschap, dat door het uitschrijven eener prijsvraag, den stoot gaf tot het standaardwerk van Prof. VAN DER CHIJS. 1) Dit werk is het Nederlandsche muntboek bij uitnemendheid. Toch bleef menig vraagstuk onopgelost.

Muntvondsten en speciaal-studiën hebben, na de uitgave van dit werk, licht verspreid over donkere plaatsen in onze muntgeschiedenis.

Vergunt mij uwe aandacht te bepalen bij de vaderlandsche, in het bijzonder bij de Friesche muntgeschiedenis en enkele gegevens te noemen, die tot verklaring kunnen dienen.

I.

Wij weten, dat het Romeinsche geld het oudste is, dat in onzen bodem gevonden wordt. Het

1) *Prijsvraag naar eene juiste en beredeneerde afbeelding van alle in Nederland geslagen munten, van de vroegste tijden tot de Bevrediging van Gent* in 1576.

muntstuk, was vóór de komst der Romeinen, in deze landen, vrij zeker, onbekend.

In Gallië, in Brittannië en in de aan den Donau gelegen streken gebruikte men reeds geld vóór de onderwerping aan de Romeinen. Men heeft die munt in genoemde landen gevonden, ook in België en enkele in onze provincie Noord-Brabant. 1) Het is eene nabootsing in vorm en beeld van Grieksche of van Macedonische munt, bijv. van den goud-stater van PHILIPPUS van Macedonië. Op de voorzijde een APOLLO- of een HERCULES-kop, op de keerzijde eene biga. 2)

De Galliërs imiteerden het Macedonische geld en de Britten maakten het Gallische muntstuk na. Bij de eerste West-Europeesche munt dus nabootsing. Wij zullen die aantreffen in alle tijden. Het handelsbelang vorderde, dat het geld van naburige landen, door gelijkheid, onderling verwisselbaar was *Men trachtte niet in de eerste plaats een eigen munttype te scheppen; integendeel men kopieerde goed ingevoerde en gaarne ontvangen geldsoorten.*

Fig. 1.

Fig. 2.

1) VAN DER CHIJS: *De munten van de voormalige Graafschappen Holland en Zeeland*, enz. te Haarlem, 1858, blz. 2.

2) JOH. EVANS: *The coins of the ancient Britons*. London, 1864, p. 24. EDWARD HAWKINS: *The silver coins of England*. London, 1841, p. 9—10, pl. I.

Figuren 1 en 2 stellen twee dezer oudste Britsche goudstukken voor. N°. 1. heeft op de voorzijde het kopstuk, met grooten haardos en diadeem. Aan de linkerzijde zijn oog en neus nog juist zichtbaar. Het gelaat is onevenredig klein bij den haartooi. De keerzijde vertoont het paard naar links, de figuren daarboven stellen den overwinningsengel voor, achter het paard enkele lijnen, die de zegekar aanwijzen, doch ze zijn onherkenbaar verbasterd. De afsnede-lijn is nog even zichtbaar. Zie EVANS pl. A, n°. 4. Vergelijk dit stuk met de betere typen n°s. 1 en 2 op dezelfde plaat.

Goud mèt zilver vermengd 7.35 gr. (Electrum $^4/_5$ goud, $^1/_5$ zilver.) Verz. S. W.

Bij de munt, Fig. 2, is de voorzijde ongestempeld en bol. Het paard op de keerzijde is naar rechts geplaatst, daarboven stippen en strepen, overblijfselen van den victorie-engel. In de afsnede eene versiering van halve cirkels en stippen. Dit muntstuk is dikker dan het vorige.

Variant van EVANS, pl. B. n°. 10.

Goud. 6.15 gr. Verz. S. W.

De Britten zagen de muntkunst van hunne naburen de Galliërs af. Deze bewering wordt bevestigd door eene muntvondst van 982 Gallische munten in 1820. 1)

1) *Les médailles Gallo-gaëliques. Description de la trouvaille de l'Ile d'Jersey*, par LE BARON DE DONOP, à Hannovre 1838.

In dit opstel wordt de scheikundige samenstelling van twee dezer bronsmunten vermeld.

Koper	84.14	en	Koper	79.54
Tin	11.66		Tin	2.65
Zilver	4.13		Zilver	17.70
IJzer	0.05		IJzer	0.09
Goud	0.02		Goud	0.02
	100.00			100.00

Die muntschat werd namelijk aangetroffen op het eiland Jersey, dat door zijne ligging in het Kanaal de natuurlijke brug tusschen Galliё en Brittanniё vormt. De vondst op Jersey leverde enkel bronsmunten. Hun type geeft EVANS op plaat I. Hij beschrijft ook zilvermunten van deze soort, waaruit blijkt, dat ze in drie metalen zijn gemunt.

De aan de Donau-oevers gevonden goudmunten worden „Regenbogenschüsselchen" genoemd. Zij worden voor ouder gehouden dan de Gallische munten. Hun voortype is onbekend. 1)

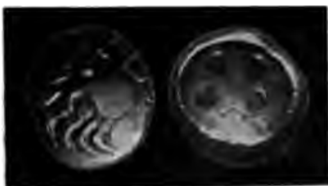

Fig. 3.

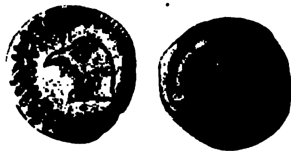

Fig 4.

Figuur 3 is een regenboogschoteltje van vrij groven stempel. Het is aan de voorzijde bolrond en aan de keerzijde concaaf gemunt. De voorkant vertoont eenen roofvogelkop in eenen krans. Op het ruggestuk prijkt een boog boven vier stippen. Den boog ziet men beter op figuur 4. De beteekenis van het muntbeeld is onzeker. Figuur 4 namen wij over van STREBER, pl 3, n°. 1 en dient om figuur 3 te verklaren. De naam dankt zijn ontstaan aan den boog op de keerzij. De Beiersche boeren meenen, dat die goudstukjes van den regenboog vallen en bewaren ze als heilaanbrengend.

1) FRANZ STREBER: *Ueber die sogenannten Regenbogen—Schüsselchen*, München, 1860, s. 274. H. HALKE: *Einleitung in das Studium der Numismatik*, Berlin, 1905, s. 76.

Zie Fr. Streber: *Ueber die s. g. Regenbogenschüsselchen*, pl. 4, no. 51.

Goud, 6.665 gr. Verz S. W.

De Romeinsche denariën, welke uit onzen bodem te voorschijn komen, behooren voor het grootste deel tot de keizerlijke. In Friesland zijn ze meestal uit de 2de eeuw. Vondsten van deze muntsoort komen het meest voor in den omtrek der Romeinsche militaire nederzettingen in het zuiden van ons land. In de noordelijke provinciën, waar de overheerschers geene kasteelen bouwden, worden Romeinsche munten verspreid en dan nog sporadisch opgedolven. 1) De groote terp van Hoogebeintum, afgegraven onder toezicht van het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, leverde slechts drie grootbronsmunten, waarvan twee geheel afgesleten zijn en een aan Keizer Hadrianus kan worden toegeschreven. 2).

Van den handel in de noordelijke streken van ons land, in de eerste eeuwen onzer jaartelling, hebben wij geenen hoogen dunk. Veeteelt en visscherij waren hoofdbedrijf. De Friezen haalden hun graan uit Engeland. Het overtollige vee

---

1) In het jaar 1875 werd eene groote vondst, van kleinbrons Romeinsche munten uit de 3de eeuw, gedaan te Driesum, ten Z. O. van Dokkum. Zie: *Verslag v. h. Friesch Genootschap* 1877—78, blz. 104. In de terp te Feins, eene buurt bij Wommels, ten N.O. van Bolsward, werden in September 1880 52 Romeinsche denariën gevonden. De meeste behooren tot de consulaire, de jongste is van het jaar 15 n. C. Zie: *Verslag v. h. Fr. Gen.* 1880—81 en de „*Vrije Fries*", dl. XVI, blz. 367. Te Onna, eene buurt ten N. van Steenwijk, werden, in 1884, 240 denariën uit hetzelfde tijdperk gevonden. Zie „*Vrije Fries*", dl. XVI, blz. 313.

2) Het dorp Hoogebeintum ligt in de gemeente Ferwerderadeel, op een der hoogste en grootste Friesche terpen.

werd tegen voortbrengselen der naburen geruild. De Romeinsche koloniën zijn de eerste afnemers van het Friesche vee. Nog in 300 n. C. gaat dit naar de markten ten zuiden van den Rijn. 1) De bevolking was niet talrijk en woonde verspreid op de hoeven. Er was weinig behoeften aan het ruilmiddel: geld. Het Romeinsche numéraire bleef zeer lang na den aftocht der Romeinen in omloop. Ook in Brittannië en Gallië handhaafde het zich als pasmunt, zelfs tot in de 7de eeuw. Dit in koers blijven van oude muntsoorten werd veroorzaakt door de moeilijkheid van den muntslag, door gebrek aan ijzersnijders enz. Doch ook toen dit bezwaar was opgeheven, bleven de oude muntsoorten nog ***eeuwen lang*** in omloop. De muntplakkaten en valuatiën uit de 15de en volgende eeuwen bewijzen dat. 2)

Deze langdurige koers der muntstukken bewijst, dat in tijden, wanneer er weinig of niet gemunt werd, de oude landsmunten in gebruik bleven.

Sedert de 3de eeuw werd ons vaderland, als bestanddeel van het Romeinsche rijk aangevallen door de Germanen, met name de Franken en de Saksen. De Franken vestigden zich in het land

1) Dr. T. J. DE BOER: *De Friesche kleiboer. Eene historische schets. Twee-maandelijksch Tijdschrift voor Letteren* enz. Jg. IV, afl 1, blz. 65.

2) Op eene kinderprent met muntafbeeldingen en rijmpjes, van omstreeks 1800, prijkt als 25-stuiversstuk, een kruisdaalder van FILIPS II, in 1567 te Antwerpen geslagen. Twee en een halve eeuw was dit geldstuk dus reeds in omloop. Deze prent moest dienen om den jeugdigen burgers de waarde der in omloop zijnde geldstukken te leeren. Zij werd uitgegeven bij: J. BROUWER en Wed. J. RATELBAND op de Roosegracht Z.Z. in de Bijbeldrukkerij te Amsterdam. Zie het opstel: „*Kinderprenten met afbeeldingen van munten*", door Mej. DE MAN, *Tijdschrift*, IIde j.g. blz. 295.

der Batavieren en breidden hun gebied uit naar het zuiden (in 't laatst der 4de eeuw) De Saksen namen de landstreek aan den IJsel in bezit (5de of 6de eeuw). Na den dood van den Frankenkoning CLOVIS I, in 511, behoorde het grootste deel van Nederland tot Austrasië. 1) De Friezen bewoonden het noord-westelijk deel van ons land, hun gebied heeft zich uitgestrekt van den Sincfal (het Zwin) tot den Weser.

Tusschen de Friezen en de Saksen aan de eene en de Franken aan de andere zijde is gestreden van de 6de eeuw tot in de dagen van KAREL DEN GROOTEN, 785. 2) Toen werden zij bij het Frankische rijk ingelijfd. Utrecht was eene Friesche stad. DAGOBERT I stichtte er in 630 de eerste Christenkapel. WUNFRAN, een Frankische geloofsprediker, trachtte de Friezen te bekeeren. De meeste christenzendelingen kwamen uit Brittannië. 3) Dit wijst op aansluiting en verkeer met naburige landen, die op hooger peil van beschaving stonden.

De Romeinen hebben wegen en dijken aangelegd en verbindingsvaarten gegraven. De invloed der Frankische overheersching is van meer beteekenis geweest. De Franken voerden het leenstelsel en het christendom in, zij zorgden voor wereldlijk

---

1) Austrasië was het oostelijk deel van het rijk der Franken. Het bleef zelfstandig tot PEPIJN DEN KORTEN (752). Hoofdplaats: Metz. Austrasië omvatte: Henegouwen, Namen, Luik, Luxemburg, Limburg, Brabant, Antwerpen, Zeeland en Z.-Holland.

2) Jhr. Mr. B. J. L. DE GEER: *De strijd der Friezen en Franken*. Uitg. Hist. Gen. Utrecht, 1850.

3) WILFRIED, WILLEBRORD, WINFRIED.

en geestelijk gezag. Hunne centralisatie van bestuur bevorderde den handel. De Romeinsche heirwegen werden onderhouden en beveiligd, knevelarij en afpersing werden geweerd, doch voor dezen veiligheidsdienst werd tol geheven. Duurstede was eene aanzienlijke stad, ook Nijmegen, Utrecht, Leiden en Maastricht. Op de kruispunten van rivieren en wegen, waar de Romeinen uit een strategisch belang hunne legerplaatsen hielden, ontstonden de centra van het verkeer. Eerst enkele woningen, weldra buurten, daarna steden. De Friezen opgedrongen door hunne Germaansche buren, kozen de aan zee gelegen landstreken, welke zij eerst alleen des zomers met hun vee beweidden, tot hun vast verblijf. Zij moesten daartoe de terpen verhoogen. In dit vruchtbare waterland leefden zij voortdurend bedreigd door het water, maar ook door hetzelfde element beschermd tegen hunne vijanden.

Ons vaderland kwam voor het grootste deel onder het Frankisch bestuur. De Frank was de opvolger van den Romein. Het Merovingische geld kwam daardoor in omloop, ook bij de noordelijk wonende onafhankelijke Friezen, die in dezen tijd vrij zeker geen geld sloegen. Uit de Friesche terpen zijn vele Merovingische munten te voorschijn gebracht. Meestal worden zij verstrooid aangetroffen, slechts een tweetal muntvondsten kwam voor. 1)

1) De muntvondst te Wieuwerd, den 7en Juni 1866, bevatte 39 gouden voorwerpen, meest Merovingische en Byzantijnsche munten, doch als versierselen smaakvol omlijst, zie: *Revue*, 1867, pag. 149—163.

De muntvondst in de terp te Dronrijp, den 13en Maart 1876 leverde 30 gouden tiers de sol, een staafje en brokstukken van gouden versierselen, zie: *Vrije Fries*, dl. XVII bl. 143—162.

Figuur 5 is eene Merovingische goudmunt, in den zomer van 1905, gevonden in de terp te Witmarsum. Alleen de voorzijde is gestempeld, de keerzijde is volkomen vlak en effen. Het is eene

Fig. 6. Fig. 5. Fig. 6 Fig 7

nabootsing van den gouden solidus van ANASTASIUS (491—518) of van JUSTINIANUS I (527—565) keizers van het Oostersch Romeinsche rijk te Constantinopel. Het omschrift bestaat uit verbasterde letterteekens, voldoende scherp op het muntstuk afgedrukt en toch niet te ontcijferen:

ƆVΛꓕꓘꟼHIINꓶIVΛIꟷHΛIƎꓷKIVꟼNI.

Goud. 3.23 gr. Zie SABATIER. I, pl XII, nos 4 en 7 en pl. XVI, n°. 5 1) en voor het omschrift: DE BELFORT, n°. 5075 2). In particulier bezit.

Figuur 6 stelt eenen tiers de sol voor van Austrasisch type, waarschijnlijk te Maastricht geslagen. Op het voorstuk ziet men de koningsbuste met omschrift: ✠ TꟻIƆƆTOS. De keerzijde vertoont in eenen parelcirkel een kruis, waarboven eene dikke en twee kleine stippen. Het omschrift,

1) J. SABATIER: *Description générale des Monnaies Byzantines*, Paris et Londres, 1862.

2) A. DE BELFORT: *Description générale des Monnaies Mérovingiennes*, Paris, 1892.

ofschoon zeer scherp afgedrukt, is evenmin als dat van het vorige stuk te ontcijferen:

✠ STIKATOHOTAI<O.

Goud. 1.27 gr. VAN DER CHIJS. pl. XX-17.

PROU 1) plaatst dit stuk onder de nabootsingen van Maastrichtsche munt, zie n°. 1192. Het is afkomstig uit eene Friesche terp en berust in onze eigene verzameling.

Fig. 7 vertoont eenen solidus met het aanziende borstbeeld van ANASTASIUS I (491—518.) Op de voorzij de beeltenis des keizers met speer en schild. Omschrift: DNANASIAS SIVSPPAVC. Eene victorie met kruis en eene ster versieren het ruggestuk. Omschrift: DDDVAVHIVASICTOQ. voor den spiegel gehouden leest men:

POTDISAVHVAVQQQ.

Zie: de munten van THEODEBERTUS bij PROU, pl. I, n°s 15 en 21, SABATIER I, pl. VIII, n°. 24 en DE BELFORT, n°s 5034 en 5036. Gevonden bij Bolsward. Goud. 5.96 gr. Verz. S. W.

Het Frankische geld was eene navolging (ook hier weder imitatie) in gewicht, vorm en figuur van het Romeinsche en het Byzantijnsche. De nieuwe overheerschers meenden daarmee den handel der overwonnenen te gerieven. In den eersten tijd werd alleen goudgeld geslagen: de solidus en de triens. Het Romeinsche zilver en brons vulde dit numéraire aan Later sloegen de Franken ook zilver- en brons-munt Deze laatste is zeer schaarsch, misschien is daarvan weinig geslagen. De waarde der bronsmunt kent men niet meer. 2) De terp te

1) M. PROU: *Les Monnaies Mérovingiennes dans la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1892.

2) DE BELFORT, tm. I. Avant-propos, p IV.

Woudsend, een dorp ten Z.W. van Sneek, leverde in den zomer van 1903 een exemplaar dezer zeldzame muntsoort. Figuur 8 toont dit stukje op de ware grootte, figuur 9 is eene vergrooting daarvan.

Fig. 8.

Fig. 9.

Kleinbrons, (7de eeuw) nabootsing van den tiers de sol van JUSTINIANUS I. Op het voorstuk een borstbeeld. Omschrift: D I V I = C. Op de keerzijde een victorie-beeld. Omschrift: C I . Op beide zijden sporen van gestippelden rand.

Zie, voor het omschrift: PROU, n°. 21 en DE BELFORT, n°. 5396. Zeer barbaarsch type. Iets besneden. Brons 0.650 gr.

Volgens chemische analyse bestaat het metaal uit koper en tin zonder eenig spoor van edel metaal. Verz. Friesch Gen. 1)

Zie: *Verslag v. h. Friesch Gen.* 1902—1903.

MAURICE PROU heeft in zijne beschrijving der Merovingische munten veel belangrijks over de vervaardiging van het Frankische geld geschreven.

---

1) Verzameling van het Friesch Genootschap in het Museum te Leeuwarden.

Het vroeg-middeleeuwsch muntbedrijf kan met het tegenwoordige niet worden gelijk gesteld.

De vorst bezat het muntrecht. In de koninklijke munt werd het edel metaal, de opbrengst der schattingen, gesmolten, gezuiverd en gemunt. Het geldstuk werd voorzien met 's konings beeltenis en met een door hem gekozen teeken, als waarborg van echtheid. Het doel was een muntstuk als ruilmiddel in omloop te brengen van een wettig gehalte en gewicht. Uit het muntrecht kan een profijt voor het hoofd van den staat geboren worden. Voor de veiligheid op wegen en rivieren betaalde men tol, zooals wij boven zagen, voor de garantie van het ruilmiddel was men ook een zeker recht verschuldigd. Men noemde dit sleeschat of sleischat 1). Het muntrecht werd in de middeleeuwen verleend aan de graven, als plaatsvervangers van den vorst. De graven eigenden zich langzamerhand het muntrecht toe. Men verpachtte soms ook het recht van den muntslag. Kloosters en kerken ontvingen, met het markt- en tolrecht, ook het muntrecht ter vermeerdering van inkomsten of voor den bouw van godshuizen. Het werd ook geschonken aan steden, zelfs aan edelen 2). Onder zulke omstandigheden moest het

2) Slei = slegge = houten hamer. Sleischat = hamergeld. Zie: VAN DER CHIJS. *De munten der bisschoppen van de Heerlijkheid en stad Utrecht*, blz. 151: „Sleeschat of het heerlijk recht van den bisschop op de munt". (Schlägschatz, Seignoriage oft 's Heeren gelt.)

2) Zie: ENGEL et SERRURE: *Traité de Numismatique du Moyen âge.* Paris, 1891. Introduction, p. XLI. „Le droit de battre quelques menues monnaies accordé parfois à une petite ville pour rétablir ses finances, à une église pour permettre son achèvement. Cela se pratiqua aux Pays-Bas, surtout à la fin du XV siècle."

toezicht op den muntslag wel zeer gebrekkig zijn. Het wordt hierdoor waarschijnlijk, dat er in meer plaatsen gemunt is, dan ons door opschriften of de teekens op het geld wordt aangeduid. Er zijn bovendien geldstukken, die geene muntplaats aanwijzen. Niet elke muntplaats had eigen munttype noch eigen stempelsnijders. Zoo wij lezen (in eene oorkonde bijv.) *dat in eene zekere stad gemunt werd en er bestaan geene munten, die door omschrift of teeken blijk geven aldaar geslagen te zijn, dan is dat volstrekt geen motief om de juistheid van dat bericht te betwijfelen.* 1)

DE BELFORT noemt eenige honderden muntplaatsen in zijne „*Table des ateliers*". In ons land slechts Dorestat en Triectum: dit is opvallend weinig.

Het muntslaan was een winstgevend bedrijf. De Merovingische muntmeesters waren welgestelde lieden. 2) Er waren reizende muntmeesters, die den Vorst op zijne tochten vergezelden. Zij oefenden somtijds ook het goudsmidsvak uit. 3) Men mag daaruit

1) JOACHIM LELEWEL spreekt in zijne: „*Observations sur le type du moyenâge de la monnaie des Pays-Bas*. Brussel 1835", deze zienswijze, ten opzichte van de munten der 12de eeuw, aldus uit: „Mais la manque de monuments monétaires peut être apparant si la monnaie est anonyme et muette, et n'offre pas de marques parlantes qui déterminent son âge, alors elle est méconnue".

2) Dr. A. LUSCHIN VON EBENGREUTH: *Algemeine Münzkunde und Geldgeschichte*, München und Berlin, 1904, s. 82, en C. PIOT. *Recherches sur les ateliers monétaires des mérovingiens, carlovingiens et empereurs d'Allemagne en Belgique.*

3) ELIGIUS of ELOY (geb. 588) kwam in de leer bij ABBO, eenen beroemden goudsmid en muntmeester te Limoges.

In het „*Stadrecht van Leeuwarden*", geschreven tusschen 1515 en 1537 lezen wij bij het hoofdstuk: „Van der begangnissen" (begrafenissen). 153. Des. soe sullen die erffgenamen ende vrunden daertoe verbonden ende mede belastet wesen dat offergelt over den doden menschen inder kercken toe bijstellen.

afleiden, dat de onkosten van het munten niet gering waren. 1) De middeleeuwsche munt was niet eene voortdurend werkende geldfabriek, het was de werkplaats waar den handelaar de gelegenheid werd geboden zijn edel metaal te doen essaieeren en verdeelen in stukjes, geldstukken van legaal gewicht en vorm, waarop tot teeken van geldigheid, een wettig bepaalde figuur werd gestempeld. Uit de door den koopman te betalen kosten, het z. g. muntloon, werden betaald: de sleischat aan den vorst, het profijt voor den muntmeester en het werkloon der munters. De handelaar, tuk op winst en afkeerig van verlies, vermeed de munt zooveel mogelijk en deed zijne betalingen in baren goud, in staven zilver of in hakzilver (dit zijn stukjes, klompjes). 2)

Groote betalingen werden gewogen. Muntstukken dienden als pasgeld. Het middeleeuwsche geld is wellicht steeds schaarsch geweest.

---

154. Ende, soe die gemeente in ellick waskeers over den doden nyet meer schuldich is dan een penning te offeren, de welcke hier nyet sint toe bekomen, waerdoer de gemeente grootlijcken geinteresseert wort, biddende die van Leeuwarden, dat mijn Heeren willen *een zoltsmit ordineeren, die cleijn gelt munt.*

Zie: A. TELTING, *Het Oud-friesche Stadrecht.* 1882.

Wij geven hiermede een voorbeeld uit het begin der 7de en een uit de 16de eeuw, waar sprake is van muntende goudsmeden.

1) PEPIJN gelastte in 755, dat van de solidi argentei er voortaan 22 uit een pond zouden vervaardigd worden, en dat de muntmeester voor de fabricage-onkosten en voor de belasting aan den Vorst één zoude mogen behouden, zoodat hij er slechts 21 behoefde te leveren aan den persoon, die het zilver ter munting had aangeboden. (v. D. CHIJS, blz. 93.) 1 op 22 wordt dus $4^1/_2$ % onkosten voor het munten.

2) LUSCHIN, s. 139: Dies wird durch die ins 10 und 11 Jahrh, gehörigen Hacksilberschätze bezeugt, die von Schlesiën bis an die Küste der Ostsee vorkommen u. s. w.

Fig.   10.

Fig.   11.

Fig.   12.

Fig.   13.

Wij zeiden reeds, dat de Merovingische geldstukken navolgingen waren van de Romeinsche en Byzantijnsche munten. De in Nederland geslagene zijn kopieën van die Merovingers. De in Friesland gevonden munten onderscheiden zich door sterke verbastering. Ook het goudgehalte is dikwijls verlaagd door vermenging met zilver. Op Pl. V geven we eenige staaltjes van verwording van muntbeelden! De in het midden geplaatste afbeeldingen geven de ware grootte aan.

Fig. 10 geeft vrij zeker de grootste verbastering te zien. Het is een tiers de sol van uiterst barbaarsch type uit de 6de of 7de eeuw. Het kopstuk op de voorzijde is nauwelijks te zien. Het omschrift is niet te ontcijferen, het bestaat uit rechte streepjes. Op den achterkant vindt men een zeer gebrekkig belijnd victorie-beeld, met kruis en strik. Ook hier is het omschrift onleesbaar.

Gevonden in eene Friesche terp. (1900).

Goud met zilver vermengd. 1.325 gr. Zie v. d. Chijs, pl. I n°. 13. Verz. Fr. Gen.

De tiers de sol, door Fig. 11 voorgesteld, is van het type van die van Chlotarius II. (613-628). Een vrij goed geteekend kopje versiert de voorzijde. Omschrift: CNTΛFITVΛ of VΛCNTΛFIT.

De keerzijde vertoont twee parelcirkels, in het midden een kruis. Omschrift: ΛRI . . . .

Versprongen stempel. Gevonden in eene terp in Friesland.

Goud van goed gehalte. 1.330 gr, Zie: *Verslag van het Friesch Gen.* 1899-1900. Verz. Fr. Gen.

Fig. 12 stelt eenen triens van zeer verbasterd type voor. Uit het muntbeeld van den voorkant

is ternauwernood een menschelijk profiel te maken. De keerzijde heeft in eenen cirkel een kruis, tusschen de letter L en .:, boven het kruis twee rechte hoeken en een stip. Om den rand eenige letterfiguren. De Belfort schrijft deze munten toe aan de stad Lyon en wel ten tijde van den inval der Saracenen in de 8ste eeuw.

Goud, met oog, 1.335 gr. Gevonden te Spannum.
Verz. Friesch Gen.

Fig. 13 is een gelijksoortig stuk. Het borstbeeld is iets duidelijker. In het muntveld E Λ De keerzijde is van beteren stempel. Het kruis is in eenen parelcirkel geplaatst. In het veld: L.V. Het omschrift: +∽∀⊏∽V∽O. . De Belfort deelt dit stukje in bij de Lyonsche munten, eerste groep: „EA achter het hoofd en zigzaglijn daarvoor". (Zie voor deze beide stukjes De Belfort, dl. I. blz. 197, nos. 2333 e. v.)

Goud. 1.255 gr. Uit eene Friesche terp.

Zie ook: Van der Chijs. II n°. 21.

Vroeger in de verzameling Bloembergen Santee, nu in die van het Friesch Gen te Leeuwarden.

Prou dateert de Frankische zilvermunten aan het einde der 5de of het begin der 6de eeuw. De eerste zijn nabootsingen van keizerlijke munten. In het midden der 7de eeuw begonnen de Franken zilverstukken te slaan, die een eigen karakter droegen. Dit was de tweede soort, zij werd geslagen naar het voorbeeld van den triens der muntmeesters; in de 8ste eeuw wordt deze algemeen.

De goudmunt verdwijnt dan uit den omloop in

Galliё" 1). De sou d'or wordt eene fictieve munt, rekenmunt, 12 deniers golden eenen sou. 2) De Merovingische zilveren denarius, die het meest in onzen bodem gevonden wordt, behoort tot de klasse der onzekere, tot de afdeeling der deniers met geometrische figuren, of tot die met monogram. De volgende afbeeldingen geven een voorbeeld van beide soorten.

Fig. 14.

Fig. 15.

Fig. 15A.

1) PROU. *Introduction*, p. CV: „Mais pour la substitution, qui d'ailleurs s'est faite lentement, de l'argent à l'or, c'est une révolution qui a des causes purement économiques. La Gaule exportait peu; elle recevait, au contraire, de l'Orient, des denrées de toute sorte qu'elle payait en or: car c'était la seule monnaie que les Byzantins pussent recevoir, parce que c'était la seule qui eût un cours universel. Quant à l'argent, les Orientaux le dédaignaient et son cours était limité à la Gaule et à la Grande-Bretagne.

L'or gaulois fut donc rapidement drainé, et comme il n'y avait pas en Gaule de mines d'or, nul moyen n'existait de fabriquer de nouvelles monnaies de ce métal. Ainsi s'explique-t-on qu'au milieu du VIIIe siècle on ne frappa plus que des monnaies d'argent, le sou étant devenu une monnaie fictive".

(Zoo dit de eenige reden is dan hebben de Franken hun goud aan Indische levensmiddelen versnoept)

2) PROU. *Introduction*, p. CVII: „Douze deniers valaient un sou. Ce compte de douze deniers au sou est celui qui a persisté pendant tout le moyen âge.

Op den voorkant van den denier (fig. 14) zien wij een kruis, omringd door straalsgewijze geplaatste strepen. Punten tusschen de vijf streepjes rechts. Boven het middenkruis een kruisje, met bolletje aan een der uiteinden. Het zegel van SALOMO, eene zespuntige ster, bedekt de geheele keerzijde. In het midden een kruisje, in de buitenhoeken punten.

Gevonden in Friesland.

Zie: V. D. CHIJS, pl. IV, nº. 26 en DE BELFORT, nº. 5737.

Zilver, 0.910 gr. Verz. Friesch Gen.

Eene vergelijking van de voorzijde dezer munten met de keerzijde van de zilveren derniers bij V. D. CHIJS, pl. V. en van den gouden triens op pl. VIII, toont veel overeenkomst van stijl en techniek. Wij wagen de veronderstelling, dat onze denier eene vereenvoudigde nabootsing van die stukken is. De streepjes om het kruis zijn dan de overblijf-

---

Met deze rekenmunt of beter gezegd met dit waardebegrip „sou" wordt *niet* bedoeld de solidus, maar de triens. De solidus deed 40 zilveren deniers, doch dit geldstuk is door de Franken zeer weinig geslagen. *De triens gold 12 denariën* De triens was langen tijd hunne eenige gouden munt. Toen ook deze munt uit den omloop verdween en enkel als waardebegrip in herinnering bleef, is de naam van sou, voor goudmunt, op den triens overgegaan. De waardeverhouding tusschen goud en zilver, 11 : 1, levert het bewijs voor deze bewering. Het gewicht van den triens is, in doorsnede, slechts weinig hooger dan dat van den denier. 12 Deniers zijn dus ongeveer in waarde gelijk aan eenen gouden triens. Aan den driemaal zwaarderen gouden solidus behoeft dus niet te worden gedacht.

Zie PH. HECK: *Ständeproblem, Wergelder und Münzrechnung der Karolingerzeit. Vierteljahrschrift für Social und Wirtschaftsgeschichte.* Leipzig. Band II, Heft. 3 en 4, s. 519.

Zie over de waardeverhouding tusschen goud en zilver in 864: Dr. BENNO HILLIGER: *Der Schillingswert der Ewa Chamavorum und der Lex Frisionum. Historische Vierteljahrschrift*, Leipzig, 1904, s. 523 en H. HALKE, s. 85. Hij geeft de waardeverhouding op als 12 : 1.

sels van het omschrift. De ijzersnijder heeft den stempel voor deze minder kostbare munt op eenvoudige wijze gesneden. Het profiel van den vorst maakte plaats voor eene geometrische figuur, misschien het handmerk van vorst of muntmeester.

Een belangwekkende denarius wordt ons door fig. 15 voorgesteld. De samenstelling van lijnen aan beide zijden, doet ons denken aan vorstelijke handmerken of monogrammen, of gedeelten daarvan. Het ruitje, waarin een T, op de keerzij schijnt ons bepaald een vorstelijk naamcijfer. 1) Het best is dit op de vergrooting (fig. 15A) te zien. Op de monogrammen der middeleeuwsche munten komen wij straks terug. 2)

Zie: DE BELFORT, n°. 5686, 5687, 5688 en PROU, pl. XXXVI n°. 27,

Zilver, 1.225 gr. In Friesland gevonden.
Verzameling. Friesch Gen.

Het Friesch Genootschap bezit eene interessante reeks van deze stukjes.

Kort na de Frankische zilveren deniers, komen in Brittannië de sceattas in omloop. De meeste zijn nabootsingen van het Frankische geld en van de kleinbrons Romeinsche munten; enkele speciaal Angelsaksisch-Noorsche figuren treft men er op aan.

Fig. 16 toont ons eenen sceatta van zuiver Angelsaksisch type op ware grootte en vergroot. In eene omlijsting van twee streepranden, waartusschen een stippelrand, ziet men een aangezicht met groote snor,

1) Zie: Revue belge, 1896, p. 261. Vte B. DE JONGHE. *Un denier inédit de Pépin le Bref.*

2) Blz. 92 e. v.

opstaande haren en kinbaard. Aan elke zijde van het gelaat een schuin kruisje. Op den achterkant, binnen gelijken rand eene gestileerde dierfiguur.

Fig. 16.

Men noemt deze sceatta-soort: het Wodan-monstertype. Deze draakfiguur is een motief der Angelsaksische en Noorsche versierkunst.

Zilver, 0.920 gr. Verz. Fr. Gen.

In de Friesche sceatta-vondsten te Hallum en te Franeker 1) trof men Angelsaksische sceattas en Merovingische denariën bijeen aan. Dit wijst op gelijktijdigen omloop. Het doorsnede-gewicht van beide soorten stemt overeen. Hieruit besluiten wij, dat ze dezelfde waarde hadden en dus gemengd werden uitgegeven in ons land. Het is een kenmerkend verschijnsel bij die vondsten, dat er slechts weinig goede, fijn gesneden stempelbeelden bij zijn; het meerendeel is ruw bewerkt geld van sterk verbasterd type. Ook kwamen bij elke muntvondst staafjes en brokstukken van versierselen voor den dag. Het bleek ons hoe nuttig

1) Zie blz. 86.

het is de muntvondsten bijeen te houden. De vroegere beschrijvers hebben gemeend, dat alle in de Friesche vondsten aanwezige sceattas verschillend van stempel waren. Op die verscheidenheid bouwden zij allerlei hypothesen en zochten naar de verklaring van die eindelooze variatie. Een nauwkeurig onderzoek heeft ons geleerd, dat die verscheidenheid niet zoo groot is. Wij troffen *in die vondsten vele gelijksoortige, zelfs met denzelfden stempel geslagen stukken aan.* De stempels, waarmede de sceattas gemunt zijn, hadden vrij zeker eene grootere middellijn, dan de muntkorrel of muntschijf onder den hamerslag kon bereiken, zoodat *niet het geheele muntbeeld* op de munt werd afgedrukt 1). Op de meeste sceattas ziet men de stempelfiguur gedeeltelijk, en dit heeft de eerste onderzoekers misleid. Legt men eene serie gelijksoortige sceattas naast elkaâr, dan is het muntbeeld gemakkelijk te vinden, vooral bij het standaardtype 2), omdat het cirkeltje het middenpunt aanwijst. Zoo is het ook met de drie gelijke sceattas, beschreven door Mej. M. DE MAN, in het *Tijdschrift* 3).

---

1) Dit was ook het geval bij de Westphaalsche denariën. Zie HALKE, s. 91.

2) Standaardtype Louve-étendard, thans meer bekend als profiel-standaard-type

3) M. DE MAN. *Considérations sur trois scéattas anglo-saxons identiques du cabinet numismatique de la Société frisonne à Leeuwarde. Tijdschrift*, 1904, blz. 119.

Wij lieten de keerzijde van die stukjes hier op nieuw afbeelden. (Fig. 17).

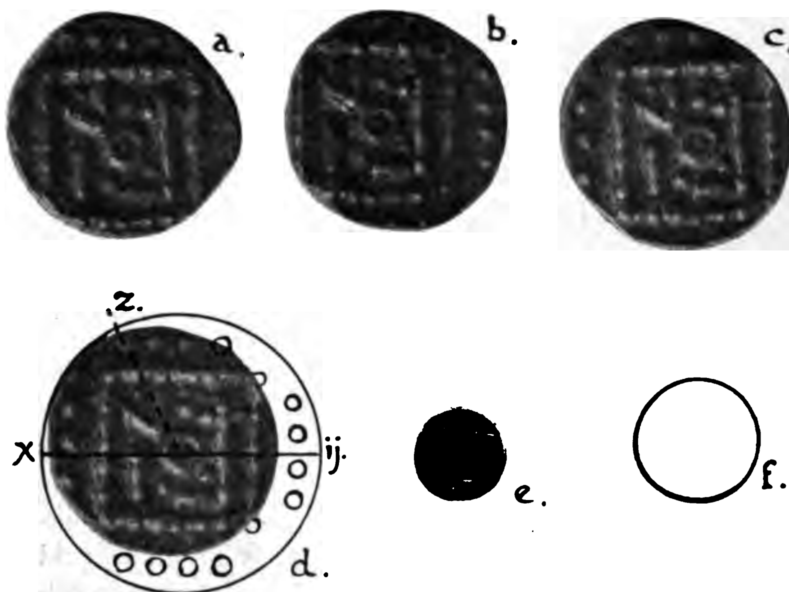

Fig. 17.

De vierkantjes en de daarin geplaatste figuren zijn gelijk. Bij *a* ziet men vier stippen aan den bovenkant, bij *b*, vier aan de rechterzijde en twee boven, bij *c*, zijn aan den linkerkant vier en boven drie stippen zichtbaar. Onder het drietal keerzijden hebben wij *c* opnieuw afgebeeld. Het stipje in het cirkeltje midden in het vierkant is het middenpunt van den stempel. Nemen wij nu den afstand, van dit middenpunt tot buiten een der stippen in den rand tot straal en trekken wij den cirkel, dan hebben wij het stempelveld. Wij plaatsen daarin de stippen, die op *a* en *b* voorkomen en zien het geheele muntbeeld voor ons.

De vergrooting dezer photo's is 2½ × ware grootte. Het geheele muntveld *d* is dus ook 2½ maal vergroot.

De middellijn *x* - *ij* is 37 m.m. 37 : 5/2 = ± 14 m.m. is de maat der middellijn van den oorspronkelijken stempel, *e* geeft eene afbeelding op ware grootte van den sceatta, *f* van het geheele muntveld.

Somtijds is eene munt, met verschoven stempelbeeld, voldoende om het geheele muntbeeld aan te geven. Zie fig. 18.

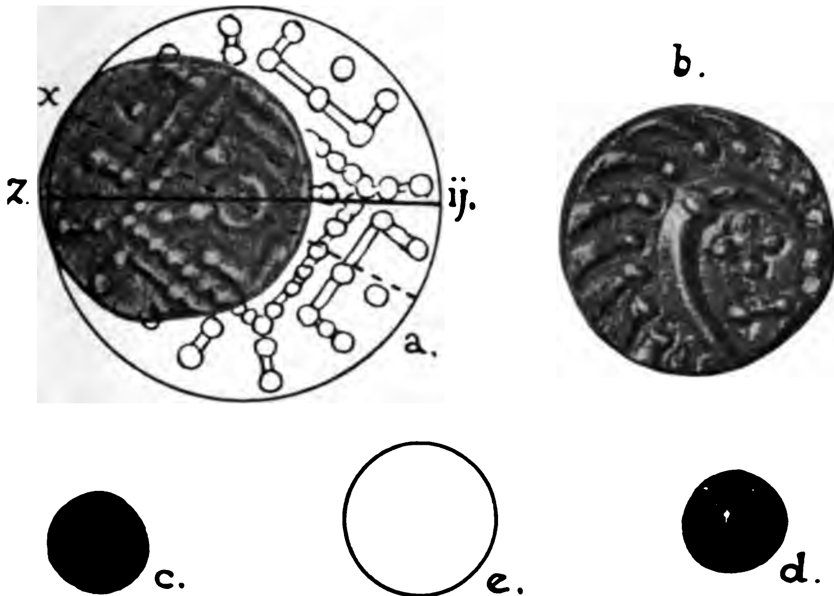

Fig. 18.

Dit merkwaardig muntstukje uit de Franeker vondst bevindt zich in de verzameling van het Friesch Museum te Leeuwarden. Wij nemen ook nu de stip in den centraalcirkel tot middenpunt. De lijn van dit punt tot de uiterste grens der ver-

siering x is de straal van het ronde stempelbeeld. Wij teekenen aan de vier zijden van het vierkant de figuren, zooals ze zich aan den bovenkant vertoonen en het stempelbeeld is compleet. De vergrooting dezer photo's *a* en *b* is ook $2^1/_2 \times$ ware grootte. Het geheele muntbeeld is dus eveneens $2^1/_2$ maal vergroot. De middellijn *y—z* meet 50 m.m. $50 : {}^5/_2 = 20$ m.m. is de maat der middellijn van den oorspronkelijken stempel *e*, *b* toont ons den vergrooten voorkant van den sceatta, *c* en *d* de munt op ware grootte.

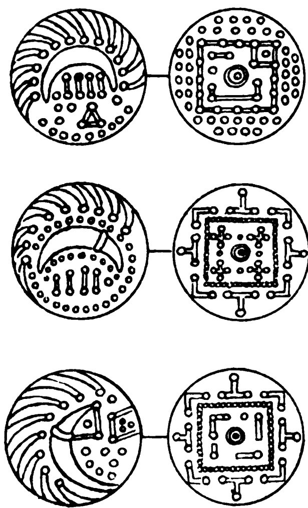

Fig. 19.

De afbeeldingen van fig. 19 geven nog eenige volledige stempelbeelden van sceattas op ware grootte, afgeteekend naar reeksen gelijksoortige stukken.

Vergrooting der photo's heeft ons bij het onderzoek goede diensten bewezen. Het rijke materiaal in het muntkabinet van het Friesch Genootschap stelde ons ook in staat de verwording van enkele sceatta-soorten aan te wijzen. Zeer duidelijk is die waar te nemen bij het z.g. Wodan-monstertype. (Zie: plaat VI)

Reeds geruimen tijd zijn wij bezig de Friesche sceatta-vondsten te bestudeeren. Allerlei verrassende resultaten beloonen onze moeite. Het zoude ons te lang ophouden die alle te noemen. Wij

wilden alleen wijzen op het groote nut van het bijeenhouden van muntvondsten. *Niemand beelde zich in, dat na zijn onderzoek het bijeenhouden van den muntschat overbodig is.* Voor het beschrijven van munten met verbasterde figuren en gebrekkige omschriften kan eene reeks van gelijksoortige stukken van groot nut zijn.

Het verbasterd type der Merovingische en Angelsaksische munten uit de Friesche terpen, de uitnemende staat van bewaring, de gelijksoortigheid van stijl en bewerking doen vermoeden, dat dit geld slechts kort in omloop is geweest en niet ver van de muntplaats in de aarde is verborgen. Groote overeenkomst met de ruwe MADELINUS-munten van Dorestat en het niet voorkomen dezer grove stempelfiguren op de platen der Engelsche en Fransche catalogussen en muntboeken, 1) wijzen op eene muntplaats binnen onze landpalen. Duurstede, Utrecht of eene andere handelsstad.

De Friesche sceattavondsten worden zeer gemakkelijk in twee of drie hoofdgroepen verdeeld, vermengd met een naar evenredigheid gering getal stukken van fijneren stempel.

Te Terwispel vond men (Maart 1863) 161 stuks, alle van het WODAN-monstersoort en eenige zilveren voorwerpen 2).

De terp te Hallum leverde (1866) een kruikje, waarin 223 muntjes. Hierbij zijn vertegenwoordigd

---

1) Bijv. KEARY: *Catalogue of English coins in the British Museum.* London, 1887 en HAWKINS *The silver coins of England.* London, 1841, verder PROU en DE BELFORT.

2) *Revue belge.* 1863, p. 392.

het WODAN-monstertype, het profiel-standaardtype en Merovingische denariën. 1)

Bij Franeker vond men (1868) 410 stukjes (*waarbij geen enkel van het Wodan-monstersoort*), van het type profiel-standaard en Merovingische deniers, (zie ook fig. 14 en 15, blz. 77) met zilveren lepels, ringen, hengsels enz. 2). Wij geven hierbij afbeeldingen van deze hoofdtypen.

Fig. 20.

Terwispel. 1.020 gr.

Fig. 21.

Hallum. 1.015 gr.

Fig. 22.

Hallum. 1.120 gr.

Fig. 23.

Franeker. 1.035 gr.

Fig. 24.

Franeker. 0.820 gr.

1) M. F. DE HAAN en W. EEKHOFF: *Angelsaksische munten in 1866, in Friesland te Hallum gevonden*. Leeuwarden, 1866.

2) Mr. J. DIRKS: *Les Anglo-Saxons et leurs petits deniers dits sceattas*. Bruxelles, 1870, p. 57.

Figuren: 20, 21, 23 stellen sceattas voor, 22 en 24 zijn Merovingische deniers. Allen in de Verz. Friesch Gen.

Vele Frankische en Angelsaksische munten zijn van laag gehalte en klein gewicht. Men heeft zelfs aan halve sceattas gedacht. Het lage gehalte moet aan valsche munters of aan ongetrouwe muntheeren worden toegeschreven. Beide soorten bedriegers zijn zoo oud als het geld zelf. In de vroegste, nog bewaard gebleven wetten, bijv. die der Angelsaksen, worden de muntvervalschers met gestrenge straffen bedreigd 1). Het is wel eigenaardig, dat het geldstuk, dat zijn ontstaan dankt aan het streven om een gewaarborgd ruilmiddel voor den handel in te voeren, — dat juist het geldstuk meer dan elk ander artikel, vervalscht is geworden in alle eeuwen.

Voor het onderwicht der middeleeuwsche munten vonden wij eene andere verklaring. Uit een pond zilver (367 2 gr.) moesten naar den wettigen muntvoet 240 penningen gemunt worden; 2) en aldus geschiedde het. Men woog den penning echter niet na, men overtuigde zich niet of hij juist het $^{1}/_{240}$ deel van een pond hield. Het gevolg was, dat sommige denariën onderwicht, andere overwicht hadden. De munters zochten in hunne werkplaats door middel van eene kleine weegschaal (saiger) de overwichtige stukken uit en deden hun voordeel daarmede. *Zij*

---

1) Jhr. Mr. B. J. L DE GEER: *De wetten der Angelsaksen. Algemeene Regtsgeleerdheid*, dl. X blz. 36.

2) PROU. *Introduction*, p. XXIV.

HERMANN DANNENBERG: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Berlin, 1876, 1er Th., s.: 11 und 12.

zullen dus de juistheid van gewicht *niet* bevorderd hebben. Dit „saigern" werd, na de uitgifte van het geld, door leeken en geestelijken uit winstbejag voortgezet, totdat alleen de lichte muntstukken in omloop bleven. 1) Zoo komt het, dat de meeste bewaard gebleven middeleeuwsche munten onderwicht vertoonen. Men heeft dit misbruik „saigern" door ernstige straffen willen tegengaan. Onnoozel schijnt het ons, dat men niet op het denkbeeld kwam te bepalen de muntschijf vooraf op het juiste gewicht af te passen. Zelfs KAREL V trekt nog te velde tegen het saigern zijner munten. In zijne muntordonnantie van 11 Juli 1548 leest men: 2)

„Item wij interdiceeren ende verbieden oick expresselijck allen Persoenen, van wat Staten ofte conditiën sij sijn, Wisselers, Bancquiers, Coopluyden ende andere, die penningen van onsen slage ende munte niet te moegen bicqueteeren (d i. saigern, wegen) ende de swaerste daar uijt te nemen, om die te smelten, ofte henluijden prouffijt daermede te doene, op te pene, van criminelijck gestraft te wordene, t' onser erbiterschepe", enz.

Het niet justeeren van de muntschijf en het achterhouden en uit den omloop nemen van overwichtige geldstukken heeft dus eeuwen geduurd.

Wij moeten dit gebrek in den muntslag en dit misbruik niet uit het oog verliezen. Het gewichtsverschil van overigens gelijke munten wordt er door verklaard.

1) LUSCHIN, s. 174. „*Al marco-Prägung*.

2) *Groot-Placaat en Charterboek van Vriesland* door G. F. BARON THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANSBERG, 1768, dl. III, blz. 139.

VAN DER CHIJS: *De munten van Friesland, Groningen en Drenthe*, blz. 226.

Vóór wij van dit merkwaardig eerste tijdvak onzer muntgeschiedenis afstappen, maken wij nog de volgende opmerking. De Grieksche, de Romeinsche, de Frankische en de Angelsaksische munten hebben deze eigenschap gemeen, dat ze in het midden eenigszins bol zijn en dik. De beeldenaar heeft een vrij hoog relief, om kort te gaan, het zijn alle stevige, soliede muntstukjes. Zij doen ons altijd denken aan een platgedrukt kogeltje. Het hooge, mooie, scherpbelijnde relief der keizerskopjes op de Romeinsche denariën willen wij altijd toeschrijven aan den aanvankelijk bolronden of gebombeerden vorm van de muntstof. Wij kunnen ons niet voorstellen, dat bij de gebrekkige wijze van muntslaan van dien tijd, een zoo krachtig hoog relief uit eene vlakke schijf was op te drijven. Met groot genoegen lazen wij onlangs bij STÜCKELBERG 1): „die primitivste Form des Geldstücks ist der kugliche gegossene Schrötling, in dieser Gestalt hat er sich als Silbermünze erhalten in Siam." En in *„die Technik der Münzprägung"* von H. HALKE. 2) s. 24: Die Art der Herstellung aller dieser Münzen war einfach. Man legte eine Kugel oder linsenförmig gegossenes Stück Metall auf ein Amboss, etc. s. 177: „Ob man die Schrötlinge in kaltem oder in glühendem Zustande prägte möge dahingestellt bleiben. Ersteres war, wenn auch schwieriger, so doch möglich, da die Metalle ursprünglich möglichst rein vermünzt wurden und infolge dessen genügende Weichheit

1) E. A. STÜCKELBERG: *Der Münzsammler*, Zürich, 1899, s. 13.

2) H. HALKE: *Einleitung in das Studium der Numismatik*, Berlin, 1905.

besassen, um beim Schlage das Bild des Stempels auf zu nehmen etc."

Deze beide Duitsche schrijvers van den laatsten tijd deelen dus ons gevoelen. 1)

De eerste muntvorm is een kogelvormig klompje metaal, dan komt de gewaarmerkte, gestempelde kogel, ten slotte de door den stempel platgedrukte kogel: de munt.

II.

Met de regeering der Karolingers treedt een nieuw munttype op. De stevige, massieve denier wordt vervangen door den breeden penning. Deze zilveren penningen zijn dunne gesmede schijfjes, waarop zonder veel relief het muntbeeld is geslagen. Wij kennen de oorzaak niet van deze wijziging van muntvorm. Koning PEPIJN wilde de misbruiken tegengaan der overtalrijke muntmeesters, die als gewone industrieelen de munt hadden verlaagd tot een voor hen zeer voordeelig handelsartikel. Misschien koos hij den breeden penning, die het geheele muntbeeld kon dragen, om het muntsnoeien te beletten. Onze eerste meening, dat deze krachtige vorst eene oorspronkelijke, eigene muntsoort invoerde, bleek niet geheel juist te zijn. Mej. DE MAN wees ons op twee plaatsen in het „*Traité de numis-*

1) Zie ook: M. BAHRFELDT. *Antike Münztechnik*, Berlin, 1903, s. 6.

matique du moyenâge, door ENGEL en SERRURE, waar gewezen wordt op den invloed van het Arabische munttype op de nieuwe Frankische munt. 1) In de eerste helft der 8ste eeuw begonnen de Arabieren eenen breeden dunnen zilveren penning, den dirhem, te slaan. Volgens hun geloofsvoorschrift mag geene afbeelding van den vorst op het geldstuk voorkomen.

De nieuwe Frankische munt heeft ook deze eigenschap met den dirhem gemeen. Het vorstelijk beeld wordt vervangen door een opschrift. Ook dit pleit voor den Arabischen invloed op den nieuwen muntvorm der Franken. Het opschrift op PEPIJN's nieuw geldstuk bestaat enkel uit 's konings naam, op de keerzijde den titel, beide afgekort. Ook den naam van de muntplaats treft men op den achterkant aan. De vorst versterkte de munt, hij bepaalde het gewicht op 1.35 gr. 2)

Het mag beschouwd worden als een teeken van overwegenden invloed en van groote welvaart, wan-

---

1) *Traité de numismatique du moyenâge par* A. ENGEL et R. SERRURE, Paris, 1891, p. 196 et 198. Zie ook: *Cointypes their origin and development*, bij GEORGE MACDONALD, Glasgow, 1905, p. 248.

2) *Considérations à propos de quelques deniers inédits de* PÉPIN LE BREF *et de* CHARLEMAGNE, par DE COSTER, Bruxelles 1859. p. 9; En 755, dans le parlement à Verneuil, Pépin statua qu'on ne taillerait plus que 22 sols ou 264 deniers à la livre d'argent, on augmentait donc ainsi le poids du denier. Cependant, on n'était alors qu'à la troisième année du règne de Pépin; ce qui peut faire supposer que la monnaie d'or, dont il n'est plus fait mention dans ce capitulaire, était abandonnée depuis longtemps. La livre étant alors 6144 grains ou 326.25 grammes le denier devait être de 23¼ grains, ou a peu près 1.24 gramme. Or, précédemment, le denier ne pesait que 21 grains, 1.12 gramme; c'est approchant le poids de la plupart de mes deniers ou saigas. p. 13; L'ordonnance du concile royal tenu à Herstal en 779 parle d'une nouvelle augmentation de poids de la monnaie. Le denier taillé sur le pied de 20 sols à la livre, devait peser 25½ grains, ou 1.35 gr.

neer een staat een nieuw munttype uitgeeft, dat door de naburen gaarne wordt ontvangen en nagemaakt.

Onder KAREL DEN GROOTEN draagt de voorzijde van den zilverpenning eerst den koninklijken naam, later het bijzonder handmerk of monogram van den vorst, dat is eigenlijk zijne handteekening. Keizer KAREL liet zijn monogram op de munt slaan, omdat de valsche munters de geldstukken met zijnen naam en titel namaakten. Hij veronderstelde dus meer ontzag voor zijne handteekening. 1) Hij herstelde de munt in 794 en bracht ze tot zuiver gehalte en vol gewicht. (Het pond 367.2, de penning 1.53 gr.) 2)

De munten van PEPIJN DEN KORTEN en KAREL DEN GROOTEN worden in Friesland weinig gevonden. 3)

Tusschen de handmerken, de z.g. naamteekeningen of monogrammen, waarmede de vorsten, die meestal de schrijfkunst niet verstonden, de staatsstukken onderteekenden, en de figuren op vroegmiddeleeuwsche munten, bestaat veel overeenkomst. 4) Het zou zeer goed kunnen zijn, dat vele kruisen, cirkels, driehoeken enz., naast de koningskopjes op de munten of op de keerzijden, naar

1) Zie: VAN DER CHIJS, blz. 117, LE BLANC meent enz.

2) VAN DER CHIJS, blz. 117 en HALKE, s. 85.

3) In de muntvondst te Achlum, in 1852, waren slechts éene munt van PEPIJN en acht munten van KAREL DEN GROOTEN.

4) Zie de handteekeningen in: M. C. GUIGUE: *De l'origine de la signature et de son emploi au moyen âge* etc. Paris, 1863. Zie ook blz. 26: Les papes, primitivement, les empereurs et les rois signaient au moyen du monogramme. Parmi les rois mérovingiens, il n'y eût que ceux qui ne surent pas écrire, qui se servirent du monogramme, tels que CLOVIS II et III. CHARLEMAGNE, le premier en introduisit l'usage constant.

Zie ook: Dr. FRIEDRICH LEIST, *Urkundenlehre*, Leipzig, 1893.

1.
2.
3.
4.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.

welker beteekenis allerlei gissingen zijn gedaan, *eenvoudig waren monogrammen en handmerken van vorsten of muntmeesters, onder wier bestuur die geldstukken zijn geslagen; dienende tot teeken van echtheid.* Figuur 25 toont ons een viertal munten met het handmerk van KAREL DEN GROOTEN, overgenomen uit DE BELFORT.

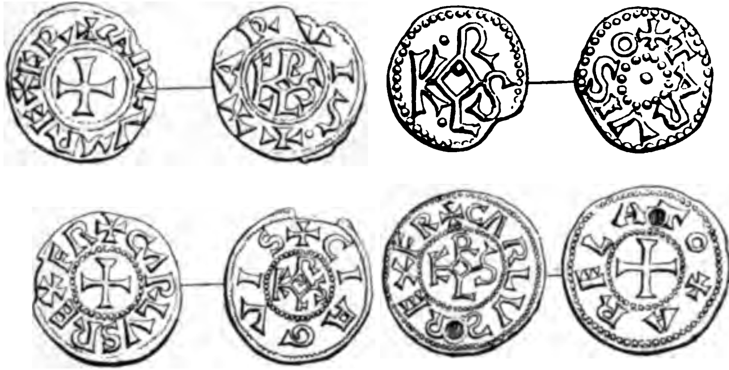

Fig. 25.

Pl. VII geeft eenige monogrammen van vorsten en voorname personen uit de zesde eeuw tot de 13[de] eeuw te zien. N°. 1 is de handteekening van CHILPERIK I. (561-570), 2. van CLOTAIR II (613-628), 3. van PEPIJN DEN KORTEN (752-768), 4. van KAREL DEN GROOTEN (768-814), 5. van LODEWIJK DEN VROMEN (814-840), 6. van LOTHARIUS (843), 7. van KAREL DEN KALEN (843-877), 8. van WILLEM DEN VEROVERAAR (1066), 9, 10 en 11. van geestelijken, die (1271) een testament onderteekenden als getuigen, 12. van ELEONORA VAN SAVOYE (1275), 13. van eenen kardinaal (1177), 14. van eenen geestelijke, ERMENGARD (1131) en 15. van eenen notaris, ARNAUD DE LA CIVA (1286). 1)

1) Overgenomen uit: GUIGUE, *De l'origine de la signature etc.*

Eene vergelijking van het monogram op de munten van KAREL DEN GROOTEN (fig. 25 blz. 93.) en 's vorsten handmerk op pl. VII n°. 4 toont veel overeenkomst. De denier (fig. 14, blz. 77) en het handmerk n°. 15 op pl. VII zijn bijna gelijk.

Het middelste gedeelte van het naamcijfer van LOTHARIUS (pl. VII n°. 6) vertoont verwantschap met den zonderlingen beeldenaar op den Merovingischen denarius (fig. 15, blz. 77.). Dit is ook het geval met de naamteekens, 2 en 5 op pl. VII.

De geheimschrijver teekende het monogram, de vorst maakte enkel het kleine teeken in de ruit, op de vergrooting, figuur 15A, is dit eene T.

Het kruisje van PEPIJN DEN KORTEN (pl. VII, n°. 3) treffen wij op de rugzijde van vele Merovingische geldstukken aan.

De handmerken 9 tot 14 op pl. VII, ofschoon afkomstig van oorkonden uit de 12de eeuw, kunnen ook op oudere stukken voorkomen. Als muntfiguren prijken zij op deniers en sceattas.

Omtrent het einde van de 8ste eeuw, was er voor ons land een tijdperk van grooten bloei aangebroken. Men vindt dit aldus beschreven in het leven van LUDGER 1): „de vriendelijke kuststreek met hare talrijke landgoederen, bloeiende dorpen,

1) LUDGER, geb. te Wierum bij Dokkum plm. 714. Hij was de kleinzoon van WURSING ASO, die had medegewerkt tot uitbreiding van het christendom in Friesland. LUDGER genoot het onderwijs van den abt GREGORIUS te Utrecht. Daarna trok hij naar York in Engeland, naar ALCUINUS, den leermeester en vriend van KAREL DEN GROOTEN. Hij predikte met ijver in Friesland en Groningen. Men noemt hem den Apostel der Groningers. KAREL DE GROOTE benoemde LUDGER tot eersten bisschop van Munster. Hij stierf 26 Maart 809.

hare kloosters en kerken, hare dichte bevolking, schonk in dien tijd een beeld van geluk en welvaart. Dorestat ontwikkelde zich tot eene koopstad van den eersten rang, wier beteekenis op menige bladzijde der gelijktijdige kronieken wordt geroemd, wier munten in het toenmalige Friesland, blijkens de muntvondsten, overal verspreid waren". 1)

Nemen wij nu ook even een kijkje op de markt in de koopstad Utrecht in het laatst der 8ste eeuw. HOFDIJK schildert het in het 2de deel van „*Ons Voorgeslacht*". Zijne schets berust in hoofdzaak op gegevens uit SCHERER'S: *Geschiedenis van den Wereldhandel.*

Wij bevinden ons op de Utrechtsche markt: zie, daar ontmoeten elkander met blijkbare vreugde twee eilanders, een koopman uit Mercia en een Yorker, die de Rijnstreken wel minder schoon vindt dan die aan den Humber, maar die ter wille zijner wol even vaardig de groote zee oversteekt, als de ander om schapen. En weder is het een landsman, die den Merciaan thans als ter verrassing op den schouder klopt: een Londenaar, die hier zijn erts en krijtaarde aan den man komt brengen. „Hebt ge uw zilver reeds doen munten?" vraagt hij hem. „Gewis!" antwoordt deze: „Ik heb zes staafjes meegebracht, en drie daarvan tot munt doen slaan. En gij?" „Ik ben met mijn handelsvriend ROMACHAIR van Parijs op weg. Wij hebben te zamen vier staven gebracht, en kunnen heden de penningen ontvangen; wij rekenen op vijf pond zilvers, dat

1) Overgenomen uit: *Studiën over Friesche toestanden in de middeleeuwen*, door P. J. BLOK in de *Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis enz.*, 3de reeks, 6de deel, 1ste aflevering, blz. 12.

maakt dus naar 's Keizers laatste bepaling honderd schellingen, alzoo twaalfhonderd denariën".

„Hoe gaat het op de markt?" vraagt een Oost-Zeeënaar in granen, aan een stoeren Kennemer, wiens gansche uiterlijk een veehandelaar aanwijst. „Bij 't oude!" herneemt de gevraagde: „'t Goede gezonde rund houdt zijn prijs, ik heb de mijne afgezet tegen een schelling per stuk, enz". 1)

Jammer, dat in de 9de eeuw de Noormannen, de „grimma herna", kwamen over de zee en tot in het begin der 11de eeuw onze schoone kustlanden herschiepen is eene woestenij. In het jaar 991 verbrandden zij ook de koopstad Stavoren.

Wij merkten reeds op, dat de muntstukken van KAREL DEN GROOTEN in het noorden van ons land, vooral in Friesland, weinig zijn gevonden. Met het geld door zijnen opvolger LODEWIJK DEN VROMEN gemunt, is het juist het tegenovergestelde geval. Deze komen in Friesland overal uit den bodem te voorschijn, afzonderlijk en in vondsten. 2)

1) HOFDIJK: *Ons Voorgeslacht*, dl. II, blz. 215.

2) Zes vondsten van Karolingische penningen in Friesland. In 1840 vond men te Rijs in Gaasterland 10 deniers van LODEWIJK DEN VROMEN en 10 van LOTHARIUS. Te Achlum in Franekeradeel ontdekte men in 1852, 160 stuks, de meeste van LODEWIJK DEN VROMEN, één van PEPIJN en acht van KAREL DEN GROOTEN. De terp te Winsum in Baarderadeel leverde, in 1860, penningen van LODEWIJK DEN VROMEN, die sterk geoxydeerd waren. Te Pingjum in Wonseradeel trof men in 1861, 251 exemplaren van een barbaarsch type van den Straatsburger penning, gemunt onder de regeering van LODEWIJK II, den Stamelaar. Bij den, in 1885, te Aalzum in Oost-Dongeradeel ontgraven schat waren 24 stuks met het tempeltje van LODEWIJK en LOTHARIUS, 18 van LOTHARIUS te Duurstede geslagen en een sou d'or met „MUNUS DIVINUM", van ruw type. De laatste muntvondst was die van 1902 in de terp te Oudwoude: zij bevatte 28 deniers van LODEWIJK DEN VROMEN, type met het vierzuilig tempeltje en 30 van LOTHARIUS te Duurstede geslagen; voorts éénen denier *met den tempel* van KAREL DEN KALEN, één te Parijs gemunt en één met de stadspoort, te Orleans geslagen.

De munten van LODEWIJK DEN VROMEN vertoonen een sprekend christelijk type. Dit vindt zijne verklaring in 's keizers liefde voor het christendom. De naam en het monogram van den grooten KAREL moesten plaats maken voor het figuur van eene christenkerk, met vier zuilen en fronton, in Romeinschen stijl, met een Latijnsch omschrift, dat christelijke godsdienst beteekent. (zie fig. 26.)

Fig. 26.

Zilver 1.620 gr. Verz. S. W.

Deze muntsoort heeft grooten opgang gemaakt, misschien door toedoen van de geestelijkheid. Opvolgende Frankische vorsten hebben gedurende langen tijd deze muntsoort gehandhaafd. Ook de Fransche numismaten, GARIEL bijv. deelen de meening, dat niet alle munten met „LUDOVICUS PIUS" aan den eersten LODEWIJK kunnen worden toegewezen. 1)

LODEWIJK DE VROME bevorderde de verbreiding der christelijke leer in de noordelijke streken. Hij stichtte de abdij Corvei a/d Weser en richtte het aartsbisdom Hamburg op. Hierdoor verkreeg hij eene kerkelijke heerschappij over het Noorden. Hij begunstigde den bouw van kloosters en kerken door toekenning van voorrechten.

1) Maar ook aan LODEWIJK II, den Duitscher, 843—876 en LODEWIJK III, het Kind, 899—911.

Zoo ontving de nieuw gestichte abdij van Corvei den 1sten Juni 833 het recht van de munt. Wij vonden de oorkonde, betreffende deze gift in het eerste deel der *Kulturgeschichte des deutschen Volkes*, door Dr. OTTO HENNE AM RHIJN. 1) Het oorspronkelijke charter op perkament is in het staatsarchief te Munster.

Het voor ons belangrijkste gedeelte daarvan luidt, vertaald, aldus: „bovendien, daar de landstreek noodig heeft eene plaats voor den handel, bepaalden wij, dat het te onzer beschikking zijnde muntrecht van nu af, den aldaar CHRISTUS-dienenden, tot hun voordeel zal toebehooren. Alle aan onze vorstelijke hoogheid toekomende inkomsten daarvan zal dit oord der heiligheid zonder eenige beperking, weerspraak of verhindering bezitten, en dit geschenk onzer mildheid, zoo wij hopen steeds vermeerderende, zal de inkomsten des kloosters te allen tijde ten goede komen."

Reeds in de 9de eeuw had de abdij te Corvei belangrijke bezittingen in Friesland 2) bestaande in uitgebreide landerijen in Westergoo. Zelfs de parochiekerk van Leeuwarden, aan St. VITUS gewijd, behoorde aan die abdij. Dit feit brengt verband tusschen Friesland en de fabriek van LUDOVICUS-munten te Corvei. De opvallende overvloed dezer muntsoort in den Frieschen bodem wordt hierdoor verklaard.

---

1) Berlijn, 1892.

2) Zie: Dr. EELCO VERWIJS, *De abdij van Corvei en de kerk te Leeuwarden*, Leeuwarden 1864 en

W. EEKHOFF, *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden*, 1846, dl. I, blz. 285, 366, 367.

De denariën van Keizer LOTHARIUS (840—855), die eveneens veel worden gevonden, hebben groote overeenkomst met die zijns vaders.

Ook hierop vindt men het vierzuilig tempeltje, maar het omschrift: „XPISTIANA RELIGIO" moest wijken voor den naam der muntplaats „DORESTAT". Duurstede was blijkbaar de hoofdmarkt van het Friesche land. Figuur 27 geeft twee ruwe LOTHARIUS-munten te zien, die te Duurstede geslagen zijn. Zij behooren tot de muntvondst te Oudwoude.

Onder de regeering van KAREL DEN KALEN (840-877) wordt de tempel vervangen door de stadspoort. Een teeken van de opkomst der steden. Bij de denariën te Oudwoude vonden wij een met de stadspoort, te Orleans geslagen. (GARIEL: XXI-II.) Dit muntbeeld herhaalt zich later in gewijzigden vorm.

Het geldstuk der 9de eeuw getuigt niet van groote kunstvaardigheid der ijzersnijders. De afbeeldingen (fig. 27) bewijzen dit. De fouten in den ijzeren stempel werden niet veranderd; dit was te bezwaarlijk; bovendien de groote menigte verstond

Fig. 27

Zilver, 1.6 gr. 1.5 gr.
Verz. Friesch Gen.

de kunst van lezen niet en bekommerde zich niet om het randschrift der munt.

De gouden solidus van LODEWIJK DEN VROMEN, die tegen 40 zilveren deniers koers had in Friesland en Duitschland, 1) verving daar den Romeinschen gouden solidus. Zij waren, evenals de zilverstukken, van zeer barbaarsch type. Het keizerlijk kopstuk is ruw van lijn en misteekend. Met moeite leest men uit het omschrift 's keizers naam en titel. De keerzijde is nog onhandiger gesneden. Van het „MUNUS DIVINUM" (goddelijk geschenk) is geen letter vast te stellen. De stempelsnijder was zonder twijfel analphabet.

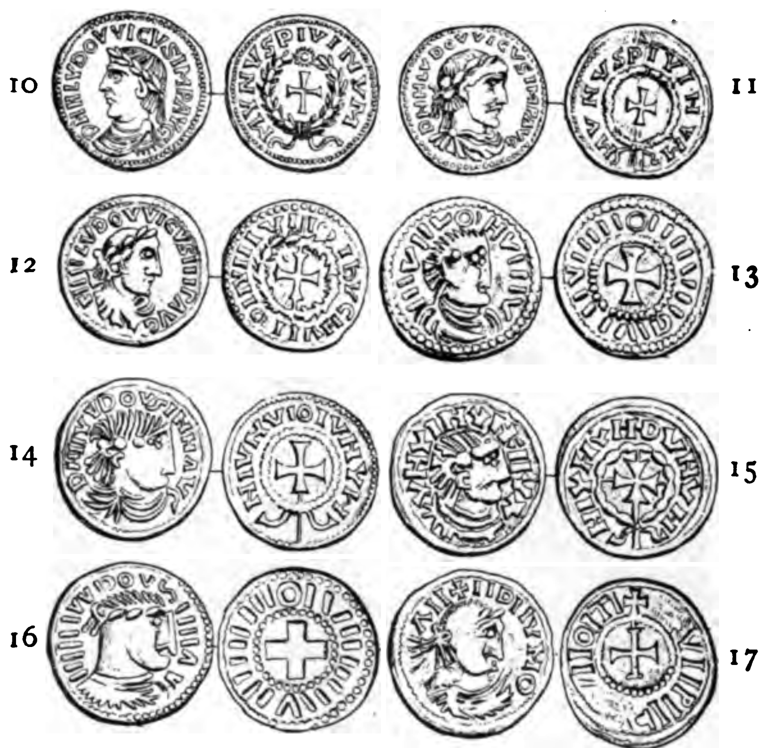

Fig. 28.

1) E. GARIEL, *Les monnaies royales de France, sous la race carolingienne,* Strasbourg, 1884, tm. II p. 167.

Gariel geeft op pl. XIV, n⁰. 10, een zeer fraai voorbeeld van deze goudmunt in het „Cabinet de France". Men ziet in de nummers 11 tot 17, de geleidelijke verwording van dat stuk.

Figuur 28 is eene reproductie van de afbeelding bij Gariel. 1)

De meening, dat deze goudstukken tot de medailles en niet tot de munten moeten gerekend worden, 2) spreekt ook Gariel beslist tegen. Het omschrift: „MUNUS DIVINUM", goddelijk geschenk, is vrij zeker de oorzaak van die dwaling. Men verbond dit begrip: „geschenk" aan het goudstuk en daardoor trad de gedachte aan de medaille op den voorgrond. Het omschrift doelt niet op de goudmunt als goddelijk geschenk, neen! het is de keizerlijke diadeem, die aldus wordt genoemd. 3) Op de keerzijde ziet men binnen het omschrift: „MUNUS DIVINUM" de keizerlijke kroon en het kruis. Prou 4) is van oordeel, dat met het omschrift wordt te kennen

---

1) Gariel, pl. XIV. Hier zien wij opnieuw de vorstelijke buste op de munt, ook op enkele zilverstukken van Lodewijk treft men ze aan.

2) Zie over deze meening: M. F. Poey d'Avant, *Description des monnaies seigneuriales françaises*, Fontenay-Vendée, 1853. p. 437.

3) Zie: Heck, *Ständeproblem, Wergelder und Münzrechnung der Karolingerzeit. Vierteljahrschrift* enz., 1904, s. 373.

4) Prou: *Catalogue des monnaies françaises de la bibliothèque nationale Les monnaies carolingiennes*, Paris 1896. *Introduction*, p. XXXIII: Il nous reste à signaler les belles pièces d'or de Louis le Pieux offrant au droit le buste impérial et au revers une couronne entourée de la légende MUNUS DIVINUM. En effet comme les mots MUNUS DIVINUM entourent une couronne de lauriers analogue à celle qui ceint la tête de Louis le Pieux sur l'autre face de la monnaie, je crois devoir les appliquer à la couronne. La légende MUNUS DIVINUM est une affirmation que la couronne, symbole de la dignit impériale est un présent divin, une alusion au couronnement par le Pape, représentant de Dieu, c'est une humble et pieuse proclamation analogue à la formule Gratia Dei".

gegeven, dat de kroon, als teeken der vorstelijke waardigheid, is een geschenk Gods. De bekende godsdienstijver van den vromen LODEWIJK geeft ook eenige waarschijnlijkheid aan het denkbeeld, dat het omschrift doelt op het kruis, als symbool der christelijke leer.

Wij laten de keuze tusschen deze beide verklaringen onbeslist. Nu wij overtuigd zijn, dat met „goddelijk geschenk" niet het goudstuk wordt bedoeld, vervalt het begrip, dat deze solidus, als eene medaille of als eene buitengewone munt moet worden beschouwd. 1)

De verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden, bevat vier dezer munten, alle varianten, in terpen gevonden. Zij wegen: 4.25, 4.3, 4.4 en 4.5 gram. In de terp te Aalzum bij Dokkum vond men er ééne bij 23 zilverstukken uit denzelfden tijd. (zie blz. 96, noot 2.) In onze eigene collectie bevindt zich een uit Duitschland aangekocht exemplaar van 4.45 gram.

Wij nemen afscheid van het Karolingisch tijdvak met de opmerking, dat in ons land en in het bijzonder in de provincie Friesland, in de 8ste en 9de eeuw overvloed van geld is geweest, hetgeen een bewijs levert van den bloeienden handel. 2)

---

1) Wij vonden eene nabootsing van dezen gouden solidus bij de Engelsche bisschopsmunten in: C. F. KEARY, *A catalogue of English coins in the British Museum*, London, 1887. *Anglo-Saxon Series*, vol. I, pg. 193, pl. XXIII. 6 en bij H. A. GRUEBER: *Handbook of the coins of Great Britain and Ireland in the British Museum*, London, 1899, No. 91. Deze munt, geslagen door WIGMUND, Aartsbisschop van York, 837—854, heeft op de voorzijde het aanziende borstbeeld van den bisschop, omschrift: *Vigmund arep.* en op de keerzijde: een kruis, omgeven door het diadeem en een duidelijk omschrift: MUNUS DIVINUM. Goud, 68.2 grains = 4.419 gram.

2) P J BLOK. *Studiën over Friesche toestanden in de middeleeuwen. Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis* 1890, derde reeks, deel VI, afl. 1.

III.

De strooptochten der Noormannen, die in de 9de eeuw begonnen en tot in de 11de eeuw voortduurden, hebben aan de welvaart onzer kustlanden groote schade toegebracht. Het geld der Karolingische vorsten zal er, ook na den ondergang van Dorestat, in 863, in omloop gebleven zijn. Keulen was eene muntplaats, waar reeds gemunt werd door KAREL DEN DIKKEN. Omstreeks het jaar 1000 treedt de Keulsche munt meer op den voorgrond, t. w. de zilveren denariën, met den titel van Keizer Otto I. (936—973).

Fig. 29.

Fig. 30.

Fig. 29 is een denier van KAREL DEN DIKKEN te Keulen gemunt, tusschen 884—887. 1)

Zilver 1.485 gr. GARIEL. pl. XL-1.

Fig. 30 stelt eenen denarius van OTTO I (936-973) voor, eveneens te Keulen geslagen.

Zilver 1.550 gr. DANNENBERG, n°. 329.

Beide in de Verz. S. W. 2).

---

1) Volgens PROU van KAREL DEN EENVOUDIGEN. Red.

Zie over de munt te Keulen en het Sancta Colonia-munttype: HOOFT VAN IDDEKINGE, *Friesland en de Friezen in de Middeleeuwen*, Leiden, 1881, blz. 23.

2) De denier van KAREL DEN DIKKEN werd ons geschonken door den heer E. VOET.

Ook de munten te Tiel, te Nijmegen, te Deventer en te Utrecht beginnen onder Keizer HENDRIK II (1002—1024) penningen te slaan. 1)

Het tegenwoordige Nederland heette toen voor een aanzienlijk deel Neder-Lotharingen. De stedelijke munten werden geslagen op den voet der Duitsch-Keizerlijke penningen. *De beeltenis des Keizers werd nu weder als versiering der voorzijde ingevoerd.* De keerzijde toonde den naam der muntplaats, met een kruis in het midden. Soms ziet men eene hand op de voorzijde, dit zou een z.g. tolpenning van Deventer zijn. 2)

Fig. 31.

Fig. 31 stelt den Deventerschen penning voor. Eene opgeheven rechterhand. In het veld: REX omschrift: HINRICUS IMPER. Op de keerzijde: kruis met vier stippen. Omschrift: DUVANTRIA. Zilver, 1.210 gram. VAN DER CHIJS XVI—5. Verz. S. W.

---

1) Zie: VAN DER CHIJS, pl. XVI en XVII.

2) Zie: VAN DER CHIJS. *De munten der Frankische- en Duitsch-Nederlandsche vorsten*, pl. XVI, No. 4, 5, 6 en 7. Na onze voordracht in de October-vergadering, maakte de heer VAN KALCKEN de opmerking, dat de opgeheven hand op den Deventerschen penning een christelijk symbool zou kunnen zijn. Wij vonden bij M. F. POEY D'AVANT: *Description des monnaies seigneuriales françaises*, op pl. XX, Nos. 5 en 6, ook deniers met de hand. Dit zijn munten uit de elfde eeuw, geslagen door HUGO, aartsbisschop van Besançon. Op blz. 309, worden die stukjes aldus beschreven: voorzijde, zegenende hand. Omschrift: STEPHANUS. St. STEPHANUS was de patroon der hoofdkerk. De schrijver vermeldt nog dat dit munttype met de zegenende hand door de prelaten aan den Rijn werd nagemaakt.

DANNENBERG beschrijft verscheidene penningen met eene hand op de voorzijde. Die op pl. 5 (No. 105) is een bisschoppelijke denier van Verdun

De muntvoet van de Duitsche denariën uit den Saksischen en Frankischen keizertijd is de door KAREL DEN GROOTEN ingevoerde, waarnaar uit het pond van 367.2 gr, 240 denariën geslagen werden, zoodat ieder denarius 1.53 gr. wegen moest. De schilling was enkel rekenmunt, waardenaam, voor 12 deniers, doch geen geldstuk. (zie blz. 77). „Men sloeg ook *halve denariën* of obolen, kwartdenariën komen eerst in de 13de eeuw voor. De hoogst onvolkomen afsnijding der muntstukken is de oorzaak van het gewichtsverschil," zegt DANNENBERG. 1) „Het onderwicht stijgt soms tot 40 pCt." (Van overwicht spreekt hij in het geheel niet. Wij denken ook hier aan het „saigern.") „In Friesland treden de afwijkingen van het normaalgewicht het sterkst op den voorgrond."

Wij komen zoo ongemerkt in de provincie Friesland. Het handelsverkeer heeft zich krachtig ontwikkeld. De meeste Friesche plaatsen liggen aan de kust, dus zeevaart en uitvoer. Het voornaamste handelsartikel is nog altijd het vee, waarmede de Friezen verschijnen op de markten van Engeland

---

van omstreeks 1040. Op pl. 21 vindt men er onder Nos. 477—483. Dit zijn denariën van Triersche bisschoppen uit de 11de eeuw. In den beschrijvenden tekst wordt dit muntbeeld: „segenende oder schwörende Hand" genoemd. Op pl. 42, No. 951 en 953 ziet men de hand geheel gelijk aan die op den Deventerschen penning.

Op de 16de-eeuwsche Zweedsche Salvator-daalders vindt men het beeld van den Heiland, met opgeheven zegenende rechterhand, omschrift: SALVATOR MUNDI SALVA NOS.

D. HEINRICH OTTE: *Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters*, Leipzig, 1885, Bd. I, s. 485, Symbole: Die segnende Hand Gottes und Christi wird mit ausgestreckten Schwurfingern, zuweilen auf einem Kreuznimbus liegend, dargestellt.

1) HERMANN DANNENBERG: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. Th. I, s. 11.

en Vlaanderen, aan den Rijn en in de zeesteden aan de Noordzee en Oostzee. In de 11de eeuw worden hier de eerste eigen munten geslagen. Zij zijn van lichter gewicht dan de oude zware Frankische en Keulsche penningen. Men slaat den Frieschen penning te Bolsward, Stavoren, Leeuwarden, Winsum, Garreweer, Dokkum, Leer, Emden, Jever en Medemblik. Ook de munten van nabij gelegen koopsteden zijn in omloop, als die van Groningen, Bremen, Munster, Utrecht, enz. BRUNO III, EGBERT I en II, graven van Brunswijk, leenmannen des Duitschen keizers, lieten deze munten slaan tusschen 1038 en 1090. Op de voorzijde vertoonen zij, evenals andere keizerlijke penningen, des keizers hoofd, naam en titel, en op de keerzijde, tusschen twee parellijnen dwars over het muntveld, den naam van den leenman-muntheer. De muntplaatsnaam staat om den rand. EGBERT I laat portret en naam van den leenheer weg en zet een kruis, omgeven door zijnen naam, daarvoor in de plaats. EGBERT II kopieert de munten van Goslar: het aanziend keizershoofd en op den achterkant de hoofden van de heiligen SIMON en JUDAS, met den naam der muntplaats als omschrift. Het BRUNO-muntje met zijne breede dwarslijn op de keerzijde heeft toch iets oorspronkelijks. Fig. 32 In hoofdzaak zijn echter ook deze Friesche penningen gemaakt naar Duitsche voorbeelden. Hun gewicht is de helft van dat der Duitsche. (Zie voor het gewicht: de lijst op blz. 112 e. v. en de bijlage I en III op blz. 135 en 138.)

Fig. 32.

BRUNO III.
Munt van Dokkum.
Zilver 0.585 gr. Gehalte 900/1000.

Fig. 33.

EGBERT I.
Munt van Stavoren.
Biljoen 0.465 gr.

Fig. 34.

EGBERT II.
Zilver 0 840 gr. Gehalte 700/1000.
Verz. Friesch Gen.

In de oude Friesche wetten wordt melding gemaakt van REDNACHTES en CANGA-muntslag. DIRKS en VAN DER CHIJS gissen, dat de BRUNO-munten tot hunnen muntslag mogen gerekend worden, d.w.z., dat muntmeesters uit de overoude geslachten REYNALDA en CAMMINGA, 1) namens de Brunswijksche hertogen munt hebben geslagen in Friesland. Dit is ook zeer wel mogelijk. Maar hiermede is in tegenspraak het bericht bij WINSEMIUS, 2) vermel-

1) De naam CANGA of CAMMINGA wordt vermeld door P. WINSEMIUS: *Chronique ofte Historische geschiedenisse van Friesland*, te Franeker, 1622, op blz. 69. Men leest daar: dat HAIO A CANGA ofte CAMMINGA in het jaar 749 huwt met TECLAM, dochter van GONDOBALDUS.

De naam CAMMINGA komt voor in een charter van 839.

2) WINSEMIUS, blz. 321.

dende „dat JUW DEKAMA, die tot Potestaat over Friesland gekozen was in 1494, tot dankbaarheid aan den keizerlijken gezant OTTO VAN LANGEN, als geschenk aan den keizer, overhandigde eenen gouden penning door HARALDUS CANGA in 794 en eenen gouden penning door UBBO REYNALDA in 812 geslagen." De jaren komen niet overeen; hier is sprake van *gouden* penningen en niet van *zilveren* denariën.

De berichten kunnen ook beide waarheid bevatten. Beslissen kunnen wij niet, doch wij vestigen de aandacht op het feit, dat zoowel de oude Friesche wetten als de kroniek spreken van Friesche edelen, die het muntrecht uitoefenen. 1)

In de Friesche historieboeken komen slechts enkele berichten over in Friesland geslagen of gevonden munten voor. WINSEMIUS 2) vermeldt nog: „Dat in 't huis Adelen te Sexbierum, naermaels ('t jaar is dus onbekend) gevonden werd een penning van den Frieschen koning GONDOBALDUS, met 't opschrift: GONDOBALDUS I ADGILLI FILIUS, op de

---

1) Wij weten zeker, dat in de 14de en 15de eeuw het privilege van de munt door den Duitschen keizer aan Friesche edelingen is geschonken. Over het muntrecht, dat bij wijze van gunst verleend werd, bestaat verschil van opvatting. C. PIOT in zijne „*Recherches sur les ateliers monétaires en Belgique*" zegt daarvan: „On se rappellera sans doute à combien de discussions a donné lieu l'interprétation du mot „*moneta*", que l'on rencontre si souvent dans des diplômes par lesquels les empereurs font des donations ou des concessions à leurs vassaux. Les uns y voient le droit de monnayage, parce que les seigneurs qui ont obtenu la moneta ont toujours fini par battre monnaie; les autres y ont vu un droit, une redevance ou un profit du monnayage, parce que ce mot se trouve le plus souvent joint à des redevances dont la nature est suffisamment connue; d'autres encore prétendent qu'il ne s'agit ici que du profit que les seigneurs retiraient des échangeurs, ou peut-être de l'échange lui-même".

2) Blz. 69.

andere zijde: MONETA AUREA CIVIT. DOCCUMENSIS. ANNO. DOM. 739. Dit opschrift en het jaartal bewijzen duidelijk, dat dit bericht tot de verdichting behoort. Wij vonden verder: 1) „Anno 1017 wierden van UBBO HERINGA in zijn terp drie gouden Penningen gevonden, die ten tijde van JULIUS CAESAR waren geslagen, en nog een ander daar een Wolfinne op stond, die 2 jonge kinderen zoogde, die ROMULUS, de stichter van Romen hadde laten slaan". Deze toeschrijving aan ROMULUS is door het muntbeeld ontstaan. Het zullen aurei uit lateren tijd zijn geweest.

Nog eene vermelding eener muntvondst troffen wij aan: 2) „Op den 2den December 1509 wierden twee zilveren penningen (die Koning RADBODUS, Anno 678 hadde doen slaan) op de Zuidwestzijde van Staveren gevonden". Ook dit bericht schijnt ons apocrief, voor zooverre het de toeschrijving aan Koning RADBOUD betreft. Het jaartal stond *zeker niet* op de munt. Uit deze verhalen blijkt ons, dat de oude kroniekschrijvers niet met de munt- en penningkunde op de hoogte waren en dat wij dus aan hun geschrijf daarover weinig waarde kunnen toekennen.

Tegelijk met de Friesche munten waren die der Duitsche keizers: HENDRIK II, KOENRAAD II en HENDRIK III in omloop; zij werden gemunt te Deventer, Utrecht en Tiel. 3) VAN DER CHIJS vermeldt daarbij, den beroemden denarius van KOENRAAD II,

1) OCCO CHARLENSIS: *Chronijk van Friesland*, te Leeuwarden, 1742, blz. 84.
2) OCCO CHARLENSIS: blz. 380.
3) VAN DER CHIJS, Pl. XVI. Zie voor het gewicht dezer munten: Bijlage III, blz. 138.

met het omschrift: FRESONIA. Dit zou de eerste munt zijn, waarop de naam Friesland gevonden wordt. In den laatsten tijd wordt getwijfeld aan de juistheid der meening, dat door het omschrift „FRESONIA" Friesland wordt aangeduid. Het omschrift van de munten uit de 11de eeuw duidt op de *muntplaats*, *niet* op het *land*, waarin ze géslagen werden. Bovendien worden door de oude schrijvers en in de archiefstukken, de Friezen wel „Fresones", doch Friesland nooit Fresonia genoemd. 1)

Twee van deze stukjes zijn in onze verzameling. Zij wegen 0.910 en 0.760 gr.

Het is zeer merkwaardig, dat de BRUNO- en EGBERT-munten, de FRESONIA-penningen en de andere keizerlijke deniers zelden in den Frieschen bodem worden aangetroffen.

Korten tijd na den muntslag der Brunswijksche leenmannen in Friesland, begon men ook in de andere deelen van ons land te munten. In de provincie Groningen sloeg men munten van den Utrechtschen bisschop BERNULPHUS (1025—54), daarna de EGBERT-munten.

In het laatst der 13de eeuw worden er Toursche grooten (met de stadspoort) en Engelsche sterlings nagemaakt. De muntreeks der Hollandsche graven begint met de kopjes van FLORIS III (1157-1190). Doch er bestaan onzekere munten van vroegeren datum. De Utrechtsche bisschoppen hebben eerder

1) Zie over deze munt: VAN DER CHIJS Pl. XVI, No. 1 en *De Vrije Fries*, dl. IV, blz. 327. In 1839 werd dit stukje gevonden te Roeskild. Het werd met nog twee andere KOENRAAD-munten, door Dr. B. KÖHNE, toegeschreven aan het bisdom Freisingen Nu wordt Freisingen, evenmin als Friesland, door Fresonia aangeduid.

eene eigene munt gehad. BERNULPHUS (1022-1054) deed reeds geld slaan te Utrecht, ook te Deventer voor het Oversticht en zelfs te Groningen. Van alle opvolgende Utrechtsche kerkvorsten, op één na, komen muntstukken voor.

Brabantsche munten zijn er uit den tijd der hertogen GOTFRIED (1106—1190) en HENDRIK I (1190—1235) en tevens stedemunten van Antwerpen, Brussel, Maastricht, enz.

De reeks der Geldersche muntslagen begint met de onzekere munten van REINOUD I. Daarop volgen de munten van Graaf HENDRIK (1135—1182).

Zoo zien wij, dat alle graven en leenmannen van het Duitsche rijk, in onze landen, eigen munt beginnen te slaan in de 12de eeuw.

Zij slaan echter *geen denariën, maar halve denariën* of *obolen*, zelfs 1/4 *denariën* of 1/2 *obolen* (zooals DANNENBERG beweert, zie blz. 105) en dan nog van te licht gewicht.

Wij geven op onderstaande lijst een overzicht van het gewicht der eerste munten van de Nederlandsche leenmannen van het Duitsche rijk in de 11de, 12de en 13de eeuw. (Door ons zelve gewogen.)

Het verschil in gewicht met den muntvoet van het Duitsche rijk moet, naar onze meening voor een groot deel worden verklaard door het feit, dat de Nederlandsche vazallen in den beginne *niet den geheelen* denarius hebben doen slaan, doch slechts de onderdeelen daarvan. Een zoo belangrijk gewichtsverschil als onze lijst aangeeft, kan niet door het saigern zijn veroorzaakt. Ook kan het niet worden toegeschreven aan muntverzwakking door de baat-

zucht der muntheeren. Daartegen had de handel zich zonder twijfel verzet.

De muntvoet van de Duitsche denariën uit den Saksischen en Frankischen keizertijd, is de door KAREL DEN GROOTEN ingevoerde, waarnaar uit het pond van 367.2 gr. 240 denariën geslagen werden, zoodat ieder denarius 1.53 gr. wegen moest.

				gram.
Denarius	van	Straatsburg, gesl. tijdens de regeering van LODEWIJK II, den Stamelaar. (877—879)		1.340
„	„	Keulen, geslagen tijdens de regeering van KAREL DEN DIKKEN (884—887)		1.485
„	„	Keulen. OTTO I. (936—973)		1.55
„	„	HENDRIK II, te Deventer gemunt. (1002—1024)		1.095
„	„	HENDRIK III, te Tiel gemunt. (1039—1056)		1.310
„	„	idem		1.380
„	„	BRUNO III, in Friesland gemunt. (1038—1057)		0.690
„	„	BRUNO III, in Friesland gemunt.		0.645
„	„	„ „ te Stavoren „		0.585
„	„	„ „ te Leeuwarden „		0.800
„	„	EGBERT I, te Stavoren (1057—1068)	0.661	0.520
„	„	EGBERT II, te Stavoren „ (1068—1090)		0.840
„	„	EGBERT II, te Dokkum „		0.630
„	„	„ „ „ „ „		0.580

				gram.
Denarius	van	FLORIS III, graaf van Holland. (1157—1190)		0.525
„	„	FLORIS III, „ „ „		0.550
„	„	„ „ „ „ „	0.541	0 550
„	„	„ „ „ „ „		0.660
„	„	„ „ „ „ „		0.420
„	„	DIRK VII „ „ „ (1190 – 1203)		0.520
„	„	WILLEM I „ „ „ (1203—1218)		0.625
„	„	WILLEM v. PONT, bisschop v. Utrecht. (1054 - 1076)		0.650
„	„	WILLEM v. PONT, biss. v. Utr.		0.745
„	„	„ „ „ „		0.745
„	„	GONDOBALT „ „ (1112—1128)		0.655
„	„	GONDOBALT „ „		0.540
„	„	HERMAN „ „ (1150—1156)		0.545
„	„	GOTFRIED v. RHENEN „ „ (1156—1178)		0.600
„	„	BOUDEWIJN II, „ „ (1178—1196)		0.605
„	„	DIRK v. d. AARE „ „ (1197—1212)		0.540
„	„	OTTO II, te Deventer gemunt. (1216—1227)		0.280 ?
„	„	Sede vacant (1226—1228)		0.750
„	„	GERHARD II, graaf v. Gelre. (1181)		0.590
„	„	GERHARD III, „ „ (1206—1209)		0.520

	gram.
Denarius van OTTO II, graaf van Gelre. (1229—1271)	0.605
„ „ HENDRIK II, hertog van Brabant. (1250)	0.500
„ „ REINOUD I, heer van Koevorden. (1284—1315)	0.420
Obool gevonden te Beets. (in doorsnede)	0.2925
„ „ „ Betlehem. (in doorsn.)	0.267
„ „ „ „ met THEODRICUS STAVERNS.	0.230
„ „ in Friesland, type: muntvondst Betlehem.	0.300
„ „ in Groning. (ruwe stemp.)	0.240
„ „ in Friesland, (aanz. buste)	0.420
„ „ „ „ (profiel met kromstaf)	0.300
„ van Gent, gevonden in eene Friesche terp.	0.355
„ van de abdij St. Bertin te St. Omer. (in eene terp gev.)	0.275

Zie: Pl. VIII, fig. 35—38.

(Zie: de bijlagen achter dit opstel.)

De keizermunten van Deventer en Tiel zullen nog geheele denariën moeten voorstellen (zie ook bijlage III), doch de BRUNO- en EGBERTmunten, met een doorsnedegewicht van 0.661 gr. 1) zijn

1) In den catalogus der verzameling WELZL VON WELLENHEIM, II, blz. 328, uit welke collectie de eerste BRUNO-munten door het Friesch Genootschap zijn aangekocht, worden deze stukjes *halve* denarii genoemd, omdat ze kleiner en lichter zijn. Zie: *De Vrije Fries*, dl. IV, blz. 332.

VAN DER CHIJS zegt hierover in: *De munten van Friesland enz.*, blz. 53, noot 1: De BRUNO-munten zijn voor halve denarii, zooals zij in den Cat. van WELLENHEIM worden opgegeven, te zwaar.

vrij zeker als *halve* deniers of obolen in omloop gebracht. De gewichtslijsten, bijlage I en III, bevestigen dit vermoeden.

Hetzelfde geldt ook voor de munten van de Hollandsche graven, van de Utrechtsche bisschoppen, van de graven van Gelre en van de Brabantsche hertogen. Al hunne stukken op onze lijst (blz. 112 e. v.) en in de bijlage IV (blz. 140) blijven beneden het wettig gewicht van den obool, ad 0.765 gr. Het is opvallend, dat alleen de munt, geslagen te Utrecht tusschen 1226 en 1228, toen de bisschopszetel vacant was, bijna het juiste gewicht heeft van den obool.

Het kopje, door REINOUD VAN KOEVORDEN geslagen, is het lichtste stukje van deze reeks. De negen dunne muntstukjes onder aan onze lijst zijn

---

Wij besloten alle deze stukjes, waarover wij konden beschikken, te wegen. De slechte exemplaren hebben wij uitgeschift. In de verzameling van het Friesch Genootschap te Leeuwarden zijn 77 goedbewaarde BRUNO-munten. Zij wegen te zamen 55,670 gr., in doorsnede 0.671 gr. Negen wijzen overwicht aan, d. w. z. wegen meer dan 0.765 gr., het gewicht van den halven denarius, t. w.: 4 ad. 0.770 gr., 1 ad. 0.775 gr., 1 ad. 0.790 gr., 1 ad. 0.810 gr., 1 ad. 0.880 gr., 1 ad. 0.900 gr., de meeste wegen ongeveer 0.650 gr., het laagste gewicht is 0.530 gr. De 66 goed geconserveerde munten van EGBERT I, in dezelfde verzameling wegen 36.470 gr. of per stuk 0.553 gr. De zwaarste brengt het tot 0.725 gr., de lichtste is 0.415 gr. Het metaalgehalte is zeer laag.

De munten van EGBERT II zijn zwaarder De 23 goedbewaarde exemplaren wegen 16.915 gr., in doorsnede dus 0.735 gr. Drie zijn buitengewoon zwaar, zij wegen 1.215 gr., 1.005 gr., 1.075 gr., doch dit komt doordat aan den rand een breede zoom is blijven zitten Zij zijn niet voldoende afgesneden. Van de overige 20 haalt de zwaarste 0.775 gr., de lichtste 0.495 gr. Van deze geheele reeks van 166 BRUNO- en EGBERT-munten zijn er slechts 12, die in gewicht den halven denier overtreffen. Geen enkele heeft de zwaarte van den geheelen. De 154 stuks blijven alle beneden het gewicht van den halven penning. (Zie Bijlage I, op blz. 135.)

Wij besluiten hieruit, dat WELLENHEIM gelijk had, toen hij deze geldstukjes *halve denarii* noemde.

de halve obolen of kwart-denariën uit de 13de eeuw, waarvan DANNENBERG gewaagt. 1) Het normaal gewicht van den kwart-denier of halven obool, ad 0.382 gr. wordt door de meeste niet bereikt.

Onze vroegere numismatische schrijvers deden, onzes inziens verkeerd, aan de eerste munten der Nederlandsche graven en andere vazallen, den naam denarius of penning te geven, terwijl het gewicht bewees, dat ze met halve denariën te doen hadden. 2) Daardoor is veel verwarring ontstaan.

Het is toch niet waarschijnlijk, dat de denarius in het jaar 1000 n. C. 1.53 gr. woog, in 1050 tot 0.661 gr. zoude verzwakken en in 1150 nog slechts 0.541 gr. zoude wegen.

Om tot eene overtuiging in deze, naar onze meening, belangrijke zaak te komen, onderzochten wij ook het gewicht van den Angelsaksischen penny uit de 11de en 12de eeuw. Wij wenschten te weten of dat gewicht op de helft was teruggegaan. Dit is volstrekt niet het geval, zooals de gewichtslijst, bijlage II, blz. 136, bewijst.

Wel is er eenige schommeling in de cijfers te bespeuren, maar het gewicht van den penning handhaaft zich toch in doorsnee op 1.307 gr.

De gewichtsgetallen in het werk van DANNENBERG, bij de Duitsche denariën der 11de eeuw vermeld, bewijzen, dat ook bij onze oostelijke buren

1) Zie: blz. 105, noot 1, en blz. 129, noot 1.

2) VAN DER CHIJS schrijft op blz. 67 van zijn: *Munten van Holland* enz: „De denariussen wegen òf 0.6 of 0.5 w.; de obolen 0.2 w., alle zijn van tamelijk zuiver zilver".

Er is hier sprake van munten van FLORIS III (1157—1190). Zou dan de denarius tot op 1/3 zijner waarde zijn verzwakt? Dit is niet waarschijnlijk. (Zie ook aldaar blz. 555.)

geen belangrijke teruggang is op te merken. 1) Zelfs de Duitsch-keizerlijke deniers van Tiel, Deventer en Utrecht, door hem beschreven, hebben een doorsnede-gewicht van 1.253 gr. (Zie: bijlage III, blz. 138.)

De lijst op blz. 138 geeft een overzicht van het gewicht der BRUNO- en EGBERTmunten en der *gelijktijdig in ons land gemunte keizerlijke deniers*, alle uit het werk van DANNENBERG. Het gewichtsverschil spreekt duidelijk ten voordeele van onze bewering, dat de Friesche munten obolen zijn.

Tot verontschuldiging der vroegere auteurs kan worden aangevoerd, dat onze graven en bisschoppen alleen den halven denarius hebben doen slaan en dat in de 11de eeuw het munten van den geheelen penning door hen is nagelaten. Men heeft dit feit niet opgemerkt, en zoo den halven gehouden voor den geheelen.

Reeds EGBERT I waagde het van zijne penningen het hoofd en den titel zijns leenheeren, den keizer, weg te laten en daarvoor een kruis en zijnen eigen naam in de plaats te stellen (zie fig. 33, blz. 107.) Nog geen halve eeuw daarna volgen alle nieuwe muntheeren dit voorbeeld. Zij gaan zelfs verder en hebben den moed hun eigen beeld en titel te doen slaan op de voorzijde der landsmunt. Dit verschil van houding tegenover den leenheer wijst op uitbreiding hunner onafhankelijkheid, een doel, dat door alle leenmannen ijverig is nagestreefd.

1) Twee onlangs in Friesland gevonden Keulsche denariën van bisschop PHILIPPUS I, (1167 - 1191) wegen 1.445 en 1.310 gr.

Geen eeuw is verstreken of de onder-leenmannen van onze graven en hertogen vertoonen dezelfde machtuitbreidingsmanie en verstouten zich op hunne beurt eene eigene muntfabriek in te richten. Zelfs de kastelaan van Coeverden en de Heeren van Kuinre, wier muntrecht zeer twijfelachtig is, matigen zich dit aan. Zij zorgen er voor alleen die geldstukken na te maken, die in den handel eenen goeden naam hebben. Hun fabriekaat is echter van laag gehalte.

RAYMOND SERRURE heeft een belangrijk artikel geschreven 1) over de: *„Imitatie van Vlaamsche munttypen in de middeleeuwen van* MARGARETHA VAN CONSTANTINOPEL *tot het Bourgondische huis.*" Hij geeft daarin voorbeelden van goed ingevoerde munttypen, welke tegelijk door tien muntheeren werden nagemaakt. De schrijver onderscheidt tweeërlei imitatie: *wettige*, wanneer de gekopieerde munt gelijk gehalte en gewicht heeft, en *onwettige*, frauduleuze (en die is regel) wanneer die namaaksels van minder allooi en gewicht zijn. Zulke muntheeren (en die waren er legio) maakten misbruik van hun recht en pleegden valschmunterij.

Het is waar, dat de Nederlandsche munten uit de 12de en volgende eeuwen, geene oorspronkelijke muntbeelden dragen, maar dat zij die der omliggende natiën hebben overgenomen. Toch wordt men bij de bezichtiging dezer stukken getroffen, door de schoonheid van lijn en de smaakvolle versiering. Veelal in Gothischen stijl, met zwierige heraldische figuren beladen, of met de beeltenis

1) In de *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, tm. 13, liv. III.

van den vorst gezeten op zijnen troon, versierd, òf ons den landsheer toonende in volle wapenrusting, òf prijkende met het beeld van den schutspatroon, eenen heiligen in streng vrome houding; altijd maken zij den indruk met toewijding door kunstvaardige hand te zijn gemaakt. Het is een groot verschil met de muntproducten der 9de eeuw.

Wij wezen op blz. 92 e. v. op de overeenkomst van vorstelijke handmerken met monogrammen op munten. In de 13de, 14de en 15de eeuw is er stijlverwantschap te bespeuren tusschen de zegels, waarmede vorsten en grooten hunne brieven en stukken zegelden, en de figuren op de munt. Dit is niet enkel een gevolg van gelijkheid van doel. Met het zegel werd de brief, met den muntstempel, de munt voor echt verklaard. De overeenkomst werd bevorderd door het feit, dat het zegel snijden en het graveeren van muntstempels dikwijls door *denzelfden kunstenaar* werden verricht.

De eigenaardige ligging van ons vaderland heeft het gemaakt tot eene markt, waar Noord en Zuid en Oost en West hunne voortbrengselen verhandelden. Ons muntstelsel heeft zich steeds geregeld naar de behoeften van dit internationaal verkeer, ja soms te gelijker tijd munttypen van meer dan éénen onzer naburen overgenomen.

Terwijl in de andere deelen van ons land ijverig werd gemunt, bleef Friesland geruimen tijd van eigen munt verstoken. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in vermindering van welvaart, ten

gevolge van onderlingen twist. Friesland erkende geenen heer, noch het gezag van den Utrechtschen bisschop, noch de aanspraken der Hollandsche graven. Het was eene soort republiek. Het stond onder het oppergezag van den Duitschen keizer, maar zelfs aan dezen werd de schatting noode en zeer ongeregeld opgebracht. Er ontbrak een krachtig bestuur. De edelen twistten, voerden onderling krijg en verwoestten het land. De boeren herstelden zooveel mogelijk de door der edelen ruwheid veroorzaakte schade. Van algemeenen vooruitgang was geen sprake, wegen en dijken werden niet onderhouden; ook daarover twistte men. Watervloeden teisterden het land. In deze eeuwen zijn het de Kerk en de kloosters, waarvan een gezegende, beschavende invloed uitgaat. De kloosterlingen beoefenen alle takken van wetenschap en kunst, drijven handel op buitenlandsche markten, bebouwen het land, leggen wegen en dijken aan, bouwen kerken, verzorgen het onderwijs. Onze hedendaagsche kaart van Friesland herinnert nog door menigen naam aan de bedrijvigheid der kloosterlingen.

Tot heden werd, als vaststaande, aangenomen, dat er in Friesland, na EGBERT II, van 1100 tot de stedemunten in ± 1450, geen geld geslagen is. Na de uitgaaf van de muntboeken van VAN DER CHIJS, hebben de muntvondsten ons inzicht daaromtrent gewijzigd. Er zijn op verschillende plaatsen in die provincie, vooral in de terpen, massa's kleine, dunne geldstukjes opgedolven. Zouden dit nu de kwart-denariën uit de 13de eeuw zijn, waarvan

Fig. 35.

Fig. 36.

Fig. 37.

Fig. 38.

DANNENBERG melding maakt? Het schijnen nabootsingen op halve zwaarte van bisschoppelijke munten. 1) VAN DER CHIJS vermeldt ze bij de Utrechtsche en Hollandsche munten en deelt mede, dat in 1857 in het Reitdiep in Groningen een aantal dezer lichte stukjes werd gevonden. Wij lieten op plaat VIII eenige van deze munten afbeelden op de ware grootte en vergroot.

Figuur 35 vertoont den halven obool, met het borstbeeld van den bisschop met mijter en kromstaf. Twee stippen achter het hoofd. Op de keerzijde een kruis. Sporen van omschrift. Gevonden in het Reitdiep. Zilver, 0.240 gr. Verz. S. W.

Figuur 36 draagt het ongedekte beeld van den kerkvorst met kromstaf, ook van ter zijde gezien. Het is grappig, dat bij aanziende en bij van terzijde genomen beeltenissen, borst en schouders gelijk van houding blijven, men ziet den romp altijd van voren, alleen het hoofd draait. Op den achterkant een kruis. Ook op dit stukje enkele strepen,

1) In het tweede deel van het „*Traité de numismatique du moyenâge*" van ENGEL en SERRURE, blz. 639, worden dergelijke geldstukjes aldus vermeld: „En 1252. SOPHIE, comtesse DE RAVENSBERG, sa fille JUTTE et son gendre WALERAN DE MONTJOIE cédèrent leurs états à OTTON II DE LIPPE, (1248—1259) évêque de Munster. A la suite de cette cession, les évêques purent monnayer dans diverses possessions des comtes DE RAVENSBERG, et ils le firent à Emden. Les premières monnaies épiscopales de l'Ostfrise sont complètement différentes des espèces contemporaines de Munster; elles consistent en petites pièces très minces connues sous le nom de *schubben* littéralement „écailles de poisson". Ces *schubben* portent à l'avers soit un buste avec crosse ou dextre bénissant, soit une dextre et une crosse; le revers est occupé par une croix pattée généralement à branches évidées".

De muntslag van deze *schubben* volgt dan vrij zeker op dien van onze gelijksoortige dunne zilverstukjes. Wij zien hierin het bewijs, dat deze bisschoppelijke muntsoort, na 1252 in omloop is gebracht in Oost-Friesland, gedurende de 13de eeuw het pasgeld is geweest in de noordelijke streken.

die op een omschrift duiden. Uit eene Friesche terp.
Zilver, 0.300 gr Verz. S. W.

Figuur 37 is een halve obolus van de abdij van St. Bertin te St. Omer. Op den voorkant twee abtsstaven en twee leliën, op het ruggestuk een leliënkruis. Gevonden in Friesland.

Zilver, 0.275 gr. Verz. S. W.

Figuur 38 vertoont op den voorkant eene ongedekte aanziende buste, met kruisje of kruisstaf, dit is niet duidelijk. De keerzijde vertoont het dwarslijntype. (Zie blz. 107, fig. 32.) De letters op deze lijn zijn (IↃA). Sporen van omschrift. Gevonden in eene Friesche terp.

Zilver, 0.300 gr. Verz. S. W.

In 1871 werd een vijftigtal van deze kwartdenariën gevonden bij eenen boom, onder het afgegraven veen in de Oude Fenne, bij het dorp Beets. 1) Het doorsnede-gewicht dezer stukjes is 0.2925 gr., daarom noemen wij ze kwart-denariën. Zij hebben alle op de keerzijde eene gestippelde, dubbele dwarslijn, zooals de BRUNO- en EGBERT-munten, en tusschen die dwarslijnen de lettters: A CI. In het muntveld onder en boven de dwarsstreep twee halve manen. 2) De opvallende stijl-

1) Muntvondst te Beets in Friesland, *Vrije Fries*, dl. XIII, blz. 220.

2) De halve maan is niet een bij uitzondering, christelijk symbool. Men treft ze ook aan op de denariën der Romeinen, bijv.: op dien van JULIA MAESA, zuster van JULIA de gemalin van keizer SEPTIMIUS SEVERUS. (193 – 211.) (COHEN III, blz. 559, pl. XVIII, No. 13.)

In onze eigene verzameling is eene dergelijke munt van JULIA AQUILIA SEVERA, gemalin van keizer HELIOGABALUS (217—222 n. C.).

In „*Das geöfnete Münzkabinet oder Einleitung wie solche Wissenschaft*

verwantschap van de keerzijde dezer halve obolen met die der BRUNO-munten, doet ons denken, dat zij een vervolg dezer eigenaardige muntsoort zijn en ook in de Friesche muntfabrieken, te Stavoren, enz. zijn geslagen. Dit parallellijn-munttype der 11de eeuw schijnt uitsluitend Friesch-Groningsch te zijn. De beschrijvers der muntvondst te Beets, de H.H. DIRKS en HOOFT VAN IDDEKINGE voeren het onvermengd aantreffen van dezen muntschat aan ten voordeele der veronderstelling, dat dit geld niet ver van de vindplaats is gemunt. Vijftig dezer munten uit Beets hebben op het voorstuk eene aanziende bisschopsbuste met kromstaf, vier een gehelmd borstbeeld, van ter zijde gezien, met bevelhebbersstaf. Wij zien er eenen gemijterden kerkvorst in. De omschriften zijn onduidelijk en barbaarsch. 1) S M—SANCTUS MARTINUS, wil men daaruit lezen. De graafschappen Oostergoo, Westergoo en

---

leichte zu erlernen etc., Hamburg, 1702. s. 128, vonden wij: „Dianam beziehret der halbe mond". (DIANA is de godin der maan).

D. HEINRICH OTTE: *Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie des deutschen Mittelalters*, Leipzig, 1885, Bd. I. s. 448, Symbole: Sonne und Mond in Verbindung mit Christusbildern = Ewigkeit und Gottheit (Ps. 89 — 37, 38); Sonne und Mond = geistliche und weltliche Macht, Papst und Kaiser. Sonne, Mond und Sterne: Reinheit und Schönheit der MARIA.

Dr. HEINRICH BERGNER: *Handbuch der kirchlichen Kunstalterthümer in Deutschland*, Leipzig, 1905, s 560, Algemeine, biblische altchristliche Symbole: Sonne und Mond (neben dem Kreuz) = das Weltall, MARIA als „Weib in der Sonne steht auf dem Halbmond.

Wij treffen deze voorstelling aan op den penning geslagen ter eere van WILLEM VI, bij zijne huldiging als graaf van Holland enz., in 1405. (VAN MIERIS, I, blz. 7). Zij is ontleend aan de *Openbaring van* JOHANNES, XII—1.

1) Zie de lijst van de omschriften op de plaat in de „*Vrije Fries*", dl. XIII, blz. 240.

Staveren werden door den Duitschen keizer, als leen aan de kerk van St. MAARTEN te Utrecht toegekend. 1)

Fig. 39.

Fig. 40.

Fig. 39 geeft het eerste munttype van de vondst te Beets, op gewone grootte en vergroot. De ver-

1) *Vrije Fries*, dl. III, blz. 45 en 57: „De kerk van St. MAARTEN te Utrecht werd 30 October 1077 door keizer HENDRIK IV, met het graafschap Staveren, en 7 Februari 1086 met Oostergoo en Westergoo begiftigd. In 1126 werden deze landen door keizer LOTHARIUS (van Saksen, 1125—1157) aan Holland gehecht. Eerst in 1138 gaf KOENRAAD III aan bisschop ANDRIES VAN KUIK de graafschappen Oostergoo en Westergoo terug".

grooting toont ons het bisschopsbeeld in scherpe lijnen. Wij zien zelfs de tonsuur en de détails der kleeding. Het is eene sierlijke goed belijnde beeltenis Zilver, 0.220 gr. Verz. Fr. Gen.

Fig. 40, vooral de vergroote afbeelding toont ons eene zeer ruw gesneden stempelfiguur. Dit profiel van den gemijterden bisschop is onbeholpen, haast grappig gedaan.

Zilver, 0.205 gr. Verz. Fr. Gen.

Men schreef deze zilverstukjes toe aan den Utrechtschen bisschop ANDRIES VAN KUIK (1128-1138). Zij wegen slechts ongeveer de helft der bisschoppelijke munten. 1) Aan de oude muntplaats Stavoren werd gedacht. In den hervormingsbrief van 1132, van het St.-ODULPHUS-klooster aldaar, leest men: „Twee ponden Staversche munt, die jaarlijks door den Abt aan onzen Rentmeester moeten betaald worden".

In het jaar 1888 ontdekte men de groote vondst van 1700 dezer dunne muntschijfjes in de terp te Bartlehiem, op de plaats waar voormaals het klooster Betlehem stond. 2) Het grootste deel dezer muntstukjes behoort tot het dwarslijn-type van de vondst te Beets. Figuren 41 en 42 vertoonen, op ware grootte en vergroot, de hoofdsoorten van de muntvondst te Bartlehiem.

1) Het verdient onze aandacht, dat de bisschopsmuntjes, in Friesland gevonden, en ook bijv. die door bisschop OTTO II, te Deventer gemunt. (zie onze gewichtslijst op blz. 112 e. v.) dus de buiten Utrecht geslagene. slechts de helft wegen van de Utrechtsche bisschopsmunten.

2) Het klooster Betlehem, van de orde der Premonstratensers, aan de oostzijde van de Ee, onder Oudkerk in Tietjerksteradeel, nabij de buurt, die den hiervan verbasterden naam van Bartlehiem draagt.

Er is weinig verschil tusschen deze muntjes en die der vondst te Beets. De aanziende buste (fig. 41) is minder goed dan die bij fig. 39. Het profiel van den bisschop (fig. 42) is minder grof dan op fig. 40.

Fig 41.

Zilver, 0.170 gr. Verz. Fr. Gen.

Fig. 42.

Zilver, 0.165 gr. Verz. Fr. Gen.

De meeste hebben op de voorzijde het aanziend bisschopsborstbeeld met kromstaf; ook het profiel van den gemijterden kerkvorst treffen wij, ofschoon in verhouding in kleinen getale, bij dezen

muntschat aan. De keerzijden leveren eenige meerdere afwisseling: behalve het dwarslijn-type, treft men er aan met een gevoet kruis, zooals op de Utrechtsche stukjes. De vondst laat zich in tien afdeelingen splitsen. Alle muntjes uit deze vondst zijn op dezelfde wijze vervaardigd, vertoonen veel overeenkomst in figuur, gewicht, enz.; zeer zeker komen zij uit ééne werkplaats.

Hier dus opnieuw die gelijkvormigheid, wijzende op korten omloop en nabijheid der muntplaats. De omschriften op deze stukjes zijn onvolledig en niet te ontcijferen. Twee echter met de beeltenis des bisschops van terzijde gezien toonen een duidelijk omschrift. Op de voorzijde leest men: THEODRICUS, op de keerzijde: STAVERNS. 1)

Plaat IX toont ons dit interessante muntstukje, op ware grootte en 7 × vergroot.

Het is keurig en fijn gesneden. De teekening vooral van het gelaat is naief. De bisschop is blootshoofds voorgesteld, zelfs de kruinschering is aangegeven. Het streepje door den haartooi is eene stempelfout. Ook bij deze buste ziet men den romp van voren en het kopje van ter zijde.

De keerzijde vertoont een gevoet kruis met vier stippen.

Zilver, 0 230 gr. Verz. Fr. Gen.

Dit belangrijke en zeldzame muntstukje herstelt de oude koopstad Stavoren tot muntplaats. De muntfabriek van BRUNO werkte dus nog. De heer DIRKS heeft deze muntjes in zijne voorloopige be-

---

1) Men vindt den naam van Staveren in oude stukken aldus gespeld: Stauria, Staveren 1151, Stavern 1170, Stavren 1197. Wij mogen dus aannemen, dat met Staverns de stad Stavoren wordt aangewezen.

schrijving toegewezen aan den Hollandschen graaf DIRK VII. 1) Wij hellen meer over tot de overtuiging, dat zij gemunt zijn door DIRK VAN DER AARE, bisschop van Utrecht (1197—1212). DIRK VAN DER AARE moest, na zijne benoeming tot bisschop in 1197, drieduizend mark sterling betalen 2) aan Paus INNOCENTIUS III. Hij reisde naar Friesland om daar, krachtens zijne landsheerlijke en bisschoppelijke rechten, gelden te verzamelen. 3) WILLEM VAN HOLLAND, broeder van Graaf DIRK VAN HOLLAND, had zich daar de heerschappij aangematigd. WILLEM nam den bisschop gevangen en plaatste hem in het St. ODULPHUS-klooster te Stavoren. De Friezen verlosten hem. 4)

1) Zie: *Verslag van het Friesch Genootschap*, 1888, blz. 12.

2) In de 12de eeuw kwam, vooral in Duitschland, in de plaats van het pond een ander muntgewicht „het mark" in gebruik. Het mark ontleent zijnen naam aan het teeken, het merk, dat men op het gewicht, of op de zilverbaar zelf sloeg. Het mark had 8 onzen of 16 lood en was oorspronkelijk ²/₃ Karolingisch pond. Het pond werd later op 16 onzen of 32 lood gebracht en toen werd het mark = ½ pond. Het mark is als Keulsche mark tot een gewicht van 233.8 gr, tot voor korten tijd het meest gangbare muntgewicht in Duitschland gebleven. (HALKE s. 87.) Eene schuld, zooals die van bisschop DIRK, van 3000 mark sterling zou dus (3000 × 233.8 gr.) heel wat munt uit ons land naar Rome voeren. Er bestonden echter in de 13de eeuw platte stukken zilver, zilverkoeken, afgewogen ter zwaarte van eenen mark en gemerkt met het vorstelijk of stedelijk wapen.

Wij stellen ons voor, dat men van deze zilveren marken gebruik maakte bij groote betalingen. Het muntloon werd daardoor bespaard.

In het 2de deel van het „*Traité*" van ENGEL en SERRURE vinden wij eenen Brunswijkschen mark afgebeeld op blz 668. Het gewicht is daarbij niet vermeld. LUSCHIN geeft ons in zijne „*Algemeine Münzkunde und Geldgeschichte*" op blz. 142 eene afbeelding van eenen mark van de stad Pyritz in Pommeren. Hij geeft ook het gewicht op, t. w. 228 gr. Men noemde deze afgewogen zilverkoeken: Marca usualis argenti pura.

3) Zie: het verhaal van zoo'n bisschoppelijke collectereis bij VAN DER CHIJS, *Munten van Friesland*, blz. 575.

4) MOLL, *Kerkgeschiedenis van Nederland, vóór de Hervorming*, dl. II, blz. 103.

De voorzijde der THEODRICUS-munt: bisschop met kromstaf, en de gelijkheid der keerzijde met die der Utrechtsche deniers, deed ons aan dezen geestelijken muntheer denken. Een verder onderzoek verschaft misschien zekerheid.

Te Marsum ten westen, en te Hyum ten noorden, van Leeuwarden en in de terp Lutkelaard te Hiaure in West-Dongeradeel zijn gelijksoortige bisschoppelijke halve obolen in massa gevonden. 1) Het

---

H. SOET, *Op en Neder-ganck van de Oude Koninckliicke en Loffelijcke Ansee-stadt Stavoren*, te Amsteldam, 1648, blz 161: „THEODORICUS de tweede van dien naam is gekozen Bisschop van Utrecht. Hij vont het Bisdom met veel schulden beswaerd ende geltkist (door de verslindende Mars) uijtgepudt; gingh daerom in Vriesland een goede somme gelds te versamelen, quam te Stavoren, waar hij 't meest te krijgen verhoopte (alsoo 't een neeringh en Volck-rijcke Stadt was). Als de misse gheschiede, daer hij sich bevont, is van Willem Heer van Oostvrieslant gekneveld en vastgehouden, van meeningh zijnde de selve op 't huijs of de vastigheijdt van Ooster-zee te brengen ten waer geweest de voorbiddingh van eenige Geestelijck persoonen, en goede In-gesetenen van Stavoren, op welck minnelijck versoeck hij de voorz. Bisschop losgelaten heeft".

Het St.-ODULPHUS-klooster werd door 12 kanonniken aan het Flie gesticht, in 1132 aan de Benedictijner orde overgegaan en in 1319 bezuiden de stad herbouwd, doch na 1460 overgebracht naar het dorp Hemelum in Hemelumer Oldephaert, waar het een der rijkste abdijen is geworden. Zie: *Froeliarius of Strijdboek beschreven door Broeder* PAULUS RODOLPHI VAN RIXTEL, *monnik van de orde van St. Benedictus, in het klooster van St. Odulphus te Staveren*, uitgegeven te Leeuwarden, 1855.

1) Wij schrijven halve obolen, want zij wegen alle slechts de helft van de Utrechtsche bisschopsmunten, die geen deniers, maar slechts obolen zijn. Zie hier het gewicht van 12 mooie stukjes uit de muntvondst te Betlehem:

0.410 gr.
0.360 „
0.380 „
0.280 „
0.275 „
0.245 „
0.235 „
0.220 „
0.215 „
0.205 „
0.200 „
0.180 „

3.205 : 12   0.267 gr.

Daarna wogen wij nog 100 goedbewaarde stukjes van deze vondst, die te zamen 25.365 gr. wogen, in doorsnede dus 0.254 gr.

verdient onze aandacht, dat deze vondsten voorkomen op plaatsen, waar kloosters stonden: 1) Bartlehiem, Beets, Marsum. 2) Wij meenen hieruit te mogen besluiten, dat deze lichte, dunne geldstukjes in *de 12de en 13de eeuw zeer veel in Friesland zijn in omloop geweest.* De gelijksoortigheid dezer munten, het onvermengd bijeenvinden en het opschrift: Staverns op twee er van, *wettigen het vermoeden, dat wij hier met eenen Frieschen muntslag te doen hebben.* Bevestigt zich deze veronderstelling, *dan wordt het muntlooze tijdperk in Friesland eene halve eeuw verkort.*

1) Het aantreffen van deze halve obolen of schubben op plaatsen, waar weleer kloosters stonden en het sprekend kerkelijk type van deze dunne zilverschijfjes, heeft bij ons het vermoeden gewekt, dat zij in *kloosters* zijn gemunt of in elk geval van uit de kloosters zijn in omloop gebracht. Wij werden in dat vermoeden versterkt, door hetgeen door wijlen ons verdienstelijk medelid JOH. W. STEPHANIK werd medegedeeld over den muntslag van de abdij te Egmond. Zie: *Cabinet de monnaies de* JOH. W. STEPHANIK, p. 23. „Pendant son séjour à Rome, en 1138, le comte hollandais THIERRY VI sut obtenir du pape INNOCENT II. le privilège pour les abbayes d'Egmond et de Rijnsburg, d'être indépendantes des évêques d'Utrecht: elles seraient placées immédiatement sous la souveraineté du Saint-Siége. Ce privilège leur donna le jus marcionis lequel comprenait, comme GROTE l'a démontré, le mercatus, le teloneum et le jus monetae. Les abbés de Rijnsburg et ceux d'Egmond ont donc possédé le droit de monnayage. Les monnaies de Rijnsburg ont été retrouvées. Elles sont décrites par H. DANNENBERG (*Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Berlin, 1876—1898. 3 vol. Tome II, pl. 71, No. 1390—1390A)" enz.

Het is ons echter niet gelukt een spoor te vinden van muntrecht van de Friesche abdijen

2) Te Marsum stond het klooster Franjum, voor vrouwen van de Benedictijner orde. Toen in 1270 de veertig nonnen van de orde afgeweken waren, werden zij naar Lidlum en Monnikebaaijum overgebracht.

Ten oosten van Beetsterzwaag, niet ver van Beets, stond vroeger een „Kapelle of Konvent, Bethlehem genaamd". Zie: *Tegenwoordige staat van Friesland*, te Amsterdam enz. 1788, dl. III, blz. 570.

Dit was een uithof van het klooster Smallinger-Ee of Smalnie ten N.W. van Boornbergum in Smallingerland aan de Zanding gelegen. Dit was eene abdij der Benedictijnen.

Wij hebben de verbreiding van het muntrecht over de verschillende deelen van ons land en de eerste uitoefening van dat vorstelijk recht door de leenmannen des Keizers overzien. Het zich ontwikkelende handelsverkeer vorderde eene vermeerdering van muntplaatsen. De keizerlijke denarius van 1.53 gr., was in het begin der 11de eeuw een zeer verspreid muntstuk. Wij stellen ons voor, dat er nog vele Karolingische denariën in gebruik waren. (Zie, over langdurigen omloop: blz. 66.) Doch de kleine- of pasmunt ontbrak. Romeinsche bronsmunten zullen vrij zeker versleten zijn geweest en Merovingisch bronsgeld is er weinig geslagen. (Zie: blz. 70.) Bij den veranderden oeconomischen toestand, bijv. door het langzaam verdwijnen van den ruilhandel, waren er in de eerste plaats munten noodig, waarmede betalingen beneden den denarius konden geschieden. De denarius of 1.53 gram zilver had toen tegenover de andere handelsartikelen (levensbehoeften, bijv.) eene veel hoogere waarde dan tegenwoordig.

Het komt ons waarschijnlijk voor, dat de nieuwe muntheeren begonnen zijn aan de behoefte aan pasmunt of kleinmunt te voldoen, door het slaan van halve en kwart-denariën. Later gaan zij ook tot den muntslag van geldstukken van hoogere waarde over.

Het schijnt, dat de eerste beschrijvers der Nederlandsche munten dit feit hebben over het hoofd gezien. Zij hebben de eerste munten der vazallen ten onrechte voor geheele denariën gehouden, niettegenstaande het gewicht blijft beneden de helft

daarvan. Wij verwijzen naar onze lijst op blz. 112 e. v. naar de bijlagen op blz. 135 e. v., naar WELLENHEIM, die de BRUNO-munten halve denarii noemt en naar DANNENBERG, die halve en kwart-deniers vermeldt.

Wij kunnen niet aannemen, dat zoo'n belangrijk gewichtsverschil ontstaat door afslijting, besnoeien, saigern of muntverzwakking. (Zooals v. D. CHIJS meent.) Muntvervalsching of muntverzwakking treft meer het gehalte dan het gewicht. Het slecht allooi werd niet zoo gemakkelijk ontdekt, maar kleinere afmeting en te laag gewicht liepen terstond in het oog; bij groote betalingen, die gewogen werden, baatten deze niet. Vooral de kleine afmeting der muntfiguren pleit er voor, dat wij met onderdeelen van den penning te doen hebben. Hieruit blijkt, onzes inziens, ten stelligste, *dat de muntheeren bedoelden een kleiner muntstuk te slaan.* Wat zou er nog meer voor bewijs noodig zijn? *De eerste* munten der Nederlandsche vazallen blijven beneden de helft van het gewicht van den denarius. 2^e^ Zij zijn belangrijk kleiner van afmeting; 3^e^ de figuren daarop zijn veel kleiner geteekend en 4^e^ er werden in naburige rijken ook *halve* deniers geslagen.

Indien onze veronderstelling blijkt juist te zijn, dan heeft VAN DER CHIJS de BRUNO- en EGBERT-munten, de kopjes der Hollandsche en Geldersche graven, die der Utrechtsche bisschoppen en der Brabantsche hertogen *ten onrechte: denariën*, en de halve bisschopsmuntjes, de schubben in Friesland en elders gevonden, *abusievelijk: obolen* genoemd. Door hunne gewichtsverhouding tot den Duitschen denarius, konden zij slechts aanspraak maken op den naam van: obool en halven obool.

Wij verzoeken onzen medeleden hunne muntstukken uit dit tijdperk nauwkeurig te wegen en ons het gewicht op te geven. 1)

Het zal wel geen breed betoog behoeven, dat *vergelijking van het gewicht der middeleeuwsche geldstukken een middel is ter verklaring van het onzekere in de muntgeschiedenis.*

Zooals wij reeds boven vermeldden, bestond het gemunt geld in Friesland in de 13de. 14de en 15de eeuw hoofdzakelijk uit muntstukken van aangrenzende gewesten en rijken. Wij hebben eene verzameling aangelegd van in de Friesche terpen gevonden geldstukken, geslagen tusschen 1200 en 1500. Het meest vertegenwoordigd zijn: Keulsche penningen, Vlaamsche grooten, Engelsche sterlings, Rijnsche goudguldens en Fransche schilden. *De vreemde muntspeciën worden meer aangetroffen dan de Nederlandsche.*

Doch op de verdere ontwikkeling van het vaderlandsche muntwezen en op het muntlooze tijdperk in Friesland komen wij later terug.

De hevige twisten tusschen Schieringers en Vetkoopers hebben Frieslands welvaart geknakt. Het geld, in het bijzonder het kleingeld of pasmunt was er soms uiterst schaarsch. In de andere gewesten zorgden de graven voortdurend voor het benoodigde ruilmiddel.

Het aantal onwettige muntheeren nam zelfs onrustbarend toe. Over die wettige en onwettige

---

1) Vooral van de eerste Geldersche en Brabantsche munten.

muntheeren en hunne rechten had ik nog gaarne iets vermeld. Ook de strijd over den prijs van het geld, eeuwen lang hardnekkig gevoerd tusschen overheid en markt, is een belangwekkend onderwerp, vooral uit een staathuishoudkundig oogpunt.

Doch voor heden genoeg! Wij eindigen in het midden der 13de eeuw.

In dit opstel is gewezen op de duistere, onzekere plaatsen in de Nederlandsche muntgeschiedenis en hebben wij getracht eenige gegevens en middelen te noemen, die tot hare verklaring nuttig kunnen zijn.

Men heeft beweerd, dat het metaalgehalte van het geld eenen maatstaf aangeeft van de welvaart, en dat het muntbeeld eene proeve is van de kunstvaardigheid, dus van de beschaving van een volk, in een tijdperk, waarin het geldstuk werd gemunt.

De studie der muntkunde en der geldgeschiedenis is *dan* zeker belangrijk.

Op de numismaten rust de schoone plicht, dit deel der historische wetenschap met ernst te beoefenen.

Leeuwarden, *October* 1905.

S. WIGERSMA Hz.

BIJLAGE I.

Het gewicht der eerste Friesche munten aanwezig in het Muntkabinet van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Bruno III.		Egbert I.		Egbert II.
0.690	0.670	0.525	0.415	0.725
0.690	0.750	0.535	0.520	0.605
0.600	0.730	0.675	0.455	0.755
0.700	0.630	0.505	0.505	0.690
0.630	0.580	0.605	0.520	0.575
0.580	0.670	0.675	0.655	1.215
0.580	0.560	0.470	0.535	0.705
0.620	0.750	0.560	0.405	1.005
0.600	0.600	0.455	0.500	0.735
0.770	0.670	0.435	0.445	0.730
0.760	0.580	0.605	0.555	0.745
0.610	0.670	0.455	0.525	0.605
0.770	0.580	0.670	0.730	1.075
0.650	0.750	0.625	0.525	0.655
0.750	0.700	0.725	0.605	0.675
0.650	0.770	0.585	0.585	0.665
0.660	0.650	0.605	0.535	0.495
0.570	0.670	0.505	0.535	0.595
0.620	0.640	0.485	0.515	0.775
0.550	0.680	0.495	0.555	0.755
0.570	0.610	0.625	0.535	0.755
0.610	0.645	0.585	0.515	0.705
0.600	0.695	0.525	0.525	0.675
0.670	0.695	0.605	0.605	
0.680	0.755	0.635	0.555	
0.900	0.740	0.655	0.445	
0.570	0.535	0.455	0.475	
0.560	0.790	0.655	0.585	
0.690	0.715	0.545		
0.700	0.635	0.515		
0.700	0.775	0.735		
0.880	0.625	0.545		
0.680	0.810	0.665		
0.680	0.655	0.845		
0.720	0.685	0.485		
0.740	0.735	0.415		
0.680	0.715	0.480		
0.630	0.615	0.445		
	0.530			

Eene vergelijking van het, op eenigszins ruime schaal vastgesteld, doorsnedegewicht eener muntsoort met het legaal gewicht leidt tot den echten naam en de waarde van het muntstuk.

Het gewicht van deze muntstukjes is door ons zelf opgenomen.

BIJLAGE II.

Het gewicht der munten van:

De Angelsak-		WILLIAM II,		GRUEBER, pag. 33, n°. 195.
sische		1087—1100	1.402	HALF-PENNY of EDWARD
Vorsten.			1.386	THE CONFESSOR,
			1.382	1042—1066, (gewicht 8.7
Penny van:			1.382	grains = 0.563 gram).
AETHELRED II		HENRY I,	1.425	„To supply a smaller cur-
979—1016	1.235	1100—1135	1.231	rency than the penny, that
„ „	1.750		1.166	coin was often divided into
„ „	1.100	doorsnede-	1.101	halves and quarters to pass
„ „	1.510	gewicht	1.330	for half pence and farthings.
„ „ (in doorsnede 1.391 gr.)	1.230	1.274 gr.	1.360	The coins usually selected
„ „	1.370		1.320	for this purpose were those
„ „	1.360		1.258	with a voided cross on the
„ „	1.490			reverse, as facilitating the
„ „	1.296			division into equal parts.
KNUT,				This practic began in the
1016—1035	1.020			reign of AETHELRED II,
				(979—1016)."
	1.460	STEPHEN,		
	1.133	1135—1154	1.392	Men sneed den penny door
	1.036		1.328	langs het kruis en verkreeg
HAROLD I,			1.263	zoo halven en kwarten.
1035—1049	1.101		1.198	In Engeland was dus in
	1.166		1.425	't begin der 11de eeuw ook
HARTHACNUT		HENRY II,		gebrek aan pasmunt, zoo-
1040—1042	0.993	1154—1189	1.437	als in de Nederlanden.
	1.036		1.425	
EDWARD THE	1.749	RICHARD I,		
CONFESSOR,	1.134	1189—1199	1.392	
1042—1066	1.290		1.068	
	1.133	JOHN,		
doorsnede-	1.318	1199—1216	1.490	
gewicht:	1.318		1.490	
1.323 gr.	1.318	HENRY III,		
		1216—1272	1.520	(Het gewichtscijfer van
			1.490	deze serie is voor een deel

Angelsaksische Vorsten.				
Penny van HAROLD II, 1066	1.328 1.360			door ons vastgesteld naar onze eigene munten, voor een ander deel overgenomen uit GRUEBER.)
WILLIAM I, 1066—1087 doorsnede gewicht: 1.274 gr.	1.296 1.068 1.296 1.296 1.328 1.336 1.296			
	In doorsnede weegt de Angelsaksische denier dus 1.307 gr.			

BIJLAGE III.

Overzicht van het gewicht, door DANNENBERG opgegeven, bij de in zijn werk vermelde, in Nederland geslagen, denariën uit de 11de eeuw.

De door hem beschreven Duitsche penningen hebben een doorsnedegewicht van 1.31 gr.

BRUNO III,		HENDERIK II,		HENDERIK II,	
1034—1057		1002—1024		1002—1024	
DANNENBERG,		DANNENBERG,		DANNENBERG,	
pl. 22, nº. 498	0.700	pl. 23, nº. 539		pl. 24, nº. 578	
„ 499	0.620	Utrecht.	1.350	Tiel.	1.420
	0.620		1.400		1.320
	0.750		1.410		1.440
	0.820	KOENRAAD II,			1.330
„ 510	0.700	1024—1039			1.300
	0.760	Utrecht.		„ 579	1.350
„ 502	0.780	„ 540	1.340	„ 580	1.430
	0.820	„ 541	1.320	KOENRAAD II,	
„ 503	0.820		1.150	1024—1039	
	0.860	OTTO III,		Tiel.	
	0.770	983—1002		„ 582	1.450
	0.870	pl. 24, nº. 561		„ 583	1.560
	0.920	Deventer.	1.450	„ 584	1.500
EGBERT I,			1.460		1.300
1057—1068		HENDERIK II,			
„ 513	0.420	1002—1024			
„ 514	0.520	Deventer.			
„ 516	0.620	„ 562	1.000		
	0.820		1.050		
	0.720		1.070		
	0.450		1.090	Tusschen deze reeks	
„ 521	0.680		1.170	geeft DANNENBERG	
EGBERT II,			1.180	ook enkele halve.	
1068—1090			1.230	Utrecht	
„ 527	0.560	„ 564	1.070	„ 542	0.500
„ 528	0.620		1.070	enz.	
	0.670		1.100	Eene vergelijking van	

EGBERT II, 1068—1090		HENDERIK II, 1002—1024 Deventer.		
pl. 22, n°. 529	0.700			
„ 532	0.520	pl. 24, n°. 564	1.110	het gewicht dezer gelijktijdig in ons land geslagen geldstukken, moet onzes inziens leiden tot de overtuiging, dat de BRUNO- en EGBERT-munten halve penningen zijn.
	0.650		1.120	
	0.720		1.120	
„ 534	0.520		1.370	
		KOENRAAD II, 1024—1039 Deventer.		
		„ 566	1.040	
			1.050	
			1.070	
			1.150	Deze gewichtsgetallen zijn alle overgenomen uit DANNENBERGS' werk.
			1.120	
		„ 567	1.010	
			1.350	

BIJLAGE IV.

Opgaaf van het gewicht van de eerste munten der Hollandsche Graven, der Brabantsche Hertogen en der Utrechtsche Bisschoppen, aanwezig in het Muntkabinet van het Friesch Genootschap.

Graven van Holland.		Utrechtsche Bisschoppen.		Brabantsche Hertogen.	
FLORIS III,		WILLEM		Onzeker vóór	
1157—1190	0.490	VAN PONT		1106	0.450
	0.380	1054—1076	0.635		0.425
	0.475		0.520		0.345
	0.485		0.580		0.340
	0.480	HERMAN,			0.430
	0.365	1150—1156	0.385		0.455
	0.425		0.420	HENDERIK III,	
	0.385		0.525	1248—1261	0.385
	0.475		0.520		0.365
	0.365	DIRK			0.375
	0.555	VAN DER AARE,			0.460
	0.550	1197—1212	0.525		0.445
	0.505		0.520		0.375
FLORIS IV,		OTTO I,			0.355
1226—1235	0.355	1212—1215	0.375		
			0.305		
FLORIS			0.495		
VAN HOLLAND,		WILLEBRAND,			
Voogd.		1226—1236	0.345		
1256—1258	0.390				

Deze lijst dient tot aanvulling van de lijst op blz. 112.

De cijfers bewijzen dat dit obolen zijn.

Gemengde Berichten.

Iets naar aanleiding van de groningsche noodmunt, geslagen in 1577.

In den *Groningsche Volksalmanak* voor 1906 ([1]) heeft de heer J. DE WAARD op boeiende wijze het een en ander medegedeeld over de noodmunten in 1577 te Groningen ([2]) geslagen. Wij ontleenen daaraan het volgende:

De gouverneur van Groningen en Friesland, kolonel CASPAR DE ROBLES, heer van Billy, zeer spaanschgezind, had getracht het aanwezige garnizoen voor zijne partij te behouden en het opnieuw den eed van trouw te laten doen. Dat mislukte echter ten deele. FRANÇOIS M. STELLA, door de Algemeene Staten naar die stad afgevaardigd, maar die reeds bij zijne aankomst te Groningen gevangen werd gezet, wist door belofte van betaling der achterstallige soldij een gedeelte der soldaten de zijde der Staten te doen kiezen, met dat gevolg, dat er muiterij ontstond.

DE ROBLES moest met zijn gevolg de stad verlaten, terwijl de door de Staten nieuwbenoemde gouverneur, GEORGE DE LALAING, spoedig daarop zijne intrede te Groningen deed. Den 30 Dec. 1576 werd de Pacificatie aldaar afgekondigd en den dag daarop de akte tot aansluiting onderteekend. Eene eerste zorg was nu het benoodigde geld te verschaffen tot betaling der soldij. Er was circa *ƒ* 200.000 benoodigd. Om dit bedrag gedeeltelijk te verkrijgen, werden een vijfde penning geheven en schuldbrieven tegen hoogen interest

([1]) Erven B. VAN DER KAMP. Groningen 1906.
([2]) Zie: VAN LOON, I, blz. 230, nos. 1 en 2.

uitgegeven. Wie meer dan 50 daalders in huis had, moest het overige ten stadhuize brengen, benevens alle gouden en zilveren kleinodiën, waarvoor schuldbrieven werden gegeven, rentende 12 %.

De heer DE WAARD geeft over het opbrengen van dat zilverwerk merkwaardige mededeelingen, die wij hier echter niet kunnen inlasschen.

Slechts dit: dat 182 pond 5½ lood zilver, waarvan 54 pond door de gevangene officieren was geleverd, in handen der Regeering kwam. Er werd besloten uit die opbrengst noodmunten te doen slaan, ofschoon er nauwelijks 5000 gulden uit zouden kunnen geslagen worden.

Daar Groningen, zegt de heer DE WAARD, in dien tijd geen eigen muntmeester bezat, werd de hulp ingeroepen van BALTHAZAR WIJNTGES, muntmeester van Deventer, die toevallig aldaar vertoefde. Al hoewel schoorvoetend, heeft deze het werk ter hand genomen, echter op voorwaarde, dat de noodmunten zouden zijn „der Rycksordnung mit nichten to widder", uit angst later als valsche munter te worden gestraft.

Tusschen 3—9 Februari 1577 werden hem 148 pond 10 lood zilver ter hand gesteld, „warvan hie geslagen (heeft) „klippenningen edder nootpenningen und den Herren gede-„puteerden den VII, IX und twalftten gelevert vor 't vorsz. „sulver und dem toesett 150 Punt 23 Loot klippenningen, „warvan 13½ stuck overgeslagen und gerekent up een „punt, belopt ungefehrlich te gelde, ider gerekent tot 37½ „bb. st., 3815 Car. gld. 12 st. 4 pl(akken)."

Volgens den heer DE WAARD zijn toen ongeveer 2000 stuks heele en halve daalders, in de officieele bescheiden koningsdalers geheeten, geslagen.

Kleinere muntsoorten schijnen niet vervaardigd te zijn. Met het gewicht schijnt men het niet zoo nauwkeurig te hebben genomen, de tijd tot behoorlijk wegen was daarvoor te kort. Over het algemeen wogen de heele daalders 34,

de halve 16 à 17 gram. Voor het „steken van de Munt-„Iseren und andere sijn arbeitt, werd aan. JOHAN EGBERTZ „in de Boteringestraat betaald 12 Car. gld., terwijl de smid „voor het leveren van vier muntijzers 1 gld. 17 st. 4 pl. „ontving."

Alhoewel van vier stempels wordt gesproken, zijn den heer DE WAARD slechts drie verschillende stempels voor de noodmunten bekend. De schrijver eindigt zijne hoogst merkwaardige bijdrage met vermelding der hem bekende noodmunten, die door daarop gegraveerde opschriften en voorstellingen van historisch belang zijn. Bij het artikel is eene plaat gevoegd, waarop de afbeeldingen van twee heele daalders en die van een halven voorkomen, alle met een afzonderlijken stempel geslagen. De vierde munt vertoont de afbeelding van een dergelijken daalder, na 1577 tot een herinneringspenning hervormd.

Wij raden ieder, die belang stelt in de Groningsche noodmunten van dien tijd, aan, het artikel van den heer DE WAARD in zijn geheel te lezen.

M. DE M.

Bijdrage tot de geschiedenis van den algemeenen Muntmeter.
(Zie: *Tijdschrift* 1893, blz. 50 en 101.)

Onlangs kwam mij een boekje in handen, dat als titel slechts het woord *Vervolg* droeg en waarin de naam van den schrijver niet voorkwam.

Op blz. 28 staat, onder het hoofd: *Iets over het meten van munten en gedenkpenningen*, vermeld, dat HENNIN in zijne „*Histoire de la Révolution Française*" (Paris 1826) de eerste was, die de grootte der munten in millimeters opgaf, terwijl LOOS in „*Die Kunst falsche Münzen zu erkennen*" (Berlin 1828) verder is gegaan en onderscheidene maten naar het metrieke stelsel heeft afgebeeld en beschreven. ([1])

([1]) Deze zin is mij niet recht duidelijk. Z.

De onbekende schrijver heeft bij de Heeren J. M. KLEMAN & ZOON te Amsterdam een muntmeter besteld, bestaande in een Nederl. Palm in 100 strepen verdeeld en op een palmhouten maatstokje aangebracht, „ten naastebij als de maatjes, waarop de horlogieglazen gemeten worden", welk maatje voor *f* 2.50 verkrijgbaar was.

Ik zond mijn boekje aan mej. M. G. A. DE MAN te Middelburg, die mij mededeelde, dat het was het middengedeelte van een in 3 stukjes uitgekomen werkje, getiteld: „*Gedenkpenningen en munten uit de penningkas van een liefhebber der hedendaagsche penningkunde te Deventer* 1833". Als schrijver noemde HEd. MARTINUS VAN DOORNINCK; hem dus de eer den eersten muntmeter, zooals die thans algemeen gebruikt wordt in ons land, te hebben ingevoerd, 31 jaar vóór de firma G. THEOD. BOM, zij het ook met even gering resultaat.

Aan het genootschap en onzen betreurden STEPHANIK, die naast de verdeeling in strepen, de meest gebruikelijke oude muntmeters afbeelden liet, mocht het eerst gelukken eenheid te brengen in de opgave der muntmaten en al kunnen wij SALOMO nazeggen „Er is niets nieuws onder de zon", toch moge steeds de naam STEPHANIK verbonden blijven aan den „Algemeenen Muntmeter".

Z.

Nog een gouden munt met klopjes.

Op blz. 282—285 van den vorigen jaargang heb ik gesproken over gouden munten, die voorzien zijn van een klop, om daarmede aan te duiden, dat zij één aas te licht zijn. Dergelijke stukken heb ik nergens kunnen vinden, en meende daaruit te mogen afleiden, dat zij alle wegens minderwaardigheid versmolten zijn.

Nu heeft de heer JAN HORDIJK JACS.ZN. te Dordrecht

de vriendelijkheid gehad, mij in Januari l.l. een ***rozenobel*** ter inzage toe te zenden, voorzien van een groot aantal ***putjes*** en ***deukjes.*** Het is een Zeeuwsche en nagenoeg gelijk aan de afbeelding, die VERKADE geeft op plaat 77, N°. 1; alleen vindt men op de voorzijde achter COMITAT een afbrekingsteeken en op de keerzijde NO in plaats van NOS.

Nu vertoont dit muntstuk op de eene zijde, die met het schip, niet minder dan vijf zeer kleine klopjes of putjes, die met een spits voorwerp schijnen ingeslagen. Men ziet er twee ronde, één ovaal en twee palmetvormige deukjes, en op de andere zijde zes, namelijk drie op eene rechte lijn, elk den vorm vertoonende van een zeer klein wapenschild en nog drie als een langwerpigen driehoek; alzoo in 't geheel ***elf*** z.g. kloppen. Iemand met een buitengewoon scherp gezicht en gewapend met een loupe, ontdekte in de drie in eene rechte lijn gelegen schildjes zelfs figuren, nl. op het eerste: een hollend paardje, op het andere: een wapentje met een rad met zes spaken en gedekt door een kroon met ornamenten; en op het derde: een dolfijntje met een gehoornden hondekop. De heer DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ kon daarentegen na langdurige beschouwing niets daarvan ontdekken, evenmin als ik, die zeer nauwkeurig met een vergrootglas, onder fel zonlicht, de klopjes aan een scherp onderzoek heb onderworpen.

De rozenobel heeft in de tweede plaats niet zijn volle gewicht, dat 7.69 gram of 160 azen moet bedragen; hij weegt slechts 7.37 gram of 153¹/₃ azen.

De munt is alzoo 6 à 7 azen te licht; zij verliest daardoor ruim tien stuivers aan waarde en doet, naar de goudwaarde van thans, maar *f* 12.02 in stede van *f* 12.54.

Indien dus deze rozenobel tot de ***geklopte*** behoort, dan moeten 6 of 7 der elf putjes voor officiëele ***klopjes*** gehouden worden en de overige 5 of 4 voor toevallige beschadigingen.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Een haagsche penning-gieter. (1694).

Onder de belangrijke opstellen door A. A. onder den titel *„Oud Den Haag"*, gegeven in het Weekblad *„de Hofstad"*, troffen wij in N°. CCCXXIII en CCCXXIV een en ander aan, dat ook onzen lezers wellicht belang inboezemt.

Deze artikelen vormen een onderdeel van de hoofdreeks *„Het leven onzer Vaderen"* (XVIII en XIX) en handelen over *„De Porseleinkast"* (XIV en XV).

17 September 1688 verleende de haagsche magistraat een subsidie aan WILLEM VAN DER LITH en JEREMIAS GODTLINGH „platieel backers van Delff, ende tselve bedrijf alhier sullende exerceeren." Uit een akte van 28 April 1689 zien we, dat ook NICOLAAS CORNELISZ KEYSER, „Coopman tot Delff" in de zaak geïnteresseerd is en 25 Februari 1692 trad de bekende kunstschilder THEODORUS VAN DER SCHUER (1628—1707) als deelgenoot toe.

WILLEM VAN DER LITH oefende met zekeren JACOB WINCKELMAN tevens het beroep uit van het gieten van penningen, hetgeen ons blijkt uit het navolgende:

„Insinuatie namens mevr. de Furstinne Douayiere VAN NASSAU, gebóorne Princesse VAN ORANJE aan JACOB VAN WAARDEN, borger en tuynman, woonende omtrent de vier Westermolens alh^{r}. in Hage om hem af te vragen of hy niet weet te zeggen hoeveel, en wat voor goude gemunte stucken gelt en van hoeveel gewigt te samen in handen van JACOB WINCKELMANS borger en winkelier en van WILLEM VAN LITH Haegse porcelijnbacker mede alh^{r}. heeft overgegeven op Donderdag 9 December 1694 in het agter-stoockkamertie in de tuyn van de voorn. WINCKELMANS, ten einde daarvan te gieten twee goude medaillies, namentl. eene van MOURITS eene van FREDERICK HENDRICK en of niet gezegt is dat aan 't wel gieten van dezelve medaillies niet alleen haar beydder eer maar ook van de zyne (v. WAARDEN) was gelegen."

Omtrent de makers der Haagsche gildepenningen is, voor zoover ik weet, weinig of niets bekend, ze zijn veelal gegoten in de 2e helft der 17e of het begin der 18e eeuw, vooral die van 1710 en daaromtrent vertoonen groote overeenkomst met elkander en wellicht hebben we in V. D. LITH den maker dier stukken te begroeten. De penningen in de insinuatie bedoeld, zijn wellicht afgietsels van oude vormen of nagietsels van bestaande penningen, daar de Oranje-vorsten, ter wier eere ze gemaakt werden, in 1694 reeds lang overleden waren, doch met zekerheid valt hier niets van te zeggen daar b.v. PIETER VAN ABEELEN tusschen 1640 en 1650 nog penningen van prins WILLEM I enz. maakte.

Z.

Assignaten.

„PARIJS den 1. November 1793.

De Conventie, in aanmerkinge nemende, dat alle de teekenen en afbeeldsels van LOUIS XVI, gesneden en gegoten om gedrukt te worden op de assignaten, moeten vernielt worden, zoowel als de assignaten zelve, die de gemelde teekenen droegen, heeft gisteren gedecreteerd: 1. Dat de honderd millioenen assignaten van 75 livres, de zestig millioenen van 15 stuyvers, de veertig millioenen van 10 stuyvers, gedecreteerd den 6. der eerste maand, zullen verandert worden in eene gelyke somme van assignaten van 5 livres; 2. Den archivist word gemagtigt om ten dien eynde koopen aen te gaen met de fabriqueurs van papier; 3. Men zal zonder uytstel vernietigen de staele stempels en voorderen halm, gedient hebbende tot het maeken van assignaten, voerende eenige teekenen van de koninglyke weerdigheyd; 4. Deze werking zal geschieden ten bywezen van commissarissen; 5. Daer zal een proces-verbal gemaekt worden van ider vernietigd stuk."

Uit „*Gazette van Gend* LXXXIX" van 7 November 1793, medegedeeld door AUG. SASSEN.

La médaille en Belgique au XIXe siècle,

door ALPH. DE WITTE.

Ons medelid DE WITTE werd door de belgische regeering belast met de tentoonstelling der penningen in België geslagen van 1830 tot heden, ten behoeve van den stand der brusselsche munt op de tentoonstelling te Luik in 1905. Bij deze gelegenheid stelde hij eene brochure samen, uitgegeven te Brussel bij F. VAN BRUGGENHOUDT.

Hij geeft daarin een volledig chronologisch overzicht van de belgische medailleerkunst sedert 1830, bespreekt o. a. de verschillende methoden om penningen te maken en besluit met eene alfabetische lijst van de in zijne studie genoemde kunstenaars, met korte biografische bizonderheden omtrent elk hunner, en met het resultaat der uitgeschreven prijskampen voor den tentoonstellings-penning en den bekronings-penning voor de afdeeling schoone kunsten. De bekroonde ontwerpen, onderscheidenlijk van P. DU BOIS en G. DEVREESE, worden op een tweetal platen, het strooipenninkje van A. MICHAUX, dat door de munt op de tentoonstelling werd geslagen, wordt op het titelblad afgebeeld.

Z.

Van het Koninklijk Kabinet.

Met ingang van 1 Maart 1906 is tot onderdirekteur van het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage benoemd ons medelid, A. O. VAN KERKWIJK, tot nog toe assistent aan gemeld Kabinet.

Wij bieden den nieuwen onderdirekteur, die steeds op de meest welwillende wijze de numismaten voorlichtte en behulpzaam was bij hunne onderzoekingen, onze hartelijke gelukwenschen aan met deze benoeming.

Z.

Rudolf Bosselt.

Ueber die Kunst der Medaille.

(*Verlag von* Josef Köstler, *Darmstadt* 1905).

De wordingsgeschiedenis van de moderne penningen en plakketten, hetzij geslagen of gegoten, wordt ons in de bovengemelde brochure duidelijk uiteengezet, terwijl tevens een overzicht in groote trekken wordt gegeven van de munten en penningen uit alle tijden en van de wijze, waarop zij werden gemaakt.

Waar zoovele numismaten onkundig zijn van de wijze, waarop de door hen verzamelde stukken tot stand zijn gekomen, wordt hun de lezing van dit zeer veel wetenswaardigs bevattende boekje ten zeerste aanbevolen.

Slechts eene aanmerking: De schrijver geeft, behalve afbeeldingen van een gietvorm en van een reduceermachine, een groot aantal onbesproken gelaten en niets met zijn onderwerp te maken hebbende, afbeeldingen *van eigen werk*. Wel verontschuldigt hij zich deswege in de voorrede, zeggende, dat hem geen ander materiaal ten dienste stond, doch nu verkrijgt het boekje helaas iets van een reklame voor het werk van den schrijver; daarentegen hadden afbeeldingen van de eerste munten en penningen, van hier en daar een enkel kunstwerk van de door hem genoemde meesters, b. v. een paar der gegoten italiaansche, duitsche en fransche medailles, (15de en begin der 16de eeuw), eenige der beste geslagen gedenkstukken van de 16de tot de 19de eeuw, enkele der door hem afgekeurde nieuwere munten, eenige staaltjes der geroemde moderne fransche medailleerkunst, desnoods naar de bestaande werken gereproduceerd, het boekje o. i. zeer in belangrijkheid doen toenemen en de schijn van reklame ware vermeden.

Z.

Münzen und Medaillen. Ein Hilfsbüchlein für Sammler und Liebhaber, von Prof. Dr. M. KIRMIS.

Bielefeld und Leipzig 1906. *Verlag von* VELHAGEN & KLASING.

Tijdens de korrektie der proeven kwam mij het bovengemelde werkje in handen van den schrijver, wiens populair wetenschappelijke artikelen uit de *Daheim* (*Sammler Daheim*) wij vaak bespraken. Dit boekje bevat juist alles, wat in BOSSELT'S werk ontbreekt: niet alleen, dat ook van de munten, muntmetalen, standaard, gewicht en gehalte, muntfabrikage, muntvormen, behandeling en verzamelen van munten, muntvondsten, in Duitschland gebruikelijke soort-verdeeling en muntgeschiedenis een duidelijk overzicht wordt gegeven, om met de penningen en de vervalschingen te besluiten, doch niet minder dan 106 afbeeldingen van munten en penningen van de vroegste tijden tot heden versieren dit boekje, dat wij met het grootste genoegen lazen en ten zeerste kunnen aanbevelen.

(Prijs Mk. 2.— = *f* 1.30.) Z.

Katalogussen Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

In de *Bücher-Catalog* n°. 293 van OTTO HARRASSOWITZ, Leipzig, komt onder het hoofd *Numismatik* op n°. 1904 het volgende voor:

„STEPHANIK, J. W. *Catalogus van de Muntverzameling, bevattende tevens een overzicht van het muntwezen aller tijden en landen.* Amsterdam, 1897, 8°., M. 2.—, Münztafel XII, 478 pag."

Dit is de Katalogus der Muntverzameling van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, door wijlen onzen diep betreurden Sekretaris op verzoek van het Bestuur van dat Genootschap vervaardigd en gedrukt. (Amsterdam, TEN BRINK & DE VRIES, 1897).

Als opvolger van wijlen J. W. STEPHANIK, houd ik mij bezig met het bewerken van Deel II, bevattende de afdeelingen B, C, D, E, F, G.

Aan de leden van ons Genootschap kan .ik mededeelen, dat het opnieuw bewerken van den Katalogus van onze verzameling reeds zoo verre is gevorderd, dat deze op de a. s. jaarvergadering in handschrift gereed zal zijn, en daarna naar wij hopen, gedrukt zal kunnen worden.

Vele leemten heb ik helaas in onze verzameling ontdekt, zoodat een beroep op de leden tot flinke aanvulling zeer zeker niet overbodig is.

H. G. DU CROCQ.

Verzameling der gemeente Rotterdam.

(Zie: *Tijdschrift* 1905, blz. 255).

De heer A. HOYNCK VAN PAPENDRECHT stelde een ***Beknopte Catalogus van het Museum van Oudheden der gemeente Rotterdam*** samen; de uitvoerige beschrijving der penningen is thans vervangen door eene beknopte opsomming hunner onderwerpen met verwijzing naar de bestaande penningkundige werken, waarbij ik den schrijver behulpzaam mocht zijn.

Tot mijn leedwezen maakte hij bezwaar de stukken, die ik niet kon bestemmen, mij voor enkele dagen ter naziening en voor zoover onbeschreven ter beschrijving te zenden, zoodat ik aan mijne belofte daaraan een artikel te wijden, nog niet kan voldoen.

Z.

Lezing over Penningen,

door Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

Den 21sten Februari jl. hield onze voorzitter in de Aula van TEYLER'S Stichting te Haarlem eene lezing over penningen, met het doel om bij het publiek liefde op te wekken voor den penning, want al bezit een land nog zulke bekwame medailleurs, het „Ohne Gunst keine Kunst" is ook een in deze maar al te ware spreuk. Na te hebben gewezen op het verschil tusschen munt en penning, behandelde spreker de munten tevens penningen, de eerste metalen gedenkstukken, nl. die van Syracuse en van het Romeinsche Rijk; welke soort stukken nog tot in onzen tijd voorkomen, b. v. de duitsche Gedächtnisthaler, waarvan de laatste bij het 2de eeuwfeest van het koninkrijk Pruisen is geslagen.

Overgaande tot de penningen maakt spreker eene hoofdverdeeling, tusschen de oudere en de nieuwere — de oudere, waarbij de medailleurs het geheele stuk zelf vervaardigden, de nieuwere, waarbij, dank de reduceermachine, hun werk zich in hoofdzaak tot het boetseeren bepaalt.

De oudere onderscheidt hij in gegoten, geslagen, gedreven en gegraveerde penningen. De eerste eigenlijke penningen kwamen voor in Italië tijdens de Renaissance en waren hoofdzakelijk gegoten portretpenningen, daarna kwamen dergelijke stukken voor in Neurenberg en Augsburg; wij zien er op de beeltenissen van alle groote mannen van dien tijd en soms van hunne vrouwen. Komende tot de Nederlanden, behandelde de spreker tal van stukken ons bekend uit VAN LOON en *vervolg op* VAN LOON; stond kort stil bij de techniek en vooral bij de symbolen, ontleend aan alle gebied: bijbel en mythologie, dieren- en plantenrijk enz.; bij de spreuken, ontleend aan de Heilige Schrift, vaak ook aan de klassieken; bij de afbeeldingen

van steden en dorpen, soms van waarde voor de geschiedenis; bij die van zee- en veldslagen, vaak ontleend aan historieplaten. De herleving der medailleerkunst in Frankrijk, de fraaie penningen in Oostenrijk gemaakt in den laatsten tijd, onze jonge kunstenaren werden vermeld en de hoorders aangespoord om den rijken weener bierbrouwer en penninglief hebber (BACHOFEN VON ECHT) na te volgen, die telken jare zijne vrienden een penning als Nieuwjaarsgeschenk aanbiedt. Een vrij talrijk publiek volgde met zichtbare belangstelling 's sprekers betoog en bezag na afloop der lezing de geëxposeerde platen, foto's, gipsafgietsels en enkele stukken in natura. Moge het doel, dat spreker zich voor oogen heeft gesteld, door hem zijn bereikt en het uitgestrooide zaad rijkelijk vrucht dragen.

Z.

Munten en Penningen in het Gemeente-Museum te Delft.

Onlangs is verschenen de „*Catalogus van het Gemeente-Museum te Delft*", waarvan ons een exemplaar ter bespreking werd toegezonden.

In de afdeeling IV, *Volksleven*, vinden we onder A, *Gilden*, enkele penningen beschreven, die aan DIRKS' *Noord-Nederlandsche Gildepenningen* ontbreken:

11. Geelkoperen penning van het St. Chrispijngilde. Vz. St. CHRISPIJN. Kz. de attributen van het gilde met het randschrift: SINTE CRISPIJN. Ao. 1624. (Grootte niet vermeld).

12. Geelkoperen penning van de St. Chrispijnsbus. Vz. St. CHRISPIJN te paard. Kz. een kist met kroon en randschrift: SINTE CHRISPYNS BOSSE. 1663. (Grootte niet vermeld).

14. Geelkoperen penning van de linneweversbus. Vz. een mansfiguur met het randschrift: STERLINDE, (lees: ST. ER LINDE) WEEVERS BOSSE. Kz. een zinnebeeldige figuur

met het randschrift: ARY LEYTINS. 1712. 45 m.M. Een dergelijke penning komt voor bij MINARD V. HOORENBEKE onder n°. 257, en wordt aldaar aan den Bosch toegekend. Het jaartal is bij MINARD 1719. Het figuur op de keerzijde stelt twee gekruiste weversspoelen voor. Zie ook: DIRKS, *Nalezingen*, blz. 40, n°. 257 en Deel II blz. 21, Pl. LXXXV n°. 8.

In enkele andere afdeelingen ontmoeten we hier en daar bekende penningen; bij armwezen looden penningen van het Charitatenhuis. Vz. Wapen van Delft. Omschrift: DELFT IN HOLLAND. Kz. CHARITAS — voor zoover mij bekend, onbeschreven. (Grootte niet vermeld).

Afdeeling VIII is geheel aan de numismatiek gewijd en voert tot titel: *Penningen en Munten*. A. *Penningen op Delft betrekking hebbende*. Als onbeschreven vonden we:

51. Zilveren penning op het overlijden van HENDRIK VELSE, geheel anders dan VAN LOON. *Vervolg* n°. 188.

Vz. Een lijkbaar met doodsattributen. Kz. Een zon met hebreeuwsche letters, waaronder: Ter Gedagtenisse van den Eerwaarden Heer HENDRIK VELSE, in Leven Getrouw Bedienaar des Goddelijken Woords, in 's-Gravenhage. Geboren den 6 September 1683.
Gestorven den 3 January 1744. (Grootte niet vermeld).

De penning op het 25-jarig bestaan van het Nutsdepartement te *Voorburg* (DIRKS n°. 700), is zeker abusief onder de Delftsche penningen verzeild geraakt.

Afdeeling B, omvat de *Penningen, niet op Delft betrekking hebbende*. De perkamenten noodmunt van Leiden, wordt genoemd een kartonnen penning op het ontzet dier stad. Onder de 260 nummers dezer afdeeling troffen we geen onbekenden aan.

Afdeeling C. *Nederlandsche munten* somt de 1278 stuks munten op, uitmakende de verzameling Mr. P. DEKETH en door dezen aan de gemeente Delft geschonken met eenige boekwerken, waaronder een volledig exemplaar van ons *Tijdschrift*. Alle stukken voor zoover beschreven in

VAN MIERIS, VAN LOON, *Vervolg op* VAN LOON, DUGNIOLLE en DIRKS *Gildepenningen* zijn verwezen. Die voorkomende in DIRKS Repertorium, DIRKS *Penningen* 1813—1863 en geslagen nà 1863, beschreven in ons *Tijdschrift*, echter niet.

Z.

Verslag Kon. Penningkabinet over 1904.

Door aankoop werden uit de verzameling SIX verkregen munten van Macedonië, Paeonië, Chersonesus-Taurica, Sarmatia, Thracië, Chersonesus-Thracica, Thessalia, Illyria, Corcyra, Acarnania, Locri Opuntii en Boeotië, waarvan de belangrijkste stukken op twee lichtdrukplaten zijn afgebeeld; uit de verzameling STEPHANIK het stel proefslagen der munten van de Bataafsche Republiek; tal van gouden munten, hoofdzakelijk goudguldens uit eene in 1903 te Zwijndrecht gedane muntvondst en verder moderne penningen en plakketten.

Het tweede deel van den katalogus der nederlandsche penningen zal weldra het licht zien; een fiches-katalogus der munten is in bewerking.

In bruikleen werd verkregen de penning, beschreven *Revue belge* 1905, blz. 445 (zie *Tijdschrift*, blz. 59).

Eene muntvondst te Heukelom gedaan in Maart 1904, wordt kort beschreven.

Z.

Groote penningen.

De Kommissie van Redaktie werd opmerkzaam gemaakt op eene onjuistheid voorkomende in het verslag van den sekretaris van de vergadering te Haarlem, op 25 Oktober j.l., op blz. 53 van den loopenden jaargang, waar van den WIERDSMA-penning gezegd wordt, dat deze „vermoedelijk

de grootste portret-medaille in Nederland geslagen" zou zijn. In *Tijdschrift* 1901, blz. 326, wordt beschreven de REMBRANDT-penning van M. C. DE VRIES Jr. (1873), en in *Tijdschrift* 1902, blz. 150, de penning ter eere van burgemeester Mr. S. A. VENING MEINESZ, gemodelleerd door L. JÜNGER, gereduceerd en geslagen door ons medelid J. A. A. GERRITSEN (1901), welke resp. 10 m.M. *grooter* en *even groot* zijn als de WIERDSMA-medaille en, volgens onzen zegsman, door veel meer relief, technisch moeielijker te maken waren dan deze. Gaarne verleenen wij aan deze ons gemaakte opmerking een plaats in het *Tijdschrift.*

C. L. J. BEGEER.

Het weekblad *de Prins* brengt in n°. 37 van 10 Maart 1906 een portret van ons medelid C. L. J. BEGEER, eigenaar der Stichtsche Fabriek van Zilverwerken te Utrecht, hem vertoonende bezig met het modelleeren van een ontwerp voor een penning. Een waardeerend woord wordt gewijd aan zijne werkzaamheid op dit gebied en toegelicht met afbeeldingen der plakketten met de borstbeelden van W. K. F. ZWIERZINA, H. A. VAN BEUNINGEN, mej. M. G. A. DE MAN en van 's kunstenaars moeder en dochtertje, van de Vz. van den penning voor de Haagsche Kynologen-vereeniging, (duitsche stekelharige staande hond) en van den keten te dragen door de leden der maskerade-kommissie te Utrecht in dit jaar.

Mededeeling der Kommissie van Redaktie.

De Kommissie van Redaktie kan *tot haar groote voldoening* aan de leden mededeelen, dat na ingewonnen infor-

matiën bij andere drukkers gebleken is, dat de Naamlooze Vennootschap v/h BLIKMAN & SARTORIUS, alléén wat betreft de overdrukjes, het bedrukken van omslagen daarvoor en het innaaien van platen, aanmerkelijk duurder was dan hare konkurenten, doch dat zij, na gevoerde korrespondentie en besprekingen, zich bereid heeft verklaard hare prijzen in overeenstemming te brengen, met die door andere drukkers berekend, zoodat opnieuw voor 5 jaren met haar is gekontrakteerd voor de uitgave van het *Tijdschrift.* Tevens wordt de aandacht van heeren schrijvers er op gevestigd, dat stukken de redaktie betreffende, voortaan zijn te adresseeren aan W. K. F. ZWIERZINA,

Valeriusstraat 19, te Amsterdam.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge de numismatique, 1906, 1°. livr.

FORRER, L. — Les signatures de graveurs sur les monnaies grecques. — DE JONGHE, Vte B. — LOUIS DE LUXEMBOURG, comte DE SAINT-POL, connétable de France, a-t-il frappé monnaie? — VANDEN BROECK, E., Numismatique bruxelloise. Les jetons des seigneurs-trésoriers de Bruxelles au 17me siècle (1620—1698). — BORDEAUX, P., Médailles franco-belges de 1811 et de 1814. — GILLEMAN, CH., Un portrait de THÉODORE VAN BERCKEL. — Nécrologie. (E. D. J. DUTILH et VICTOR LEMAIRE). — Mélanges.

Rivista Italiana di Numismatica, 1905, fasc. IV.

GNECCHI, F., Appunti di Numismatica Romana. — NAVILLE, L., Monnaies inédites de l'empire romain. — RUGGERO, G., Annotazioni numismatiche italiana. — GNECCHI, E., Appunti di num. italiana. — Opere numismatiche di CARLO KUNZ. — Cronaca. — Miscellanea.

Vjesnik 1905.

Bevat alleen op num. gebied:

BRUNŠMID, Dr. JOSEF, Einige Münzfunde in Kroazien und Slavonien.

Dietsche Warande en Belfort, 1905, afl. XII en 1906, afl. 1, bevatten niets op num. gebied.

American journal of numismatics, 1905, blz. 450, v.

STORER, Dr. H. R., The medals, jetons and tokens illustrative of the science of medicine. — Masonic medals. —

Bulletin van den Nederlandsch Oudheidkundigen Bond, 7de jaargang, n°. 1 (Februari 1906).

Bevat alleen op numismatisch gebied eene opsomming (door A. O. VAN KERKWIJK) van munten uit de 2de helft der 16de eeuw, gevonden bij het afbreken der Oude Deventer Tapijtfabriek te Deventer, en van enkele onbeteekenende stukken gevonden door de „schatgravers" te Zoeterwoude, ter plaatse waar eertijds het huis te Zwieten stond.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL III, 1890—1898.

---

970. 1891.

Tentoonstelling te Veendam.

Vz. Vrouw, linksgewend gezeten op een verhevenheid, de linkerarm rustende op het wapen van Veendam, met de rechterhand een op haar schoot liggend half ontrold perkament houdende. Om haar heen: fabrieksgebouw, tweemast-schip, aardglobe, kan, hamer, passer, schietlood (links), bijenkorf op voetstuk, ploeg, zeis, dorschvlegel en spade (rechts), langs den rand boven:

LANDBOUW TUINBOUW EN NYVERHEID

In de afsnede:

TENTOONSTELLING

VEENDAM

Kz. In lauwerkrans:

EEREPRYS

TOEGEKEND AAN

(naam gegraveerd)

1891

Brons, 38 m.M. Verz. Z.

Volgens *Tijdschrift* 1896, blz. 279, in goud toegekend aan P. H. A. VAN WAMEL, ingenieur te 's-Hertogenbosch, voor het beste ontwerp voor een stoomgemaal in 't waterschap Westerdiep bij Veendam, waarvoor bij gelegenheid dezer tentoonstelling een prijsvraag was uitgeschreven.

971. 1891.

Tuinbouwtentoonstelling te Bolsward.

Vz. Een zittende vrouw, met de rechterhand een boek, dat op haar schoot ligt, vasthoudende, den linkerarm latende rusten op een ovaal schild met het wapen van Friesland, achter haar: voetstuk, waarop een vaas met bloemen, daartegen rust een spade, verder gieter en bloempot met plant (Aronskelk); aan hare voeten: hoorn van overvloed, waaruit bloemen en vruchten te voorschijn komen.

Omschrift: FRIESCHE TUINBOUW VEREENIGING.

Kz. Tusschen twee samengestrikte lauwertakken:

PROVINCIALE
TENTOONSTELLING
TE
BOLSWARD
1891

Brons, 37 m.M., door BEGEER.

Verz. DIRKS, (Friesch Gen.).

972. 1891.

Schietwedstrijd te Hoorn.

Vz. Cartouche met het nederlandsche wapen

rustende op een trofee van vaandels, hellebaarden, geweren, sabel en slagzwaard, patroontasch en patronengordel; daaronder: BEGEER, alles in parelcirkel.

Omschrift op matten rand: * VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE SCHERPSCHUTTERS

Kz. De nederlandsche maagd, in de linkerhand de nederlandsche vlag, aan hare voeten de nederlandsche leeuw, kroont met de rechterhand een krijgsman in antiek gewaad, met buks in de linkerhand; achter hem trommel, waartegen schijf en hellebaard leunen. In de afsnede cartouche met: 1891, alles in parelcirkel.

Omschrift op matten rand:

NATIONALE SCHIETWEDSTRIJD HOORN

* ROZENPRIJS AFSTAND 300 METER *

Brons, 38 m.M., *Tijdschrift* 1897, blz. 129, n°. 13. Verz. Z.

973. 1891.

Prijspenning voor menschlievend hulpbetoon.

Vz. Het links gewende borstbeeld van H. M. de Koningin; daaronder: W. SCHAMMER. F.

Omschrift:

✿ WILHELMINA KONINGIN - DER NEDERLANDEN

Kz. In een krans van eike- en lauwertakken:

VOOR
MENSCHLIEVEND
HULPBETOON.

Zilver en brons, 50 m.M. Kon. Kab. *Tijdschrift* 1893, blz. 94, n°. 2; 1898, blz. 257, n°. 2.

Kz. Zie DIRKS n°. 695 en 696 en ZWIERZINA n°. 379. *Oranjepenningen* 1398.

974. 1891.

Prijspenning voor nationale wedvluchten van postduiven.

Vz. = 973.

Kz. = 579.

Verguld zilver, zilver en brons, 40 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1893, blz. 96, n°. 5; 1898, blz. 258, n°. 5. *Oranjepenningen* 1399.

975. 1891.

Prijspenningen
van H. M. de Koningin-Regentes.

Vz. Links gewend borstbeeld met diadeem en sluier; omschrift in parelrand:

EMMA KONINGIN REGENTES DER NEDERLANDEN

onder het borstbeeld: BART VAN HOVE. J. P. M. MENGER.

Kz. Ovaal vlak veld in gekroonde lijst met leeuwenkoppen, omgeven door twee lauwertakken, daaronder: W. S. (chammer), in parelrand.

Goud, zilver en brons, 65 m.M., Verz. Z.

976. Geheel als voren, doch onder het borstbeeld: B. V. H. J. P. M. M., 45 m.M., Verz. Z.

n°. 975.

n°. 977.

n°. 1015.

n°. 997.

n°. 998.

n°. 999.

n°. 1010.

Tijdschrift 1893, blz. 97, n°. 8 en 1898, blz. 260, n°. 11 en 12. *Oranjepenningen* 1407, 1408.

977. 1891.

Prijspenningen van H. M. de Koningin.

Vz. Links gewend borstbeeld met loshangend haar; omschrift in parelrand:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Rechts onder het borstbeeld:

BART VAN HOVE. J. P. M. MENGER.

Kz. gelijk n°. 975.

Goud, zilver en brons, 65 m.M., Verz. Z.

978. Geheel als voren, doch onder het borstbeeld: B. V. H. J. P. M. M., 45 m.M.

Tijdschrift 1893, blz. 97, n°. 7 en 1898, blz. 259, n°. 9 en 10. *Oranjepenningen* n°. 1405, 1406.

Deze penningen werden voor rekening van H. H. M. M. de Koninginnen geslagen.

979. 1891.

Draagpenning van den Nederlandschen Bond van Jongelingsvereenigingen op Gereformeerden grondslag.

Vz. Twee edelen (verg. VAN LOON I, blz. 85, n°. 2) „van welke de een een bedeltasch en kalebasflesch op de zijde, de ander een penning aan den hals heeft hangen, staande deze met opgestoken vingers der rechterhand en met de linker aan het gevest van den degen,

als ter eedzwering bereid", daaronder: V. L. G. (vive les gueux).

Omschrift tusschen twee parelcirkels:

★ NED. BOND VAN JONGEL. VEREEN. ★
OP GEREF. GRONDSL.

Kz. Glad veld, omgeven door parelcirkel.

Tin en zilver, met oog en ring of met aangesoldeerden speld, 30 m.M., door C. VAN DER ZWAAN, Egelantierstraat 98—100, te Amsterdam. Verz. Z.

De bond opgericht 25 Oktober 1888, heeft den bijbel als Gods onfeilbaar woord tot grondslag, naar de opvatting der drie formulieren van eenigheid en stelt zich den bloei, de bevordering van eenheid en de oprichting van jongelingsvereenigingen ten doel. Het orgaan van den bond is het *Ger. Jongelingsblad*, dat het beschreven draagteeken aan het hoofd afbeeldt.

In 1899 waren 350 vereenigingen aangesloten met pl. m. 6500 leden.

980. 1891.

Prijspenning der Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën, met borstbeeld van F. VALENTIJN.

Vz. Borstbeeld iets naar links gewend, daaronder: J. P. M. MENGER F.

Omschrift: FRANÇOIS VALENTIJN

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken, daaronder: W. S. (chammer). Omschrift:

✿ MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING VAN HET NATUURKUNDIG ONDERZOEK DER NEDERLANDSCHE KOLONIEN

Brons, 65 m.M. *Tijdschrift* 1898, blz. 258, n°. 7.

De maatschappij, opgericht 14 Mei- en erkend 1 November 1890, is gevestigd te Amsterdam. Zij stelt zich ten doel de uitbreiding der kennis van land en volk in de bezittingen en koloniën, zoowel op het gebied van wetenschap, als van landbouw en nijverheid. Zij steunt financiëel wetenschappelijk onderzoek en uitgaven op haar gebied. De VALENTIJN-penning in goud strekt ter aanmoediging van wetenschappelijke en technische studiën in de koloniën.

FRANÇOIS VALENTIJN werd geboren te Dordrecht 17 April 1656, studeerde te Utrecht en Leiden in de theologie en tevens in de Oostersche talen, werd in 1685 proponent en vertrok naar Batavia, vanwaar hij 7 Maart 1686 naar Amboina afreisde. Hij zette daar zijne studiën van het Maleisch voort, van 1695—1705 naar het vaderland teruggekeerd, vertoefde hij nogmaals tot 1713 op Amboina, waar hij den Bijbel vertaalde in het laag- en in het hoog-maleisch. In 1714 voor goed gerepatriëerd, vestigde hij zich eerst te Dordrecht, later te 's-Gravenhage, waar hij 6 Augustus 1727 overleed. Bekend is zijn: *Oudt en Nieuw Oost-Indiën of Nederlands mogendheid in die gewesten* (1726). Waar van VALENTIJN wordt gezegd, dat hij „niet altijd vertrouwbare verhalen aangaande Oost-Indië opdischte", is zijn beeld een vreemde keuze voor een penning als de boven beschrevene.

981. 1891.

Prijspenning der Friesche Maatschappij van Landbouw.

Vz. Het gekroonde wapen van Friesland, omgeven door een krans van eikebladeren en korenaren. Omschrift: FRIESCHE MAATSCHAPPIJ VAN LANDBOUW.

Kz. Glad veld, waarin boven een kleine lauwerkrans.

Brons, 48 m.M., door BEGEER. *Tijdschrift* 1897, blz. 130, n°. 16.

982. 1891.

Prijspenning voor de Amsterdamsche IJsklub.

Vz. Cartouche, waaraan beneden twee schaatsen door een lint verbonden zijn.

Omschrift: AMSTERDAMSCHE IJSCLUB
OPGER: 1864.

Kz. = n°. 809.

Brons met oog en ring, 27½ m.M., door W. SCHAMMER. Leidsch penningkabinet. *Tijdschrift* 1893, blz. 96, n°. 6 en 1898, blz. 258, n°. 6.

983. 1891.

Prijspenning van het korps
Koninklijke Scherpschutters te Groningen.

Vz. Eèn jachthoorn rustende op twee gekruiste geweren, daarboven de koninklijke kroon.

Omschrift: ★ KORPS KONINKLIJKE SCHERPSCHUTTERS VAN GRONINGEN

Kz. Glad veld, omgeven door lauwer- en eiketakken, of schild omgeven door eike-, palm- en lauwertakken.

Brons met oog en ring, 25 m.M., door BEGEER. Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 131, n°. 17.

984. 1891.

Prijspenning van de Kegelklub
„Columbumbus" te Utrecht.

Vz. Omschrift boven: KEGELKLUB
onder: UTRECHT

In het veld in fraaien rand, waarin boven een Mercuriuskop is aangebracht en beneden

lauwertakken zijn gestoken, op een liggend ovaal:

. COLUMBUMBUS

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwer- en eiketakken.

Brons, 45 m.M., door W. SCHAMMER.

Tijdschrift 1898, blz. 259, n°. 8.

985. 1891.

Prijspenning der gemeente Waalwijk.

Vz. Het aan een boom gehangen wapen der gemeente Waalwijk. Omschrift: GEMEENTE WAALWIJK, omgeven door een kabelrand.

Kz. Glad.

Zilver verguld, zilver en brons met oog en ring, 29 m.M., door BEGEER.

Tijdschrift 1897, blz. 130, n°. 15. *Bijdragen* 2de druk, n°. 596.

Geslagen: 2 verguld zilveren, 9 zilveren en 3 bronzen.

986. 1892. 1 Januari.

Tien-jarig bestaan der firma
FERWERDA & TIEMAN.

Vz. Schild in renaissance-stijl, omgeven door palmtakken, daarop ingeslagen:

FERWERDA & TIEMAN
WIJNHANDELAREN
AMSTERDAM

Daarboven:

TER HERINNERING
AAN HET
10 JARIG BESTAAN
DER FIRMA

Onder langs den rand:

1882 1 JANUARI 1892.

Kz. Het gekroonde wapen van Amsterdam, omgeven door een lint, waarop: AMSTERDAM. Daaromheen een krans van druivenranken met trossen en eiketakken, waarom onder een lint is geslingerd, dragende ingeslagen den naam der firma: FERWERDA & TIEMAN, terwijl rondom de gekroonde wapens van Groningen, Haarlem, Utrecht, Rotterdam, 's-Gravenhage, Arnhem, Dordrecht en Nijmegen, waar filialen der firma gevestigd zijn, op den krans rusten; onder staat: W. S. (chammer).

De Vz. is door J. P. M. MENGER gegraveerd.

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1893, blz. 98, n°. 9 en 1898, blz. 260, n°. 13.

987. 1892. 2 Januari.

Veertig-jarig bestaan der Handels-Societeit te Utrecht.

Vz. Het wapen van Utrecht, rustende op een ornement en lauwertak, omgeven door geldzak, papierkorf, drietand, hoed op Mercuriusstaf, mast met zeilen anker.

Omschrift: HANDELS-SOCIETEIT
UTRECHT

Kz. In het veld binnen een parelcirkel:

OPGERICHT (boog)
DOOR
W. H. DE HEUS
P. C. VOSWINKEL DORSELEN
P. M. JONGENEEL.

22 JANUARI 1852 (boog)

Omschrift: ✱ VEERTIGJARIG BESTAAN HERDACHT 21 JANUARI 1892

Brons, 40 m.M., door BEGEER. Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 131, n°. 18.

Het doel dezer vereeniging was (bij de oprichting), de keuze van geschikte leden voor de kamer van koophandel voor te bereiden en te bevorderen en de onderlinge voeling tusschen kooplieden en nijveren aan te kweeken, door het houden van bijeenkomsten, het elkander raadplegen en voorlichten over zaken betreffende koophandel en nijverheid en het aanschaffen van periodieke en andere werken, op handel en fabriekswezen betrekking hebbende. Later (April 1855) werd dit doel beperkt tot de bevordering van den bloei en den vooruitgang van handel en nijverheid. Het maximum aantal leden, die *benoemd* worden, bedraagt 100.

988. 1892. 7 Maart.

70ste Verjaardag van Mr. A. VER HUELL, te Arnhem.

Vz. Zijn iets naar links gewend borstbeeld. Omschrift in parelrand:

MR. ALEXANDER VER HUELL - VAN VRIENDEN EN VEREERDERS

Kz. Het familiewapen met helm, dekkleeden, helmteeken en onder op een lint: *Ver Huell* (Doorsneden, boven in goud drie zwarte tournooiringen, onder in rood drie zilveren weerhaken, helmteeken, een uitkomende moor, het oorspronkelijke wapen; bij de verheffing in den adelstand is het wapen gevierendeeld, en wel 1 en 4 in blauw drie zwarte weerhaken, 2 en 3 in goud drie zwarte tournooiringen). Onder langs den rand: 1822 — 7 MAART — 1892, alles in parelrand.

Brons, 50 m.M., door GUST. SCHUPPAN.

De stempels en de aangeboden exemplaren, goud, zilver en brons, berusten op het Kon. Kabinet.

Jhr. Mr. ALEXANDER MAURITS WILLEM CAREL VER HUELL gaf een reeks van geestige teekeningen uit, grootendeels op het studentenleven betrekking hebbende, onder den naam ALEXANDER V. H., o. a.: *Zoo zijn er. Zijn er zoo? Op het ijs. De mensch en de visschen. Jeugd. Studentenschetsen* (1848—1861). Hij illustreerde onder het pseudoniem O. VERALBIJ *Studententypen* en *Studentenleven* van KLIKSPAAN. Hij werd geboren te Doesburg, 7 Maart 1822, als zoon van den schout bij nacht QUIRIJN MAURITS RUDOLPH VER HUELL, studeerde 1841 tot 25 April 1848 te Leiden en vestigde zich te Arnhem, waar hij 28 Mei 1897 overleed, na zijne woonplaats tot erfgename benoemd te hebben en een legaat van *f* 50,000.— aan zijne geboortestad te hebben vermaakt voor den bouw eener brug over den IJsel. VER HUELL schonk de kosten tot den aanbouw van een noordelijken vleugel aan het in 1872 te Brielle, als geschenk der Nederlandsche natie, daarin voorgegaan door Z. M Koning WILLEM III, bij gelegenheid der 1 Aprilfeesten opgerichte hoofdgebouw van het Asyl voor oude en gebrekkige Zeelieden,

Bij zijn 70sten verjaardag werd hem tevens een album aangeboden, waarin alle leden der Koninklijke familie, alle ministers en tal van beoefenaren van kunsten en wetenschapppen hun naam hadden geschreven.

989. 1892. 28 Maart.

COMENIUS-feesten te Amsterdam en te Naarden.

Vz. Iets naar links gewend borstbeeld van COMENIUS in pels, een boek met het opschrift: GROSSE | UNTERRICHTS | LEHRE onder den linkerarm, daaronder: OERTEL BERLIN

Omschrift: ZUM 300 JÄHRIGEN COMENIUS-JUBILAEUM 1892

Kz. Zinnebeeldige voorstelling van de zon, die het water optrekt van de aarde, om het weder als regen daarop te doen nederdalen, in parelcirkel.

Omschrift: ★ OMNIA SPONTE FLUANT ABSIT VIOLENTIA REBUS

Brons, 35 m.M., Verz. Z.

JOHAN AMOS KOMENSKY, meer bekend als AMOS COMENIUS, werd geboren 28 Maart 1592 te Niwnitz in Moravië, studeerde te Heidelberg en maakte in 1613 een reis naar Holland en Engeland, in 1614 werd hij rector van de school der moravische broeders te Prezau, in 1616 prediker en leeraar te Fulnek, doch werd in 1621 van daar verdreven; hij zwierf rond en werd in 1628 eveneens uit Bohemen verdreven. Tot 1641 leidde hij het gymnasium te Lissa en maakte daarna een reis naar Engeland en Zweden, 1642 kwam hij als leeraar te Elburg in Pruisen, 1648—1656 was hij bisschop der boheemsche broedergemeente te Lissa, 1650—1652 richtte hij te Saros Patak in Zevenbergen, een school voor hooger onderwijs in, naar zijne eigene inzichten. In 1657, ten gevolge der inneming en plundering van de stad zijner inwoning, vluchtte hij naar Amsterdam en overleed aldaar 17 November 1670, waarop hij 22 daaraan volgende in de waalsche kerk te Naarden werd begraven. Hij was hoofdzakelijk schoolhervormer en schreef meerdere werken ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs. Aan de stad Amsterdam droeg hij zijne: *Opera didactica omnia* (1657) op, de COMENIUS-school aldaar houdt zijne nagedach-

tenis levendig, zoo ook een te Naarden in het plantsoen tegenover de Utrechtsche poort, 28 Maart 1892, opgericht gedenkteeken. Zie ook n°. 1008.

990. 1892. 6—8 Mei.

4de Internationale hondententoonstelling te Amsterdam.

Vz. als n°. 940.

Kz. Opschrift:

4DE INTERNATIONALE
HONDENTENTOONSTELLING
GEHOUDEN TE
AMSTERDAM
6, 7 EN 8 MEI 1892
PRIJS
BEGEER UTRECHT

Brons, 41 m.M. *Tijdschrift* 1897, blz. 132, n°. 19.

991. 1892. 29 Mei.

Feestviering van het muziekkorps der dienstdoende schutterij te Hoorn.

Vz. Opschrift:

SOUVENIR
AAN
HET FESTIVAL
VAN
HET MUZIEK-CORPS
DER
DIENSTDOENDE
SCHUTTERIJ
—•●•—
TE HOORN
29 MEI 1892

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 41 m.M.

992. 1892. 1 Juni—Oktober.

Internationale Sporttentoonstelling te Scheveningen.

Vz. Het door saamgestrikte lauwer- en oranjetakken omgeven linksgewende borstbeeld van H. M. de Koningin. Omschrift: WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDE(N), de laatste letter bijna geheel door een blad bedekt.

Beneden: BEGEER UTRECHT

Kz. Een schild, dragende in een medaillon het wapen van 's-Gravenhage, om het schild: roeispaan, zweep, karwats, velocipedewiel, jagershoed, zadel, fleuret, haas en hert, visschen, vischkorven, raket en speer. Onder, tusschen lauwer- en eiketak: 1892.

Omschrift: INTERNAT_SPORTTENTOONSTELLING SCHEVENINGEN. In parelrand.

Brons, 50 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 134, n°. 22.

993. Als voren.

Vz. Iets naar rechts gewend borstbeeld van een scheveningsch visschersmeisje in nationaal kostuum, met den grooten strooien hoed.

Omschrift: HERINNERING AAN SCHEVENINGEN. Beneden: BEGEER UTRECHT. In parelrand.

Kz. = Kz. van n°. 992.

Brons, 50 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 134, n°. 23.

994. Als voren.

Vz. = Vz. van n°. 992.

Kz. = Vz. van n°. 993.

Tijdschrift 1897, blz. 135, n°. 24.

995. Als voren.

Bekroningspenning.

Vz. Een vrouw, gezeten op rechts gewend steigerend paard, op welks dekkleed het nederlandsche wapen, houdt met de rechterhand een speer met banderol, waarop staat: SCHEVENINGEN JUNI—OCTO(BE)R 1892, op den achtergrond rechts: gezicht op de tentoonstellingsgebouwen, op den voorgrond: rijwiel, zadel, geweer, netten, halter, raket, ransel, bats en ballen, schaatsen, enz.

Omschrift in twee regels:

INT. SPORT- VISSCHERIJ- EN PAARDEN
TENTOONSTELLING

BESCHERMVROUW H. M. DE KONINGIN-REGENTES

Alles in parelrand.

Kz. Langwerpig vierkant schild in georna menteerden rand, omgeven door een lauweren twee palmtakken, onder samengestrikt. Op het schild:

TOEGEKEND
AAN

Beneden: BEGEER UTRECHT. In parelrand.

Brons, $58\frac{1}{2}$ m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 135, n°. 25.

995 A. Als voren.

Vz. Links gewend slecht gelijkend borstbeeld van H. M. de Koningin, met loshangend haar. Omschrift: · ⁝ · WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN, onder tegen den rand rechts: DE VIGNE HART

Kz. Het gekroonde nederlandsche wapen met schildhouders en spreukband, daaronder: DE VIGNE HART Omschrift:

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN
'S GRAVENHAGE
· ⁝ · 1892 · ⁝ ·

Brons en koper verguld, 60 m.M., Verz. Z.

Het oorspronkelijk denkbeeld tot het organiseeren eener sporttentoonstelling ontstond bij den Heer W. TRAVAGLINO en dank den steun der heeren EDW. VAN HOBOKEN VAN OUDELANDE, D. RUIJS en Mr. OUDHEUSDEN VAN ACHTTIENHOVEN, die met hoofd- en regelingskommissie de zaak flink aanpakten, kon de tentoonstelling op 1 Juni 1892 feestelijk geopend worden.

De Koninginnen brachten 3 Augustus (dag van de paarden-tentoonstelling, waarvoor H. H. M. M. een eerebeker hadden uitgeloofd), een bezoek aan de tentoonstelling, die èn door belangrijke inzendingen èn door dat H. M. de Koningin-Regentes als beschermvrouw optrad, van H. H. M. M. grooten steun mocht ondervinden. (Zie ook no. 1009).

996. 1892. 6 Juni.

Festival van de Harmonie „BEETHOVEN"
te Alphen a/d. Rijn.

Vz. Lier, met afhangende koorden met bellen, rustend op palm- en lauwertakken.

Kz. Cirkelvormig medaillon omgeven door dooreengestrengelde eike- en lauwertakken, rustend op boogvormige cartouche. In het medaillon:

Omschrift: ❁ FESTIVAL TE ALPHEN A/D RIJN

In het veld: 6 JUNI
1892

Koper verguld met oog en ring, 46 m.M., Verz. Z., (geleverd door M. J. H. KESSELS, te Tilburg).

997. 1892. 10 Juni.

Bezoek van H. H. M. M. de Koninginnen aan Utrecht en eerste steenlegging voor het Universiteitsgebouw.

Vz. De rechts gewende borstbeelden (accolés) der Koninginnen. Omschrift in parelrand:

✱ WILHELMINA KONINGIN, EMMA KONINGIN-REGENTES DER NEDERLANDEN.

Links ter zijde: BEGEER

Kz. In parelrand:

Minerva met speer en schild (rechts), reikt een lauwertak aan de Koningin, welke gedekt met de koninklijke kroon in hermelijnen mantel nevens de Regentes staat, die, in gelijke kleeding, de rechterhand beschermend op den schouder Harer Dochter laat rusten (links); op den achtergrond rechts, domkerk en toren, op den voorgrond het wapen van Utrecht, rustende op

een versierd schild, waarop: 10 JUNI 1892. Deze voorstelling wordt beschenen door de zon, om welke zich een lint slingert, waarop: SOL JUSTITIA ILLUSTRA NOS.

Brons, 65 m.M., Verz. Z.

Afgebeeld in *Eigen Haard* 1892, blz. 408, (alleen de Kz.), *Tijdschrift* 1897, blz. 132, n°. 20; *Oranjepenningen* 1402.

In 1886, bij gelegenheid van het 50ste lustrum der Universiteit, had de burgerij besloten in aansluiting met de gemeente en de prov. staten van Utrecht als feestgave een fonds bijeen te brengen tot stichting van een waardig universiteitsgebouw, waartoe men hoopte in de feestweek den eersten steen te kunnen leggen; doch de tegenwerking van regeeringszijde maakte, dat dit eerst 6 jaren later kon geschieden, dank de welwillende tegemoetkoming van den toenmaligen minister van binnenlandsche zaken, Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN; 10 Juni 1892 had op het Munsterkerkhof de plechtige eerste steenlegging door de jonge Koningin plaats, waarbij eene feestkantate, woorden van N. BEETS, muziek van R. HOL, ten gehoore werd gebracht. Op deze plechtigheid volgde eene ontvangst in het groot auditorium (de Uniezaal), waar de rector-magnificus Prof. Dr. H. SNELLEN, H. M. toesprak en door DE JOSSELIN DE JONG geschilderde afbeeldingen van de Uniezaal, de Kloostergang en den Kloosterhof aanbood. Een gekostumeerde optocht vertoonde H. H. M. M. het verleden en heden van Utrecht. Door de burgerij werd de hiervoor beschreven penning in goud, zilver en brons aangeboden met een beeld in goud van den Domtoren op een stuk steen, van dien toren als presse-papier. Een door een ooggetuige „weergaloos schoon en in waarheid onbeschrijfelijk" genoemde verlichting van de Maliebaan besloot den feestdag.

998. 1892. 17—21 Juni.

Bezoek van H. H. M. M. de Koninginnen aan Friesland.

Vz. Aanziend borstbeeld van H. M. de Koningin in friesch kostuum.

Omschrift in parelcirkel:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. = n°. 926.

Koper verzilverd met oog en ring, 21½ m.M. Verz. Z.

In 1892 zetten de Koninginnen Haar tocht door de provinciën voort met een bezoek aan Friesland en Groningen. In Leeuwarden ontving de jonge Koningin een nationaal friesch kostuum met gouden oorijzer en juweelen hoofdveer ten geschenke van de friesche vrouwen (pl. m. 8000), en de geestdrift der anders zoo kalme Friezen kende geen perken, toen op den tweeden dag van het vorstelijk bezoek, 18 Juni, H. M. zich in dat kostuum vertoonde bij de harddraverij om de gouden Koningszweep. 20 Juni vertrokken H. H. M. M. naar Sneek, ter bijwoning van de hardzeilerij op het Sneekermeer.

999. 1892. 21—25 Juni.

Bezoek van H. H. M. M. de Koninginnen aan Groningen.

Vz. De rechts gewende borstbeelden (accolés) der Koninginnen. Omschrift in parelrand:

DE LIEFDE IS BIJ HET AANSCHOUWEN VERMEERDERD.

Kz. In kabelrand: de door saamgestrikte palm- en lauwertakken omgeven, door de koninklijke kroon gedekte wapens van Nederland (links) en van de gemeente Groningen (rechts); daaronder: BEGEER

Omschrift in parelrand:

✻ EERSTE BEZOEK VAN NEERLANDS KONINGINNEN AAN GRONINGEN, JUNI 1892

Brons, 58½ m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1897, blz. 133, n°. 21. *Oranjepenningen* 1403.

Aangeboden door de ingezetenen van Groningen, in goud, zilver en brons, met een van zilver, eerste keur vervaardigd, 40 c.M. hoog

model van den Martinitoren met werkelijk uurwerk op marmeren voet, waarop een zilver schild met de opdracht: „Van de stad Groningen, aan H. M. de Koningin", in 10 dagen tijd door L. SPAANSTRA aldaar vervaardigd; de Staten der provincie boden H. M. bij het bezoek aan Winschoten en Heiligerlee, op 23 Juni, een massief zilveren byouterie-koffer aan, met een model van het monument te Heiligerlee, rondom het deksel de opschriften: Graaf ADOLF VAN NASSAU bleef in den roemrijken slag. Oranje met Nederland verbonden — 23 Mei 1568. De eerste zege in de 80-jarige worsteling voor de vrijheid der Nederlanden — 23 Mei 1868. Door het nageslacht den Ouderen gewijd.

Op het voetstuk staat: De Staten van de Provincie Groningen aan Koningin WILHELMINA, ter gelegenheid van Harer Majesteits bezoek te Heiligerlee, den 23sten Juni 1892.

1000. 1892. 22 Juni.

Roeiwedstrijd te Breukelen.

Vz. Het geslachtswapen van DUDOK DE WIT, (zie n°. 785) met helm en dekkleeden; daaronder: BEGEER

Omschrift: UITGELOOFD DOOR L. C. DUDOK DE WIT

Kz.

ROEIWEDSTRIJD
22 JUNI
1892
BREUKELEN

Zilver met oog en ring, 23 m.M., Verz. Z. *Tijdschrift* 1900, blz. 23 en 20 bis.

1000 A. 1892. 26—29 Juni.

Prijspenning der Weerbaarheidsvereeniging Burgerplicht, te Gouda.

Vz. Het gekroonde wapen van Gouda met

twee leeuwen als schildhouders en lint met de wapenspreuk: PER ASPERA AD ASTRA

Omschrift langs den bovenrand:

WEERBAARHEIDS VEREENIGING BURGERPLICHT

Onder het wapen staat:

GOUDA

*

Kz. Glad veld, omgeven door twee samengestrikte lauwertakken, ook geheel glad.

Goud, zilver en brons met oog en ring, 41 m.M., door VAN KEMPEN.

De vereeniging, opgericht 10 Mei 1867, erkend bij K. B. d.d. 28 Juli 1867, no. 12, vierde haar 25-jarig bestaan met een schietwedstrijd op 26—29 Juni 1892, bij welke gelegenheid deze prijspenningen voor het eerst werden uitgeloofd. Vroeger werden gegraveerde penningen gebezigd.

1001. 1892. 27 Juni—1 Juli.

Studentenfeesten te Amsterdam.

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin.

Omschrift: * TER HERINNERING AAN HET AMSTERDAMSCHE STUDENTENFEEST 1892

Kz. Links gewend hoofd van H. M. de Regentes; omschrift:

* * * KONINGIN REGENTES EMMA

Dun geel koper met gat en ring, 21½ m.M., Verz. Z.

1002. Als voren.

Gelijk n°. 1001, doch met ander portret van H. M. de Koningin en dikker, koper verguld met oog en ring, 21½ m.M., Verz. Z

1003. 1892. 29 Juni.

50-Jarig bestaan der fanfare „Concordia”, te Margraten (Limburg).

Vz. Links gewend borstbeeld van H. M. de Koningin; daaronder rechts: E. ALARD

Omschrift:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Kz. Medaillon, omgeven door vaandels en muziekinstrumenten, daarboven lauwerkrans met palmtakken, daaronder muziekboek, rustend op twee saamgestrikte lauwertakken; opschrift:

FANFARE CONCORDIA (boog)
50-JARIG
JUBELFEEST
29 JUNI
1892
MARGRATEN (boog)

Brons verguld, 51 m.M., met een sierlijk door de. koninklijke kroon gedekt ornement aan een ring bevestigd, (met kroon hoog 76 m.M.), Verz. HERMAN VAN RIJCKEVORSEL.

1004. 1892. 3—4 Juli.

Wedstrijd voor muziekgezelschappen te Weesp. Prijspenning.

Vz. Het gekroonde door loofwerk omgeven wapen van Noord-Holland in een lauwerkrans.

Kz. Omschrift: ✱ PROVINCIALE BOND IN

NOORD-HOLLAND VAN HARM.- EN FANF.-GEZEL-SCHAPPEN

In het veld:

5^E WEDSTRIJD
AFDEELING
GEHOUDEN TE
WEESP

3 en 4 Juli 1892

Tinnen afslag, 43 m.M., Verz. HERMAN VAN RIJCKEVORSEL.

1005. 1892. 5 Juli.

Ter eere van Mr. W. A. ROELVINK, oud-Notaris te Winterswijk, bij zijn aftreden als lid der Provinciale Staten van Gelderland.

Vz. Het gekroonde wapen van Gelderland met twee leeuwen als schildhouders; daaronder: BEGEER

Kz. Tusschen saamgestrikte eike- en lauwertakken:

AAN
M^R. W. A. ROELVINK
LID DER PROV. STATEN
VAN GELDERLAND
3 SEPT 1850
5 JULI 1892

Brons, 50 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 136, n°. 26.

1006. 1892. 31 Juli.

3de Gymnastiekuitvoering van het Zuidergewest te Venloo.

Vz. als n°. 958.

Kz. Omschrift: 3DE OPENBARE UITVOERING

★ VENLO ★

In het veld:

31 JULI

1892

Brons met oog en ring, 40 m.M., (eigendom Nederl. Gymnastiek-Verbond).

1007. 1892. 2 Augustus.

Festival van het Fanfaregezelschap te Maassluis.

Vz. = n°. 1003.

Kz. Cirkelvormig medaillon, omgeven door samengestrikte eike- en lauwertakken. In het medaillon:

HERINNERING A/H FESTIVAL

FANFARE

GEZELSCHAP

TE

MAASSLUIS

1892

2 AUGUSTUS

Koper verguld, 50 m.M., eigendom der Harmonie Beethoven, te Alphen a/d. Rijn.

1008. 1892. 23 Augustus.

Onthulling van het COMENIUS-Gedenkteeken te Brod.

Vz. Rechts gewend borstbeeld met kapje en bont-omzoomd kleed.

Omschrift: JAN AMOS KOMENSKÝ
Onder het borstbeeld:

UČITELSKÁ JEDNOTA
V UHR. BRODĚ
I. B. PICHL

alles in parelrand.

Kz. Opschrift in parelrand:

NA PAMÁTKU
ODHALENÍ POMNÍKU
J. A. KOMENSKÉHO
V UHR. BRODĚ
23. SPRNA 1892

Tin met oog, 36 m.M., Verz. Z.

De czechische opschriften luiden vertaald, volgens welwillende mededeeling van den heer A. J. C. VAN GEMUND: Vz. Door de leeraars-vereeniging te Hongaarsch-Brod. Kz. Gedenkteeken toegewijd aan de nagedachtenis van J. A. KOMENSKY, te Hongaarsch Brod, 23 Augustus 1892.

1008 A. 1892. 28 Augustus.

Muziekfeest te Meersen.

Vz. In een krans van bloemen, korenaren en vruchten, een verhoogd cirkelvormig medaillon, met het opschrift:

MUZIEKFEEST
28
AUGUSTUS
1892
MEERSEN

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken.

Verguld zilver met oog en ring, 40 m.M., Verz. BEGEER.

1009. 1892. 25 September.

Voetbal-match te Scheveningen.

Vz. In versierden rand de nederlandsche leeuw, met zwaard en pijlbundel, daarvoor een wapen, vertoonende drie aan het boveneind verbonden beenen, waartusschen drie ballen.

Omschrift:

✣ NEDERLANDSCHE VOETB: EN ATHL: BOND.

Kz. Omschrift boven:

INTERNAT. SPORT-VISSCHERIJ

in het veld:

EN
PAARDEN
TENTOONSTELLING
VOETBAL MATCH
18 $\frac{25}{9}$ 92

vervolg omschrift onder:

SCHEVENINGEN

Brons, 29 m.M., met oog en ring, door BEGEER.

Tijdschrift 1897, blz. 137, n°. 27.

1010. 1892. 8 Oktober.

50-Jarig huwelijk van WILHELMINA MARIA SOPHIA LOUISA, prinses der Nederlanden en KAREL ALEXANDER AUGUST JAN, groothertog van Saksen Weimar Eisenach, landgraaf van Thüringen.

Vz. De links gewende hoofden (accolés) van het vorstelijk. paar, daaronder:

UHLMANN SC. G. LOOS D

Kz. De door een koningskroon gedekte, door lauwer- en oranjetakken omstrengelde wapens van Saksen en Nederland, daaronder een lint met het inschrift:

1842 8 OCTOBER 1892

daaronder: G. LOOS BERLIN

Zilver en brons, 50 m.M., Verz. Z.

Oranjepenningen 1409.

1011. Als voren.

Vz. = n°. 1010.

Kz. Monogram C. A. S. (CARL ALEXANDER SOPHIA), daarboven koningskroon, omgeven door twee lauwertakken met lint, waarop ingestempeld: 1842 3 OCTOBER 1892

G. LOOS

Zilver, 30 m.M., (op Koninklijk Kabinet in zilveren kettingrand, gedekt door kroon).

Oranjepenningen 1410.

1012. Als voren.

Geheel gelijk n°. 1011, zonder naam des stempelsnijders.

Zilver, 15 m.M., door L. CHR. LAUER, te Neurenberg.

N°. 1010 is aangeboden aan het groothertogelijk paar en was voor de inteekenaren aan dit huldeblijk verkrijgbaar, n°. 1011 is door de hooge jubilarissen aan hun personeel geschonken, n°. 1012 is klein model van 1011.

1012 A. Als voren.

Vz. Links gewende borstbeelden van het gouden echtpaar, de groothertogin met ontblooten hals, diadeem en parelsnoer, de groothertog in uniform met talrijke orden.

Omschrift op matten rand:

* CARL ALEXANDER U. SOPHIE V. SACHSEN—
WEIMAR—EISENACH

Kz.

ERINNERUNG AN DIE
GOLDENE
HOCHZEITSFEIER
WEIMAR
8 & 9 OCTOBER 1892

Daaronder saamgestrikte mirtetakken.

Zilver, 28 m.M.

1012 B. Als voren.

Vz. In twee ovale medaillons de aanziende

borstbeelden van het gouden echtpaar, de groothertogin in gesloten kleed met diadeem en parelsnoeren, de groothertog in uniform met talrijke orden, daartusschen twee leliën.

Opschrift boven:

CARL ALEXANDER
SOPHIE

onder: VON
SACHSEN—WEIMAR—
EISENACH

omgeven door gestileerde mirtetakken, daaronder: C. S., alles in parelrand.

Kz. Het gekroonde wapen van Saksen, omgeven door lauwertakken.

Omschrift in parelrand:

ZUR ERINNERUNG AN DIE GOLDENE HOCHZEIT
AM 8. OKTOBER 1892

Zilver, 28 m.M.

(Zie hun huwelijkspenning bij DIRKS, n°. 605; de penning op hun 25-jarig huwelijk, eerst later ontdekt, zal in het supplement onder n°. 100^A opgenomen worden).

H. H. M. M. de Koninginnen woonden de feestelijkheden bij gelegenheid van dit gouden bruiloftsfeest bij. Prinses SOPHIE, geboren 8 April 1824, als eenige dochter van Z. M. Koning WILLEM II, overleed te Weimar, 23 Maart 1897. De nagedachtenis van GOETHE eerde zij door uitgaven zijner onuitgegeven geschriften en door de GOETHE-Vereeniging vorstelijk te steunen. Het Weimarsch „Sofiahuis" en meer dan één industrieschool en nuttige instelling in haar nieuw vaderland danken aan Haar hun ontstaan; doch ook steeds stond zij vooraan waar Haar hulp, steun of medewerking door het oude vaderland werd gevraagd. Haar gemaal, die ons land bijna elk jaar bezocht, (Scheveningen), werd geboren 24 Juni 1818 en overleed 5 Januari 1901. Uit dit huwelijk zijn geboren, erfgroothertog

KARL AUGUST, overleden 20 November 1894, wiens oudste zoon WILHELM ERNST zijn grootvader opvolgde, en twee dochters, de prinsessen MARIE (gehuwd met HENDRIK VII, vorst VAN REUSS—SCHLEISKÖSTRITZ) en ELISABETH (gehuwd met JOHANN ALBERT, hertog VAN MECKLENBURG, half-broeder van Z. K. H. prins HENDRIK DER NEDERLANDEN).

Onder de geschenken uit Nederland noemen wij 1°. een byouterie-koffer met goud gestikten ruiker op pluchen grond, eigen werk van H. M. en 2°. een eeregave door 30,000 Nederlanders bijeengebracht en aan de groothertogin overhandigd voor liefdadige doeleinden. Bij den allegorischen optocht was een der tafereelen gewijd aan den bloeitijd der Nederlanden, onder prins WILLEM VAN ORANJE.

1013. 1892. 7 December.

Draagpenning der LEO-vereeniging, te Utrecht.

Aanziend borstbeeld ten halven lijve van paus LEO I, het hoofd met de tiara gekroond, met de rechterhand den zegen gevend, in de linker, staf met driedubbel kruis.

Op de afsnede:

opger: **18 $\frac{7}{12}$ 92**

In de afsnede het wapen van paus LEO XIII.

Zilver, oorspronkelijk met oog en ring, ovaal 36 bij 27 m.M., door LANKELMA, Verz. Z.; later werd de penning gevat in een zilveren rand in den vorm van een lint, waarop:

※ LEO VEREENIGING VTRECHT ※

massief voor het bestuur, hol plaatje voor de leden, aan geel- wit en rood-wit-blauwe rozet.

* LEO I de Groote (440—461) was de eerste bisschop van Rome, die de pauselijke macht bevestigde. De naar hem genoemde vereeniging heeft de behartiging ten doel van de maatschappelijke belangen van den middenstand, als: bestrijding der huns inziens verkeerd toegepaste coöperatie, de oneerlijke konkurentie, enz.

1014. 1892.

Ter eere van Jhr. Mr. C. H. BACKER,
bij zijn eervol ontslag als president der
rechtbank te Amsterdam.

Vz. Zijn links gewend borstbeeld.

Omschrift: JHR. MR. C. H. BACKER
ter zijde: L. JÜNGER
DEL.
alles omgeven door een parelrand.

Kz. Binnen een lauwerkrans:

DEN
UITSTEKENDEN
RECHTSGELEERDE
DEN
HOOGGESCHATTEN MAGISTRAAT
DE
ADVOCATEN EN PROCUREURS
TE AMSTERDAM
1892

onder de krans: BEGEER UTRECHT
alles omgeven door een parelrand.

Brons, 65 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 138, n°. 29.

Jhr. CORNELIS HENRICK BACKER werd geboren te Amsterdam, 19 Juli 1825, studeerde aan het Athenaeum Illustre aldaar en promoveerde 1 Juni 1849, op een proefschrift: *Geldboeten* en vestigde zich te Amsterdam als advokaat, waar hij achtereenvolgens plaatsvervangend kantonrechter en rechter was en in 1854 benoemd werd tot substituut-officier bij de arrondissements-rechtbank; in 1866 werd hij benoemd tot advokaat-generaal bij het hof van Noord-Holland en in 1876 tot president der rechtbank in zijn vaderstad. Bij zijn aftreden als zoodanig, einde 1892, bood de balie hem den bovenbeschreven penning aan. Gedurende geruimen tijd was hij lid van gedeputeerde staten van Noord-Holland, kurator van de Amsterdamsche Universiteit en kommissaris van de Nederlandsche Bank.

(*Wordt vervolgd.*)

De munt in de Volkstaal,

DOOR

J. E. TER GOUW.

VI

(Stukken van achten en van vieren, Spaansche Matten, Patakon, Spaansche Kluit, Koningsdaalder, Spaansche Kraag, Kraagman, Lob, Knaak).

In Bredero's *Klucht van de Koe* (1612) vertelt een boer van:

„Jelis Franxsz Licht-hart, ginder op S. Teunis dijc,
Die Mary Mosels trouwde, die bijster moy was en rijc,
Want heur vaar die haddet suynich bespaert
[en bedisselt,
Hij had veul *stucken van achten* op voordeel
[opgewisselt,
As hij ouwt gelt wist, hij liep er om of hij sot was,
Hij rusten niet voor dattet in sijn pot was."

Die vader van Mary Mosels was dus, wat men nog tegenwoordig zoo noemt, een oude duitendief.

„Nacht en dagh was die man met zijn geld
[bekommert,
't Is waer hij sturf wel rijc, maer hij was al seer
[beslommert,
Maer Jelis Licht-hart, die was alhiel van een
[angder sin,
O bloet, hij maacte der so haast een reddering in."

In dien tijd en in die buurt, den omtrek van Amsterdam, had men meer van die geldwolven:

„Hier woont lange DIRK VAN DIEMEN, die rijcke Boer,
Hij hed een hiel half vat vol Rijckxdaelders
[begraven in zijn vloer,
Elementen, hij hout so veel van de rongde schijven."

De oude MOSEL dan kocht ***stukken van achten*** op of, met den officiëelen naam: ***Spaensche Realen van achten.***

Het waren groote zilverstukken, gemaakt van Amerikaansch zilver. Een der oudste dagteekent waarschijnlijk van 't jaar 1517 en is geslagen op naam van KAREL, den lateren keizer van Duitschland, en zijne moeder JOHANNA VAN CASTILIË. Op de eene zijde ziet men het wapen van Castilië-Leon met den granaatappel van Granada in den schildvoet en het omschrift: CAROLVS * ET * IOANA Ter weerszijden van het wapen de letters E en X. Op de andere zijde de beide kolommen van HERCULES, uit de golven der zee oprijzende en met een lint omstrengeld, waarop P L V S; de kolommen stelden de straat van Gibraltar voor en het devies PLVS OVLTRE = „***plus ultra***" dat is „***verder***". Dit zinnebeeld beduidde, dat de heerschappij van Spanje zich sedert de ontdekking van Amerika uitstrekte tot aan gene zijde van de straat van Gibraltar en van den Oceaan tot in Indië. Naast de pilaren staan de letters S D en het omschrift is REGIS * ISPANIA * INDIAR Q X dat is: „Koningen van Spanje en der Indiën". Van deze Realen van achten bestonden ook halve, van eenigszins anderen stempel: de keerzijde verschilde

namelijk hierin, dat op het lint stond PLVS OVL en daarboven 4, daaronder R, dat wil zeggen: „Vier Realen", terwijl het omschrift luidde: HISPANIARVM: ET: INDIARVM: RE*, d.w.z.: „Koningen der vereenigde Spaansche landen en der Indiën."

Er waren van de heele en halve nog oudere in omloop, t. w. van FERDINAND VAN ARRAGON en ISABELLA VAN CASTILIË, de ouders van koningin JOHANNA; maar op deze stukken kwamen de pilaren nog niet voor.

De muntslag van realen van achten werd voortgezet door de opvolgers van KAREL V, met namen door FILIPS II, III, IV en KAREL II; maar deze lieten somtijds de kolommen weg en vervingen die door het groote, in eene menigte kwartieren verdeelde Spaansche wapen. Op de andere zijde bleef echter het wapen met de twee kasteelen en de twee leeuwen, Castilië-Leon, aanwezig.

De uitgebreide handel, dien wij sedert den aanvang der 17de eeuw met Oost-Indië en later met West-Indië dreven, bracht de stukken van achten in menigte in ons land, terwijl het verkeer met Spanje, zij het dan als vijandige natie, daartoe ook niet weinig bijdroeg. Bij de muntregeling van 1586 werden zij gesteld op 42 stuivers en bij die van 1606 en 1610 op 47 stuivers.

Vooral in de Oost-Indiën waren zij eene algemeene, bij de inlanders zeer gewilde munt; daarom liet de „Compagnie van Verre" te Amsterdam ze ook aanmaken te Dordrecht in het jaar 1601. Deze waren echter van een geheel anderen

stempel en vertoonden op de voorzijde het wapen van Holland tusschen ≡ ≡ , deze acht streepjes beteekenden acht realen. Het omschrift luidde INSIGNIA · HOLLANDIÆ· De keerzijde had het wapen van Amsterdam met: ET CIVITATIS · AMSTELREDAMENSIS, hetgeen alles beteekent: „wapens van Holland en Amsterdam."

Men sloeg er ook onderdeelen van tot 4, 2, 1, 1/2 en 1/4 reaal, terwijl de waarde ten gerieve der Javanen door streepjes en puntjes was aangeduid. Al deze stukken zijn thans zeer zeldzaam en worden door de verzamelaars met hooge prijzen betaald. Nog zeldzamer is de Middelburgsche reaal van achten van het jaar 1602, die weer een anderen vorm had. Op de eene zijde zag men het wapen van Zeeland tusschen 8 R en het devies, waarop de Zeeuwen zoo trotsch zijn: LVCTOR · ET · EMERGO; terwijl de keerzijde de wapens der Ridderschap en der Zeeuwsche Steden, alle in één schild, vertoonde met het randschrift: MONE · ARG · ORDI · ZEELANDIÆ, waaruit blijkt, dat dit stuk op last der Staten van Zeeland geslagen is. Het is verbazend zeldzaam en in nog geringer aantal dan de Amsterdamsche stukken geslagen.

De omloop dezer munten deed geen afbreuk in de Indiën aan de oorspronkelijke Spaansche realen, waarvan er vele uit slordige, onregelmatige, bijna vierhoekige stukken bestonden, die in Peru, en Mexico gemaakt waren en door de Javanen en Maleiers „*real batoe*" genoemd werden.

Maar keeren wij naar ons vaderland terug: ook hier waren de *stukken van achten en vieren* goede bekenden.

In het dagboek van AALTJE CLAESDR., gehuwd met HENDRIK WOUTERSZ. THOLINCX, te Amsterdam, lezen wij van deze muntsoorten als pillegiften:

„Den 15 Jannewary 1580 tussen een Vrijdach en Saterdach 's nachts te 12 ueren is mijn moeder gelegen van een soon en hiet ALLEBERT CLASZ na mijn bestevader, die gevaders waren JELISZ JANSZ. ende gaf een goude ryael met een *ryael van achten*"; en verder in 't zelfde handschrift, dat in 1583 een zuster van ALLEBERT tot pillegift kreeg „een goude coninckx dalder, met een *spanse ryael van vieren*," terwijl in 1586 een ander kind uit hetzelfde gezin kreeg: „een spanse pistolet met een *spanse ryael van vieren*". 1)

In de *Klucht van den Molenaer*, gerijmd door BREDERO in 1613, vertelt TRIJN JANS, hoe brutaal en los in den mond de dienstmeisjes zijn:

„Den ien seyt zij krijcht niet te drincken of te eten,
D'ander seyt, mijn miester het gist'ren zijn vrou
[esmeten.
Onse dochters vrijer dat is sulcken goen knecht,
[hij het me so lief,
Hij gafme lestent een *stick van vieren*, omdat
[ick brocht ien brief
Aen zijn vrijster."

Eene andere TRIJN JANS, eene straatmeid, raakt in gesprek met den avonturier Jonker JEROLIMO uit den *Spaanschen Brabander* van BREDERO (1617) en tracht hem geld af te troggelen met de woorden: „Wel Joncker, schenckt ons dan een *hallif stuck van*

---

1) *Navorscher* 1905 blz. 218.

achten," maar te vergeefs, want de Jonker antwoordt: „Juffrouwe, 'khe gheen tijdt."

Dat deze munten nog langen tijd onder 't volk bekend bleven, blijkt uit de *Gewaande Weuwenaar*, een tooneelspel, dat tusschen 1694 en 1715 gemaakt werd. Aldaar wordt van een valschen getuige gezegd:

„Dien andere kerel zou om een *half stuk van* [*achten*,
Zweeren waar te zijn, dat geen menschen ooyt [en dachten."

In de *Klucht van Oene* door JAN VOS (1e druk 1642) worden de verschrikkelijkheden der hel geschilderd en de personen opgeteld, die eenmaal aldaar zullen belanden. o. a.:

„De kassiers, die d'eerbaerheyt van haer Miesters [kas verkrachten,
Tellen 'er nacht en dagh niet as vyerige *stikken van Achten*."

In de scholen leerden de kinderen ook rekenen met stukken van achten. In een rekenboek, getiteld: *Arithmetica*, door MATTHIJS BRUSKENS. schoolhoudende binnen Rotterdam, ald. 1628, vindt men verschillende vraagstukken over die muntsoort, onder den naam van *stukken van Achten* en *Realen van achten* en nu eens gerekend tot 47 stuivers, dan weer tot 50 stuivers het stuk. Evenzoo vindt men in „*de vernieuwde Cijfferinge*" van Mr. WILLEM BARTJENS, *herstelt, vermeerderd en verbeterd door* Mr. JAN VAN DAM, 1779, nog sommen als: „Item 6760 Halve Realen van Agten, hoeveel Guld. zijn 't? Merkt: een halve Reaal van Agten

is alhier gesteld tot 22½ Stuyv." „Item, 1282 Stukken van Agten, hoeveel .... enz.

De *reaal van achten* droeg oudtijds ook den naam van *Spaanschen mat*, een nog overal bekend woord: men denke maar aan het liedje van de Zilvervloot:

„Die had er veel Spaansche matten aan boord!"

MULTATULI heeft getracht eene verklaring van dit woord te geven in eene aanteekening op zijnen *MAX HAVELAAR* (uitg. 1891), alwaar hij zegt: „Spaansche matten: Zuid-amerikaansche *dollars*, waarschijnlijk dus genoemd, omdat in vroeger tijd *het zeer omslachtige Spaansche wapen aan matwerk* deed denken. Die waarop twee kolommen staan, de zoogenaamde *pilaarmatten*, worden voor de beste gehouden en gelden zooveel als onze Zeeuwsche rijksdaalders, die misschien wat gewicht en gehalte aangaat, aanvankelijk naar Spaansch model geslagen werden. De „Spaansche mat" — nu veelal van mexicaanschen muntslag — heet in ons Indië „*ringgit*" en blijft nog steeds een zeer gewild betaalmiddel, omdat de Chineezen, die veel munt uitvoeren en in China versmelten, het zilvergehalte op hoogen prijs stellen."

Dat onze Vaderen het Spaansche wapen voor eene vloermat zouden aangezien hebben is even ondenkbaar, als dat de Zeeuwsche rijksdaalders naar Spaansch model zouden geslagen zijn.

In een officiëel stuk van Koning FILIPS IV, getiteld: „Ordonnantie des Coninghs op het Generael-reglement van sijne Munte, Brussel 1652," worden de „heel Realen van Spaignien" genoemd „Matten",

en daarbij medegedeeld, dat er veel valsche en onwichtige onder loopen, en wel bepaaldelijk die van Peru, zoodat het noodig wordt geacht de goede van Spanje en Mexico met een bijzonderen klop te voorzien en wel met het juweel der Vliesorde (een schaapje hangende aan twee schakels van den keten). Al de geklopte matten zouden 48 stuivers waard zijn, en de ongeklopte, met die van Peru, werden verboden. De matten van Spanje en Mexico vertoonden naast het wapen respectievelijk SVIII en M 8, die van Peru: PVIII.

Hoe oud de benaming al is, blijkt o.a. hieruit:

De bovengenoemde TRIJN JANS uit den *Spaanschen Brabander* van 1617 heeft een gesprek met haar vriendin Bleecke AN, die een avontuurtje gehad heeft, en vraagt haar:

„Maar ANNETJEN, segt men iens, wat isser wel op [eloopen?"

en krijgt tot antwoord:

„Een moye *Spaense Mat*, daer wil ick wat moys [om koopen
Eert deur de ving'ren druypt, is dat niet best TRIJN JANS?"

Herhaalde malen spelen de matten eene rol in de volkstaal.

In het Dagboek van MARIA VAN DEN CORPUT te Dordrecht, de tante van den beroemden JAN DE WIT, lezen wij:

„An° 1626 heeft mijnen L. Man getuyge geweest over een Soon van GEERTJE LOUREYS en gaven een dobbelen ryer doende 11—6 en een *Spaensche mat* 2—8.

't Selve Jaer heeft mijnen L. Man getuyge geweest van een Soon van GERRIT onsen Schoenlapper genaamt JAN en gaven 1 Engelot 6—4 en een *Spaensche Mat* 2—8" 1)

Deze matten deden alzoo dienst als pillegift en hadden de waarde van 2 gl. 8 st. = 8 schellingen.

Een pronker vraagt:

„Wat dunckje van de kant, die 'k heb aan mijn [rabat?
Mijn moer die gaf voor d'el een mooye *Spaensche mat.*"
(*Wittebroodskinderen* 1641)

In hetzelfde stuk vraagt men aan een speler: „Hoe menigh *Spaensche mat* wonje wel met pasdijsen?"

Pas dijsen is een lang vergeten kaartspel: *passe-dix.*

In de *Klucht van den Ketelboeter* door H. VAN MUYREN 1644:

„Igut FRANS JOPPEN 'k wou wel om een paar *matten*
Dat wij eens mochten natten met excellente wijn".

Toen CLAES GERRITSZ, de schipper uit HUYGENS' klucht *TRIJNTJE CORNELIS* (1653) Antwerpen verliet, juichte hij:

„Genacht, Antwerpentje; 'k danckje van alles goets,
Ick hebber wel eweest: dit sackje was soo platjes,
Toe 'ck hier streeck voor de Stadt; nouw steecktet [half vol *Matjes*,
En half vol *Dicketons*, en suck goet: dat 's goe reys."

Dicketons zijn de Brabantsche ducatons of Filippussen: de Hollandsche bestonden toen nog niet.

---

1) *Oude Tijd* 1870 blz. 295.

In zijn *Voorspraeck* tot de sneldichten, uit Spaansch proza overgezet, zegt dezelfde Dichter:

„En *Spaensche Matten* zijn van 't allerbeste Geld,
Dat leerden ons PIER HEIN, all warens' ongetelt."

De geestige HUYGENS geeft ons in het 114e Sneldicht van het XVIde Boek nog een aardige woordspeling op drie muntnamen:

„Houwelicks goed van KLAES en NEEL.
KLAES had noch seven kinderē; het achtste was onder der aerden;
NEEL had twee blonte dochtertjes, daertoe den buyck vol beens, 1)
Dit volckje raeckten eens,
En, doe sij 't samen paerden,
Soo maeckten sij haer rekening, als dat sij ten [houwelick brachten
Twee *blancken*, met een *dicketon*, en seven *stucken van achten*."

Uitlegging zal hierbij wel niet noodig zijn.

---

1) Niemand ergere zich aan deze uitdrukking. De kieschheid in het benoemen der dingen was in de 17e eeuw eene andere dan in onzen tijd. De Ridder CONSTANTIJN HUYGENS, secretaris van den Prins van Oranje, was een man van uitnemende geestesbeschaving, had vele landen bereisd en verkeerde in de fijnste kringen van den Haag. „Hij verkeerde," zegt Prof. JONCKBLOET, „alleen in de hofkringen en kwam weinig met het volk, het groote publiek, in aanraking". In die sferen begreep men dus dergelijke uitdrukkingen volkomen, hoe kan men dan G. Az. BREDERO, die maar een burgerjongen was en een halve eeuw vroeger leefde, kwalijk nemen, dat hij nog al eens plat was!

Eene andere Spaansch-Brabantsche munt, in ons land niet onbekend, was de *patacon*.

Hij komt op verschillende plaatsen voor, bijv. in een kluchtspel van A. PEYS, get. *SCAPIJN*, 1680.

„G. Maar weet hij wel wat het is
Vijfhonderd *patakons?*
S. Wel ja hij, zoo 'k gis
Twaalf honderd gulden en noch vijftig."

Hieruit blijkt meteen, dat een patakon toen voor een rijksdaalder gerekend werd.

In *de Kwakzalver* door T. ASSELYN naar VAN FOCQUENBROCH, 1692:

„O plantynus, baldewynus, marcepynus almanak,
Wijl ik omkijk, wijl ik krom kijk, geef mij strak,
En zo daadlijk, wel genaadlijk een *patkon* in [mijn zak."

Desgelijks in LANGENDIJK's *Don Quichot op de Bruiloft van Kamacho* 1712:

KAMACHO. En laeten wij terwijl met 't Bruiloftsvolk [wat flikken;
LEONTIUS. Hoe! Speelen op de kaart?
KAMACHO. Ja, gist'ren avond won
Ik met de kaart, in 't kort, al menig *Patakon*."

Nog in 1850 werd het loon der dienstboden bij de ouderwetsche Maastrichtenaars bepaald in „pattekons", die dan tegen *ƒ* 2.25 berekend werden. (Zie *Navorscher I.*)

De bedoelde munt heette oorspronkelijk *silueren souuerain* en werd den 14[den] April 1612 door de

Aartshertogen ALBERTUS en ISABELLA verordend tot eene waarde van 48 stuivers. Hij werd gerekend als een penning van „hooghen alloy", daar het zilver een gehalte had van 10 penningen 11½ grein of 0.881.

De souverein vertoonde op de voorzijde: het Bourgondische kruis met den vuurslag in 't midden en het gulden vlies daaraan hangende, bovenaan de hertogskroon, links en rechts het gekroonde naamcijfer der Aartshertogen.

Omschrift: ALBERTVS · ET · ELISABET · DEI · GRATIA · ·:· De andere zijde vertoonde het wapen der Aartshertogen, gekroond en met de vliesorde omhangen, en het randschrift: ARCHID · AVSTR · DVCES · BVRG · ET · BRABAN.

Deze beeldenaar was ontleend aan den „Bourgondischen Daelder metten Cruyce", die door koning FILIPS II in 1567—1571 gemunt was, en die iets fijner (0.900) en iets zwaarder van gewicht was. De souverein werd in de zeven provinciën genoemd *Albertus Kruys-Daelder* en gesteld op 2 gulden 7 stuivers, maar later heette hij *Brabantsche Rijksdaalder* en werd met den Hollandschen rijksdaalder gelijkgesteld in waarde: nl. 2 gulden 10 stuivers.

De Spanjaarden noemden deze munt echter *patacon*, welk woord een augmentatief van *pataca* is, evenals *salon* van *salle*, *ballon* van *bal*, d. i. *groote zaal*, *groote bal*, dus ook: *groote pataca*. Een *pataca* was een koperen munt, oudtijds in Spanje en Portugal in omloop; de naam was van denzelfden oorsprong als *patard*, *patart*, de Bourgondische naam van het twee-grootenstuk.

De patagon of kruisrijksdaalder werd tot in de 18de eeuw in Antwerpen en Brussel voortgemunt, het laatst in 1710 op naam van KAREL III. In Duitschland was de patagon bekend als „Albertustaler" en in den handel zeer gewild. Hij werd door de vorsten van Brunswijk, Holstein, Koerland en Pruisen (met namen FREDERIK II en FREDERIK WILLEM II) op denzelfden voet en onder dien naam voortgemunt (zie: H. HALKE, *Einl. in das Studium der Numismatik* S. 152).

Zoo werd aldus de *souverein* in de Noordelijke Nederlanden als *patacon* of *patagon* in de taal ingelijfd.

Maar ook buiten onze grenzen was dat woord niet onbekend. In het *Nieuw Groot Algemeen Tarief, Z. Boemel* 1820, vinden wij als Fransche munten: „Fransche Patakon, geslagen in het jaar 1701, tot 2 gulden 8 stuivers; kleine Patakon van Navarre, geslagen in het jaar 1718 tot 2 gl. 5 st. en Patakon met de dubbele L L geslagen in 1724: 2 gl. 2 st. 14 penn." In de *Nieuwe Reductie, Loven* 1821 als „Keyzerlijke Specie": „Conventie Pattacon tot 2 gulden 38.14 cents."

In Sir ISAAC NEWTON'S *Tables of Foreign Silver and Gold Coins made in the Year* 1700 worden naar gehalte, gewicht en waarde in Pond Sterling en Shillings getarifeerd: *The Patagon Leg-Dollar or Rix-Dollar of Holland or Piece of* 50 *Stivers* = 4 shilling 4 pence; *the Patagon of Flanders, or Cross Dollar or Piece of* 48 *Patars* = 4 sh. 4 p.; *the Rix-Dollar or Patagon of Cologn* = 4 sh. 4 p.; *the Rix-Dollar or Patagon of the Bishop of Liege* = 4 sh. 7 p.

Een derde muntnaam, die ons aan Spaansch-Brabant doet denken, is ***kluit*** Weliswaar bedoelde men in lateren tijd met ***kluiten*** geld in 't algemeen, zooals men nu ook nog spreekt van ***moppen*** of *schijven*. Toen W. BLAEU het 3[de] deel van *'t Licht der Zeevaert* had uitgegeven, schreef VONDEL daarvoor een klinkdicht, waarvan de tweede strophe luidt:

„De Straetsche handelaer gaf geen twee kop're [duyten,
Uyt vreese van gevaer, 't verseeckren bleef haest nae
De koopman sliep gerust, terwyl op Gods genae
Hij wisselt in katoen en zij zijn ***zilvre kluyten***."

VAN LENNEP teekent hierbij aan: „kluyten" voor „geldstukken". „'t Is vanouds onze natie eigen geweest, daaraan in den platten spreektrant allerlei benamingen te geven, en zoo hoort men nog van „schijven, platen, moppen, koeken" enz. enz. spreken."

Voor 30 jaren noemde men in West-Vlaanderen het koperen vijf-centimenstuk ***kluite*** of ***klute*** en het stuk van 10 centimes (beide reeds lang buiten omloop gesteld en vervangen door nikkels): ***dikke klute*** (*Navorscher* XXVII) en nog tegenwoordig heeten te Middelburg de 2½-centsstukken, die men voor den gasmeter gebruikt, ***kluten***.

In *De Amsterdamsche Dragonnade*, blijspel door Y. VINCENT 1714, heet het van een vrijer:

„Ik weet wel, hij is omtrent
Vijf en zestig jaar, doch hij is het leeven gewend
En schijnt maar vijf en veertig, en heeft ***kluiten***."

Gouden kluiten waren gouden munten, om 't even van welke soort b.v.:

„Hij komt bij mij met twee zakjes vol *goude kluiten*", waarmede hier *Kruizaten*, *Portugeesche Crusados*, bedoeld werden.

(*De Gelijke Twelingen* 1670).

In de *Wanhebbelijke Liefde* 1704 komt deze filosofische beschouwing voor:

„Want komt 'er een boerenrekel en heeft hij goed,
Of een Dochter van schoorsteen- of stilleveegers [bloed,
Zo de Vaâr maar *goude kluiten* nalaat, en dat met [hoopen,
Zo kunnen zij zich gemakkelijk in een treffelijk huis [verkoopen."

(d.w.z. in een deftige familie trouwen).

Ook in deze vergelijking tusschen een armen en een rijken minnaar:

„Deuz' MEINERT heit gien goed en JOOST heit *gouwe* [*kluiten*."

(J. MEIJER, *De Leevendige Doode* 1716).

Door *Spaansche kluiten* verstond men in 't algemeen de groote zilverstukken met den kop van den koning van Spanje er op.

Als zoodanig komen zij voor in het *Moortje*, 1615. De kapitein van eene Spaansche kraak werd door zeeroovers overvallen, die van hem de plaats wenschten te weten, waar hij zijn geld geborgen had. Maar hij liet zich liever pijnigen, dan die te noemen: „Sijn lijf was hem so lief niet als zijn *Spaensche kluyten*".

HARREBOMÉE geeft deze uitdrukking als een spreekwoord, m.i. ten onrechte.

De *Hoogduytsche Quacksalver* (1622) verkoopt een „gold-salb", gemaakt van echte gouden munten en

„vom Fransche kroonen und vom *Spaensche* [*kluyten*,
Vom Friessche dalers und vom Geuse duyten."

Twee landloopers vinden een boer, slapende in het gras, waarop de een zegt: „Mijn dunckt dat desen boer oock heeft veel *Spaensche kluyten*."
(*Wittebroodskinderen*, 1641).

Ook nog later komt die benaming voor:
FRANSIJN, de meid, sprekende van den minnaar harer meesteres, zegt:

„En rijk, o Juffrouw! hij heeft zulke dikke duiten,
Zijn heele koffer is voorzien van *Spaansche kluiten*".

(W. VAN DER HOEVEN, *De Schrandere Tooneelspeelder*, 3de druk 1729).

In den aanvang der 17de eeuw schijnt men echter eene bepaalde muntsoort met den naam van *Spaanschen kluit* bedoeld te hebben, anders hebben de volgende uitdrukkingen geen zin:
Een boer vraagt naar het gelag in een herberg en zegt tot de waardin GIERTJE:

„Ay lieve-sus, swijght, ick selt u gheven tot [een duyt.
Hoeveel ist de Man?
GIERTJE: Maer een *Spaansche kluyt*."

(*Klucht van de Koe* 1612).

Nog een ander voorbeeld:

Als in het *Moortje* (1615) KOENRAAD zegt: „Moortje, komt voor den dach!" zegt ROEMER: „dees kost een *Spaensche kluyt*", waarop KACKERLACK invalt: „Secht een vaan Delfs-Enghels!". Wij zouden zeggen: „Die Moor is geen daalder waard!"

Deze geestigheden zijn vrij wel onverstaanbaar, als men de oorspronkelijke passage uit TERENTIUS' *Eunuchus*, niet kent:

„PARMENO: Treed nader! Deze komt uit Aethiopië.
THRASO (minachtend): Ik geef drie mina's! (*ƒ* 139.—)
GNATHO: Ik nog niet eens zooveel!"

(III Bedrijf 2de toon.).

In elk geval blijkt hieruit, dat een *Spaansche kluit* toen een bepaald muntstuk was, maar welk?

Er kan geen ander stuk bedoeld zijn dan de Filipsdaalder, het eerste groote zilverstuk van koning FILIPS II. In 1557 zag dit het licht onder den naam van *Philippus Reael* of *zilveren halven Reael*, omdat het de helft van den gouden reaal vertegenwoordigde. Het was van goed zilver: 10 penningen of 0.833$^{1}/_{3}$ en woog 33 à 34 gram. Het werd aanvankelijk voor 30 stuivers uitgegeven, maar steeg voortdurend in prijs, zoodat het in 1610—1621 (den tijd, waarvan de bovengenoemde aanhalingen dateeren) 52 stuivers deed. De Filipsdaalders zijn van 1557 tot 1598 bij millioenen gemunt geworden te Antwerpen, Brussel, Maastricht, 's-Hertogenbosch, Brugge, Namen, Doornik, Atrecht, Dordrecht, Middelburg, Utrecht, Hasselt en Nijmegen; geen wonder, dat ze in de Nederlanden, dus ook in Amsterdam, algemeen bekend waren en om hunne

grootte en dikte, alsmede om den kop van den Spaanschen koning, den naam droegen van *Spaansche kluiten.*

Zij vertoonden op de voorzijde het hoofd van FILIPS naar links, of op andere stukken naar rechts ziende en het omschrift: PHILIPPVS · D · G · HISP · ANG · Z · REX · DVX · BRAB. Beide laatste woorden luiden naar omstandigheden ook CO · FL; CO · HOL; DVX · GEL enz. FILIPS was gehuwd met MARIA TUDOR, koningin van Engeland (bloody MARY) en noemde zich daarom *koning van Engeland,* maar na haar dood, 17 November 1558, bleef het woord ANG weg en luidde het randschrift PHS · D · G · HISP · Z · REX enz.

De keerzijde had op alle stukken het gekroonde Spaansche wapen, rustende op twee gekruiste laurierstokken, en het omschrift: DOMINVS · MIHI · (ook wel MICHI) ADIVTOR, dat is: „de Heer (zij) mij een helper".

Een andere naam, waaronder de Filipsdaalder bekend stond, was *Koningsdaalder.*

Aldus wordt hij genoemd in eene „Specificatie van alderhande Munthe so de soldaten vanden Delffzyll van hoerē hopman herwaertz gebracht hebben", gedateerd 1576 en vermeld bij VAN DER CHIJS, *Friesland, Groningen* en *Drenthe,* blz. 524: „Item Veer (vier) *Koenincx dalers*".

Desgelijks in het Dagboek van AALTJE CLAESD., waarin vermeld wordt op het jaar 1617, dat een kind in hare familie tot pillegift kreeg „een roosenobel met een *silvere coninckxdaelder*".

Eenige jaren later vinden wij, dat de erfgenamen

van kanselier VOET den 4den Juli 1621, verschil hadden met zekeren LAURENS DE SILLE over de waarde van het geld bij de aflossing van een kapitaal, waarbij zij beweerden, dat die betaling moest geschieden met *Koningsdaalders* van 52 stuivers. Het Hof van Gelderland besliste, dat LAURENS volstaan kon met daalders van 35 stuivers (zie *Navorscher* 1878). De waarde der Filipsdaalders was in dien tijd 52 stuivers: in het Rekenboek van MATTHIJS BRUSKENS (1628) komen ook vraagstukken voor over *Koningsdaalders* tot 51 en tot 52 stuivers.

In het kluchtspel van JAN VAN DAALEN, getiteld *D'aardige Colicoquelle* 1668, zegt kapitein KROL:

„Daar 's een *Koningsdaalder*, nu loop ras,
Want ik ben zo verlieft, 'k wou ze al bij me was",

waarop COLICOQUELLE antwoordt:

„Maar mijn Heer, die koning, het die geen Koningin!"

Kapitein KROL: „Ja, schort 'er dat aan! wat dunkje van die vlegel?
Zie daar heb j'er een."

Nog lang daarna bleef die naam bekend. In de *Verklaring van alderhande Specien* 1735", lezen wij nog: „*Konings-daalders*, anders Philips-daalders, zijn aldus naar PHILIPPUS III (lees II) koning van Spanjen genaamt en worden de wisselbrieven daarna gerekent, daar gaan 82 wissel-kruitzers of 100 kruitsers courant op. In Engeland gelden 4 Philips-daalders 1 pond sterlings", (dat is dus bijna 3 gulden per stuk).

De aanmaak van Filipsdaalders hield op met het

jaar 1598. Immers den 6den Mei van dat jaar teekende FILIPS II de akte, waarbij hij de souvereiniteit over de Nederlanden afstond aan zijne dochter ISABELLA of ELISABETH en haren verloofde ALBERTUS, aartshertog van Oostenrijk. Den 13den September d.a.v. stierf de koning en in April van het volgende jaar huwden de jongelieden.

De eerste munt, die op naam van de Aartshertogen in 1599 het licht zag, was de gulden met zijne onderdeelen: de 1/2, 1/4, 1/8 en 1/16 gulden.

Deze vertoonden alle de elkander aanziende hoofden der beide Aartshertogen en daarom werden zij ook vaak tot trouwpenningen gebruikt. Men sneed ze met dat doel door midden, zoodat op iedere helft een kop stond en elk der aanstaande echtgenooten behield eene helft als onderpand van trouwbelofte. 1) LE FRANCQ VAN BERKHEY verhaalt in 1776 2): „Men maakte ze (de trouwpenningen) meestal uit oude Penningen met twee hoofden en mij valt nog in zulke doorgezaagde Ducatonnen met twee hoofden gezien te hebben." Wat de schrijver gezien heeft kunnen wel ducatonnen (waarover later) geweest zijn, maar de guldens van 1599—1604 waren daartoe toch beter geschikt.

In 1612 verscheen de patacon en in 1618 de dukaton, de grootste zilveren munt uit dien en lateren tijd. Deze laatste was van het beste zilver: 11 penningen en 8 greinen, dat is 944 4/9 duizendsten, en werd uitgegeven voor drie guldens. Op de voor-

1) Zie Mr. N. DE ROEVER, *Van Vrijen en Trouwen*, blz. 114.

2) *Natuurlijke Historie van Holland*, III Deel blz. 1114

zijde zag men de rechtsgewende, naast elkander geplaatste borstbeelden van ALBERTUS en zijne gemalin. Beiden hadden groote, geplooide, z.g. Spaansche kragen om. De keerzijde vertoonde het gekroonde wapen der vorsten, door twee leeuwen vastgehouden. De omschriften luidden vertaald: ALBERTUS en ELIZABETH, door Gods genade, aartshertogen van Oostenrijk, hertogen van Brabant, etc."

Deze dukatons vonden al heel spoedig om hunnen sierlijken stempel en goed gehalte hunnen weg naar de Noordelijke Nederlanden, waarom de Staten-Generaal niet nalieten bij plakkaat van den 31sten October 1619 ze te verbieden en de ingezetenen te waarschuwen „eenen silveren Penningh bij de Eertz-Hertogen in Brabant geslagen ende alhier tot drie gulden uytgegeven, met den halven van dien tot dertigh stuyvers", „hier te Lande eenighsins in te brengen, veel minder de selve uyt te gheven of te ontfangen".

Ondanks dit pertinent verbod bleven de dukatons bij de ingezetenen zeer bekend en gewild en werden mitsdien bij tamelijke hoeveelheden ingevoerd.

Bij JEROENSE in het 3de Deel der *Koddige Opschriften* 1709, vindt men het volgende vermeld:

„Agter in een oud Luthers Testament stont geschreven:

In 't Jaar van 1654 in May is DOUWE TJAARSE geboren, en vier dagen daar na ten Doop geheven, En zijn Peet KNIERTJE LUBBERTZE heeft hem drie Dartien d'halven en *een halve Ducaton, met twee Hoofden*, tot een Pilgift gegeven".

De bijzonder groote kragen, welke de beeltenissen

der vorsten droegen, gaven aan deze munt bij het volk de namen van *kraagman*, *Spaansche kraag*, *lob* en *lobman*, waarbij men moet weten, dat *lob* of *lubbe* hetzelfde beteekent als geborduurde kraag, kanten cravatte, of geborduurde manchette.

Den 15den Juli 1621 stierf ALBERTUS en de Nederlanden kwamen volgens de akte van 1598 weer onder Spaansche hoogheid: FILIPS IV, die den 31sten Maart 1621 zijn vader FILIPS III, was opgevolgd, werd souverein en ISABELLA tot landvoogdes aangesteld. De muntslag der dukatons werd voortgezet en nu met het beeld van den nieuwen koning, evenzeer voorzien van een breeden kanten kraag.

De naam *Kraagman* verloor dus zijne beteekenis niet, integendeel, hij nam toe in bekendheid: de dukatons werden in zoo groote menigte binnen onze gewesten ingevoerd, dat de Staten-Generaal zich verplicht gevoelden, daartegen in krasse bewoordingen te waarschuwen.

Zij schreven den 17den Maart 1634:

„Alsoo wij verstaen, dat hier te lande dagelijcx overgebracht worden uyt Brabant sekere silvere penningen, genaemt Ducatons, aldaar geslagen ende gevalueert op drie guldens ofte sestigh stuyvers, waer teegen al in den Jare 1619 een Placcaet geëmaneert is geweest, daer bij die voor Billioen 1) verklaert zijn ende dat deselve alhier opgedronghen ende uytgegheeven worden tot 63 stuyvers, dat is drie stuyvers ten minsten boven hare waerden, volghens onzen Rycxdaler tot 50 stuyvers. Weshalven niet te twijfelen en is, of deselve sullen mettertijt

1) Dat is: „waardeloos".

in zoodanige quantiteyt herwaerts over gebracht worden, dat de Landen daer meede sullen worden vervult, tot onlijdelijcke groote schade ende verkortinghe van de goede Ingesetenen van dien ende tot mercklijck profijt ende voordeel van die van de andere zijde", enz.

In 't kort, de ingevoerde geldstukken werden weer verboden en voor biljoen verklaard en de inbrengers met zware boeten bedreigd. Het hielp echter niet: den 8sten Juli van 't zelfde jaar werd weer gewaarschuwd tegen de „snoode baetsoeckende Luyden", die bij menigte de verboden penningen tegen drie gulden drie stuivers invoerden, „waerdoor onse Vijanden versterckt ende verrijckt, d'Ingesetenen deser Landen in hunne goederen verarmt ende vermindert worden". „Denselven silveren Brabantschen Ducaton" werd „voor de derde maal billioen" verklaard. Boeten noch bedreiging met verbanning hielpen, de *kraagmannen* stroomden ons land binnen en ondanks elkander opvolgende plakkaten lieten de Heeren toe, bij Tolerantie van 6 Maart 1645, dat de dukaton „maar bij provisie" tot 3 gulden 3 stuivers ontvangen mocht worden en de halve naar advenant.

Uit de menigte plaatsen, waar de dukaton onder verschillende benamingen in onze letterkunde voorkomt, blijkt volkomen, hoe algemeen bekend hij was en welk een voornamen rang hij onder de geldspeciën innam

Zoo schrijft A. Bormeester in de klucht *Sijtje Fobers* 1643:

Hij duwt me nog ien hiele *Duckaton* in mijn hant,
Omdat ick maken sou, dat hij de after-deur altemes
[bij nacht open vant."

In de klucht van *de Verliefde Grijsert* 1659:

„Zoo je mijn hier in helpen kont, ik zelje hondert
dikketons
Schencken, maakje maar dat ik bij 'er raak op
[de dons."

Ook hier bestaat de fooi uit Spaansche dukatonnen, daar de Nederlandsche, met den ruiter te paard, eerst in datzelfde jaar 1659 in 't licht verschenen.

In de *Klucht van Margrietje* door J. VAN SWOL 1630, staat JAN JOPPEN voor de deur van zijn meisje en wil, dat de meid BELOT hem inlaat voor een fooi:

„BELOT wees tolck!
Ick stamer! — Daer's een FLIP, huylt voor me,
[schreeuwt van branden,
Of ick 't was."

Men vraagt elders naar 't fortuin eener dame:

„Maar heeft ze *mannetjes met kraagen?*
Geen Amsteljuffer kan behaagen
Een Hagenaar, als door haar geld."
(P DE LA CROIX, *De gewaande advocaat* 1685).

In *de Amsterdamsche Dragonnade* door Y. VINCENT, 1714, zwetst KAREL, de zoon van den rijken Knijpaart:

„Dan heeft mijn Vader... een groote ijz're kist
[vol gemunt goud,
En een and're kist propvol *kraagmannetjes*".

In een ander stuk, *De Schrandere Tooneelspeelder* door W. VAN DER HOEVEN 1729, snuffelt FRANSIJN, de dienstmeid, in een koffer en vindt een zak geld:

„De droes!" roept zij uit, „een zak met *Spaansche* [*kraagen*,
Zij is bij gut zoo zwaar, als ik schier tillen kan".

J POOK dichtte in 1709 *den Hollebolligen Lachende Dokter of de bereysden Hans Zing-zang* en beweerde daarin:

„En zo gaat het met meêr, die als ik meer zijn gesteld,
Om de nood des keels te bezorgen als om haar [rijkelijk met geld,
Alias met *Philippus Kwartus* te stoffeeren"...

In *Beslikte Swaantje en Drooge Fobert* door A. ALEWIJN 1715, zegt CAREL, een licentiaat in de rechten, tot zijn vriend, Jonker JAN, van een boer, die procedeeren wil:

„Bijzonderlijk die vette Gans,
Die gij me toesond, om althans
Te plukken en de beurs te stijven,
Met *Flippus Quartus harde schijven*".

In 't hedendaagsche bargoensch of de dieventaal beteekent *philippes* in 't algemeen „geld". Men ziet het duidelijk, dat dit woord aan de dukatons ontleend is. 1)

Dat met *kraagman* en *lobbe* dezelfde munt bedoeld werd, blijkt o.a. ook uit P. MARIN, *Groot Nederlandsch en Fransch Woordenboek* 1786:

„Kraagman, Lobbeman, Spaanse en Luikse Duka-

1) *Onze Volkstaal* III, 1890, blz. 197.

tonnen, omdat het hoofd 't welk er op staat, een kraag om heeft."

Zeer algemeen was ook de naam *lobbe:*

„En dat wij so slaegs rochten om de Procureurs
[ons saken te geven te verstaen?
Ik en wou 't niet om een bout van thien pondt
[of om een *lobbe*".

(Joos KLAERBOUDT, *Klucht van 't kalf* 1662.)

Twee dieven redeneeren aldus met elkander:

„Die Hoogduitsers, BOL!
Hebben niet als *Knaaken* en *Lobbetjes*, en
dat bij hiele Meelissen vol."

(C. VAN HOOGEVEEN, *De Gelukte List of Bedrooge Mof*, 2de druk 1702.)

Knaken beteekent in de dieventaal of het bargoensch: *rijksdaalders*; 1) dat woord leeft in die wereld nog.

In het *Handelsblad* van 10 Februari 1906 wordt in een feuilleton eene humoristische beschrijving van den orgeldraaier gegeven, welke muzikant beweert, dat hij op nationale feestdagen weleens een *knaak* heeft ontvangen.

Wij keeren tot de *lobbe* terug.

„'t Smaakt al wel, dat men om voordeel doet,
Daar zoetert, daar 's een *lob*, die zal het weer zalven."

(H. HALMAEL, *De Zedemeester en Kantoorknecht Bedriegers* 1707).

„'k Wou om tien *lobben* dat ik jou drank nooit
had gezien!"

(Dez. CRISPIJN en CRISPIAAN 1708.)

---

1) *Onze Volkstaal* III blz. 196.

„Al deeze toestel koop ik voor een *lob* of tien".
„Daar Dochter is een *lob*, die mijn bestemoer in
[een nieuwe broek stak".
(Dez. *De verliefde Grijzaard betrapt* 1709.)

En eindelijk:

„Een zoldaat voor vijf stuivers moet schildre
[en trampen,
En ik win *lobben* met zuipen en dampen.
(*Geveinsde Kwaaker* III 1711.)

Uit al deze voorbeelden blijkt genoegzaam, hoe onuitroeibaar de Spaansche dukaton in ons volksleven was doorgedrongen tot ver in de 18de eeuw nog.

NASCHRIFT.

„In *Noord en Zuid* 1906, blz. 232, vindt men over *Spaansche Matten* een entre-filet, ontleend aan een artikel van den heer PRICK VAN WELY, te Batavia, getiteld: *Taalkout.* Daarin wordt beweerd, dat *matoe* of *mattoe* een Maleisch woord is voor *maat*, *graad* of *verhouding*, ook: een graad van een 10-deelige schaal om goud te wegen. Reeds in de 17de eeuw was een daarmee verwant woord *matt* in Engelsch Indië in gebruik. In 1680 komt voor: „both coines being of one and the same *matt* and weight", zoodat *matt* zou kunnen beteekenen *gehalte*. Het is zeer mogelijk, maar wij merken op, dat het woord *mat* in Holland reeds bekend was vóór 1617.

Gildepenning van het St. Jans-, Goedeluyden- of Arbeidersgild te Vere.

Onder de gildepenningen van Amsterdam, door Mr. J. Dirks 1) beschreven, komt een penning voor, die, zooals de tekst vermeldt, door P. Mailliet aan het korendragersgild aldaar is toegeschreven. Mr. Dirks echter was het met deze verklaring niet eens, want, wij lezen bij hem (zie blz. 451): „Behoort, naar het schijnt niet in Amsterdam thuis," zonder evenwel daarbij te schrijven, in welke plaats de penning dan wèl tehuis behoorde. De schrijver wist het blijkbaar niet. Wij zijn in dit opzicht gelukkiger en weten, dat de bewuste penning een veersche is, want hij is afkomstig van de weduwe Groenewegen te Vere, wier man tot de laatste vier leden van het arbeidersgilde behoorde.

De penning stelt op de voorzijde een arbeider voor, die, een goed gevulden zak op hoofd en

1) Mr. J. Dirks, *de Noord-Nederlandsche Gildepenningen*, Haarlem 1879.

schouder torschende, als gebogen onder den zwaren last, naar rechts gaat. Hij draagt eene jas met korte panden, een broek, die tot aan de knieën reikt en heeft hooge hakken aan de schoenen. De penning, die veel relief heeft, vertoont een oneffen veld, dat met korreltjes is bezet.

De keerzijde is glad en draagt een ingesneden nummer.

Geelkoper, gegoten. Mijne verzameling.

Uit de rekeningen van het arbeidersgilde, die mij door het stedelijk bestuur van Vere welwillend zijn ter inzage verstrekt, blijkt, dat het gilde in den eersten tijd looden penningen heeft gebruikt. Het bezat voor het gieten van die looden stukken een wit druksteentje, dat, met eenige andere goederen, bij den gildeknaap berustte.

Wij lezen daar van het eerst in de rekening van 8 juli 1739. Behalve het zilver, dat in handen bleef van den regeerenden deken, waren de overige bezittingen van het gilde aan de hoede van den gildeknaap toevertrouwd. Zoo had deze in genoemd jaar onder zijne berusting: een nieuw gemaakt lijkkleed van zwart laken — het oude was voor 4 schellingen 4 grooten verkocht, terwijl voor de nieuwe pelle 3 pond, 14 sch., 2 gr. werd betaald, — twee geschilderde wapentjes 1) van blik, die, gedurende de plechtigheid der begrafenis, op de doodkist werden gelegd en ten slotte een *wit druksteentje om gildepenningen in te gieten.* In

1) Op het eene was St. JAN, op het andere een zakkendrager geschilderd. Zij waren aan twee zwarte linten bevestigd.

1741 heette het *„een gietsteentje om begraefpenningen in te gieten tot noding van de gildebroeders.*" Een 50-tal looden „doodpenningen" waren daarbij aanwezig.

In de rekening van 1750 komt een post voor, bedragende 16 sch. 8 gr., wegens het vervaardigen van 50 stuks penningen. Naar ons tegenwoordig geld gerekend, hadden deze dus gezamenlijk *f* 5.— of per stuk 10 cents gekost. Mogelijk zijn dit de later in gebruik gekomen koperen penningen geweest: een feit is het echter, dat looden penningen nog in volgende inventarissen van de gildegoederen worden vermeld.

Zoo leest men aan het slot der rekening van 1759—1760: „Alsmede nog eenige lode penningen en een vorm om dezelve te gieten." De laatste zeven woorden zijn in de rekening met een dikke streep doorgehaald. Men had het gietsteentje dus niet meer. Dat dit zoo was, bewijst de rekening van het volgende jaar, waarin wèl van „lode penningen" sprake is, maar waarin het gietsteentje niet meer wordt genoemd. In de daaropvolgende rekening van 1762—1763 treffen wij voor het eerst de koperen gildepenningen aan.

Wij mogen dus als waarschijnlijk aannemen, dat de koperen gildepenning, waarvan wij hierboven eene afbeelding gaven, uit dien tijd afkomstig is. Koperen exemplaren waren in 1812 1) nog aanwezig, na welk jaar geene penningen meer in de inventarissen der gildegoederen worden vermeld.

---

1) Blijkens de rekening, die van 1772 tot 1872 loopt, waren in 1812 nog 30 gildepenningen aanwezig.

Daar steeds van „begraaf- of doodpenningen" wordt gesproken, vermoed ik, dat ze uitsluitend bij begrafenissen werden gebruikt.

Er zijn verscheidene rekeningboeken en ordonnantiën van het gilde bewaard 1). Het oudste boek, in smal folioformaat, bevat de rekeningen van 1549—1589, op perkament geschreven. Het bevat voor het meerendeel posten voor het lezen van missen op heiligen-dagen en voor halfjaarlijksche priesterdiensten. Na 1573 komen geene giften aan de kerk meer in de rekeningen voor.

In 1549 bestond het gilde uit 16 leden; in 1552 was dat getal reeds tot 35 aangegroeid. Twee eeuwen later, in 1721, telde het gilde 48 broeders, onder wie drie dekenen en één gildeknaap, die allen vrij waren van het betalen der jaarpenningen.

Op het laatst der 18e eeuw vinden wij 54 leden vermeld. Het was toen echter een tijd van malaise en achteruitgang. Wij hooren hen aan het stadsbestuur klagen, dat er vele vreemdelingen, die elders geen werk konden krijgen, in het gilde werden toegelaten.

„Commercie en navigatie nemen zeer af," zoo vervolgen zij, „zoodat het werk steeds minder wordt." Het stedelijk bestuur vond de klacht billijk. Het gilde mocht tot 30 personen uitsterven 2).

---

1) Daaronder behoort ook een kistje met ordonnantiën, charters en papieren, 260 stuks bevattende.

2) Dat getal is steeds kleiner en kleiner geworden, tot dat, in 1865, slechts de volgende leden aanwezig waren: M. GROENEWEGEN, J P. VAN PROOYEN en T. en P. VAN DEN ENDE (Mededeeling van den heer J. W. PERRELS te Vere).

Men zal zich misschien verwonderen, dat in eene kleine stad als Vere, het arbeidersgilde zich zoovele jaren heeft kunnen staande houden, en zelfs een tijd van grooten bloei heeft gekend. De reden van dien voorspoed was de aanwezigheid, ruim drie eeuwen lang, van den schotschen stapel [1] in die stad, eene bedrijvigheid, waarmede de welvaart van het gilde ten nauwste was verbonden. In de vele stapelkontrakten, die bewaard en onlangs in druk zijn uitgegeven, leest men dan ook bepalingen als de volgende, het arbeidersbedrijf rakende:

„Datter een goet getal van sleden, wagens en arbeyders geappointeert (moeten) werden tot het tydig laden en lossen van hare schepen en goederen, welk arbeytsloon gereguleert zal werden by de Conservateur en magistraet van dese stadt" (art. 8).

„Dat de kooplieden van de Schotse natie, hier

---

1) Dus kan men sien, dat niet sonder reden Vere, als de meest convenabelste haven in de Nederlanden de sitplaats der stapelnegotie soo lang geweest, al sedert den jare 1444 een vasten aanvang hebbende genomen, daar als nog is subsisteerende, de situatie en omstandigheden dier plaats daar vele toe contribueerende, als digt aan zee gelegen en het inkomen zoo gemakkelijk, dat een kundig zeeman, die maar eens of tweemalen hier geweest is, gerust mag ondernemen zijn schip binnen te lootzen. Voor de stad is in storm en onweder een veilige ree; de haven ter oorsake der visschersschuyten wert noyt gesloten; en van daar wegvarende, is men in een of twee uuren tijdts in volle zee, vry van alle banken en klippen; by winterdag en selfs harde vorst is het veergat haast noyt met drijfijs beset; selfs in de laaste harde winter van 1740 hebben zeeschepen meest altijt in en uyt konnen gaan. Ook is dese stadt noyt subject aan hoog water of 't onderlopen van kelders en pakhuysen, als genoegsaam door sijn hooge kaye daartegen geassecureert.

Uit: *Bijdragen tot de geschiedenis van den schotschen stapel te Vere*, medegedeeld door J. W. PERRELS in: *Archief Zeeuwsch Genootschap* 1903, blz. 84.

ter stede komende, in haer verhandelinge wel gedient mogen werden van dragers, arbeyders en wercklieden" (art. 9).

„Dat jaerlijcx in January de magistraet zal doen vergaderen de craenmeesters, wegers, meters, arbeyders en andere personen, met dewelcke die van de Schotse stapel te doen sullen hebben, en voor haer doen lesen en vercondigen alle en ider lijsten, die veraccordeert sal werden wegens het loon en salaris, bij de voorschreven persoonen af te vorderen, alsmede te doen lesen een gedeelte deser articulen, welcke de bovengemelte persoonen sijn rakende, ten eynde sy beter mogen weten hoe haerselven daernaer te reguleren en alle bereytwillige gehoorsaemheyt aen deselve te geven, enz." (art. 28). 1)

In de 16e eeuw werd besloten eenig zilver aan te schaffen. Wij vinden in de rekening van 1554—1555 de uitgaven daarvan vermeld. De keuze was op een beker of kop gevallen. De plechtigheid begon met een feest ten huize van zekeren WILLEMS, „doen men den cop besteede te maecken" en bij welke gelegenheid men 4 schellingen „verdronk". De vervaardiging van dien cop of beker was aan den goudsmid ADRYAE — lees ADRIAAN — opgedragen, waarvoor hem 7 p. 9 sch. werd betaald. Den goudsmidsknecht werden 6 grooten als drinkgeld geschonken. Een paar jaar later gaf men nogmaals 25 sch. 6 gr. uit, voor „die coep te marken." Deze kop bestaat thans niet meer. Met

1) J. W. PERRELS. *Loc. cit.*, in: *Archief*, 1905. Stapelcontract van 1607.

al het andere zilver der gilden, is hij in 1572 het slachtoffer geworden van den toenmaligen geldnood en is „ten dienste van de gemeene zake" te gelde gemaakt.

In het midden der 18de eeuw was het gilde opnieuw een gildebeker 1) rijk, met vele andere zaken, die wij echter hier niet zullen opnoemen.

Eene bepaalde gildekamer had dit gilde, geloof ik, niet, want in 1669 werd de jaarrekening opgenomen in de schutterij de Handboge; in 1698 koos men voor die plechtigheid een lokaal in „de Busse", terwijl in 1757 een pond vls. werd betaald voor het gebruik van de kamer boven het vleeschhuys. Het gilde bezat echter aan de zuidzijde van de haven het St.-Janshuis 2), waarin een gevelsteen 3) prijkte, een arbeider met een zak op den rug voorstellende, terwijl ook de wapens van Zeeland en Vere er op te zien waren.

In de uit 16 artikelen bestaande ordonnantie door Burg., Schepenen en Raden dezer stede van Vere, na 1582 uitgevaardigd en herhaalde malen

---

1) Deze beker behoort thans aan Mevr. de Wed. SNIJDER, te 's-Gravenhage. Hij zal te zien zijn op de in den zomer van dit jaar te Middelburg te houden tentoonstelling van oude goud- en zilverwerken.

2) Dit huisje bestaat nog, maar is, volgens mededeeling van den heer PERRELS, in- en uitwendig geheel veranderd. Daar werden ladders, gangen, enz. bij het gilde in gebruik, bewaard. Het verhuren van deze benoodigdheden aan anderen maakte eene bron van de inkomsten uit; volgens de rekeningen ontving het gilde daar 9, 12 tot zelfs in sommige jaren 14 p. vls. voor.

In: *Kerkelijk Zeeland*, opgenomen in *Bijdragen tot de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem*, staat, dat het kleine gildehuisje op de kaai nog altijd voortgaat met zijn ouden bengel, de sjouwers tot den arbeid op te roepen.

3) Deze gevelsteen is naar Middelburg overgebracht en thans ingemetseld in den gevel van het huis L 28 aan de Krommeweele, aldaar.

herzien, tot het „tegengaan van dagelijksche onordentelijkheden", lezen we o. a., dat de gildedag van het St. Jansgilde werd gehouden tijdens de jaarmarkt 1) dezer stad. Dan deed men rekening en verantwoording en werden de gildegoederen na het verkiezen van het nieuwe bestuur aan den opvolgenden deken overgeleverd.

En op dien verkiezingsdag „zou men met elkander teren."

„Alle waren, die met stadsmate worden gemeten, zullen niet als door die van 't Goedenluydengilde worden gewrocht", vermeldt art. 11.

Art. 12 bepaalde, dat ieder zijne kar, hetzij geladen of ledig zijnde, moest trekken en vooral niet steken, ter voorkoming van ongelukken met het omverrijden van kinders, op boete van 2 sch.

In art. 13 lezen we, dat niemand in of omtrent het gildehuisje op en bij het werp-perk of ook in het werk zijnde, mag schelden, zweren, bedreigen of goddelooze en onchristelijke wenschen toespreken.

Werd een gildebroeder begraven, dan mocht niemand vóór het sterfhuis „ofte daaromtrent ook achter het lijk gaande, tabacq rooken" en moest ieder zich naar zijn staat kleeden.

Was een schip gelost, dan kreeg het gilde van den turf- of houtschipper twee guldens in plaats van een half vat bier, zooals dat vroeger geschiedde.

Op het cavelen, smakken ofte werpen naar eenighande werk, dat op een daartoe aangewezen perk

---

1) 6 Juli 1768 brak er *over de Veersche kermis* een windhoos los, die 6 à 7 kramen zwaar beschadigde en waardoor een kraam met glaswerk geheel verbrijzeld werd. Er werd toen eene kollekte in de stad gedaan. Uit: *Oude aanteekeningen bijzonder omtrent Veere, door A. C. B.* (Zie: *Zeeuwsch Jaarboekje* 1861). De jaarmarkt werd dus en wordt nog begin Juli gehouden.

bij de groote brug en trap moest geschieden, waren vele bepalingen gemaakt. Het „eerlijk boven al" werd zeker niet altijd door de goeluyden toegepast, want er was bepaald, dat niemand meer oogen mocht noemen, als geworpen werd en dat de koopman of zijn vrijman bij het loten moest tegenwoordig zijn.

Ook mochten ze niet meer dan 25 zakken turf ieder bewerken, op boete van 1 schelling.

Herhaaldelijk o. a. in 1687 en 1715 werden bepalingen op de loonen gemaakt.

Iemand, die in 's lands dienst was of 's lands geld trok, mocht niet in het gilde worden opgenomen, want, zoo zulks werd toegelaten, zou het gilde, zoo lezen wij, „mettertijd niet anders bestaan als uyt soogenaemde verminckte of bezolgde personen". Een gepensionneerd soldaat werd niet als burger beschouwd en niemand kon in het gilde komen, tenzij hij effektief burger was.

Dat alles klinkt nu heel gewoon, maar in 1700 hadden heeren regenten toch heel wat te stellen met zulk een gepasporteerd soldaat, Pieter van Doorn geheeten, die in het gilde wenschte te worden opgenomen, terwijl de regenten hem den toegang daartoe hadden ontzegd. Pieter van Doorn heeft daarop een lang request aan de Ed. achtb. Magistraet der stadt Vere ingediend, dat zeer vermakelijk is om te lezen.

„De broeders zijn jaloersch" zegt hij o. a. daarin, „jalousie alleen heeft dese interdictie uitgewerkt, daarbij is ze ongeldig omdat se sonder eenige reden of wet is gedaan, en, bijgevolg, ontbloot

van eenig fondament. De regenten insonderheyt hadden het hem behooren te gunnen om de moeiie actien die hij gedurende sijn trouwen dienst als sergeant hadde bijgewoont of selfs helpen uitvoeren. Laten ze eens met hun privilege bewijzen", vervolgt hij, „dat sy recht hebben tegen suppliant ten oorsake dat hij gegageert soude wesen, alsoo te procedeeren en in effecte te ontburgeren, wat is die gage anders als een gifte over voorgaende diensten? Neen", zoo vervolgt hij, „de regenten van 't arbeydersgilde hebben daarin geen andere steun en konnen hebben als haer eygen caprice. En sulcx nooyt bij UEd. Achtb. is toegestemt, en daer ook geen reden konnen werden gevonden waerom sulcx bij UEd. Achtb. toegestemt zoude konnen worden. Zoo is den suppliant met goede reden persisteerende by syn request met versoeck dat niet alleen de interdictie moest worden uytgetrocken maer den suppliant ook opgelegt en vergoed syn schade door de interdictie geleden, 't welck doende, enz."

De regenten waren zeer verbitterd door dit relaas, waarvan wij slechts een klein gedeelte hebben medegedeeld, en verzochten Burgemeesters en Schepenen bij hun antwoord toch vooral te willen letten op de injurieuse expressiën, die Pieter van Doorn tegen zijne regenten in zijne memorie insereert.

„Was er niets anders, dan dat", zeggen zij, „dan sou het voor regenten reeds genoeg zijn om hem uyt het gilde te houden, maar Pieter van Doorn is geen eerlijk man, de Edel Achtb. moeten in

Middelburg maar eens informeeren, wat voor een eerlijk man hij is, hetwelk wereldkundig genoeg is.

PIETER VAN DOORN zegt wel, dat het in het gilde slecht gaat, en daar hij niet leven kan, dat daarom, om zijne getrouwe diensten, hij op de gegageerde rolle is gestelt. Edel Achtb. is dan niet waer tgene de regenten te voren hebben gesegt, dat sulke gegageerden het broot uyt arme menschen haer mont komen te nemen, want is het dat hij als arbeider niet bestaen of de cost kan winnen, soo spreekt van selfs dat andere die niet gegageert en ouwe menschen syn, moeten verlooren gaen, en soo soude daeruyt volgen dat de gegageerde alle andere uyt den gilde souden houwen of 't gilde verlaten. Dat is de reden en grondslag, dat, die gegageert zijn, of 's lants geld genieten, moeten lijden dat een andere ook door syn arbeyt leven kan, sulcx de regenten niet jalours zyn dat ymant leeft, maer men moet schicken zoo veel doenlyk is dat een yder voornamentlyk arme arbeyders met heur vrouw en kinderen een stuck broot kunnen krijgen. Daer konnen in 't gilde geen verminckte personen komen, gemerckt dat de 8 jongste in den gilde zoo lange moeten kalck dragen tot dat zij van volgende inkomelingen verlost worden, welk dragen van kalck onmogelyk by geen verminckte personen kan worden gedaen, verder wanneer eenig lastig of vuyl werk bovendien voorvalt, daer niemant willig is, dan gaet de prang om, so dat niemant geëxcuseert is. Invoege dat de dekens dienengaende niet rammelen sonder fondament."

Wij zullen de verdediging van heeren regenten

niet verder vervolgen, maar even vermelden, dat Burg. enz. gelesen hebbende het berigt van de regenten van het St. Jans- of Arbeydersgild, mitsgaders het tegenberigt van den suppliant, declineeren den zelven zyn versoeck.

Vere, 30 Maert 1709.

Daarmede was de zaak uit, en, met de vermelding van deze historie, nemen wij tevens afscheid van onze lezers, daar plaatsgebrek verbiedt meerdere bizonderheden van het merkwaardige veersche arbeidersgilde mede te deelen.

M. DE MAN.

De Promotie-Penningen der Latijnsche School te Gouda.

Naar aanleiding van het voorhanden zijn van vijf onbeschreven promotie-penningen der voormalige Latijnsche School te Gouda op het Stedelijk Museum van Oudheden aldaar en van twee dergelijke stukken in 's Rijks Museum te Amsterdam, zij het mij vergund iets omtrent deze school en hare promotie-penningen mede te deelen en deze mededeeling te doen volgen door eene opsomming der mij bekende en eene beschrijving der nog onbeschreven stukken van dien aard.

Wanneer de Latijnsche School is opgericht, is niet nauwkeurig te zeggen. WALVIS 1) en DE LANGE VAN WIJNGAERDEN 2) zijn het over den tijd van oprichting niet geheel eens. WALVIS spreekt van een vervallen Latijnsche school, die in het jaar 1573 „door de Heeren Burgemeesteren weder in stand werd gebracht", terwijl DE LANGE VAN WIJNGAERDEN meent te moeten betwijfelen, of er wel, zoolang de Fraterheeren te Gouda een stichting

1) *Beschrijving der stad Gouda* I, blz. 216.

2) *Geschiedenis en Beschrijving der stad van der Goude* III, blz. 575 van het op het archief berustend manuscript; verg. de bewerking van den Heer SCHELTEMA, blz. 74.

hadden — en dit was van 1475—1572 — nog eèn afzonderlijke latijnsche school heeft bestaan.

Dat DE LANGE VAN WIJNGAERDEN omtrent dit punt zijn twijfel uitspreekt, mag bijna als bewijs gelden, dat direkte aanwijzingen ontbreken. In de resolutiën der vroedschap van vóór 1573 is dan ook niets te vinden, waaruit men met zekerheid zou kunnen opmaken, dat er bepaaldelijk latijn werd onderwezen op de „groote school", waarvan enkele spaarzame berichten zijn opgeteekend.

Doch er zijn tal van redenen, die het zoo goed als zeker maken, dat de meening van WALVIS de juiste is en dat dus de latijnsche school niet dagteekent van het jaar 1573, maar dat zij na een tijd van verval opnieuw is ingericht.

Gelijk we reeds zeiden, zijn er in de vroedschapsboeken van vóór 1573 berichten te vinden, omtrent een groote, door een rector beheerde school. De benaming van „groote school" en de titel van rector doen reeds vermoeden, dat daar latijn werd onderwezen.

Men ziet dus hieruit, dat moeilijk sprake kan zijn van de *oprichting* eener latijnsche school, maar wel van een keerpunt in de geschiedenis der oude school, die in een treurigen staat van verval was geraakt.

In welk jaar nu die oudere school is opgericht, daaromtrent kan men zelfs geen enkele gissing wagen. Zeer waarschijnlijk is het, dat, evenals elders, ook in Gouda de beginselen van het latijn, tegelijk met die van den zang, terwille van den kerkelijken dienst, vanaf overoude tijden op de scholen zijn

geleerd en dat in den loop der tijden het latijn als leerstof slechts op de „groote school" is blijven bestaan.

Tweemaal in 't jaar, in Juni en December, had er prijsuitdeeling en promotie plaats.

In tegenwoordigheid van het stedelijk bestuur, curatoren, rector, leeraren, ouders en verdere belangstellenden, bedankten de met prijzen begiftigde jongelieden in 't latijn voor de hun bewezen gunsten.

Dit bedankje werd vooraf door de onderwijzers opgesteld, die zich intusschen de vruchten van hun arbeid duur door de ouders lieten betalen! Tenminste we lezen in 1767 van „exorbitante geldsommen afgevorderd voor de gratiarum actiones".

In hetzelfde jaar werd dan ook bepaald, dat er voor elke gratias niet meer dan drie gulden van de ouders zou mogen gevorderd worden. Het volgend jaar werd deze maatregel reeds afgeschaft en de onderwijzers kregen voortaan een vergoeding van de curatoren, en wel de rector *f* 35.—, de conrector *f* 30.— en de praeceptoren respektievelijk *f* 25.— en *f* 20.—.

Bij dezelfde plechtigheid hielden de jongelieden, die naar de akademie werden bevorderd, latijnsche oraties, die gedrukt werden. Vooral op dat doen drukken waren curatoren en rector zeer gesteld. Behalve aan de familieleden moesten exemplaren worden gezonden aan den heer baillium, aan de 4 burgemeesters, aan heeren scholarchen, aan den rector en aan de praeceptoren. Dank zij de gewoonte

om die verhandelingen te drukken, is het Goudsch Museum van Oudheden in het bezit van een verzameling van 22 schoolloraties.

De rector PETRUS DAUSY (± 1770) trachtte aan die halfjaarlijksche promotie allen mogelijken luister bij te zetten. Ook hield hij, evenals de conrector, eene oratie. Bij het begin en het einde der plechtigheid speelde het orgel. 1) Daar de ongeschiktheid van de Gasthuiskerk den luister van de promotie in den weg stond, had sedert 1784 de plechtigheid plaats in het koor der St.-Janskerk.

Omstreeks het midden der 19de eeuw werden in vele steden van ons land de latijnsche scholen in gymnasia veranderd.

Ook in Gouda geschiedde dit in 1850.

Nadat het gymnasium in 1865, na een 15-jarig bestaan, in een latijnsche school veranderd was, werd in 1889 opnieuw een gymnasium opgericht.

Opsomming der bekende en beschrijving der nog onbekende penningen.

1. De eerst bekende penning is van 1677.

Vz. Het gekroonde wapen van Gouda, met twee leeuwen als schildhouders en spreukband. Daarboven een wimpel waarop:

GOUDA.

*

1) *Rekening der Scholasterie.* Archief der Gemeente Gouda. Betaald aan J. v. TRIGT junior, organist van de Fransche Kerk, voor het spelen op het orgel bij de promotie van Juni en December 1807, volgens resolutie van Heeren Scholarchen en dato 29 December 1806 de somma van ƒ 6.—.

Kz. IOANNEM DE WIT
STUDIIS HUMANIORIBUS IN
ILLUSTRI GYMNASIO GOUDAN
ABSOLUTIS ET HABITA PUBLICE
ORATIONE HACRUDE SCHOLASTICA
DONANDUM ATQUE AD LECTIONES
PUBLICAS PROMOVENDUM CENSUE
PUNT DD. CURATORES ET RECTO
SCHOLAE GOUDANAE MENSE
APRILI MDCLXXVII

Zilver verguld, 68 m.M., Museum te Gouda.

Het Kon. Penningkabinet bezit een drietal van onze promotie-penningen. (Onze n°s. 2, 6 en 7).

2. Penning uitgereikt aan WILLEM VAN STRIJEN in 1705. Beschreven in den *Catalogus der Nederlandsche en op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende gedenkpenningen* II n°. 2098.

3. In DIRKS' *Penningkundig Repertorium*, deel III, vinden wij onder n°. 914 vermeld:

„1746. Gegraveerde eere-penning bij de promotie van JACOBUS FRENCKEN van het gymnasium te Gouda in dit jaar. Zilver verguld, 60 w. Mm. 61".

Eene beschrijving van dit stuk komt t.a.p. niet voor en het is ons niet mogen gelukken het op te sporen.

4. De vierde bekende penning is die op de promotie van C. J. DE LANGE VAN WIJNGAERDEN, beschreven en afgebeeld in het *Vervolg op* VAN LOON, onder n°. 438, waarbij ook een levensbericht van den bekenden schrijver over Gouda.

5. De vijfde naar tijdorde is de penning in 1772 uitgereikt aan JAN COUPERUS. *Vervolg op* VAN LOON n°. 473.

6. In Cat. Kon. Kabinet II, n°, 3386, vinden wij beschreven den in 1781 aan JAN PIETER KEMPER uitgereikten penning, en

7. Onder n°. 3482 dien in 1786 geschonken aan JOAN ARNOLD VAN DOEVEREN.

In 1786 mochten twee naamgenooten (broeders?) eveneens een penning ontvangen. Beide stukken bevinden zich in het Rijksmuseum.

8. Kz. INGENUO OPTI

MAEQUE. SPEI. ADOLESCENTI

DIDERICO LUDOVICO

BARONI

van BRAKELL tot den BRAKEL

SCHOLASTICO STADIO DECURSO

ET ORATIONE PUBLICE HABITA

J: J: SLICHER

R. SWANENBURG

M: W: van den KERCKHOVEN

Van Groenendijck

J: A: SMIT V. D. M.

SCHOLAE GOUDANAE CURATORES

HOC NUMISMA

RECTORE G. C. C. VATEBENDER.

EXAMINE AESTIVO

MDCCLXXXVI

Verguld zilver, 68 m.M.

9. Kz. INGENUO OPTI
MAEQUE SPEI ADOLESCENTI
FRANCISCO GYSBERTO
BARONI Van BRAKELL
Tot den BRAKELL
SCHOLASTICO STADIO DECURSO
ET ORATIONE PUBLICE HABITA
J: J: SLICHER
M: W: van den KERCKHOVEN
Van Groenendijck
R: SWANENBURG
J: J: SMIT V. D. M.
SCHOLAE GOUDANAE CURATORES
HOC NUMISMA
RECTORE G: C: C: VATEBENDER.
EXAMINE HYBERNO
MDCCLXXXVI

Verguld Zilver, 68 m.M.

10. Kz. *Ingenuo*
optimaque Spei Adolescenti
MATTHAEO FRED. HOFFMAN
Scholastico Stadio dicurso et
Oratione publice habita
J. L. HESS
J. WELDIJK
J. VAN DER LINDEN.
MR. J. VAN DER BURCH
Scholae Goudanae Curatores
hoc Numisma
Rectore J. VAN LAAR.
Examine aestivo
MDCCCIIII 1)

Verguld zilver, 63 m.M. Museum te Gouda.

1) Rekening der Scholasterie 1804. Archief der Gemeente Gouda. Betaald aan DANIEL SCHOLENAAR wegens leverantie van drie zilver vergulde promotie-penningen met de daartoe benoodigde doosjes, volgens quitantiën de somma van *f* 80 : 8.—

11. Kz. Omgeven door een krans:

Ingenuo
optimaque spei adolescenti
GERHARDO CATHARINO
DROOGLEVER FORTUIN
Scholastico stadio decurso et
Oratione publice habita
A. WILLET v. D. M.
M. W. VAN DEN KERCKHOVEN,
VAN GROENENDIJCK, J. U. D.
J. VAN STEEL senior
J. VAN DER BURCH J. U. D.
Scholae gaudanae curatores
Hoc numisma
rectore JOANNE VAN LAAR
Examine aestivo
MDCCCVII.

Verguld zilver, 68 m.M.
Museum te Gouda.

12. Kz. Omgeven door een krans:

Ingenuo
Optimaque spei adolescenti
PETRO ANDREAE DE LANGE
Scholastico stadio decurso et
oratione publice habita
A. WILLET v. D. M.
M. W. VAN DEN KERCKHOVEN
VAN GROENENDIJCK J. U. D.
J. v. STEEL senior
J. v. D. BURCH J. U. D.
scholae Goudanae curatores

hoc numisma
Rectore JOANNE VAN LAAR
examine aestivo
MDCCCVII. 1)

Zilver verguld, 67 m.M.
Museum te Gouda.

13. Kz. *Ingenuo*
blandaeque Spei Juveni
JANO DE KEYSER
Scholastico Stadio decurso
et oratione publice habita
J. VAN STEEL Sen.
J. VAN DER BURCH *J. U. D.*
A. WILLET *v. d. M.*
* * * * * * * * * * *
Scholae Goudanae Curatores
hoc Numisma
(*Rect.* J. v. LAAR *nuper Vita defuncto*)
Cont. J. D. H. KNACKWOERST
Examine aestivo
MDCCCIX 2)

Zilver verguld, 67 m.M.
Museum te Gouda.

---

1) Rekening der Scholasterie 1807. Archief der Gemeente Gouda. Betaald aan ALBERTUS VAN DETH wegens leverantie van vijf zilver vergulde promotie-penningen en derzelver doosjes bij de promotie van July en December 1807. Volgens 2 quitantiën de somma van ƒ 134 : 4 : 8.

2) Rekening der Scholasterie 1809. Archief der Gemeente Gouda. Betaald aan ELBERTUS VAN DETH wegens leverantie van twee zilver vergulde medailles tot promotie-penningen in derzelve doosjes een somma van drie en vijftig gulden veertien.

14. DIRKS, *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland of Nederlanders betrekking hebbende penningen* 1813—1863 vermeldt onder n°. 137 den promotiepenning van M. C. J. VAN DEN KERCKHOVEN VAN GROENENDIJK van 1818 en

15. Onder n°. 459 dien van P. VAN GOGH, van 1833.

De Vzn. der penningen zijn ongeveer gelijk, somtijds vinden we GOUDA, dan weder GOUDAE op het lint boven het wapen, soms ontbreekt dit lint; ook de randversieringen verschillen, zooals niet anders bij gegraveerde penningen te verwachten is.

Gouda, April 1906. W. J. F. VAN DER MEER.

HANDELINGEN.

DER

15[e] Jaarlijksche vergadering, gehouden den 16 Juni 1906 des namiddags twee uur, in de raadszaal van het gemeentehuis te Edam.

(Extract uit de Notulen.)

Aanwezig zijn de heeren: AUG. SASSEN, Onder-Voorzitter, CORBELIJN BATTAERD, Penningmeester, Jhr. Mr. M. W. SNOECK, Secretaris, DU CROCQ, Conservator, ZWIERZINA, Jhr. Ridder Baronet SPEELMAN, Jhr. Mr. V. MEEUWEN, ANTH. BEGEER, WIGERSMA, Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, V. KERKWIJK, V. DOORNINCK, WIENECKE en VOET, afwezig met kennisgeving de heeren: Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Jhr. V. D. BRANDELER, BRUINESTEIJN, TER GOUW, PIERSON, SAAYMANS VADER, VAN LIS, DE WITT HAMER, VISART DE BOCARMÉ, RUIJS DE PEREZ, DE BREIJNE en BORDEAUX.

De Onder-Voorzitter, de heer AUG. SASSEN, opent de vergadering, roept den aanwezigen leden een hartelijk welkom toe, betreurt het, dat onze Voorzitter door ziekte verhinderd is deze vergadering te leiden en wenscht hem een spoedig herstel toe.

De notulen van de buitengewone vergadering te Haarlem worden voorgelezen en zonder wijziging goedgekeurd, waarna de verslagen van den Secretaris en den Conservator worden gelezen.

De Commissie tot naziening van het beheer van den penningmeester over het afgeloopen jaar, bestaande uit de heeren VAN KERKWIJK en Jhr. BEELAERTS VAN BLOKLAND, brengt bij monde van laatstgenoemde verslag uit en stelt voor,

daar de rekening met daarbij behoorende bescheiden in orde is bevonden, den Penningmeester onder dankbetuiging, voor het gehouden beheer te déchargeeren. Dien overeenkomstig wordt onder applaus besloten.

Bij monde van den heer ZWIERZINA wordt door de Commissie van Redactie van het Tijdschrift haar jaarverslag uitgebracht en wordt aangedrongen om niet door misplaatste zuinigheid te beknibbelen op de kosten van uitgave van het Tijdschrift. De Voorzitter zegt dat dit punt bij de begrooting van het Tijdschrift aan de orde zal worden gebracht onder een der volgende nummers, op den rooster der werkzaamheden voorkomende.

De heeren Jhr. Mr. SNOECK en AUG. SASSEN worden onder applaus herbenoemd resptievelijk als bestuurslid (Secretaris) en lid der Commissie van Redactie van het Tijdschrift.

Beiden verklaren onder dankbetuiging voor het genoten vertrouwen hun functiën gaarne te willen blijven bekleeden.

Tot gewoon lid wordt met algemeene stemmen benoemd de heer JAN DE WAARD te Groningen, tot buitengewone leden de heeren CAREL J. A. BEGEER te Utrecht, Jhr. S. VAN CITTERS te 's-Gravenhage, Jhr. H. PAUW VAN WIELDRECHT te Driebergen en Mr. L. TH. VERSCHUERE te Roermond.

Bij de behandeling van de begrooting voor het Tijdschrift wordt de vraag behandeld, in hoever het mogelijk zou zijn aan de Commissie van Redactie, evenals vroegere jaren, *f* 800.— toe te staan, vooral daar de heer DU CROCQ zeker jaarlijks *f* 100.— noodig heeft voor het instandhouden der verzamelingen.

Jhr. SPEELMAN wilde als tijdelijke maatregel een vasten hoofdelijken omslag over de leden (desnoods alleen over de gewone leden) heffen, hetgeen bestreden wordt, daar de contributie toch al hoog is en velen reeds voor het lidmaatschap bedankt hebben, juist om dat het te duur was.

De heer VAN DOORNINCK oppert het denkbeeld een soort kunstlievende leden te scheppen, die geen tijdschrift ontvangen, doch minder contributie betalen.

De heer WIGERSMA wil *f* 800.— toegestaan hebben voor het Tijdschrift en *f* 100.— voor de verzameling, *zoo de kas het toelaat.*

De heer DU CROCQ merkt op, dat hij de *f* 100.— niet noodig heeft voor 't aankoopen van nieuwe stukken, doch alleen voor 't onderhoud der verzameling en dat hij dit bedrag, zelfs de uiterste zuinigheid betrachtend, hoog noodig heeft, waarop besloten wordt aan de *f* 100.— voor de verzameling niet meer te tornen en deze aan den Conservator toe te staan.

Nadat de penningmeester eenige mededeelingen had gedaan over den toestand van de kas, wordt op voorstel van den heer BEGEER het navolgend besluit genomen:

1°. aan den Conservator wordt *f* 100.— toegestaan voor het in standhouden der verzamelingen;

2°. aan de Commissie van Redactie wordt *f* 750.— toegestaan, doch mocht de toestand der kas het toelaten, dan zal haar door het Bestuur nog *f* 50.— kunnen worden toegelegd en zal ze in dat geval over *f* 800.— kunnen beschikken.

Besloten wordt nog, dat alle gemaakte kleine onkosten op de algemeene vergaderingen, als entrée's, fooien enz. niet als vroeger uit de kas zullen worden betaald, doch over de aanwezige leden zullen worden omgeslagen.

Als plaats van samenkomst in 1907 wordt Arnhem aangewezen.

't Voorstel tot wijziging der statuten wordt aangehouden tot de eerstvolgende vergadering, wegens gebrek aan tijd; terwijl de leden per circulaire zullen worden uitgenoodigd hunne op- of aanmerkingen of amendementen aan het Bestuur in te dienen, waarna de Voorzitter mededeelt, dat bij het Bestuur het plan bestaat ook dit jaar weder eén

werk-vergadering te houden, waarop tevens de statuten-wijziging kan worden behandeld. Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

Staande de vergadering werden door den heer BEGEER nog eenige nieuwe gedenkpenningen vertoond, als die op 't 25-jarig burgemeesterschap van baron V. D. BORCH te Ginneken; V. BEUNINGEN, als president van de Maatschappij van Nijverheid, departement Utrecht; 't 100-jarig bestaan der firma LISSA & KANN; REMBRANDT; het 25-jarig huwelijk van Jhr. Mr. BERG en A. A. LENTING; het syndicaat van suikerfabrikanten op Java.

Na een bezoek te hebben gebracht aan de overige zalen van het raadhuis en aan het allerinteressantst museum, welwillend rondgeleid door den burgemeester den heer Jhr. CALKOEN en den wethouder den heer TUYN, begaven de deelnemers zich per trekschuit van Edam naar Volendam, waar een gezellige maaltijd den aagenamen dag besloot.

De Secretaris.
SNOECK.

Gemengde Berichten.

De waarde van verschillende munten in de jaren 1568 *tot* 1572.

Bij het nazien van oude rekeningen van een Zondagsschool voor arme kinderen in de Heilige-Geest-Kapel, opgericht te Amersfoort in het jaar 1568, waarin zelfs de kleinste giften vermeld, en tot geldswaarde in Hollandsche guldens, stuivers en penningen herleid zijn, kwam het mij niet onaardig voor, de waarde der verschillende daarin genoemde munten, na te gaan. Daar de ondergenoemde munten als ontvangen of uitgegeven, bij name genoemd worden, mag aangenomen worden dat zij bestaan hebben. Zoo vindt men de volgende posten:

Noch van JANS BOTTER VAN HARDEVELT ontvangen ij blancken, als wesende t surplus van den betalinge van de wyn die bij den Scholasters die meesters van den Rijcken School tot Marienhoeff geschonken was, fct. 1) ij blancken. Noch gecoft ynct (inkt) voor IX deuts fct. I St. I deut. Noch betaalt ten selve dage JACOB BUIJS XVIII seven psalmen en XX gesr. boeckens van een quateren t samen VII St. I Elfpenning.

Noch gegeven DIRK WILLEMSEN den XV february dat hy voor t arme school in den heyligen Gheest had laten drucken bynnen Leyden dre hondert benedysten fct. VI St. I Oertge.

Noch op ten XIIII[en] Augusti vuyt die block gelicht ende in presentie van H JACOB VAN HEES ende anderen getelt XXXIX st. 1/2 braspenning.

Noch op ten XXVII Novembris vuyt die block gelicht ende getelt in prstie (presentie) ut sup summa. II gl. XI st. I bl. (blanc) I pen:

1) fct. = facit.

Het block hier genoemd was een offerblok waarin ieder zijn gave kon storten.

Wij meenen genoeg geciteerd te hebben, om het bestaan van die munten aan te toonen.

De Hollandsche gulden is berekend op 20 stuivers en de stuiver op 16 penningen.

Benamingen der ontvangen en uitgegeven munten.		Waarde in Holl. guld.	Waarde in Stuivers	Waarde in Penningen
Gouden reaal	3½ gl. 1 St.	3	11	
„ kroon	43 St.	2	3	
„ gulden	24 „	1	4	
Rijksdaalder	32 „	1	12	
Koningsdaalder	35 „	1	15	
1/2 „	17½ St.		17	8
Daalders	35 St.	1	15	
„	32 „	1	12	
„	31 „	1	11	
Philipsdaalder	25 „	1	5	
Rijdergulden	24 „	1	4	
Keizersgulden	20 „	1	—	
Caroligulden	20 „	1	—	
Horensgulden	12 „	—	12	
Beyergulden	20 „	1	—	
Snaphaan		—	6	
Stooter	2 1/2 „	—	2	8
Braspenning	1 1/4 „	—	1	4
1/2 „		—	—	10
Stuiver		—	1	—
Blanck		—	—	12
Elf penning		—	—	11
1/2 blanck		—	—	6
Oortje	1/4 „	—	—	4
Duit		—	—	2
Penning		—	—	1

In vorenstaande tabel zijn de verschillende munten genoemd, die in de rekening voorkomen, met de waarde in guldens, stuivers en penningen.

Renkum, Februari 1906. O. G. H. HELDRING.

Iets over het Royal Maundy geld.

Het is aan de firma SPINK & ZOON te Londen gelukt haar „*Monthly Numismatic Circular*" tot een zeer geschat maandblad te maken. De inhoud er van is dan ook zakelijk, vol afwisseling en leerzaam. De in iedere aflevering opgenomen lijst van te koop aangeboden munten en penningen heeft, dank zij de uitvoerige beschrijving der stukken, meestal blijvende waarde. Aan het onlangs verschenen Februari-nummer werd bovendien een sierlijk gedrukt boekje gevoegd, dat tot titel heeft „*The Royal Maundy*". Ik ontleen daaruit de volgende, aan velen misschien weinig bekende bizonderheden omtrent dit eigenaardige geld.

De „Royal Maundy" bestaat uit eene serie zilvermunten, die aan de kon. munt te Londen jaarlijks met een bizonder doel worden geslagen. Zij bestaat uit: penny-, twopenny-, threepenny- en fourpenny pieces, die op Witten Donderdag — Maundy-thurs'day — die den Goeden Vrijdag vooraf gaat, op plechtige wijze aan een zeker aantal behoeftige lieden worden geschonken. Dit geschiedt door den Lord Chief Almoner in de Westminster Abbey. Oudtijds deed de koning dit in eigen persoon en was aan die plechtigheid ook die der voetwassching verbonden, evenals dit thans nog door den Keizer van Oostenrijk en door den Koning van Spanje geschiedt. Koningin ELISABETH verrichtte dat zaakje eens aan niet minder dan 39 personen. JACOBUS II was de laatste engelsche vorst, die persoonlijk de plechtigheid leidde. Thans is dit alles afgeschaft, alleen de offerande is gebleven.

Eene lange processie van koorknapen, geestelijken en andere personen gaat vooruit, waarop de hoofdpersoon, de

Sergeant-Major of the Yeomen of the Guard, volgt. Na dezen komt onmiddellijk een Buffetier — doorgaans Beefeater genaamd — die op het hoofd een houten schotel draagt, waarop zich een aantal roode en witte lederen beursjes bevinden, die de koninklijke schenking bevatten. Aan ieder wordt geschonken als volgt:

	£	s.	d.
In een rood lederen beursje:			
1. Ter vervanging van het geld, uitgegeven voor het koninklijk gewaad, oudtijds op dezen dag gedragen	1	0	0
2. Eene tegemoetkoming voor de in vroegere jaren uitgereikte spijzen, die bestonden uit: 5 brooden, 4 p. rundvleesch, 2 gezouten kabeljauwen, 2 gezouten zalmen, 18 haringen en 18 gezouten haringen	2	10	0
In een wit lederen beursje:			
3. Het „maundy" geld, bestaande uit zilveren muntjes, in aantal overeenstemmende met het aantal levensjaren van den regeerenden vorst. De waarde dezer munten bedroeg in 1898 .	0	6	7
In papier gepakt:			
4. Eene tegemoetkoming in het aanschaffen van kleedingstukken ten bedrage van	2	5	0
Totaal £	6	1	7

Nauwelijks is de uitdeeling afgeloopen, of de begiftigden worden bestormd door lieden, die, tegen hoogen prijs, het „maundy" geld trachten te koopen. De beursjes gaan gewoonlijk voor 2 shillings per stuk van de hand.

In 1897, bij gelegenheid van het „*Diamanten jubilee*", was de aanvraag naar het „maundy" geld zeer groot.

Amerikanen, die toevallig aanwezig waren, boden er fabelachtige sommen voor.

Het „maundy" geld is van KAREL II af tot EDUARD VII in volledige seriën bij SPINK en ZOON te koop.

Het duurste stel is dat van WILLEM en MARIA, dat voor 10 shillings te bekomen is. M. D. M.

Op het Medalikabinet van den kunstlievenden Heer JACOB DE WILDE.

Juweelkas, goudt- en zilvermijn,
Daer oudtheitslievende verstanden
Naer hongeren en watertanden,
Die 't oude Rome of Romens schijn
Ons nog vertoont in onze dagen,
DE WILDE'S lust en welbehagen;

Juweelkas, daer sijn geest op speelt,
Verrukster van zijn hert en sinnen
Zoo schoon van buiten als van binnen,
Die in een kleen begrip verbeelt
De parelstadt, die eertijts d'ogen
Der volkeren hield opgetogen;

Uw kopre munt doet aen het Y
De Roomsche mogentheit weêr leven,
De Tibermagt, die 't al dee beven,
Toen voor die opperheerschappij,
Befaemt door Maroos heldendigten,
De werelt buigen most en zwichten.

Wie nog haer veltheerlik geslagt,
Beroemt door burgermeesterschappen,
Naer 't kapitool wil heen zien stappen
Of Cesars, vol van moedt en pracht,
Met buit beladen, triumferen
·Of op hun rijxtroon trots regeren

Of 't valschgenaemde godendom
Geëert wil zien in Roomse templen
Of Vestaes maegden op haer dremplen,
Onheilig in haer heiligdom,
Ga u en uwen heer besoeken,
Gy strekt in plaets van vele boeken.

Juweelkas, groei in schat en naem,
Laet Neerlant uw waerdy erkennen,
Nooit mot of roest of tijt u schennen,
Braveer oudt-Rome door uw faem;
Uw meesters yver zal haer muuren
Haer overoudt metael verduuren.

Den IX Nov. 1690.

Monumentum hoc amicitiæ
æve perennius L. M. Q. P.
CASP. BRANDT, GER. fil.

Bovenstaand gedicht van den bekenden remonstrant CASPAR BRAND bevindt zich in mijne handschriftenverzameling, — is, voor zoover ik weet, niet uitgegeven en verdient daarom wel een plaatsje onder de *„Gemengde Berichten"* van ons *Tijdschrift*.

Helmond. AUG. SASSEN.

Koninklijk Kabinet. Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen, deel II.

Mochten wij in *Tijdschrift* 1904 (bl. 170) de verschijning van deel I van bovengemelden katalogus aankondigen, thans is, zooals onze lezers reeds uit een bij afl. II gevoegde kaart weten, het 2de of laatste deel verschenen, loopende over de jaren 1703—1813. Verder wordt dit werk voorloopig niet voortgezet.

Dit deel telt 1940 nummers, waarvan weder de onbeschrevene of niet in de algemeene werken voorkomende stukken zijn beschreven, waardoor het deze aanvult en de numismaten het in hunne bibliotheken een plaats kunnen inruimen naast, of ter vervanging van DIRKS' *Repertorium*.

Een uitvoerig naam-, plaats- en feiten-register verge-

makkelijkt de nazoeking en een naamlijst der stempelsnijders vermeldt al de kunstwerken van hunne hand op het Kon. Kabinet aanwezig.

Elf lichtdrukplaten van de firma H. KLEINMANN & Co. te Haarlem, beelden, in over 't algemeen zeer goede reproduktics, de belangrijkste der kunstschatten van de 18de eeuw, die het Kon. Kabinet bezit, af.

Wij wenschen onzen voorzitter geluk met de voltooiing van deze uitgave, waardoor onze vaderlandsche penninglitteratuur met eene zeer belangrijke bijdrage is vermeerderd.

Z.

De draagteekens van het jaar 1566.

De Heer S. WIGERSMA HZ. heeft met de uitgave van zijne studie over de draagteekens van 1566, opgenomen in *de Vrije Fries*, deel XX, afl. 3 en 4, Leeuwarden 1906, een nuttig werk gedaan. Er heerschte veel onzekerheid omtrent die penningen. Eigenlijk wist men er niet veel meer van, dan dat het geuzen- en antigeuzenpenningen waren. Alhoewel het den heer WIGERSMA niet is gelukt alle duistere punten tot helderheid te brengen, danken wij aan zijn nauwkeurig onderzoek en groote scherpzinnigheid toch de oplossing van menig onzeker feit.

De schrijver verdeelt de draagteekens van 1566 in de volgende drie rubrieken: de geuzenpenningen; de antigeuzenpenningen; de zilveren halve manen.

Al de hem bekende stukken zijn in goede lichtdrukken op vier platen afgebeeld (pl. 2—5) door de firma H. KLEINMANN & Co. te Haarlem, vervaardigd.

De eerste plaat vertoont vier stijlverwante draagteekens; als n°. 4*a* is daaraan toegevoegd de bekende penning op de weigering van den tienden penning, die, wat stijl betreft, geheel daarbij behoort. Zij vertoonen, op ééne uitzondering na, het borstbeeld van den koning, van de rechterzijde

gezien, blootshoofds en geharnast, afgesloten door een rand, gevormd door rechte streepjes, afgewisseld door een groepje van vier stippen. Op den kraag der wapenrusting is eene driehoekige versiering met stip aangebracht, in twee rijen.

Dit is — zegt de heer WIGERSMA — een kenmerkend ornament der geuzenpenningen, waarop het hoofd des konings van de rechterzijde wordt gezien. Op de keerzijde ziet men de bedeltasch met de twee ineengeslagen handen of wel twee edelen op het punt elkaar de hand te reiken tot het Verbond.

N°. 1 (Verg. V. LOON, I, blz. 85: 1) komt reeds voor in het werk van LUCKIUS, dat in 1620 is uitgegeven. De schrijver houdt dezen penning voor den oudsten geuzenpenning in 1566 vervaardigd, in tegenstelling van anderen, die hem verkeerdelijk voor een in later tijd vervaardigd exemplaar aanzagen. De maker er van is onbekend. Zij zijn op stempels geslagen; vermoedelijk zijn dit die, waarvan BEUCKEL VAN SANTEN in zijn handschrift (1657) melding maakt: „Waarvan ik de oude stempels nog 1650 onder mi hebbe gehad, dog van de roest wat bedorven”. Het is opmerkelijk, dat geen van alle van oogen zijn voorzien.

Daarna volgen op plaat 3 en 4 onder N°s. 5—12 geuzenpenningen van een geheel ander uiterlijk en van meer kunstwaarde. Deze zijn alle gegoten. Zij hebben meestal het borstbeeld van FILIPS met de vooruitstekende onderkaak der Habsburgers van de linkerzijde gezien. De staande kantkraag, die den harnaskraag heeft vervangen, mist — zegt de heer WIGERSMA — de driehoekige versierselen. Het omschrift is door geene omlijsting afgesloten, maar reikt tot aan den buitenkant van den penning. Van deze is N°. 10 het fraaist.

De heer WIGERSMA schrijft dit stuk, tot de meest voorkomende geuzenpenningen behoorende, (V. LOON I, 85—5) aan JACQUES JONGHELINCK toe, van wien het met zekerheid bekend is, dat hij een geuzenpenning heeft vervaardigd, met op de keerzijde de ineéngesloten handen en den bedelzak.

Het borstbeeld van FILIPS op deze tweede soort penningen is vermoedelijk ontleend aan eene van de vele FILIPS-medailles van J. P. POGGINI.

N°. 12 is van grooter formaat dan de vorige en draagt de jaartallen 1566 en 1572 — niet 1571 zooals de geachte schrijver meent te moeten lezen.

Daarna bespreekt de heer WIGERSMA de draagteekens o. a. door FILIPS VAN CROY, hertog van Aerschot, gedragen. Aan de bij VAN LOON I, 88, 1—4, afgebeelde exemplaren worden twee variëteiten toegevoegd. De geschiedenis dezer draagteekens wordt uitvoerig besproken en toegelicht.

Ten slotte worden de halve manen vermeld, die, in tegenstelling met de penninkjes van den hertog van Aerschot, „afkeer en vijandschap van het geloof der vaderen" uitspreken. De schrijver herhaalt, wat vroeger reeds in dit tijdschrift over de halve manen is geschreven, namelijk dat zij het eerst in 1566 zijn gedragen als onderscheidingsteeken der Hervormden bij de hagepreeken. Dat het omschrift in twee talen is geschreven, pleit evenzeer voor hunne Zuid-Nederlandsche afkomst. Later zijn de halve manen door de watergeuzen gedragen.

De heer WIGERSMA geeft in zijn artikel tal van geschiedkundige mededeelingen en beschouwingen, waarvan wij uit plaatsgebrek, moeten zwijgen. Onze lezers verwijzen wij naar het artikel in *De Vrije Fries*.

De schrijver eindigt met te zeggen, „dat het jaar 1566 belangrijk is voor de numismatiek, door het voor de eerste maal gebruiken van den draagpenning, als teeken eener staatkundige of kerkelijke partij". „Al blijven — zegt hij verder — de officiëele penningen en jetons, in onze schatting, den voorrang behouden, de draagteekens ontleenen hunne bekoring aan het persoonlijke, het enthousiaste, waarvan zij getuigen".

M. D. M.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Revue belge de numismatique, 1906, 2e livr.

FORRER, L. — Les signatures de graveurs sur les monnaies grecques. — GAILLARD, J. — Demi-gros inédit d'ARNOULD DE HORN, évêque de Liège (1378—1389). — VANDEN BROECK, E. — Les jetons des seigneurs-trésoriers de Bruxelles au XVIIe Siècle (1620—1698). — BORDEAUX, P. — Médailles franco-belges de 1811 et de 1814. — DE WITTE, A. — Quelques sceaux-matrices de ma collection. — Correspondance. — Mélanges.

Rivista italiana di numismatica, 1906, fasc. I.

CASTELLANI, G. — Il ripostiglio di San Polo di Piave. — DATTARI, G. — Contribuzione al CORPUS delle monete romane battute durante il periodo Constantiniano. — PANSA, J. — Intorno al problema dei cosi detti „Nummi tincti", argentati e dorati. — HAEBERLIN, E. J. — Del più antico sistema monetario presso i romani. Nuovo contributo al „Corpus Numorum aeris gravis. — AGOSTINA, A. — PAPODOPOLI, N. — Ungaro inedito della zecca di Castiglione delle Stiviere. — MARCHISIO, A. F. — Un piccolo ripostiglio scoperto nel Vercellese. — Cronaca.

Numismatische Zeitschrift Wien, 1905 I en II.

IMHOOF-BLUMER, Dr. F. — Die Münzstätte Babylon. — BAHRFELDT, M. — Die Münzen der Flotten-präfekten des MARKUS ANTONIUS. — MARKL, A. — Rektifikationen zu COHEN's Beschreibung der Münzen von CLAUDIUS II und QUINTILLUS. — NAGL, Dr. A. — Nachträgliches aus der Haller Münzstätte. — BAHRFELDT, Dr. E. — Zur anhaltischen Münzgeschichte. — SCHALK, Dr. K. — Eine Handschrift münzgeschichtlichen Inhalts der Wiener K. K. Hofbibliothek. — VON ZAMBAUR, E. — Contributions à la Numismatique Orientale. — HERMANN DANNENBERG (In memoriam). — Num. Literatur. — Jahresbericht.

Revue Numismatique, 1906 I.

DE FOVILLE, J. — Scarabées du Cabinet de France. — DIEUDONNÉ, A. — Une monnaie de ALEUADES à Larissa. — MAURICE, J. — L'iconographie par les médailles des empereurs romains à la fin du IIIe et du IVe Siècles. — CASTELLANE, C'te DE — Observations sur le classement des premiers florins pontificaux au Comtat-Venaissin et d'Avignon. — Choix de monnaies et médailles du Cabinet de France. — Monnaies de la Grande Grèce. — Mélanges et documents.

American Journal of Numismatics.

M. — The figures of Saints upon coins. — Coins as sources of history. — J. T. C. — Early Egyptian money? A query. — STORER, dr. H. R. — The medals, jetons and tokens illustrative of the science of medicine. — Rebel money in Russia. — W. T. R. M. — Masonic medals. — Guineas. — The annual assay medals of the U. S. Mint. — Dates on coins. — Bracteates. — Notes and queries. — Editorial.

Nederlandsche Penningen 1864—1898,

DOOR

W. K. F. ZWIERZINA.

DEEL III, 1890—1898.

1015. 1892.

Ter eere van D. DE LANGE en het à-capella-koor.

Vz. Drie elkander omstrengelende zangers in antiek gewaad, van één blad zingende (naar een florentijnsche groep van LUCCA DELLA ROBBIA 1400—1482).

Ter zijde: BEGEER

Kz. Opschrift, door eike- en lauwertakken doorslingerd, welke samengebonden zijn met een lint, waarop: 1892

DE VEREENIGING
VAN
NOORD-NEDERLANDS
MUZIEKGESCHIEDENIS
AAN
DANIËL DE LANGE
EN ZIJN
A CAPELLA KOOR

Zilver, met oog en ring, 29 m.M., Verz. Z.
Tijdschrift 1897, blz. 138, n°. 30.

In goud aan DE LANGE, in geoccideerd zilver aan de leden van het à-capellakoor geschonken.

De Vereeniging voor Noord-Nederlandsche Muziekgeschiedenis werd in 1868 bij besluit van de algemeene vergadering van de Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst opgericht, (goedgekeurd bij K. B. dd. 12 Juni 1889 n°. 21), om het door deze aangevangen werk te voltooien, n.m. het verzamelen van oude nederlandsche kompositiën.

De maatschappij had reeds vroeger in de voornaamste europeesche bibliotheken de werken der begaafdste nederlandsche komponisten uit de 16de eeuw doen opsporen, in nieuw notenschrift doen overbrengen en daarvan twintig foliodeelen verzameld.

Het onder leiding van DANIEL DE LANGE, (geb. 11 Juli 1841) opgerichte à-capellakoor, bestond aanvankelijk uit 9 heeren en 9 dames, n.m de heeren J. J. ROGMANS, W. SIEP, P. B M. STACHELHAUSEN, H HAVERMAN, J. M. MESSCHAERT, A. AVERKAMP, A. FERMIN, J. SOUTENDIJK, en O. M. NOBEL en de dames L. TIBBE, A. REDDINGIUS, N. DE ROEVER, C. NIEUWENHUIJS, A. M. GOUDA, C LOMAN, G. REIJNDERS, Z. BAKKER en C RIBBE en gaf in de voornaamste steden van ons land, (het eerst 22 Mei 1892 te Amsterdam), en in het buitenland (Frankfort, Leipzig, Dresden, Weenen, Juni 1892) koncerten van uitsluitend oud-nederlandsche zangstukken en oogstte daarmede grooten bijval.

1015A. 1892.

Ter eere van Mr. D WEERTS.

Vz. Gekroond wapen van Arnhem met twee leeuwen als schildhouders, daaronder:

GEMEENTE ARNHEM

Kz. Omschrift:

SIC DECET UT MERITIS ORNENTUR MUNERA LAURIS

In samengestrikte lauwertakken:

MR. D. WEERTS
GEMEENTE
ONTVANGER
EN

AMBTENAAR
TER SECRETARIE
1837—1892

Proefslag in lood, 58 m.M., aangeboden aan Mr. J. T. BIJLEVELD. Verz. Z., (door BEGEER).

1016. 1892

Schietwedstrijd te Deventer.

Vz. als n°. 972.

Kz. Jonkvrouw in antiek gewaad met flobert in de rechterhand, houdt met de linker een met lauweren omkranste schijf boven het met de keizerskroon gedekte wapen van Deventer.

Omschrift: NAT · FLOB · SCHIETWEDSTRIJD DEVENTER 1892 ROZENPRIJS

Brons 38 m.M.

Zilver met oog en ring, door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 141, n°. 35.

1017. 1892.

Schietwedstrijd te Hoorn.

Vz. als n°. 972.

Kz. Zittende krijgsknecht in antiek gewaad, het geweer in de beide handen, gereed om te vuren; boven hem zweeft de faam met palmtak en bazuin, links op den achtergrond oude vestingwerken, rechts voor hem: 1892

Omschrift: NAT. SCHIETWEDSTR. HOORN. ROZENPRIJS AFST. 300 M.

Zilver, met oog en ring, 38 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 140, n°. 33.

1018. Als voren.

Vz. Het nederlandsche wapen, daarboven: BEGEER.

Omschrift op matten rand:

★ VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE SCHERP-SCHUTTERS

Kz. Omschrift: DERDE NATIONALE SCHIET-WEDSTRIJD HOORN 1892

Opschrift: E
KORPSPRIJS
AFD.
METER

Brons, met oog en ring, 32 m.M.

Tijdschrift 1900, blz. 23, n°. 33*bis*.

1019. Als voren.

Vz. Als n°. 1018.

Kz. Omschrift: DERDE NAT. SCHIETWEDSTRIJD HOORN 1892

Opschrift: PREMIE
KORPS-
WEDSTRIJDEN

Brons, met oog en ring, 21 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 140, n°. 34.

1020. 1892.

Prijspenning van de gas-tentoonstelling te Gouda.

Vz. Het gekroonde wapen van Gouda met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een lint met de spreuk: PER ASPERA AD ASTRA

Omschrift: PER ASPERA AD ASTRA
GOUDA

Kz. Fraai door eike-, palm- en lauwertakken omgeven schild.

Brons, 40 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Als voor een onbekend doel geslagen beschreven in *Tijdschrift* 1898, blz. 132, n°. 159.

1021. 1892.

Prijspenning van den gymnastiekwedstrijd te Gouda.

Vz. Omschrift:

GYMNASTIEK WEDSTRIJD
GOUDA 1892

Opschrift: STAAF
OEFENINGEN
PRIJS
AFDEELING

Kz. Glad veld omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 41 m.M., door BEGEER.

Tijdschrift 1897, blz. 141, n°. 36.

1022. 1892.

Prijspenning van het 3e Regiment Vesting-Artillerie te Gorinchem.

Vz. Fraai schild met het nederlandsche wapen in medaillon, rustende op twee kanonnen en twee geweren, gedekt door een artillerie schako, omringd door eikeloof en twee sabels, daaronder: BEGEER

Omschrift: 3E REGIMENT VESTING-ARTILLERIE

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans

Brons, 41 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 139, n°. 31.

1023. 1892.

Prijspenning van de letterlievende vereeniging „J. J. CREMER" te Haarlem.

Vz. Het aanziend borstbeeld van den dichter, rechts: BEGEER.

Omschrift in parelrand:

❁ JACOBUS ❁ JAN ❁ CREMER ❁

Kz. Glad veld omgeven door een lauwerkrans, waarop beneden een lier en het wapen van Haarlem zijn aangebracht.

Omschrift: LETTERLIEVENDE · VEREENIGING · J · J · CREMER · HAARLEM

Brons, 50 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 140, n°. 32.

J. J. CREMER, de schrijver van de *Overbetuwsche Novellen*, werd te Arnhem geboren 1 September 1827, hij overleed te 's-Gravenhage 5 Juni 1880, waar hem nabij de waterpartij een „Cremerbank" werd opgericht, een denkbeeld door hem zelf eens aangegeven; (7 Dec. 1881, architekt H. P. VOGEL); de daarbij groeiende vlier is van stekken van den boom, uit „*Schudden en Blazen*" als zijn vriend SAMBUCUS bekend. In het huis, Velperplein te Arnhem, waar hij zijn jeugd doorbracht, werd een gedenksteen met borstbeeld door P. A. DE LEEUW aangebracht, zoo ook in het 1852—1857 door hem te Loenen a/d Vecht bewoonde huis.

In den winter 1901/2 herdacht de vereeniging haar 20-jarig bestaan door het houden van een tooneelwedstrijd voor nederlandsche en belgische zustervereenigingen. Bij het zilveren feest in 1906 kreeg zij het predikaat: Koninklijke.

1024. 1892.

Prijspenning der Zutfensche IJsvereeniging.

Vz. Schaats met het omschrift:

ZUTPHENSCHE IJSVEREENIGING

Kz. Glad veld omgeven door een lauwerkrans. Brons, 32 m.M. door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 142, n°. 37.

1025. 1892.

Prijspenning der Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingenverkeer te Utrecht

Vz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een ornament, daaronder:

BEGEER

*

Omschrift: VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN VREEMDELINGENVERKEER

Kz. Kwam mij voor met drie verschillende, voor opschriften bestemde keerzijden, als: door eike- en lauwertakken omgeven schild, rechts ter zijde: B. U.; glad veld omgeven door samengestrikte eike- en lauwertakken; kleiner glad veld omgeven door twee ongelijke, zware samengestrikte lauwertakken, daaronder BEGEER UTRECHT.

Zilver en brons, met en zonder oog en ring, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 143, n°. 39.

1026. 1892.

Prijspenning der Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingenverkeer te Groningen.

Vz. Het wapen van de gemeente Groningen op een fraai door ornamenten omgeven schild, waartegen rechts een vrouwenfiguur met palmtak in de linkerhand leunt, 't geheel omgeven door eike- en lauwertakken en een bloemguirlande. Links ter zijde: B.(egeer) U.(trecht).

Omschrift op matten rand:

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN VREEMDELINGENVERKEER · GRONINGEN ·

Kz. Glad veld omgeven door een lauwerkrans, daaronder: BEGEER UTRECHT

Brons, 50 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 142, n°. 38.

1027. Als voren.

Vz. gelijk n°. 1026.

Kz. Glad veld, omgeven door lauwer- en eikekrans, zonder naam van den graveur.

Brons, 25 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1900, blz. 23, n°. 38bis.

1028. 1892.

Nederlandsche Bond van Oud-Onderofficieren.

Vz. Het gekroonde nederlandsche wapen met schildhouders en spreukband. Daaronder: BEGEER UTRECHT, alles binnen een versierden rand.

Omschrift op matten rand, tusschen twee parelcirkels:

* NEDERLANDSCHE BOND VAN OUD-ONDEROFFICIEREN

Kz. Schild in fraaien rand omgeven door eike- en lauwertakken.

Rechts: B. U., ook met glad veld, omgeven door saamgestrikte eike- en lauwertakken.

Zilver en brons, met en zonder oog en ring, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 143, n°. 40.

1029. 1892.

Prijspenning van de Nederlandsche Vereeniging van Postzegelverzamelaars te Amsterdam.

Vz. Omschrift: NEDERLANDSCHE VEREENIGING VAN POSTZEGELVERZAMELAARS

In het veld een klein gekroond nederlandsch wapen, met schildhouders en spreukband, daaronder:

AMSTERDAM

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken.

Beneden: BEGEER UTRECHT

Brons, 50 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 144, n°. 41.

1030. 1892.

Prijspenning van den Bond van Utrechtsche Schietvereenigingen.

Vz. Het gekroonde wapen van de gemeente Utrecht, met twee leeuwen als schildhouders, rustende op een ornament, daaronder: BEGEER

Omschrift: * BOND VAN UTRECHTSCHE SCHIETVEREENIGINGEN

Kz. Glad veld, omgeven door twee saamgestrikte lauwertakken, daaronder: BEGEER UTRECHT

Brons, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 144, n°. 42.

1031. 1892.

Prijspenning van het Kegelconcours in „Café Neuf" te Amsterdam.

Vz. Koning en twee kegels samengestrikt, terzijden twee kegelballen, daarboven:

CAFÉ NEUF

beneden: 1892

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwer- en eikekrans.

Brons, 25 m.M., door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 145, n°. 43.

1032. 1892.

Eenzijdige penning met hoofd van H. M. de Koningin.

Vlakgravure van het hoofd van H. M. de Koningin, naar hetzelfde ontwerp van Prof. L. JÜNGER, dat voor de vervaardiging van de nieuwe guldens heeft gediend.

Omschrift tusschen twee parelcirkels:

* WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Brons, 38 m.M. Verz. Z.

1033. Als voren.

Als n°. 1032.

Het hoofd met parelsnoer en lager geplaatst,

geen parelcirkel om het hoofd, de * tusschen het omschrift ontbreekt.

Brons, 38 m.M. Verz. Z.

Deze stukken werden door BEGEER vervaardigd om aan Prof. L. JÜNGER te bewijzen, dat de bewering van 's rijks stempelsnijders, als zoude de schuld, dat de nieuwe guldens zoo leelijk waren, aan het ontwerp liggen, totaal onjuist was en van hetzelfde ontwerp wel degelijk een véél betere stempel had gemaakt kunnen worden.

Tijdschrift 1897, blz. 137, n°. 28.
Oranjepenningen n°. 1404.

1034. 1892.

Draagteeken van het Schietgezelschap
Pro Regina te Noordwijk,
(opgericht 21 Juni 1892).

De gekroonde letter W op twee gekruiste geweren, welke rusten op een lauwerkrans; onder de letter een lint met het opschrift:

PRO REGINA

Uitgeslagen zilver, met oog en ring, aan zijden oranjelint, hoog 38, breed 33 m.M. door G. C. REESER & ZOON, te 's-Gravenhage.

Eigendom van den heer M. G. WILDEMAN.

1034A. 1892.

Land- en Tuinbouwtentoonstelling
te Venloo.

Vz. Het wapen van Venloo, gehouden door twee geharnaste ridders met speren, waaraan

banderollen met hetzelfde wapen, daaronder: E. ALARD, boven langs den rand: DE STAD VENLOO.

Kz. als n°. 649^A. In het medaillon:

TENTOONSTELLING
VAN
LAND
EN
TUINBOUW
1892

Zilver, 40 m.M.

1035. 1893. 9 Maart.

150-Jarig bestaan der lettergieterij van
JOH. ENSCHEDÉ & ZONEN te Haarlem.

Vz. Het op een door een negenparelige kroon gedekt ornament schuin geplaatste wapen van de familie ENSCHEDÉ, (gedeeld rechts in goud een halve zwarte adelaar, links in zilver een sikkel au naturel de snede uitgetand), daarboven bladerlooze boomstam met de klokjes van Damiate, daaronder Merkurius-staf en -hoed en bazuin, links beeld van COSTER boven een tafel waarop: L. COSTER
TYPOG.
INV.
daaronder waterurn (Spaarne); rechts tandrad en letterkast.

Rechts ter zijde: BEGEER

Kz. In lauwerkrans:

150 JARIG
BESTAAN
VAN DE
LETTERGIETERIJ
VAN
JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN
HAARLEM
1743 9 MAART 1893

Brons, 41 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 145 n°. 44.

De voorzijde is vervaardigd naar een oud cachet, dat steeds bij de familie ENSCHEDÉ in gebruik is geweest.

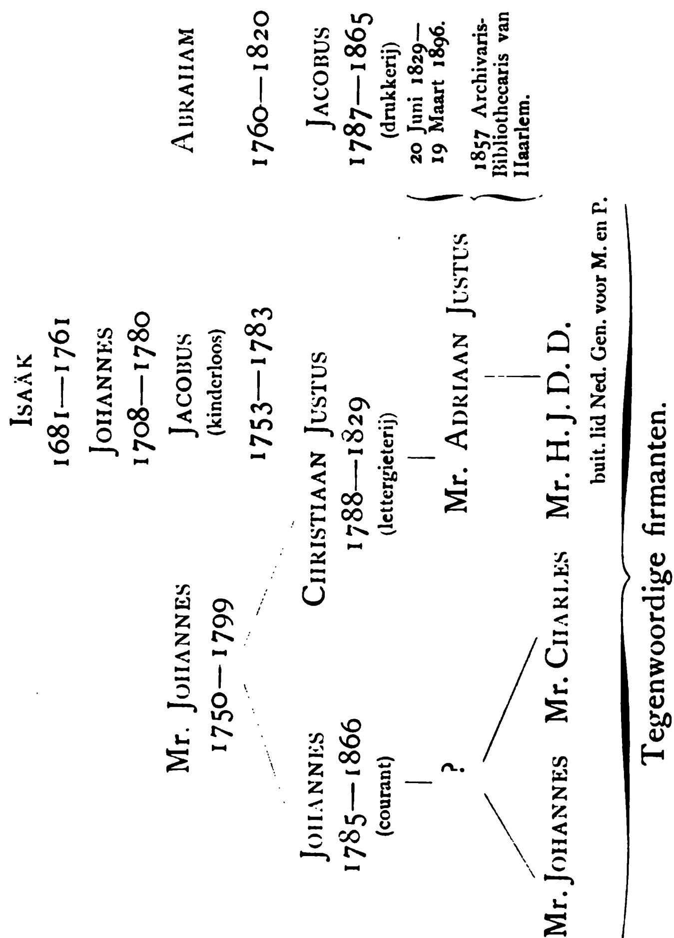
Aan het bij deze gelegenheid uitgegeven gedenkschrift ontleenen we het navolgende:

MENNO ENSCHEDA, zoon van HENDRIK ENSCHEDA te Groningen, werd in 1668 aldaar in het gild der boekverkoopers en boekbinders opgenomen. JAN ENSCHEDA, 2e zoon van HENDRIK, vestigde zich in 1672 te Haarlem als horlogemaker, zijn zoon ISAäK (geb. 16 April 1681, † 17 Mei 1761) werd in 1694 leerjongen bij den boekdrukker Mr. GERARD CASTELEIJN, die aan de groote markt in de „Blye Druck" de *Haarlemsche courant* drukte.

Hij werd 21 Juni 1703 als gildebroeder ingeschreven, in 1736 en 1737 was hij deken van het drukkersgild en was de stichter der thans nog onder de firma JOH. ENSCHEDÉ & ZONEN bestaande zaak, waarin hij zijn zoon JOHANNES, geb. 10 Juni 1708, opnam (firma ISAäK & JOHANNES ENSCHEDÉ). Na aankoop van het recht van uitgave van de *Haarl. courant* volgde 6 Juli 1737 de aanstelling tot „ordinaris Stadsdruckers en Courantiers deser Stadt". JOHANNES † 21 Nov. 1780, legde zich bizonder toe op het snijden van letters in hout; met zijn vader kocht hij de lettergieterij van HENDRIK FLORIS WETSTEIN te Amsterdam met uitstekende stempels van JOHANN MICHAËL FLEISCHMANN, later aangevuld met voortreffelijk werk van JACQUES FRANÇOIS ROSART. Door aankoop van tal van lettergieterijen wisten zij bijna alle oorspronkelijke lettersoorten uit den bloeitijd der boekdrukkunst in Nederland bijeen te brengen en in 1758 begonnen zij muzieknoten te maken.

JOHANNES ENSCHEDÉ nam in 1776 zijne drie zoons in de zaak op, die nu voortaan JOHANNES ENSCHEDÉ & ZOONEN zou heeten.

Zie hier de verdere afstamming der firmanten tot op heden.

In 1824 begon men met het maken der Javaansche lettervormen. Telde de lettergieterij in 1818 32, in 1841 54 werklieden, bij het 150-jarig bestaan was dit tot pl. m. 300 gestegen.

H.H. M.M. hebben 23 September 1892 bij Haar bezoek aan Haarlem ook de werkplaatsen van de firma ENSCHEDÉ bezichtigd.

1036. 1893. 10 Maart.

BUIJS-BALLOT-medaille.

Vz. = n°. 753.

Kz. eveneens = n°. 753, doch zonder het opschrift, waarvoor in de plaats komen naam, enz., van dengene aan wien hij is toegewezen.

Goud, 66 m.M., door L. JÜNGER en J. P. M. MENGER.

De akte tot stichting van het fonds voor de BUIJS-BALLOT medaille is gepasseerd 10 Maart 1888.

Voor het eerst is vijf jaren na dien datum en vervolgens zal telkens na verloop van 10 jaren een gouden exemplaar der medaille worden toegewezen en uitgereikt aan dien geleerde, die het meest tot de ontwikkeling der meteorologie zal hebben bijgedragen, met dien verstande, dat de medaille nooit ten tweede male aan denzelfden geleerde zal worden toegekend.

De medaille wordt geslagen op de stempels berustende bij 's Rijks Munt te Utrecht en zij is in 1893 toegekend aan Prof. Dr. JULIUS HANN te Weenen.

1037. 1893. 5 April.

50-Jarig huwelijk van J. A. VAN DER MERSCH en J. M. PIT te Zeist.

Vz. De onder een gevleugelden helm, met maan tot helmteeken en dekkleeden, geplaatste wapens van VAN DER MERSCH (in rood een liggende zilveren maan) en PIT (in zilver een roode chevron, vergezeld van twee laurier-takken, in de punt een waterput.) Daaronder een ornament en: BEGEER UTRECHT

Kz. Tusschen lofwerk en rozetakken:

TER HERINNERING AAN DE VIJFTIGJARIGE ECHTVEREENIGING

VAN

JOHANNES ANTHONY

VAN DER MERSCH

EN

JACOBA MARIA PIT

'S GRAVENHAGE ZEIST

5 APRIL

1843

1893

Brons, 50 m.M. Verz. Z.
Tijdschrift 1897, blz. 146, n°. 45.

1038. 1893. 7—9 April.

5de Internationale Hondententoonstelling
te Rotterdam.

Vz. als n°. 940.
Kz. Opschrift:

5E INTERNATIONALE

HONDEN-TENTOONSTELLING

GEHOUDEN TE

ROTTERDAM

7, 8 EN 9 APRIL 1893

PRIJS

BEGEER UTRECHT

Brons, 41 m.M., *Tijdschrift* 1897, blz. 147, n°. 46.

1039. 1893. 21 April.

Eeuwfeest van de Rijdende Artillerie.

(Arnhem).

Vz. Batterij rijdende artillerie in galop, op den voorgrond een officier, die zijn paard inhoudt en met opgeheven sabel „Halt"! kommandeert.

Rechts terzijde: BEGEER, alles in parelrand.

Kz. Twee gekruiste kanonnen, waarop een door een lauwerkrans omgeven gekroonde W, daarboven de koninklijke kroon, daaronder:

1793–1893

Omschrift binnen een parelrand:

* HERINNERING AAN HET EEUWFEEST DER 1E OPRICHTING VAN RIJDENDE ARTILLERIE HIER TE LANDE

Kanonbrons, 59 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 147, n°. 47. *Médailles et Plaquettes modernes*, Pl. XXXII, n°. 150.

In het deksel van het étui, waarin deze penning werd uitgereikt, bevindt zich de navolgende op perkament gedrukte:

OORKONDE.

DE HIERNEVENS LIGGENDE MEDAILLE GESLAGEN VAN NEDERLANDSCH KANONBRONS, IS VERVAARDIGD TER HERINNERING AAN DE PLECHTIGE VIERING TE ARNHEM IN DE MAAND APRIL 1893 VAN HET EEUWFEEST DER 1E OPRICHTING VAN RIJDENDE ARTILLERIE HIER TE LANDE, KRACH-

TENS BESLUIT VAN ZIJNE HOOGHEID DEN ERF-STADHOUDER PRINS WILLEM V^E IN DATO 21 M^RT 1793.

DE GEHEELE OPLAAG DEZER MEDAILLE IS, BIJ GELEGENHEID VAN GEZEGD EEUWFEEST DOOR EEN DER MEEST BEJAARDE OUD OFFICIEREN VAN HET KORPS RIJDENDE ARTILLERIE TEN GESCHENKE AANGEBODEN AAN DE OFFICIEREN VAN GENOEMD KORPS.

DIT GESCHENK IS DOOR DE OFFICIEREN VAN HET KORPS RIJDENDE ARTILLERIE DANKBAAR AANVAARD, EN WORDT DE INLIGGENDE MEDAILLE DOOR HEN AANGEBODEN AAN:

ARNHEM, APRIL 1893.

Volgens mededeeling van Jhr. M. A. SNOECK is de bovenbedoelde oud-officier Jhr. D. M. C. HOOFT, gepensioneerd kolonel-kommandant der rijdende artillerie, oud-gouverneur van Z. K. H. Prins ALEXANDER, overleden te 's-Gravenhage 22 december 1903 in den ouderdom van 89 jaar.

De rijdende artillerie werd op voorstel van prins WILLEM V opgericht bij besluit der Staten Generaal dd. 21 februari 1793 ter sterkte van 2 brigades elk van 2 kompagnieën tot het bedienen van 8 vuurmonden.

In Frankrijk, Spanje, Duitschland, België en Nederland behaalde zij lauweren en ze bleef bestaan, ondanks de omstandigheid, dat ze meermalen ten doode was opgeschreven. De veldslagen waaraan ze deelnam staan vermeld op eene prachtig gebeeldhouwde eikenhouten kast, door de dames der officieren en oud-officieren bij het eeuwfeest aangeboden, om daarin de relikwieën van het korps te bewaren.

De veld- en vestingartillerie bood een volledig ameublement in oud-hollandschen stijl aan. De oudste der oud-officieren (voornoemde Jhr. HOOFT) een zilveren eerebeker ter vervanging van de oude glazen bokaal; de kavalerie een bronzen medaillon in allegorische lijst, voorstellende de verkenning van Kempt 7 Aug 1831,

de grenadiers en jagers een schilderij van HOYNCK VAN PAPENDRECHT: het sneuvelen van majoor KRAMER DE BICHIN te Brussel 1830; het Arnhemsche garnizoen een uurwerk stijl LOUIS XIV enz. Het eeuwfeest werd met het oog op het minder gunstige jaargetijde 2 maanden nà den eigenlijken datum gevierd, door eene schitterende revue voor de Koninginnen op de Kemperheide bij Arnhem, waarna aan H.H. M.M door kolonel Jhr. DE PESTERS een ex. van den hiervoor beschreven penning werd aangeboden; 's avonds had in de manege een uitstekend geslaagd carroussel plaats, mede bijgewoond door de Koninginnen. Zaterdag 22 April werden de feesten besloten met een groote vossenjacht tusschen Klarenbeek en Terlet.

1040. 1893. 6—8 Mei.

Zangwedstrijd te Amsterdam. Prijspenning.

Vz. Omschrift:

MANNENZANGVEREENIGING „KUNST EN BROEDERSCHAP" AMSTERDAM

In het veld:

INTERNATIONALE
ZANGWEDSTRIJD
6, 7 EN 8 MEI 1893

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwertak, onder staat: BEGEER UTRECHT

Brons, 58 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 149, n°. 48.

1041. 1893. 22 Mei.

Festival van de Harmonie Beethoven te Alphen a/d Rijn.

Vz. Cirkelvormig medaillon, met versierden rand, daarboven lauwerkrans op palmtakken, onder muziekboek op saamgebonden

lauwertakken, rechts en links vaandels, blaas-instrumenten, bekkens, pauk en trom.

In het medaillon:

FESTIVAL
ALPHEN
A/D RYN
22 MAI
1893

Kz. Glad veld omgeven door fraaien krans van bloemen en vruchten.

Koper verguld, met oog en ring, 50 m.M. eigendom van „Beethoven", geleverd door M. J. H. KESSELS te Tilburg.

1042. 1893. 30 Mei.

Onthulling van het standbeeld van JAN PIETERSZOON COEN te Hoorn.

Vz. Het een weinig naar rechts gewend borstbeeld van (opschrift) J. PZ. COEN

Kz. ★
+ TER +
HERINNERING
AAN DE
ONTHULLING
VAN HET
STANDBEELD
+ 1893 +

Tin, met oog aan rood, wit, blauw lint, 28 m.M. Verz. Z.

JAN PIETERSZOON COEN werd 8 Januari 1587 te Hoorn geboren, ging in 1607 als onderkoopman der O. I. Compagnie naar Java, 1613 werd hij boekhouder-generaal en direkteur der kantoren te Bantam en Jakatra, kort daarop Raad van Indië en Direkteur-Generaal van Koophandel, 25 Oktober 1617 volgde hij LAURENS REAEL op als Gouverneur-Generaal. Op de plek van het 30 Mei 1619 door hem veroverde Jakatra stichtte hij Batavia, waar hij 20 September 1629 overleed.

In 1876 werd reeds te Batavia een standbeeld voor hem opgericht, in 1893 volgde zijn geboortestad, waartoe bij het 3de eeuwfeest zijner geboorte het plan was opgevat. Het standbeeld werd ontworpen door prof. F. LEENHOFF en gegoten door de firma C. J. MARIJNEN te Breda. De Vereeniging van Nederlandsche Scherpschutters koos in dit jaar ook zijn borstbeeld als Kz. voor den penning bij gelegenheid van den jaarlijkschen schietwedstrijd. (Zie n°. 1073 hierna.)

1043. 1893. Mei.

Prijspenning der vereeniging „de Bouwkundige Vakken" te Eindhoven.

Tentoonstelling en wedstrijd.

Vz. Binnen een versierden rand het gekroonde wapen van Eindhoven met het gegraveerde omschrift:

BOUWKUNDIGE VAKKEN EINDHOVEN

Kz. Binnen gelijken rand, hamer, nijptang, palet met penseelen, zaag, passer, aambeeld, troffel en schietlood met gegraveerd omschrift:

WEDSTRIJD MEI 1893

Brons 52 m.M. met oog en ring. Verz. SNOECK. *Bijdragen* 2e druk n°. 599.

1044. Als voren.

Gelijk n°. 1043, doch met omschrift op de Kz.: HERINNERING WEDSTRIJD MEI 1893

Verz. Kasteel Heeswijk.

Bijdragen n°. 599*.

1045. Als voren.

Gelijk n°. 1043, doch met omschrift op de Kz.: TENTOONST. EN WEDSTRIJD MEI 1893.

In goud, behaald door M. F. VAN PIERRE & Co. te Eindhoven.

Bijdragen n°. 600. *Tijdschrift* 1895, blz. 81 e.v.

Gedurende de historische en topografische tentoonstelling van Kempenland en Peelland, gehouden te Eindhoven in de maanden April en Mei 1893, organiseerde de Vereeniging „Bouwkundige Vakken" aldaar eene tentoonstelling en wedstrijd voor architektuur voor de beoefenaars der schoone kunsten, werkbazen, werklieden en leerlingen wonende te Eindhoven, Stratum, Woensel, Gestel, Strijp en Tongelre De herinnerings- en bekroningspenningen werden vervaardigd door HENDRIK VAN GARDINGE, leverancier van kerkornamenten te Eindhoven.

1046. 1893. 21 Juni.

Prijspenning van den Zwemwedstrijd te Weesp.

Vz. WEESPER
BAD EN ZWEM
INRICHTING
WEDSTRIJD
$18\frac{21}{6}93$
*

Kz. Glad veld, omgeven door een lauwerkrans.

Brons, 40 m.M., door BEGEER.

Tijdschrift 1897, blz. 149, n°. 49.

1047 1893. 11-12 Juli.

Algemeene vergadering van de Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid te Utrecht.

Vz. Omschrift boven:

❁ 'ALGEMEENE VERGADERING

Opschrift: VAN DE
NEDERLANDSCHE
MAATSCHAPPIJ
TER BEVORDERING
VAN NIJVERHEID
GEHOUDEN TE
UTRECHT

Omschrift onder: 11 EN 12 JULI 1893.

Kz. Op een gekroonden hermelijnen mantel het alliantiewapen van Nederland en Waldeck-Pyrmont.

Omschrift:

KONINKLIJKE UTRECHTSCHE FABRIEK VAN ZILVERWERKEN
∗ C. J. BEGEER ∗

Aluminium. 47 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 150, n°. 50.

1048. 1893 12-14 Juli.

Nijverheidstentoonstelling te Utrecht.

Vz. = n°. 416.

Kz. Het gekroonde wapen der gemeente Utrecht, met twee leeuwen als schildhouders rustende op een ornament.

Omschrift binnnen een parelcirkel:

alles omgeven door een matten rand met het omschrift:

AAN DE INZENDERS DER TENTOONSTELLING GEHOUDEN 12-14 JULI 1893

Brons, 63 m.M. door BEGEER. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 150, n°. 51.

1049. 1893 15 Juli.

Vijftigjarig bestaan der firma DE BONT en LEYTEN te Amsterdam.

Vz. In samengestrikte eike- en lauwertakken het op een gekroonden hermelijnen mantel rustende alliantiewapen van Nederland en Waldeck-Pyrmont; daaronder: BEGEER UTRECHT

Omschrift:

* KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE FABRIEK VAN SUIKERWERKEN CHOCOLADE EN LIKEUREN

Kz. In het gladde veld, tusschen twee saamgestrikte lauwertakken:

1843
15 JULI
1893

Omschrift op matten rand:

DE BONT & LEIJTEN
AMSTERDAM

Aluminium, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 226, n°. 53.

1050. 1893. 18 Juli.

Festival van de Harmonie van Warmond.

Vz. Het wapen van Warmond.

Daarboven: GEMEENTE
onder: WARMOND

Kz. Opschrift, omgeven door samengestrikte eiketakken:

HARMONIE
VAN
WARMOND
FESTIVAL
18 JULI
1893

Koper verguld, met oog en ring, 50 m.M., eigendom der harmonie Beethoven te Alphen a/d Rijn.

1051. 1893. 19 Juli.

Zwemwedstrijd te Breukelen.

Vz. Het geslachtswapen van DUDOK DE WIT (zie nº. 785) met helm en dekkleeden, daaronder: BEGEER

Omschrift: AANGEBODEN DOOR L. C. DUDOK DE WIT

Kz. Glad veld, omschrift:

ZWEMWEDSTRIJD BREUKELEN 19 JULI 1893

Brons, met oog en ring, 23 m.M.

Tijdschrift 1897, blz. 227, nº. 54

1052. 1893. Juli.

Adrespenning van de Koninklijke Utrechtsche fabriek van Zilverwerken, firma C. J. BEGEER.

Vz. Als de K. Z. van nº. 1047.

Kz. Mat schild in fraaien rand, omgeven door eike- en lauwertakken, rechts: B. U.

Brons, 47 m.M. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 226, n . 52.

1053. 1893. 5—7 Augustus.

Vijf en twintig-jarig bestaan van het Nederlandsch Gymnastiek-Verbond.

Vz. Gekroonde nederlandsche leeuw met zwaard en pijlbundel, daaronder: BEGEER

Omschrift op matten rand:

NEDERLANDSCH GYMNASTIEK-VERBOND

Kz. Het door de keizerlijke kroon gedekte wapen van Amsterdam tusschen de jaartallen: 1868 en 1893, in versierden rand.

Omschrift op matten rand, binnen een parelcirkel: * XXV JARIG BESTAAN VAN HET VERBOND. UITVOERING TE AMSTERDAM 5—7 AUGUSTUS 1893

Brons, 53 m.M., Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 227, nº. 55.

1054. Als voren.

Draagteeken voor de deelnemende turners.

Rond medaillon, met de dooreengestren-

gelde initialen van den bond N. G. V. in parelcirkel, omgeven door vier V's, < Λ V > (vrank, vrij, vroom, vroed), daarboven lint, waarop XXV, onder samengestrikte lauwer- en eikentakken.

Verzilverd, hoog 32, breed 34 m.M., Verz. Z.

1055. Als voren.

Hulde van den belgischen turnbond, den 6[den] Augustus 1893 door den voorzitter N. J. CUPERUS aan het N. G. V. aangeboden.

Vz. Rond medaillon, in het veld de belgische leeuw, daaronder saamgestrikte fakkel en zwaard en klimopslinger; onder den leeuw: BAETES.

Omschrift:

< Λ V > FÉDÉRATION BELGE DE GYMNASTIQUE BELGISCHE TURNBOND < Λ V >

Het medaillon is omgeven door de bovensaamgeknoopte touwen van ringen, onder zijn daardoor gestoken een fleuret en een halter; het rust op een rekstok en een eiketak. Het geheel ligt weder op een vlak veld, omgeven door verheven rand; rekstok, eiketak, enz., steken buiten het penningvlak uit.

Kz. Perkament, waarboven een stralende zespuntige ster, omgeven door twee bovensamengestrikte lauwertakken, met het gegraveerde opschrift:

aan het
Nederlandsche
Gymnastiek-Verbond
ter gelegenheid
van zijn
XXV Jarig Jubelfeest.
1868—1893

Omschrift binnen parelcirkel:
MDCCCLXVIII MDCCCXCIII
Zilver, 65 m.M.

1056. 1893. 17 Augustus.
50-Jarig huwelijk van J. W. KAISER en J. BUISMAN,
Vz. De linksgewende borstbeelden (accolés) der echtelieden, daaronder: J P. M. MENGER.
Kz. In het veld onder een bloemkrans:

GOUDEN BRUILOFT
VAN
JOHAN WILHELM KAISER
JOHANNA BUISMAN
17 AUGUSTUS
1893

Omschrift:
✥ MET 7 KINDEREN 6 BEHUWD EN 11 KINDSKINDEREN GELUKKIG EN DANKBAAR GEVIERD.
Brons, 51 m.M. Verz. Z.
Tijdschrift 1898, blz. 265, n°. 14.

1057. 1893. 27 Augustus.
Festival te 's-Hertogenbosch.

Vz. Omschrift:

'S HERTOGENBOSCH

27 Augustus 1893

In het veld tusschen krullen:

Festival

in parelrand.

Kz. tusschen krullen:

Herinnering

in parelrand.

Zilver, gegraveerd met oog en ring, 46 m.M.

1058. 1893. Augustus-Oktober.

Tentoonstelling te Batavia.

Vz. Links gewend borstbeeld van Koningin WILHELMINA, in parelrand.

Omschrift in parelrand:

WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN

Beneden: BEGEER * UTRECHT

Kz. Op een tropee van kist, aambeeld, anker, raderen, vat en ploeg, rust het wapen van Batavia, waarboven de naar links zwevende faam met bazuin en palmtak. Links door bloemranken omgeven een gezicht op het hoofdgebouw, rechts spoortrein en schepen, boven op een lint:

1893 TENTOONSTELLING BATAVIA

In parelrand.

Goudbrons, 47 m.M. Verz. Z.

1059. Alsvoren.

Adrespenningen van de Kon. Utr. fabriek van Zilverwerken, firma C. J. BEGEER.

Vz. als de Vz. van n°. 1058.

Vz. als de Kz. van n°. 1058.

Kz^n. als de Kz. van n°. 1047.

Goudbrons en aluminium. Verz. Z.

Tijdschrift 1897, blz. 228, n°. 56-58.

1060. Als voren.

Draagteeken.

Een indisch paleis, waarboven een stralende vijfpuntige ster. Op de afsnede:

REGINA IN ORIENTE

tegen den binnenrand rechts: VAN ARCKEN

Omschrift: TENTOONSTELLING VAN 1893
★ TE BATAVIA ★

Zilver, eenzijdig 30 m.M., vermoedelijk als broche gediend hebbende. Mij ter beschrijving gezonden door Jhr. M. A. SNOECK.

1061. Als voren.

Bekroningspenning.

Vz. Halfnaakte rechtsgewende vrouw, gezeten op een ploeg, waaraan zij zich met de rechterhand vastklemt, in de uitgestrekte linkerhand een palmtak, vóór haar koeienkop, onder het wapen van Batavia rustende op twee palmtakken, ter zijden van het wapen: A. MICHAUX BRUXELLES

Kz. Cartouche uitloopende rechts in linten, links omgeven door een lauwertak.

Opschrift: TENTOONSTELLING
VAN
LANDBOUW, NIJVERHEID
EN VEETEELT
BATAVIA
1893

Brons, 50 m.M. Verz. Z.

Deze tentoonstelling werd gehouden op de terreinen van den bekenden dierenschilder RADEN SALEH nabij Weltevreden. Bij deze gelegenheid brachten eenige dames te Batavia, onder bescherming van Mevr. PIJNACKER HORDIJK, echtgenoote van Z. E. den Gouverneur-Generaal en met medewerking van tal van indische vorsten, eene bijna volledige verzameling bijeen van poppen gekleed in de kleederdrachten van de verschillende indische volkeren, beroepen en ambten, alsmede bij bizondere gelegenheden gebruikelijk. Na afloop der tentoonstelling werd deze verzameling aan H. M. de Koningin aangeboden en verkreeg ze, na vooraf in de z.g. gotische zaal te 's-Gravenhage tentoongesteld te zijn, eene plaats in 's Rijks Ethnografisch Museum te Leiden.

De vervaardiging van den bekroningspenning was opgedragen aan den graveur WIENER, doch de opdracht werd door diens familie wegens zijn overlijden aan MICHAUX overgedragen.

1062. 1893. 26 Augustus—4 September.

50-Jarig bestaan der Nieuwe Koninklijke Harmonie te Tilburg. Prijspenning.

Vz. Medaillon met het wapen van Tilburg, daarboven muziekboek waarop een zingend vogeltje, rustend op palm- en lauwertakken; rondom muziekinstrumenten.

Kz. In het veld:

AFDEELING
PRIJS
1893

daaromheen: · INTERNATIONAAL CONCOURS ·

Omschrift: 50 JARIG JUBILE N. K. HARMONIE
H. VERSCHUUREN-JANSSEN
★ TILBURG ★

Zilver, met oog en ring, 51 m.M. Verz. SNOECK.

1063. Als voren.

Herinneringspenning.

Vz. = n°. 1062.

Kz. In het veld in versierden rand:

HERINNERING

1893

Omschrift: 50 JARIG JUBILE N. K. HARMONIE
★ TILBURG ★

Koper verguld, met oog en ring, 51 m.M. Verz. Z.

1064. Als voren.

Draagpenninkje.

Vz. Wapen van Tilburg, daaronder: TILBURG, boven omschrift op 2 regels:

TER HERINNERING AAN HET 50 JARIG JUBELFEEST
DER NIEUWE KONINKLIJKE HARMONIE

Kz. In eikekrans:

1843
AUGUSTUS
1893

Koper verguld, met oog en ring, 20 m.M. Verz. Z.

Bijdragen, 2e druk, n°. 601-603.

Tijdschrift 1895, blz. 253 en 254.

Over „*het gouden feest der Nieuwe Koninkl. Harmonie*" leest men een opstel onder dezen titel in de „*Feestgids bij gelegenheid van haar 50-jarig jubelfeest. 26 Augustus—4 September* 1893" Uitgave van W. BERGMANS te Tilburg.

(Wordt vervolgd).

Drie Noord-Brabantsche Penningen.

I.

Draagpenning van het gild van St. Bernardus,
onder de zinspreuk „Ons Genoegen"
te Made, 1863.

Voor geheel Nederland is 17 November 1863 een hoogst merkwaardige dag geweest. In de gemeente Made werd op dien dag een gezelschap opgericht en geconstitueerd, ter herinnering aan het halve eeuwfeest van Neêrlands vrijheid en onafhankelijkheid.

Gemeld gezelschap is het gild van St. Bernardus, onder de zinspreuk „Ons Genoegen".

De draagpenning van dat gezelschap is van zilver, heeft 31 m.M. middellijn en wordt gedragen aan een purperen lint.

Vz. De rechts gewende, staande St. BERNARDUS 1) in pij, met nimbus om 't hoofd, in de opgeheven rechterhand het kruis, in de nederwaarts hangende linkerhand een boek, op den grond voor hem een mijter, achter hem een vogel, (arend?) 2); het randschrift S^T. BERNARDUS, (ingeslagen letters).

Kz.

PAT VAN DE VEREENIGING
ONS
GENOEGEN,

MADE
17 NOVE
1863

In mijne verzameling.
Bijdragen, 2de druk, n°. 518*.

1) St. BERNARDUS, geboren 1091 te Fontaines in Bourgondië, uit een adellijk geslacht. † 20 Aug. 1153, door Paus ALEXANDER III in 1174 gecanoniseerd.

2) De mijter aan zijne voeten is eene toespeling op zijne weigering om dien te dragen, de vogel zou, volgens verschillende personen, welke ik raadpleegde, nergens op afbeeldingen van den heilige voorkomen.

De heer G CUMONT schreef mij: „L'animal derrière St. BERNARD est un *dragon*, sans doute pour signifier *le mal, l'hérésie*."

(Wij zien in het figuur geen vogel maar duidelijk *een draak*. Red.)

REGLEMENT
voor het Gild St. BERNARDUS,
onder de zinspreuk „Ons Genoegen".
opgericht
te Made, 17 November 1863.

Artikel 1. Het Gild stelt zich ten doel de bevordering en handhaving der eensgezindheid en broederlijke liefde, door het houden van vriendschappelijke bijeenkomsten, afgewisseld door oefeningen in 't schieten met het geweer op den boom of op de schijf.

Art. 2. Om dit doel te bereiken zullen de leden jaarlijks twaalf gewone vergaderingen houden, en wel op den laatsten Zondag van elke maand. De zomervergaderingen gerekend van April tot en met Augustus zullen beginnen ten zeven, de overigen ten zes uren. De leden zijn op boete van 15 cents verplicht die vergaderingen bij te wonen. Zij die onder de behandeling van een bekend geneesheer verkeeren, zijn vrij van boete, ook wanneer de toestand van echtgenoote of ouders zoodanig is, dat het niet betaamt gezelschappen bij te wonen.

Art. 3. De vergaderingen zullen gehouden worden ten huize van ANTONIUS VAN DER POEL, alwaar het Gild gevestigd is, en eene vrije kamer heeft. De tijd der bijeenkomsten, wordt gerekend naar het uurwerk van den kastelein, welke dien tengevolge verplicht is, te zorgen, dat dit uurwerk gelijken tijd aanwijst als dat der R. C. kerk.

Art. 4. De schietoefeningen zullen worden gehouden op de volgende dagen: 1°. bij gelegenheid van tering. 2°. op Vastenavond-Maandag. 3°. op Zondag na Paschen. 4°. op Zondag na Pinksteren. 5°. op den tweeden Zondag na St. BERNARDUS. 6°. Zondag na de laatste Veemarkt. Het Koningschieten moet plaats hebben op den

laatsten Maandag van September. De bij het Koningschieten afwezige leden, betalen *f* 1.— boete. Is het op de bepaalde dagen ongunstig weêr, dan zal de meerderheid beslissen of er geschoten wordt.

Art. 5. Het aannemen van leden geschiedt bij volstrekte meerderheid van stemmen in de gewone vergaderingen, of in buitengewone, welke den leden minstens acht dagen te voren bekend gemaakt zijn. Meer dan één derde der leden afwezig zijnde, is de vergadering onwettig.

Art. 6. Die ter ballotage wordt voorgedragen, betaalt voor entrée drie gulden, wordt hij gekozen dan zijn die gelden ten voordeele der kas. In het tegenover gestelde geval wordt het onmiddellijk terug bezorgd. De stemming geschiedt altijd schriftelijk.

Art. 7. Die bij de kennisgeving als lid te zijn aangenomen, dadelijk bedankt, verbeurt het entréegeld, doet hij het acht of meer dagen daarna, dan moet hij het sortie- of uitgaangeld ook betalen.

Art. 8. De vergaderingen worden dienstbaar gemaakt tot het bevorderen en (de) handhaving van het Gild. Elk lid is verplicht hiertoe het zijne, zooveel mogelijk bij te brengen, doch het is en blijft elk der leden verboden, buiten de vergaderingen, ten aanhoore van niet belanghebbenden, over datgene te spreken, waarover in de bijeenkomst is beraadslaagd.

Art. 9. Het Bestuur is samengesteld uit: een Voorzitter, een Secretaris, een Penningmeester, twee Commissarissen en een Schutterkoning. De post van Penningmeester is vereenigbaar met dien van Secretaris. Bij afwezigheid van den Voorzitter, bekleedt een der Commissarissen en wel den oudsten (sic), zijne plaats. Het Bestuur wordt gekozen voor twee jaren; om de twee jaren treedt het af, doch de aftredende leden zijn weder benoembaar.

Art. 10. De Voorzitter opent en bestuurt de vergaderingen, draagt de te bespreken zaken voor, en slaat nauw-

keurig acht op iedere gegronde aanmerking. De Secretaris is belast met boekhouden en briefwisseling, hij mag dit evenwel door een vriend laten verrichten, doch alle stukken moeten door den Voorzitter en Secretaris onderteekend worden. De Penningmeester zorgt voor de tijdige ontvangst der contributiën, inleggelden en boeten.

Art. 11. De laatste vergadering voor den teerdag, doet de Penningmeester rekening over het laatste jaar, hij laat een afschrift der rekening gedurende eene maand ter inzage beschikbaar. Elk lid is verplicht zijn boeten en contributie te betalen op den laatsten Zondag van December. Die hierin onwillig is, houdt op lid te zijn.

Art. 12. Het Bestuur is gemachtigd een uitgave te doen tot het bedrag van *f* 1.—. Komt zoodanige uitgaaf meer dan eenmaal in 't jaar voor, dan zal dit door de geheele vergadering bij meerderheid van stemmen, beslist worden. Uitgaven *f* 1.— te boven gaande, worden altijd als boven toegelaten of afgekeurd. Wordt (sic) bij Koningschieten geschenken, of (bij) andere gelegenheden geld uitgelegd, dan wordt dit door den knecht opgehaald. Elk lid moet hieraan voldoen. Ieder lid zal maandelijks betalen 15 cents contributie, uitgenomen de maand September.

Art. 13. Jaarlijks zal er tering gehouden worden, tot welks bijwoning niemand is verschoond, dan volgens Art. 2. De afwezigen, volgens Art. 2, betalen echter hun aandeel in de kosten, doch deze gelden worden gestort in de kas. Om andere reden afwezig zijnde, komt het ten bate der vertering. Elk lid betaalt voor zijne vrouw, moeder of zuster, het vastgestelde aandeel, aanwezig zijnde of niet. Op den laatsten Zondag van September zal bij meerderheid van stemmen beslist worden, hoe en wanneer er zal geteerd worden.

Art. 14. Het is op boete van 10 cents verboden, gedurende het schieten te rooken, lucifers aan te steken of vuur te slaan, alsook het geweer anders dan rechtstandig

te laden en het geladen zijnde, met den loop anders dan naar boven te houden.

Art. 15. Die voor zijn lidmaatschap bedankt, betaalt *f* 4.— ten voordeele van de kas en heeft geen aanspraak op de eigendommen van het Gild. Naderhand weder lid willende worden, geschiedt dit volgens Art. 6. Komt er een lid te overlijden, dan zijn de andere leden op boete van 50 cents verplicht de lijkmis bij te wonen en mede ten offer te gaan. Alleen vrijstelling volgens Art. 2.

Art. 16. Elk lid verbindt zich bovenstaand reglement stipt na te leven en te teekenen.

II.

Begrafenispenning van het Cramers (kooplieden) gilde te Grave.

Uit de *Beschrijving der stad Grave* door den Heer DIDERIK PARINGET, uitgegeven met aanteekeningen vermeerderd door Mr. PAUL VAN ALEM, (Utrecht bij HERMANUS BESSELING 1752) 1) kennen we het bestaan van een begrafenispenning van het Cramersgilde van Grave.

Bij onderzoek in het uit de Verzameling VAN DEN BOGAERDE te Heeswijk afkomstige archief van het gilde, 2) bleek ons 't navolgende:

Bij oktrooi van den 16den Maart 1676, gegeven door WILLEM HENDRIK, prins van Oranje, enz. enz. (WILLEM III), werd het Cramersgilde te Grave ingesteld. De origineele gildebrief bestaat nog en komt tevens voor in een in perkament gebonden

1) Deel 2 blz. 783.

2) *Catalogus Handschriften* FRED. MULLER 1906 blz. 110 No. 737.

(kopie ?) boek, met tal van rekesten en daarop genomen beschikkingen betreffende het gilde. Daarin komt ook voor het navolgende rekest met daarop genomen beschikking, dat mede in originali werd aangetroffen:

Aen sijn hoog Ed. WALRAAD baron DE STEENHUIJS, vrijheer tot heumen walden en oploo amptman der stad grave en lande van cuijk, met de EE. agtb. magistraat deser stad.

Vertoonen reverentelijk de tijdelijke dekenen van het cramersgilde tot grave, dat of wel alhier en in andere steden bij de resp. octroijen van de aanwesende gilden onder anderen ter eere van de afgestorven is geordonneert dat de leden van dien buyten wettig belet of absentie gehouden sijn de aflijvige in haar lijkstatie of begrafenis bij te wesen en het lijk ter aarden te geleijden, op poene daartoe gestatueert, tgeen alsoo in haar octroy is gecommitteert, en sij voor haar afgestorve die in dese kleyne stad somtijts heel weijnigh gevolgh hebben, geern gelijke costuyme geobserveerd sagen, soo versoeken gedienstig of het U hoog Ed. en U EE. agtb gevallen mogt in vermeerdering van haaren gildeb. (rief) ten desen te ordonneren en verstaan, dat waar een gildebroeder of suster die aflijvig wort en de erfgenamen des begeeren, haaren gildeknegt voor 't genot van ses stuy[s] ten coste van den gilde per tour de helft van den gilde soo en ten oosten en ten westen van de stad woonen van de maaspoort door de veer-, rog- en hamstraat tot de hampoort toe door te deylen ter begrafenis sal mogen gesinnen, en daartoe ider

van deselve een lootie uitdeylen of verhantreyken en dat daar op de genoode ter begrafenis sullen moeten verschijnen en als dan haar ontfange lootiens aan denselven knegt restitueren: en dat so imant buyten wettige reden van absentie of belet met voorkennis en permissie van den boekhoudende deken uytblijft, en de knegt de gebreekige lootiens weder ophaalt, ider gebreekige sal verbeuren 3 st., twe tot verval der onkosten van den gilde en een voor de knegt D. D. C.

(was geteekend:) THEOD. VERHAER,

procr.

1697

De op dit rekest genomen beschikking, ter zijde daarvan gesteld, luidt:

de hoog Ed. heer amptman en magistraat der stad grave gelet hebbende op den inhoud dezer req^te^ verorderen de suppl^ten^ hun versoek en wert daarmede tselve geamplieert.

Actum grave den 4 juny 1697

ter ordonnantie van deselve

(was geteekend:) W. DE GREVE

Secretaris.

In de „*Reekeningh van* JACOBUS VAN LINDEN *en* JOHANNES VAN GOGH *de annis* 1696, 1697, 1698" treffen we (1696) aan:

bij resolutie van den gesamentlijken gilde een octroy geïmpetreert op 't stuk van de begrafenis der gildeleden, daartoe koopere platiens en ingesnede namen doen maken veranderen en vermeer-

deren, de onkosten van altwelk sijn te samen getrocken en bevonden tot / 42.6.—

In de rekening van 1703 troffen we nog een post aan: voor eenige nieuwe koopere platiens / —.18.—.

Eigenaardig is het, dat van alle gemaakte verteringen aan wijn, bier en „toeback", mitsgaders gebroken wijnglazen, bij alle rekeningen gespecificeerde kwitanties worden gevonden, doch dergelijke stukken omtrent de aangekochte „lootiens", in de rekeningen „platiens" genaamd, en soortgelijke uitgaven meestal *niet* worden gevonden.

In het dossier vonden wij een: *Memoriaal of Aantekening Boek van de verhandelingen en besluyten, op de vergaderinge, zoo van de Dekenen als de gezamentlijke Gildebroeders van het Kramers-Gilden te Grave, Litt. B.* Dit boek is aangelegd in 1788 en de toevoeging Litt. B wijst er op, dat er een dergelijk Memoriaal Litt. A moet hebben bestaan, vermoedelijk loopende over de jaren 1676—1787, doch dit, waarin allicht de „resolutie van den gesamentlijken gilde", krachtens welke de „koopere platiens" bedoeld in de rekening van 1696 zijn aangemaakt, zal zijn opgenomen geweest, bevond zich helaas niet in het dossier; ware dit wel het geval geweest, dan hadden wij misschien geweten, hoe deze er hebben uitgezien.

Wij weten nu alleen, dat er een begrafenispenning van het Cramersgilde van Grave heeft bestaan, doch wij kennen dezen penning niet.

Wie onzer leden kan ons daaromtrent iets naders mededeelen? 1)

1) De overgenomen of bij uittreksel medegedeelde stukken werden on welwillend ter inzage verstrekt door de firma FRED MULLER te Amsterdam

III.

Prijspenning voor de lagere school van het St. Catharina-gasthuis te Grave.

Vz. Omschrift in gelobden rand:

ST. CATHARINA'S GASTHUIS SCHOOL

In het veld in versierden rand, omgeven door ornamenten:

EERE
MEDAILLE

Kz. glad.

Zilver, met oog, 43 m.M. Mijne verzameling.

In te voegen in: *Bijdragen*, 2e druk, onder N°. 464*.

Omtrent de school of den penning, die geen jaartal draagt, doch waarschijnlijk tusschen 1840 en 1850 zal zijn gebruikt, is het mij niet mogen gelukken eenige bijzonderheden te ontdekken, dan dat de school sedert ongeveer 1850 is opgeheven.

M. A. Snoeck.

Hintham, April 1906.

Gemengde Berichten.

Is de penning — VAN LOON II, *blz.* 478 — *door de Staten van Zeeland uitgegeven, wegens het redden van het gezonken schip en de lading van hopman* WATERDRINKER, *door* JAN LOOFF *vervaardigd?*

De munten en penningen, die dezen zomer te zien waren op de in Middelburg gehouden tentoonstelling van oude goud- en zilverwerken, gaven op verre na geen volledig overzicht van wat op kunstgebied in munten en penningen reeds werd gewrocht. Daartoe misten wij bijv. de munten der Grieken en Romeinen, waaronder de beroemde tetradrachmen van Syracuse, door kunstenaars als een EVAENETOS (cirka 405—344 v. C.), een EUKLEIDAS, een EUMENES, een KIMON en anderen vervaardigd; de heerlijke kunstprodukten der italiaansche en fransche renaissance. Toch was er veel schoons te zien. Wij noemen onder de munten slechts de prachtige serie gouden munten van LODEWIJK II, van Male, graaf van Vlaanderen, in de 14^e^ eeuw vervaardigd, voorbeelden van voortreffelijken arbeid in gothischen stijl.

De penningen gaven meer verscheidenheid te zien. Het werk onzer beste stempelsnijders was in fraaie exemplaren vertegenwoordigd. Getracht was de zeeuwsche stempel snijders goed te vertegenwoordigen.

Onbeschreven penningen waren er weinige.

Wij noemen onder deze een zilververguld draagteeken van de schutterij van St.-Joris te Goes, waarop wij later in dit tijdschrift denken terug te komen. Bij de penningen van den stempelsnijder JAN LOOFF, wenschen wij even stil te staan. Deze zeeuwsche kunstenaar verdient beter te worden beoordeeld, dan gemeenlijk het geval is. Zijn werk getuigt van veel talent. Wat hem in hoofdzaak wordt verweten, is, dat hij de keerzijde zijner penningen met lange opschriften vulde. Wij gelooven niet, dat hierin een gebrek aan bekwaamheid schuilt. Wij vinden juist de keerzijden van LOOFF's penningen zeer sympathiek. De bloemrand, die het opschrift omgeeft is artistiek bewerkt en vol verscheidenheid.

Wat nu het verwijt van een te lang opschrift betreft, men moet bedenken, dat woorden duidelijk spreken en eene zinnebeeldige voorstelling dat niet altijd doet.

Daarbij men wilde oudtijds zóó.

Sla VAN LOON II maar op en gij zult menigen penning met een langregelig opschrift aantreffen, die niet door LOOFF is gesneden.

LOOFF had van de staten van Holland het voorrecht verkregen de heldendaden van FREDERIK HENDRIK op penningen te verheerlijken. Hij vervaardigde deze dus in hoofdzaak met het doel er finantieel voordeel uit te halen.

Een lang opschrift had hier praktischen zin. Wat zijne langdradigheid in de opschriften aangaat, ook hierin diende hij zijn tijd. Het was alsof men er behagen in schepte zoo zeurig mogelijk te zijn. Een van LOOFF's penningen — VAN LOON II, 197.4 —, bevat op de voorzijde eene verklaring der voorstelling in de nederlandsche taal. Jammer dat hij daar niet mede is voortgegaan. Maar ook dát ware zondigen tegen eene bestaande gewoonte geweest. Het zullen wel aanzienlijken zijn geweest, die de dure penningen kochten, en van hen werd ondersteld het latijn machtig te zijn.

Op de middelburgsche tentoonstelling was het werk van LOOFF goed vertegenwoordigd, waarbij ook eenige prachtige proefslagen van jetons, met zijne initialen I L prijkende.

Er bestaan echter een paar penningen, die in den laatsten tijd in wetenschappelijk bewerkte katalogussen aan LOOFF worden toegeschreven en die in werkelijkheid niet van hem kunnen zijn. Het zijn de penningen VAN LOON II, blz. 376, 4 en VAN LOON II, blz. 478. Laten wij met den laatsten, den door de staten van Zeeland uitgegeven penning, beginnen. Dit stuk in 1660 geslagen is zonder naam van graveur. Wij hebben steeds getwijfeld aan de juistheid van het toekennen van dit stuk aan LOOFF.

Ziehier waarom:

1°. De penning is ongeteekend, terwijl LOOFF zijne latere kunstprodukten meestal gewoon was te teekenen.

2°. In 1651 is de vervaardiging van den penning op de groote vergadering der Staten-Generaal te 's-Gravenhage gehouden, door de staten van Zeeland opgedragen aan SEB. DADLER en niet aan LOOFF.

3°. Er liggen 12 jaren tusschen het laatst bekende werk van LOOFF (1648) en den penning van 1660, een tusschenruimte, waarin niets van de hand van dezen laatsten is verschenen.

4°. In 1652 was JAN LOOFF door MATTHIJS HOOFT vervangen als stempelsnijder aan de zeeuwsche munt.

Al deze punten deden ons denken, dat LOOFF in 1652 niet meer in leven was. Mr. R. FRUIN, rijksarchivaris in Zeeland, heeft met zijne bekende welwillendheid de zaak voor ons in de notulen der zeeuwsche munt onderzocht. Het resultaat is, dat ons vermoeden juist is gebleken.

In Januari 1652 was LOOFF niet meer in leven. Het hem nog toekomende traktement werd toen aan zijne weduwe uitbetaald.

Wie den penning van 1660 heeft vervaardigd is onzeker: in ieder geval van JAN LOOFF is hij stellig niet.

Een tweede penning, van 1653, dus van vroegeren datum, waarvan het ontwerp aan LOOFF wordt toegeschreven, moet, nu wij het jaar van zijn overlijden — 1651 — kennen, mede aan hem worden ontnomen.

Wij bedoelen den penning op het overlijden van M. HZ. TROMP in 1653. — VAN LOON II, 376, 4; FRANKS I, blz. 404, in den katalogus van het Koninklijk Penningkabinet onder n°. 814 beschreven, als door LOOFF ontworpen en door D. VAN RISWICK gesneden. Inderdaad leest men op den penning I L D E L. Deze letters zijn echter de initialen van den beroemden schilder-graveur JAN LIVENS of LIEVENS, in 1607 te Leiden geboren en overleden te Antwerpen in 1663.

JAN LIEVENS heeft M. H. TROMP geschilderd (Rijksmuseum) en geteekend. Naar deze schilderij, zoo schreef mij de heer E. W. MOES, direkteur van het Prentenkabinet, is herhaaldelijk gegraveerd, het fraaist door C. VAN DALEN. De ets, die J. DE FREY in 1801 naar LIEVENS' teekening gemaakt heeft, wijkt, volgens den heer MOES, eenigszins af van de schilderij.... en van den penning; tusschen schilderij en penning bestaat ongetwijfeld verband. Slechts weinige veranderingen — zegt de heer MOES — zijn op te merken en deze waren noodzakelijk.

LOOFF, daarentegen, heeft geen bepaalde portret-penningen gemaakt. Ook is van hem geene enkele gravure of ets bekend. Het komt ons onaannemelijk voor, dat D. VAN RISWICK voor de voorzijde van zijn penning gebruik zou hebben gemaakt van een door LOOFF nagelaten ontwerp voor een borstbeeld van TROMP. Bovendien, zou in dit geval — waar het den arbeid van een overledene gold — diens naam voluit op den penning hebben geprijkt en niet de initialen, waarmede JAN LIEVENS zijn werk toen teekende. Volgens IMMERZEEL, merkte deze steeds: I. L.; I L *inv.*, I L, terwijl LOOFF *J. L*; I L; *J L fecit* of zijn naam voluit schreef.

Wij moeten dus, na 1651, het sterfjaar van LOOFF, de initialen I L niet meer aan dezen toekennen. De penningen van dezen stempelsnijder vallen tusschen de jaren 1629—1648 1) en niet tusschen de jaren 1627—1648, zooals o. a. L. FORRER in zijn standaardwerk 2) aangeeft.

M. D. M.

Een merkwaardige Hollandsche Duit.

De Hollandsche duit met den leeuw in den tuin is van zoo algemeene bekendheid, dat het bijna onmogelijk schijnt, daarover iets nieuws te schrijven. Hij is van 1702 tot 1780 in onnoemelijke hoeveelheid geslagen, in geen enkele verzameling wordt hij gemist, geen zak oude koperen munten komt ergens uit een verborgen hoekje aan het daglicht, of men vindt er Hollandsche duiten, niet minder dan Utrechtsche, van verschillende jaren in. Alleen van 1702 komen enkele afwijkende stempels voor, nl. ten eerste die met den *rouwband* aan den hoed; ten tweede een, waarop de leeuw *den* (Franschen) *haan* den kop afslaat; ten derde een, waarop in plaats van den leeuw een *ooievaar* bij de speer met den hoed in den tuin staat en ten vierde een, waarop naast den leeuw het *Haagsche wapen* is ingestempeld. Deze vier zijn geen officiëele munten, maar door particulieren gemaakte speculatie-stukken, bovendien zijn zij zeer zeldzaam, vooral de laatste drie. Niet in elk jaar tusschen 1702 en 1780 zijn te Dordrecht duiten geslagen. Bij gemis van de muntregisters, die mij tusschen twee haakjes waarschijnlijk niet zouden gebaat

---

1) Ons is geen oudere penning, dan van 1629, van LOOFF bekend.

2) L. FORRER, *Biographical dictionary of medallists London*, SPINK AND SON, 1904. Van dit werk, dat in 7 deelen voltooid zal zijn, zijn deel 1 en 2 verschenen.

hebben, daar in sommige provinciën de duiten voor rekening van den muntmeester geslagen werden 1), heb ik de catalogi van drie der rijkste verzamelingen doorzocht, ten einde de jaren van muntslag van duiten vast te stellen, en wel:

JOSEPH NEUMANN, *Beschreibung der bekanntesten Kupfermünzen*, L. W. A. BESIER, *Catalogus van het Munt-Kabinet van 's Rijks Munt* en JOH. W. STEPHANIK, *Cabinet de Monnaies*, verkocht bij FRED. MULLER & C°., December 1904.

In deze verzamelingen komen alleen Hollandsche duiten voor van de jaren: 1702, 1707—10, 1712—17, 1720—21, 1723, 1729—30, 1738—47, 1749—63, 1765—66, 1769 en 1780 en geen andere, en daaruit meen ik te mogen opmaken, dat in de niet genoemde jaren *geene* duiten voor de provincie Holland zijn geslagen. Maar wat wil het geval? Dezer dagen ontving ik uit Duitschland een' zilveren Hollandschen duit van het jaar 1748 en toevallig vond ik in den catalogus met prijzen van den heer J. SCHULMAN, N°. XLI, onder n°. 248 een dergelijk exemplaar van 't zelfde jaar genoteerd à *f* 0.40. Ik schreef onmiddellijk, om dit muntje te mogen ontvangen, maar kreeg tot antwoord, dat het niet meer te koop was, daar de catalogus al een paar jaar oud was. Dit stelde mij teleur, daar ik nu niet constateeren kon, of dit exemplaar volkomen gelijk aan het mijne was.

De duit namelijk, dien ik uit Duitschland had ontvangen, vertoont de groote bijzonderheid, dat de Hollandsche leeuw *gekroond* is, gekroond met een *kroontje van drie fleurons*. De *Hollandsche* leeuw is *nooit* gekroond, de *Statenleeuw* daarentegen *altijd*, en wel met een kroontje van drie fleurons. Op deze munt heeft men dus den *Statenleeuw* in den *Hollandschen tuin*, eene groote abnor-

---

1) Zie W. J. DE VOOGT, *Geschiedenis van het Muntwezen*, Deel I, *Gelderland*, blz. 172, noot.

maliteit. Gaarne zou ik van H. H. verzamelaars mogen vernemen, of iemand ook in 't bezit is van een koperen, zilveren of gouden duit van 1748, en zoo ja, of op hun exemplaar de leeuw *gekroond* is of *niet*.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Drie zilveren Penningen vereerd door Z. M. WILLEM III, *aan Onderwijzers in Noord-Brabant.*

a. 1857.

Vz. Het borstbeeld van Koning WILLEM III. (Zie DIRKS 698 A.)

Kz. In een krans, in elf regels:
Aan - P. VOSS - te Vierlingsbeek - voor getrouwe en ijverige - vervulling der betrekking - van Onderwijzer - gedurende ruim vijftig jaren - van wege - den Koning - 29 Juni - 1857.

PETRUS VOSS werd den 28sten Februari 1787 te Kessel in Pruisen geboren, den 1sten April 1804 werd hij schoolonderwijzer te Arcen bij Venloo, in Nov. 1807 te Capelle bij Gelder (Département du Roer) en 3 Juli 1810 te Vierlingsbeek, (Département des Bouches du Rhin). Onder hartelijke deelneming werd 30 Sept. 1854 zijn gouden ambtsfeest gevierd. Hij overleed aldaar 17 April 1866.

Wordt: SNOECK. Bijdragen 508*.

b. 1868.

Vz. Het borstbeeld van Koning WILLEM III (Zie DIRKS, 698A.)

Kz. In krans, in elf regels:
Aan - B. HEIJSTEK - te Wijk - voor getrouwe en ijverige - vervulling der betrekking - van Onderwijzer - gedurende een halve eeuw - van wege - den Koning - 14 October - 1868.

BAREND HEIJSTEK, Hoofd der School te WIJK bij

Heusden, was aldaar geboren 14 Oct. 1799 en overleed aldaar 10 Februari 1880.

Wordt: SNOECK, Bijdragen 530**.

c. 1878.

Vz. Het borstbeeld van Koning WILLEM III (Zie DIRKS 696).

Kz. In krans, in elf regels:

Aan - A. MEIJER - te Oploo - voor getrouwe en ijverige - vervulling der betrekking - van onderwijzer - gedurende een halve eeuw - van wege - den Koning - 16 April 1878.

ANTOON MEIJER, Hoofd der School te Oploo, aldaar geboren 1 April 1806, overleed aldaar 25 Juli 1881.

ZWIERZINA 439, SNOECK, Bijdragen 550.

M. A. S.

Rijksdaalders in Nederlandsch-Indië.

De rijksdaalders van Koning WILLEM II worden door de Javanen niet gaarne aangenomen en zoo mogelijk geweigerd. Zij worden door hen genoemd: ***kapala pandjang***, ook ***lèhar pandjang***, dat is: ***langkop*** of ***langhals***. Die van Koning WILLEM III nemen zij gaarne aan.

Het tegenovergestelde heeft plaats op Celebes. Omdat onder de rijksdaalders van 1874 zooveel door Chineezen nagemaakte stukken voorkomen, worden botweg alle, waarop de beeldenaar van WILLEM III voorkomt, door de inlanders ***geweigerd*** en alleen die van WILLEM II ***aangenomen***. Daar zij het jaartal niet kunnen lezen, noemen zij de rijksdaalders van WILLEM II: ***„met een oor"*** en die van WILLEM III: ***„zonder oor"***.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Waar de rekenpenningen oudtijds ook al voor werden gebruikt.

In een artikel over het *Leidsche volksleven in den aanvang der XVIde eeuw* van de hand van Dr. L. KNAPPERT las ik het volgende omtrent het gebruik van legpenningen bij kinderspel, dat mij wel de moeite waard voorkomt aan onze lezers mede te deelen:

„Dagelijks speelden de (leidsche) schoolkinderen op 's Heeren straten en wel vooral op heilige dagen, onder den dienst Gods. Zij gebruikten daarvoor de legpenningen, die eigenlijk bestemd waren om er op school rekenen mee te leeren, wierpen er mede om 't verst tegen de muren en wedden dan om een stuk geld, terwijl zij toch op geene eerlijke manier aan geld konden komen". (Verg.: *Leidsch jaarboekje* 1904, *blz.* 127.)

M. D. M.

Muntverslag 1905.

Het vierde Verslag van den Muntmeester bij 's Rijksmunt en dat van den Kontroleur-Generaal, ons weder welwillend toegezonden, vertoont op den omslag een afbeelding van een middeleeuwsch muntatelier naar een oude plaat. Penningstempels werden in 1905 niet gemaakt, alleen een letterzijde, (veranderd opschrift voor de penningen voor scheepsjournalen). Melding wordt gemaakt van de verwachting, dat in het verslag 1906 gunstige mededeelingen zullen kunnen worden gedaan, omtrent de pogingen om van oude penningstempels, waarmede geen afslagen meer gemaakt kunnen worden, bruikbare dienststempels te maken. (Zie Tijdschrift 1905, blz. 160.)

Aangemunt werden voor:

ƒ 1,000,000.—	aan	guldens;
„ 2,000,000.—	„	1/2 guldens (voor de Koloniën);
„ 300,000.—	„	25 centsstukken;
„ 200,000.—	„	10 centsstukken;
„ 500,000.—	„	1/4 guldens Ned. Indië;
„ 500,000.—	„	1/10 „ „ „
„ 100,000.—	„	2 1/2 centstukken en
„ 100,000.—	„	centen.

Voor de Ned. Ind. Escomptomaatschappij werden 27.515, voor de Javasche Bank 60.480 gouden dukaten geslagen.

Behalve 12 dagen rust in het belang der machines werd dan ook van 1 Januari — 23 December onafgebroken doorgewerkt.

Er wordt verder melding gemaakt van het eervol ontslag, wegens gezondheidsredenen verleend aan den 1sten stempelsnijder J. PH. M. MENGER, in welke vakature voorloopig niet zal worden voorzien, en van den aankoop van een 5de automatische weegmachine. Als bijlage treffen wij aan een rapport van den essaieur der fabrikage over zijn onderzoek naar de oorzaken der minder goede pletbaarheid van grof zilver.

Aan het verslag van den Kontroleur-Generaal — uit den aard der zaak meer voor technici van belang — zijn o. a. toegevoegd staten van sedert 1840 afgeleverde en thans nog voorhanden muntspeciën en een chronologische opgaaf der wettelijke bepalingen en voorschriften, betrekking hebbende op het muntwezen in onze koloniën en bezittingen, ongetwijfeld van veel nut voor hen, die dit deel der numismatiek beoefenen.

In het verslag der Kommissie voor het Muntwezen konstateert deze, dat de door haar onderzochte munten alle, zoo in gewicht als in gehalte, ruimschoots aan de wettelijke voorschriften voldeden en dat de gevonden verschillen met het normaal gewicht en gehalte uiterst gering waren en belangrijk minder dan de toegelaten ruimte.

Z.

Inhoudsopgaaf van Tijdschriften.

Rivista Italiana. Anno XIX, 1906. Fascicolo II.

GNECCHI, FR., Appunti di Numism. Romana: LXXIV. Scavi di Roma nel 1905, Tav. I; LXXV. Un nuovo pezzo quadrilatero, Tav. III e IV; LXXVI. Ubique Pax (Fig.)

PANSA, G., Le monete dei Pelegni, contribute alla Numismatica dell' Italia antica (Fig.)

DATTARI, G., Contribuzione al Corpus delle monete romane battute durante il periodo Constantiniano, (Tav. V).

PICCIONE, M., Le due F dell' aureo di M. ANTONIO FIGLIO.

HAEBERLIN, E. J., Del più antico sistema monetario presso i romani, nuovo contributo al „Corpus Numorum aeris Gravis": Secondo Periodo (312—286 a C.). I. Zecca di Roma; II. Zecca di Capua (Continuazione).

GNECCHI, ERCOLE. Appunti di Numismatica Italiana, XX. Le zecche italiane mediaevali e moderne.

CARBONELLI, G., L'officina di un falso monetario nel XIV secole.

Vjesnik der Kroatischen archaeologischen Gesellschaft, Band VIII, 1905, bevat alleen mededeelingen op archaeologisch gebied.

Monatsblatt der numismatischen Gesellschaft in Wien, N°. 275/76. Juni, Juli 1906.

Verschiedenes. Jubiläumsmedaille für Feldzeugmeister Grafen BECK.

Kremser Plakette von A. HEIJER.

Eine Gedenkmedaille (A. BACHOFEN VON ECHT).

Revue belge de numismatique, 3de Livr.

I. Monnaies de Reckheim, par M. le Vte B. DE JONGHE.

II. Numismatique bruxelloise. Les jetons des seigneurs-

trésoriers de Bruxelles au XVIIe siècle (1620—1698). Sixième article, par M. ED. VANDEN BROECK.

III. Jetons et méreaux du Franc de Bruges, par M. ALBERT VISART DE BOCARMÉ.

IV. Trois médailles de Notre Dame de Bon-Secours à Peruwelz, par M. A. DE WITTE.

V. Sceau d'un Provincial des Frères Augustins à Louvain, par M. F. VERMEIJLEN.

Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft, XXV Jahrgang, 1906 und 1907.

Mitglieder-verzeichnis.

Jahresbericht.

Spanheimische Gemeinschaftsheller, von ALFRED NOSS.

Beiträge zur fränkischen Münzkunde, von C. F. GEBERT, Nürnberg.

Der Longobardisch-Karolingische Münzfund bei Hanz, von FRITZ JECLIN-CHUR (mit sechs Tafeln, einer Karte und einem Situationsplan.

D. C.

Vergaderingen van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

32ste Bestuursvergadering, gehouden 25 October 1905, in het restaurant „Brinkman", te Haarlem.

Besloten wordt:

a. aan de Commissie van Redactie van het Tijdschrift mede te deelen:

1°. dat door den Secretaris bij den Penningmeester een onderzoek zal worden ingesteld of de kas toelaat voor 1905 *f* 800.— voor 't Tijdschrift toe te staan, dat dit onderzoek ten spoedigste zal geschieden en dat de Secretaris 't resultaat aan de C. v. R. zal mededeelen;

2°, dat 't bestuur 't wenschelijk acht, dat de door den heer WIGERSMA gehouden voordracht in haar geheel zal worden opgenomen in 't Tijdschrift;

3°. dat van de Commissie van Redactie ten spoedigste een rapport verwacht wordt over de vraag in hoeverre drukkosten kunnen bespaard worden bij een nieuw te sluiten contract.

b. dat de Secretaris zal aftreden in 1906 en de Conservator in 1908.

c. nadat de Secretaris op eenige leemten in de statuten en het huishoudelijk reglement heeft gewezen, wordt hem opgedragen een ontwerp tot herziening der statuten en van het huishoudelijk reglement samen te stellen.

33ste Bestuursvergadering, gehouden 18 April 1906, ten huize van den Voorzitter.

Nadat de Secretaris had opgemerkt, dat hij niet had

kunnen voldoen aan zijn opdracht om de Commissie van Redactie mede te deelen of over 1905 over *f* 800.— of *f* 700.— kon worden beschikt, daar de Penningmeester hem de gevraagde inlichtingen niet gegeven had, wordt besloten, daar de jaargang 1905 reeds verschenen was en meer dan *f* 700.— uitgegeven was, *f* 800.— aan de Commissie van Redactie toe te staan.

De heer DU CROCQ deelt mede, dat hij bezig is den catalogus van onze numismatische verzameling te laten drukken, waarvoor de Voorzitter hem zijn hartelijken dank betuigt.

In beginsel wordt de dagverdeeling voor de jaarvergadering te Edam vastgesteld en de heer DU CROCQ met de regeling belast.

Besloten wordt om aan de candidaat-leden een circulaire te zenden met de vraag of hen een eventueele benoeming aangenaam zou zijn, om bedanken te voorkomen.

Tot buitenlandsch lid wordt benoemd de heer EM. DE BREIJNE te Brussel, op 5 Mei 1906.

De Secretaris,
SNOECK.

———

Verslag van den Secretaris over 1905.

Er ligt iets weemoedigs in om voor de eerste maal in de plaats van hem, dien we allen nog zoo gaarne hier hadden gezien en dien we allen zoo noode missen, van den man, van wien onze Voorzitter in ons vorig jaarverslag heeft gezegd, dat we zijn nagedachtenis het best konden eeren door trouwe, werkzame leden te blijven dezer Vereeniging, die hem zoo lief was, een jaarverslag uit te brengen.

En hebben we ons gedurende het afgeloopen jaar als zoodanig gedragen?

Ik meen dat de toestand van ons genootschap bevredigend mag worden genoemd.

Leden.

Het buitengewoon lidmaatschap werd aanvaard door den Heer GUST. V. KALCKEN; het buitenlandsch lidmaatschap door den Heer EM. DE BREYNE, waar tegenover stond, dat de Heeren J. KARREMAN, J. W. MENSO, Dr. G. H. HULSEBOS voor het buitengewoon lidmaatschap bedankten en onze medeleden TH. M. H. DIRIX en LAUER ons door den dood ontvielen.

Het Bestuur was samengesteld uit de Heeren Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Voorzitter, AUG. SASSEN, Vice-Voorzitter, C. H. F. A. CORBELIJN BATTAERD, Penningmeester, Jhr. Mr. M. W. SNOECK, Secretaris en H. G. DU CROCQ, Conservator.

Vergaderingen.

Nog onder den indruk van het overlijden van onzen ijverigen Secretaris, vond het Bestuur het gepast, om dit jaar, niet zooals besloten was, een feestelijken tocht naar Volendam te maken, doch werd een Algemeene Vergadering tot afdoening der loopende zaken, te Amsterdam gehouden op 15 Juni 1905, terwijl op 25 October d.a.v. een werkvergadering te Haarlem werd gehouden.

Met ingenomenheid zullen de deelnemers aan dien dag zich de leerrijke lezingen der Heeren WIGERSMA en BEGEER herinneren, gevolgd door het interessante bezoek aan TEYLER's munt- en penningverzamelingen, het Bisschoppelijk Museum en de ateliers van ons medelid GUST. V. KALCKEN, terwijl een gezellige maaltijd den dag besloot.

De rekening levert blijkens mededeeling van onzen Penningmeester een voordeelig saldo van *f* 193.24.

De redactie van het *Tijdschrift* bestond evenals 't vorig jaar uit MEJ. DE MAN, benevens de Heeren ZWIERZINA, SASSEN en WIGERSMA. Deze laatste als tijdelijk lid, Huish. Regl. Art. 14.

Aan H. M. de Koningin, Z. K. H. den Prins der Nederlanden en H. M. de Koningin-Moeder werden gebonden exemplaren van het Tijdschrift toegezonden, welke welwillend werden aanvaard.

Aan de ledenvergadering wordt dit jaar een concept statuten en huishoudelijk reglement ter goedkeuring aangeboden, daar 't oude in de practijk bleek leemten en fouten te bevatten. Het lag niet in onze bedoeling iets te wijzigen in den bestaanden toestand, doch alleen te verbeteren.

Onze Conservator verrastte ons dezer dagen nog met den door hem bewerkten keurigen catalogus onzer verzamelingen.

Moge dit een spoorslag voor U allen zijn, om nog menige bestaande leemte aan te vullen.

Hoopvol kunnen we ook dit jaar ingaan.

Laten wij als goede leden van ons Genootschap steeds gedachtig zijn aan onze zinspreuk: „Concordia res parvae crescunt" doch laten we daarbij ook nooit vergeten de woorden die er onmiddellijk opvolgen op de classieke plaats waaraan ze ontleend zijn „sed discordia maximae dilabuntur." 1)

De Secretaris,
SNOECK.

---

1) SALLUSTIUS, de bello Jugurtino. Cap. 10. 6.

Aanwinsten Bibliotheek over 1905.

Vereeniging „die Haghe" jaarverslag 1904.

Die Haghe „Bijdragen en mededeelingen". Den Haag en de Hagenaars in de XIX^{de} eeuw. 8° geb.

Geschenk die Haghe.

Dietsche Warande en Belfort.

Geschenk G. MORSMANS.

Médailles et plaquettes modernes. Livr. XV, XVI, par Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ.

Quelques médailles inédites par H. J. DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ. (Extr.)

Geschenk van den Schrijver.

De munt in de volkstaal. IV, V. (overdr.)

Geschenk J. E. TER GOUW.

W. K. F. ZWIERZINA, Nederlandsche penningen. II.

Geschenk van den Schrijver.

Penning van een Kleermakersbond te Bergen op Zoom. (overdr.)

Onbeschreven Timmermans-gildepenning van ? (overdr.)

Zege bij Praag. Voorstelling op zilveren boeren broekstukken van 1774, het jubeljaar van Middelburg's vrijheid. (overdr.)

Gestempelde Soeratsche Ropyen. (overdr.)

Penning ter eere van LEENDERT BOMME (overdr.)

Geschenk Mej. M. DE MAN.

Verslag Koninklijk Penningkabinet 1904—1905.

Geschenk van den Direkteur.

Tweede jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken

en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst 1904.

Geschenk Commissie.

Verslag der Commissie ter verzekering eener goede bewaring van Gedenkstukken van Geschiedenis en Kunst te Nijmegen, over het jaar 1904.

Geschenk Oudheidkundige Commissie.

Verslag der Commissie van Beheer over het Gemeente Museum te 's-Gravenhage over 1904.

Geschenk Commissie van Beheer.

Iets naar aanleiding van de Groningsche Noodmunt, geslagen in 1577. Overdr. Gron. Volksalmanak voor 1906.

Geschenk J. DE WAARD.

Verslag Museum van Oudheden te Groningen.

Geschenk Mr. J. A. FEITH.

La gazette numismatique.

Geschenk CH. DUPRIEZ.

Un denier noir frappé à Ypres par GUI DE DAMPIERRE, comte de Flandre (Extr.)

Les monnaies de GUILLAUME DE BRONCKHORST, baron DE GRONSVELD, 1559—63. (Extr.)

LOUIS DE LUXEMBOURG, Connétable de France, a-t-il frappé monnaie? (Extr.)

Geschenk Vte B. DE JONGHE

Bulletin international de Numismatique.

Geschenk A. BLANCHET.

Handelingen Congrès international pour la reproduction des manuscrits, des monnaies et des sceaux à Liége, 1905.

Geschenk van het Congresbestuur.

Journal des collectionneurs.

Geschenk Redaktie.

Des connaissances requises des aspirants conseillers et maîtres généraux des monnaies, au commencement du XVIIe siècle, dans les Pays-Bas espagnols et du serment

des monnayeurs brabançons et hollandais, par A. DE WITTE (Extr.)

Geschenk van den Schrijver.

Les ateliers monétaires de Toulouse et de Pamiers pendant la Ligue. (Extr.)

Jeton franco-allemand de la première république et méreaux mayençais contremarqués de 1792 à 1894, par P. BORDEAUX. (Extr.)

Médaille et Jeton, frappés à l'occasion de la réunion de Lille à la France en 1713. (Extr.)

Denier parisis inédit de JEAN LE BON, roi de France et de CHARLES IV, roi de romaines. (Extr.)

Lettres de la fin du XVIIIe siècle relatives à la collection de l'Abbé GHESQUIÈRE. (Extr.)

Geschenk PAUL BORDEAUX.

Répertoire Général de Médaillistique. Fiches 1201—1500.

Geschenk P. CH. STROEHLIN.

Une médaille savoyarde inédite par Mr. GIACINTO CERRATO.

Geschenk van den Schrijver.

SOLONE AMBROSOLI. Monete papale. (Extr.)

Geschenk van den Schrijver.

Appunte di Numismatica Romana. 65—73. (Extr.)

Geschenk F°. GNECCHI.

Einleitung in das Studium der Numismatik von H. HALKE.

Geschenk G. REIMER. Berlin.

Numismatisches Litteratur-Blatt. 147—149.

Das Brasilianische Geldwesen. Die Münzen des unabhängigen Brasiliën. 1822—1900. II Teil. 4°. geb.

Geschenk J. MEILI.

A recent find of Roman coins in Scotland, bij G. MACDONALD. M. A.

A hoard of Eduard pennies found at Lochmaben by G. MACDONALD. M. A. Repr.

Geschenk van den Schrijver.

The history of the Dollar. Repr.

Geschenk Geoffrey CH. ADAMS.
American Journal of Numismatics.
Geschenk Dr. H°. STORER.
Verkoop- en prijskatalogi van: MORCHIO en MAYER, OTTO HELBING, K. W. HIERSEMAN, E. FISCHER, TH. AKKERMAN, VAN MARLE en DE SILLE, FÉJER JÓZSEF, J. HAMBURGER, Dr. J. HIRSCH, R. BAL, Leipziger Münz-Verkehr, S. ROSENBERG, O. HARRASSOWITZ, BRÜDER, EGGER.
Door ruiling:
Revue belge de numismatique.
Revue suisse de numismatique.
Rivista italiana.
Numismatische Zeitschrift 37, Band I—II Sem.
Monatsblatt Numism. Gesellsch. Wien.
Kroatisch Archaeolog. Gesellsch. Agram.
Bulletin Nederl. Oudh.-Bond.
Algem. Nederl. Familieblad.
Mittheilungen der Bayerischen Numism. Gesellschaft XXIV Jahrg. [1])

---

[1]) Afzonderlijke opgaaf der aanwinsten munten en penningen blijft dit jaar achterwege. In den door mij bewerkten Katalogus (Maart 1906), zijn die aanwinsten opgenomen.

De KONSERVATOR.

LEDENLIJST

(SEPTEMBER 1906)

Achter de namen der leden is vermeld welk gedeelte van de munt- en penningkunde door hen beoefend wordt.

EERE-LEDEN.

Dagteekening der benoeming.

Z. M. VICTOR EMANUEL III, Koning van Italië. — 16 Juni 1901.

Vicomte B. DE JONGHE, Président de la Société royale de Numismatique de Belgique, rue du Trône 60, Ixelles. — 17 Juni 1894.
(België, nederlandsche provinciën Limburg en Noord-Brabant, verder gallische, merovingische, karolingische en oud-grieksche M.) 1)

GEWONE LEDEN

* C. H. F. A. CORBELIJN BATTAERD, Notenboomstraat 83, Groenloo.

* ADRIAAN BOM, Heerengracht 542, Amsterdam.

* Jhr. Mr. J. M. H. J. DE GREZ, rue Belliard 18, Bruxelles.

* Jhr. M. A. SNOECK, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Bestuurder van 't Prov. Genootschap van K. en W. in Noord-Brabant C. 22. Hintham.
(Prov. Noord-Brabant, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens.)

C. W. BRUINVIS, Voorzitter der Commissie voor 't Stedelijk Museum. Oudegracht 184, Alkmaar. — 12 Juni 1892.
(Stad Alkmaar en Alkmaarders, M., G., noodmunten, loodjes draagteekens.)

J. GERADTS, Burgemeester, Kasteel Aerwinkel, Posterholt (L.) —
(Nederlandsche prov. Limburg, M., G.)

---

1) De afkortingen beteekenen: M. = munten, G = gedenkpenningen, * = lid-oprichter.

O, G. 'H. HELDRING, Gep. Luit.-Kolonel der Infanterie, Utrechtsche straatweg 3, Renkum. 12 Juni 1892.
(M., G. in 't algemeen.)

Mejuffrouw MARIE G. A. DE MAN, Conservatrice van 't Munt- en Penningkabinet van 't Zeeuwsch Gen. der Wetenschappen, St. Pieterstraat 39, Middelburg. —
(Graafschappen Holland en Vlaanderen M. — Prov. Zeeland, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens, muntvondsten — Nederland, loodjes.)

Jhr. C. H. C. A. VAN SYPESTEYN, Parkstraat 87, 's-Gravenhage. —
(Steden 's-Gravenhage en Haarlem, G., penningen en penningplaten uit 't oogpunt van kunst.)

Jhr. Mr. J. A. FEITH, Rijks-Archivaris, Martiniplein 181, Groningen. 18 Juni 1893.
(Nederland, in 't bizonder provincie en stad Groningen M., G.)

Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Directeur van het Koninklijk Kabinet van Penningen en Gesneden Steenen te 's-Gravenhage, Javastraat 76. 17 Juni 1894.

H. G. DU CROCQ, Leidschegracht 11, Amsterdam. —
(Nederland en Koloniën, België tot 1830, G.)

Jhr. L. C. VAN DEN BRANDELER, Kol. der Infanterie, Gouverneur Kon. Mil. Academie, Breda. 16 Juni 1895.
(Nederland na 1576, M., G.)

W. K. F. ZWIERZINA, Ontvanger van het Buitengewoon Zegel, Valeriusstraat 19, Amsterdam —
(Nederland. G. en draagteekens, in 't bizonder die geslagen nà 1863).

Jhr. H. M. Ridder baronet SPEELMAN, Oud-Burgemeester van Harlingen, Darena, Mollaan Bloemendaal. 16 Juni 1896.
(Nederlandsche koloniën, provinciën Friesland en Groningen, M.)

AUG. SASSEN, Notaris, Steenweg, Helmond. 16 Juni 1897.
(Nederland, muntstudie der middeneeuwen; muntgewichtjes; prov. Noord-Brabant, M., G.)

Jhr. mr. M. W. SNOECK, Ambtenaar van 't Openb. Min. bij de kantongerechten, Lindegracht, Heerenveen. —

Dr. L. J. A. BRAAKENBURG VAN BACKUM, adviseerend geneesheer der rijks-verzekeringsbank, 's-Hertogenbosch. 16 Juni 1899.

(Bulzegels der pausen en der dogen, M. der Johanniter Orde).

J. E. TER GOUW, Oud-hoofd der school, Nassaulaan 8, Hilversum. 16 Juni 1899.

(Nederland en Koloniën, België, M.)

Jhr. Mr. P. L. VAN MEEUWEN, Rechter in de Arrondissements-Rechtbank, Almeloo. —

(Prov. Noord-Brabant, M., G.)

ANTH. BEGEER, Oudegracht 17, Utrecht. 9 Juni 1900.

S. WIGERSMA HZN., Bestuurslid van 't Friesch Genootschap, Willemskade 19, Leeuwarden. 16 Juni 1901.

(Nederland, in 't bizonder Friesland, M, Friesland en 80-jarige oorlog, G.; Huis Oranje-Nassau, M. G. met portretten.)

Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Commies-griffier 2e Kamer Staten-Generaal, Jan van Nassaustraat 22, 's-Gravenhage. 18 Juni 1904.

(Nederland, G., in 't bizonder familiepenningen)

A. O. VAN KERKWIJK, Nassaulaan 22, 's-Gravenhage. —

H. L. A. VAN DEN WALL BAKE, Muntmeester, Utrecht. 15 Juni 1905.

P. N. VAN DOORNINCK, oud-burgemeester, Duinlaan, Bennebroek. —

Jhr. Mr. A. F. O. VAN SASSE VAN YSSELT, lid der 2e Kamer der Staten-Generaal, Raadsheer in het Gerechtshof, lid van den Hoogen Raad van Adel Oranje-Nassaulaan, 's-Hertogenbosch. —

JAN DE WAARD, Poelestraat 14a, Groningen. 16 Juni 1906.

(Prov. en Stad Groningen, M. en G.)

BUITENGEWONE LEDEN

D. C. MEIJER Jr., Bestuurslid van het Kon. Oudheidk. Gen., Vondelstraat 81, Amsterdam. 12 Juni 1892.

(Stad Amsterdam, G. tot 1800; G. der Luthersche Kerk, huwelijkspenningen).

B. J. A. BRUYNESTEYN, 2e Sweelinckstraat 58, 's-Gravenhage. 18 Juni 1893.

(Nederland, in 't bizonder Holland, M.)

Mr. W. M. VAN LANSCHOT, Ververstraat 299, 's-Hertogenbosch, Griffier der Staten van Noord-Brabant. —

(Prov. Noord-Brabant, M. en G.)

F. H. Baron VAN VERSCHUER, Willemsplein 2, Arnhem. —

Jhr. H. E. RAM, Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat, Biltstraat 97, Utrecht. (Prov. Utrecht, M. en G.)	17 Juni 1894.
Jhr. mr. W. C. G. VAN EYSINGA, Wirdumerdijk 9, Leeuwarden.	16 Juni 1895.
JAN HORDIJK JACzn., Voorstraat 410, Dordrecht.	—
Mr. C. G. J. BIJLEVELD, Conservator van het Stedelijk Museum, Nassausingel 2, Nijmegen. (Gelderland, in 't bizonder Nijmegen M., G. loodjes enz.)	16 Juni 1896.
Mr. H. J. D. D. ENSCHEDÉ, Zijlstraat 27, Haarlem.	—
Ds. H. A. J. LÜTGE, Keizersgracht 717, Amsterdam.	—
H. J. M. H. VAN RIJCKEVORSEL, Huize Leeuwenstein, Vucht. (Prov. Noord-Brabant, M. en G.)	16 Juni 1897.
H. D. DE WITT HAMER, Lange Kerkstraat 30, Goes. (M. en G. in 't algemeen).	—
A. HOLLESTELLE, Lid van de Provinciale Staten van Zeeland, Oudelandsche straat 436, Tholen. (Nederland, muntstudiën).	16 Juni 1898.
CORN. L. J. BEGEER, Predikheerenkerkhof 5, Utrecht.	16 Juni 1899.
Mr. R. FRUIN TH.AZ., Rijksarchivaris in Zeeland, Balans 6, Middelburg. (Prov. Zeeland, Muntstudie.)	—
R. I. M. M. A. Graaf DE GELOES, Kamerheer i. b. d. van H. M. de Koningin, Burgemeester, Eijsden.	—
Mr. A. L. C. KLEIJN, Laan Copes v Cattenburgh 54, 's-Gravenhage.	—
H. OORTMAN GERLINGS, Kruisstraat 13, Utrecht.	—
Mr. N. G. PIERSON, Oud-minister van financiën, 's-Gravenhage.	—
Jhr. mr. J. H. HORA SICCAMA, Oud-Referendaris bij B. Z., Bezuidenhout 13, 's-Gravenhage. (Nederland G.)	—
J. VAN DE WATER, Hoogstraat 657, Gorkum. (Prov. Holland, M.; Huis Oranje-Nassau, G.)	—
C. A. VAN WOELDEREN, 1e Luitenant Pontoniers, Bomkade 16, Dordrecht. (Nederland, M. en G.; Rome, M.)	—
Jhr. Mr. C. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Inspecteur S.-S., Huize 't Hoogeveld, Zeist. (M. in 't algemeen).	9 Juni 1900

J. A. A. GERRITSEN, N. Z. Voorburgwal 252, Amsterdam.	9 Juni 1900.
(Nieuwere penningen en draagteekens).	
J. HOUWINK Gz., Lemmerweg 119, Sneek.	—
H. LABOUCHÈRE, Villa Beau Séjour 1, Lausanne.	—
J. C. P. E. MENSO, Jur. cand., Koninginnegracht 25, 's-Gravenhage.	—
(Nederland, M.)	
Mr. J. A. SILLEM, Heerengracht 577, Amsterdam.	—
(Nederland, muntstudiën; koopkracht der edele metalen, beteekenis der rekenmunten).	
Jhr. Mr. D. F. TEIXEIRA DE MATTOS, 's-Gravenhage.	—
(Nederland, uitsluitend gouden M. der XIXe eeuw).	
J. M. M. VAN BELLE, Haarlemmerdijk 104, Amsterdam.	16 Juni 1901.
(M. der Oud-Helleensche volken).	
Mr. N. P. VAN DEN BERG, President der Nederlandsche Bank, Oude Turfmarkt 3, Amsterdam.	—
Mr. S. VAN GIJN, Dordrecht.	—
J. M. J. VAN LIS, Candidaat-Notaris, Laren.	—
(Zeeland M., P., loodjes).	
HIDDE NYLAND, Dordrecht.	—
Prof. Jhr. Dr. J. SIX, Heerengracht 511, Amsterdam.	—
(Grieksche munten uit 't oogpunt van beeldenbeschrijving. Nederland G. uit 't oogpunt van kunst).	
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, Parkstraat, 's-Gravenhage.	—
J. C. WIENECKE, 2e Stempelsnijder aan 's Rijks-Munt te Utrecht, Admiraal van Ghentstraat 9.	—
(Onderzoekingen en studiën van technischen aard).	
W. ACHTENHAGEN, médailleur, Magdeburg.	16 Juni 1902
D. C. BERG, Lijnbaansgracht 89, Amsterdam.	—
(M. G., in 't bizonder draagteekens).	
G. D. BOM H.Gz., Warmoesstraat 35, Amsterdam.	—
(G. zeevaart en handel, marine, koopvaardij, waterstaat, zeeverzekering, watersport, luchtvaart reddingmaatschappijen, zeemanscolleges, beurzen).	—
G. J. BRENKMAN, Aalst 32, Lienden, G.	—
(Holland, Utrecht, Gelderland, M. tot 1576, alle stukken, die in de Betuwe gevonden zijn.)	
H. J. VON BRUCKEN FOCK, Bakkerstraat 5bis, Arnhem.	—
TH. DORREN, Wethouder, Valkenburg.	—
(M. G. in 't algemeen; in 't bizonder van Limburg).	
N. GILISSEN LEMAIRE, Markt 74, Maastricht.	—
(Maastricht en omliggende Heerlijkheden M., G.)	

Mr. A. E. H. GOEKOOP, Laan van Meerdervoort 55, 's-Gravenhage. 16 Juni 1902.
(M. van Griekenland. Europa na 1800, gouden M.)

Prof. W. GOOSSENS, Seminarie, Rolduc. —
(Limburg M. G. tot einde der 18e eeuw.)

Mr. E. H. HIJMANS, Ambtenaar O. M. bij de kantongerechten, Schiedam. —
(M. G. in 't algemeen.)

EMILE KOCKEN, Vlijtstraat 1, Arnhem. —
(G. in 't algemeen.)

Mr. W. J. SAAIJMANS VADER, Burgemeester, Vrijenban. —

J. SCHULMAN, Keizersgracht 448, Amsterdam. —
(In Nederland geslagen nabootsingen van vreemde munten. Nederlandsch-Indië M. G.)

E. VOET JR., Anegang 15, Haarlem. —
(Nederland en Koloniën 1576-1840 M. G.)

Dr. P. DOPPLER, Achter 't Vleeschhuis 17, Maastricht. 16 Juni 1903.
(Studie van limburgsche muntkunde.)

F. A. HOEFER, 2e voorzitter van Gelre, Hattem. —
(Overijsel M.)

Jhr. H. M. SPEELMAN, Wittenburg, Wassenaar. —

W. O. SWAVING, Gemeente-Archivaris, Middelburg. —

Dr. F. C. WIEDER, Overtoom 185, Amsterdam. —

F. L. G. D'AUMERIE, Pieter Bothstraat 65, 's-Gravenhage. 18 Juni 1904.

AUG. FALISE, Beeldhouwer, Wageningen. —

G. M. KAM, Nijmegen. —

J. A. RODBARD, Voorstraat, Dordrecht. —

GUST. VAN KALCKEN, Haarlem. 15 Juni 1905.

CAREL J. A. BEGEER, Oudegracht 17, Utrecht. 16 Juni 1906.

Jhr. S. VAN CITTERS, Secretaris-Generaal bij het Dep. van Financiën, Lange Vijverberg 12, 's-Gravenhage. —

Jhr. H. PAUW VAN WIELDRECHT, Driebergen. —

Mr. L. TH. VERSCHEURE, Adv. Proc., Roermond. —

BUITENLANDSCHE LEDEN

E VANDEN BROECK, rue du Commerce 50, Bruxelles. 12 Juni 1892.
(Stad Brussel, M., G., noodmunten, loodjes, draagteekens).

Cav. ERCOLE GNECCHI, via Gesù 8, Milano. —

Cav. FCO. GNECCHI, via Filodrammatici 10, Milano. —

Comte TH. DE LIMBURG-STIRUM, rue de la Loi 166, Bruxelles.	12 Juni 1892
ALPH. DE WITTE, Ingénieur, rue du Trône 55, Ixelles. (Hertogdom Brabant, M.; legpenningen der XVII Nederlanden en Frankrijk; muntgewichtjes).	—
Baron JEAN BETHUNE, Oost-Roosbeke. (Vlaanderen, in 't bizonder Brugge, M. en G).	9 Aug 1892.
V. DE MUNTER, Agent de la Banque nationale de Belgique, Lei 15, Louvain.	—
Dr. HANS RIGGAUER, Conservator des Kön. Münzkabinets, Neuhauserstrasse 5, München.	—
AMÉDÉE DE ROISSART, Conseiller de la cour d'appel de Bruxelles, avenue de la Couronne 12, Ixelles.	—
P. I. B. RUIJS DE PEREZ, Château de Jolimont, la Hulpe (Belgique). (Noodmunten).	18 Juni 1893.
GEOFFREY CH. ADAMS, Broadway 29, New-York.	8 Sept. 1893.
ROGER VALLENTIN DU CHEYLARD, Officier de l'Instruction publique, Receveur des Domaines, rue Jeu de Paume, Montélimar (Drôme).	—
P. H. BORDEAUX, Advocat, 1er adjoint au maire, Boulevard Maillot 98, Neuilly-sur-Seine.	24 Mei 1894.
JOHN EVANS, Britwel Berkham, sted. Herts.	—
PAUL CH. STRŒHLIN, Président de la Société suisse de numismatique, route de Chêne 54, Genève.	17 Juni 1894.
ALBERT VISART DE BOCARMÉ, rue St. Jean 16, Bruges.	5 Juli 1894.
JULIUS MEILI, Alpenquai 36II, Zürich.	14 Nov. 1897.
Dr. HORATIO R. STORER, Washington-Street 58, Newport (R. I.) U. S. A.	—
FRÉD. ALVIN, rue van Volsem 17, Ixelles.	26 Jan. 1898.
PIER PANDER, Beeldhouwer en Medailleur, via Nomentana 143, Roma.	8 Oct. 1899.
PAULIN TASSET, graveur en médailles et monnaies, rue Séguier 3, Paris.	—
Baron PHILIPPE PRISSE, Ingénieur en chef, Directeur des Ponts et Chaussées, Boulevard Léopold 59, Anvers.	22 Mei 1900.
J. P. MOQUETTE, Landbouw Dept., gang Crone, Buitenzorg. (Ned.-Indië, M. in den meest uitgebreiden zin; G uit den Hindoe-tijd.)	—
J. M. FADDEGON, Graveur, Villa du franc parleur, Montrouge sur Seine.	2 Juni 1901.

SOLONE AMBROSOLI, Conservatore del R. gabinetto numismatico di Brera, Milano.	16 Juli 1901.
J. CHR. LAUER, Kleinweidenmühle 2, Nürnberg.	—
F. MAZEROLLE, Directeur de la Gazette num. franç. et de corresp. histoire et archéol., rue Singer 2, Paris XVIe.	—
GODEFROID DEVREESE, sculpteur-médailleur, rue Quinaux 11, Bruxelles.	18 Juli 1903.
GEORGE MACDONALD, Headkeeper of Hunter's Museum, Huntarium Museum of the University, Glasgow.	—
L. FORRER, Edelweiss, Grove Park, Kent.	29 Oct. 1904.
PAUL FISCH ainé, rue d'Allemagne 32, Bruxelles (Midi).	—
EM. DE BREIJNE, avenue Louise, Bruxelles	5 Mei 1906.

INHOUDSOPGAVE.

1. *Artikelen.*

2. *Gemengde berichten.*

3. *Mededeelingen betreffende het Genootschap.*

